

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG`LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI

TOSHKENT FARMATSEVTIKA INSTITUTI

IJTIMOY FANLAR KAFEDRASI

O`ZBEKISTONNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI. FUQAROLIK JAMIYATI FANIDAN O`QUV-USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi:	500000	Sog`liqni saqlash va ijtimoiy ta`minot
	300000	Ishlab chiqarish-texnik soha
Ta`lim sohasi:	510000	Sog`liqni saqlash
	310000	Muhandislik ishi
Ta`lim yo`nalishi:	5310901	Metrologiya, standartlashtirish va maxsulot sifati menejmenti (dori vositalari)

O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining o'quv-uslubiy majmuasi O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus talim vazirligi 2018_yil "25" 08_dagi buyrug'i bilan tasdiqlangan fan dasturi asosida ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi:

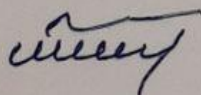
1. Ijtimoiy fanlar kafedrasining mudiri, dotsent K.K.Ismailov
2. Ijtimoiy fanlar kafedrasining o'qituvchisi X.I.Abduraxmonov

Taqrizchi:

1. O'JOK "Umum ta'lim" kafedrasini mudiri, professori, s.f.d. M.Qirg'izboyev
2. Toshkent davlat Transport universiteti dotsenti, f.f.n N.Sh.Yunusova

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi Ijtimoiy fanlar kafedrasining 2020_yil "30" iyun_dagi "20"-sonli yig'ilishida muxokama qilingan va tasdiqlashga tavsiya etilgan.

Soha uslubiy kengash raisi

K.K.Ismailov

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi institutning Markaziy uslubiy kengashining 2020_yil "07" 07_dagi "12"-sonli yig'ilishida muxokama qilingan va tasdiqlashga tavsiya etilgan.

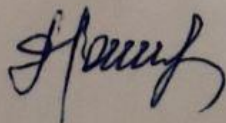
Markaziy uslubiy kengash raisi:

Z.A.Yuldashev

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi institut Kengashining 2020_yil "09" 07_dagi "12"-sonli yig'ilishida muxokama qilingan va tasdiqlashga tavsiya etilgan.

Kengash kotibi:

V.R.Xaydarov

MUNDARIJA

I. O'QUV MATERIALLARI	4-214
1-mavzu O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi.	5-10
2-mavzu "Xarakatlar strategiyasi" - O'zbekiston milliy taraqqiyoti yangi bosqichining asosi.	11-14
3-mavzu Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish.	14-33
4-mavzu Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-xuquq tizimini yanada islox qilishning ustuvor yo'nalishlari.	34-47
5-mavzu Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo'nalishlari.	47-58
6-mavzu Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chukurlashtirish.	58-70
7-mavzu Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'ri kenglikni ta'minlash. Korrupsiyaga qarshi kurashish - fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti.	70-76
8-mavzu Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi.	76-82
9-mavzu Saylov xuquqi erkinligi - Fuqarolik jamiyatining sharti.	83-86
10-mavzu O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy o'z-ozini boshqarish.	87-93
11-mavzu Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqqligi. Ijtimoiy sheriklik.	94-97
12-mavzu Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yo'nalishlari.	98-115
13-mavzu	115-126
II. AMALIY MASHG'ULOTLAR	126-143
1-mavzu O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi.	126-128
2-mavzu "Xarakatlar strategiyasi" - O'zbekiston milliy taraqqiyoti yangi bosqichining asosi.	128-129
3-mavzu Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish.	129-130
4-mavzu Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-xuquq tizimini yanada islox qilishning ustuvor yo'nalishlari.	130-131
5-mavzu Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo'nalishlari	131-133
6-mavzu Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chukurlashtirish	132-133
7-mavzu Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'ri kenglikni ta'minlash.	133-134
8-mavzu Korrupsiyaga qarshi kurash - fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti.	134-135
9-mavzu Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi.	135-137
10-mavzu Saylov xuquqi erkinligi - fuqarolik jamiyatining sharti	137-138
11-mavzu O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy o'z-ozini boshqarish	138-139
12-mavzu Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqqligi. Ijtimoiy sheriklik.	140-141
13-mavzu Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yo'nalishlari.	141-143
III. MUSTAQIL TALIM	144
IV. GLOSSARIY	144-153
V. ILOVALAR	154-157
-Fan dasturi	158-172
-Ishchi fan dasturi	173-185
-Tarqatma materiallar	184-186
-Testlar	187-200
VII. ADABIYOTLAR	200-203

KIRISH

Xar bir davrning uz taraqqiyot omillari, extiyohlari, talablari va xayotiy tamoyillari bo`ladi. Tabiiyki, bularning barchasini shakllantirish va rivojlantirishga, ularga aloxida ma`no-mazmun bag`ishlashga, bu davrda davlat, jamiyat xayoti, ijtimoiy-siyosiy institutlar faoliyatining aniq yo`nalishlarini belgilab beradigan ulkan tarixiy voqealar bo`ladi.

Yuksak saviyada o`rgan O`zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovida Tadbirkorlar va ishbiarmonlar xarakati – O`zbekiston Liberal-demokratik partiyasidan nomzod sifatida ishtirok etgan Shavkat Miromonovich Mirziyoev saylovchilar umumiy sonining 88,61 foiz ovozi olib g`olib buldi.

«Bizning vazifamiz – to`plangan tajriba va ilg`or xalqaro amaliyotga suyangan xolda, - dedi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev O`zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishi marosimiga bag`ishlangan nutqida, - o`zimizning taraqqiyot va yangilanish modelimizni qat`iy amalga oshirishdan iborat. Shu borada yaqin va o`rta muddatga belgilangan marralarga erishish uchun qat`iyat bilan xarakat qilishimiz zarur. Shu maqsadda 2017-2021 yillarda O`zbekistonni yanada rivojlantirish bo`yicha Xarakatlar strategiyasini ishlab chiqish yaqin kunlarda yakunlanadi».

Prezidentimizning bevosita raxbarligi ostida «Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili» Davlat dasturini xam o`z ichiga oladigan mazkur keng kulamli dasturiy xujjat xar tomonlama puxta ishlab chiqildi. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining «O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo`yicha Xarakatlar strategiyasi to`grisida»gi 2017 yil 7 fevralda imzolangan Farmoniga muvofiq uni xayotga joriy etish bo`yicha qonuniy tamoyil va mexanizmlar tasdiqlandi.

Xarakatlar strategiyasining xar bir ustuvor yo`nalishi mamlakatimiz taraqqiyoti uchun g`oyat muxim axamiyatga ega bo`lib, ular quyidagilardan iborat.

Birinchi yo`nalishda davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo`nalishlari alohida belgilab beriladi.

Ikkinchi yo`nalish qonun ustuvorligini ta`minlash va sud-xuquq tizimini yanada isloh qilishning ustuvor yo`nalishlaridan iborat.

Uchinchi yo`nalish iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo`nalishlarini o`zida ifoda etadi.

To`rtinchi yo`nalishda ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo`nalishlari o`z ifodasini topgan.

Beshinchi yo`nalish xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni ta`minlash, chuqur o`ylangan, o`zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor vazifalar bilan bog`liq.

Aytish mumkinki, 2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo`nalishi buyicha Xarakatlar strategiyasi o`rgan 25 yil davomida mamlakatimiz erishgan ulkan yutuqlar, tarixiy tajribalarni umumlashtirib, xozirgi kunda davrning o`z oldimizga quyayotgan dolzarb masalalarni xisobga olib, keyingi besh yilga va undan keyingi davrga mo`ljallangan tarixiy taraqqiyotning yangi ufqlarini ochib berishga qaratilgan bo`lib, u o`zining moxiyat e`tibori bilan O`zbekistonni yangi rivojlanish bosqichiga ko`tarishni ta`minlaydigan strategik dasturdir.

1-MAVZU: O`zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi.

Reja:

- 1. O`zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti va ob`ekti.**
- 2. Fanining tushunchalari, qonuniyatlari va boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o`zaro bog`liqligi.**
- 3. Yangi davrda fuqarolik jamiyati nazariyasi va zamonaviy konsepsiyalar.**

**Tayanch so`zlar:** *g`oya, nazariya, konsepsiya, fuqarolik jamiyati, demokratik davlat, adolatli jamiyat, fuqarolik jamiyatining antik, diniy va mumtoz paradigmalari.*

1.O`zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti va ob`ekti.

Mamlakatimizda mustaqillikka erishganimizdan keyin bozor iqtisodiyotiga asoslangan mustaqil demokratik davlat barpo etish, inson manfaatlarini, huquq va erkinliklari, qonun ustuvorligi hamda mamlakatimiz barcha fuqarolari uchun qonun oldida tenglik ta`minlanadigan fuqarolik jamiyatini shakllantirish strategik maqsad sifatida belgilangan.

Fuqarolik jamiyati tushunchasi – kishilik jamiyatining asrlar mobaynida shakllangan tafakkur mahsuli bo`lib inson huquqlari va erkinliklarining holati bilan belgilanadi. Fuqarolik jamiyatining poydevorini yaratish va uni amalga shakllantirish uchun avvalo u haqdagi g`oyalar genezisini, asoslarini bilish lozim. Fuqarolik jamiyati ma`lum asoslar (iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, ma`naviy) yaratilgandagina shakllanishi mumkin. Bular quyidagilardan iborat:

iqtisodiy asos - shaxs va jamiyat manfaatlarining umumiylikiga asoslangan mulk shakllarining xilmaxilligi, iqtisodiy plyuralizm, ko`p ukladlilik, erkin bozor munosabatlari. Qaysiki jamiyatda uning har bir a`zosi, qandaydir mulkka ega bo`lishi, o`z xohishi bilan tasarruf etish, sarflash huquqiga ega bo`lishi, xususiy mulk daxlsizligi, davlat tomonidan kafolatlangan tadbirkorlik, mexnat va iste`mol faoliyati erkinligining ta`minlanganligi.

ijtimoiy-siyosiy asos – mustaqil davlatlarning tashkil topishi, iqtisodiy va siyosiy hokimiyatning ajratilishi. Insonlarning o`z maqsadlarini himoya qilish maqsadida ma`lum tashkilotlarga birlashishi, Hokimiyatlar turli-tuman markazlar, tashkilotlar, siyosiy institutlar qo`lida jamlangan bo`lsa, ular bir-birini cheklaydi va muvozanatga solib turadi. Siyosiy plyuralizm, davlat hokimiyati funksiyalarining sekin-asta fuqarolik jamiyati institutlariga berib borilishi. “Kuchli davlatdan – kuchli jamiyat sari” tamoyilining namoyon bo`lishi. Birinchi Prezident I.A. Karimov ta`kidlaganidek, “Fuqarolik jamiyati qurish bir qancha vakolatli vazifalarni davlatdan mahalliy hokimiyat organlariga, jamoat tuzilmalariga va fuqarolarning o`zini o`zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich topshirishni ko`zda tutadi”¹.

huquqiy asosi – inson uchun ahamiyatli bo`lgan ozodlik, tenglik, adolat qadriyatlarining qaror topishi yuridik tenglikning ta`minlanishi va ularga huquq va erkinliklar berish orqali qonun yo`li bilan tan olinishi. “Qonun hukumron bo`lgan joyda erkinlik ham bo`ladi” (A.Temur). “Adolat - qonun ustuvorligida” tamoyilining amal qilinishi. ...“Fuqarolar bilan davlat o`zaro huquqlar va burchlar orqali uzviy bog`liqdirlar. Fuqarolarning huquqlari va erkinliklari daxlsiz bo`lib, hech kim ularni sudning qarorisiz mahrum etishi yoki cheklashi mumkin emas. Ayni vaqtda fuqarolarning o`z huquq va erkinliklarini amalga oshirishlari bshqa fuqarolarning, davlat va jamiyatning qonuniy manfaatlariga zid bo`lmasligi lozim”².

¹ Каримов И. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Тошкент. “Ўзбекистон”, 1999. 7-жилд 388-бет.

² Каримов И. А. Ўзбекистон: миллий истиқилол, иқтисод, сиёсат, мафкура. - Тошкент, “Ўзбекистон”, 1996, 1-жилд. 126-бет.

ma'naviy asos – insonlar o'z qadr-qimmatiga, jamiyatning asosiy qadriyatlarini himoyasiga tura oladigan zaruriyat tug'ilganda ular uchun kurasha oladigan bo'lishlari, vijdon erkinligi, ahloqiy normalarga rioya qilish, yagona mafkura dunyoqarashning yakka hokimligining mavjud emasligi, ijtimoiy jarayonlarni demokratlashtirishda bevosita va bilvosita ishtirok etishlari, fuqarolik pozitsiyasiga ega ekanligi. "Tafakkur ozod bo'lmasa, ong va shuur tazyiqda, qullikdan qutulmasa, inson to'la ozod bo'lolmaydi. Taraqqiyot taqdirini ma'naviy jihatdan etuk odamlar hal qiladi"³.

O'zbekistonda yangi jamiyatni rivojlantirish islohotlari jarayonida jahondagi turli mamlakatlarda fuqarolik jamiyati asoslarining yaratilishi turli darajada va davrlarda amalga oshirilganligining nazariy va amaliy jihatlarini, tajribalarini o'rganish muhim ahamiyatga egadir. Chunki, fuqarolik jamiyatining buprogressiv jihatlari (tamoyillari va belgilarini) sinalgan tajriba sifatida o'tish davrini o'z boshidan kechirayotgan mamlakatlarda fuqarolik jamiyati qurishda e'tiborga olishga imkon beradi. SHu nuqtai nazardan fuqarolik jamiyati fanini oliy ta'lim tizimida o'qitish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Fuqarolik jamiyati fanini o'qitish asnosida mamlakatda "Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari" tamoyili asosida islohotlarni yanada chuqurlashtirishga doir tajribalar va boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilimlari yordamida nafaqat yangi jamiyatda yashaydigan, balki bu jamiyatni rivojlantirishda bevosita faol ishtirok eta oladigan yosh avlodni shakllantirishga qaratilgan bilimlar berish nazarda tutiladi.

Aslini olganda "fuqarolik jamiyati" atamasi turli xorijiy adabiyotlarda alohida mazmun kasb etgan tushuncha bo'lib, u hozirgi davr talqinda jamiyatning muayyan shakli (holati va xususiyati)ni, uning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va huquqiy tabiatini, rivojlanish darajasini ifodalaydi. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish masalalari doimo davlatni takomillashtirish, huquq va qonunning rolini yuksaltirish muammolari hal etish bilan chambarchas tarzda o'zaro bog'likdir.

O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi fuqarolik jamiyatining shakllanishi, rivojlanishi, har bir milliy davlatda fuqarolik jamiyati qaror topishining umumiy, o'ziga xos qonuniyatlarini va tamoyillarini o'rganishdan iboratdir.

O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining ob'ekti – bu rivojlangan mamlakatlarda va O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllanish va rivojlanish jarayoni hisoblanadi. Bu jarayon ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy sohalaridagi tub o'zgarishlarni ifodalaydi va bir necha o'n yilliklarni o'z ichiga olib, unda fuqarolik jamiyatining huquqiy davlat bilan o'zar uyg'unlikda rivojlanish bosqichlari nazariy va amaliy nuqtai nazarlardan o'rganiladi.

O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti – bu uzoq va bosqichma-bosqich tarzdagi tarixiy rivojlanish natijasidan iborat bo'lib, fuqarolik jamiyati shakllangan va rivojlangan oraliq davr – bir necha avlodlarning yangi jamiyat qurishdagi ishtiroki, jamiyatshunos olimlarning bu jamiyatni rivojlantirishga doir nazariy ishlanmalari, Birinchi Prezident I.A.Karimov tomonidan O'zbekistonda fuqarolik jamiyati qurishning "O'zbek modeli"ga xos nazariy qarashlar, mamlakatda fuqarolik jamiyatining rivojlanish jarayonidan iboratdir.

Fanni o'qitishdan maqsad- talaba yoshlar ongida fuqarolik jamiyatiga doir tasavvurlarni singdirish, ularda jamiyatni rivojlantirishga doir mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, Vatanga sadoqat his-tuyg'ularini yuksaltirish kabilardan iboratdir. Fanning vazifalari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

-jahon tajribasi va milliy voqeiklarni o'rganish asnosida fuqarolik jamiyatiga doir

konsepsiyalar mazmun-mohiyatini ochib berish;

-talabalarga fuqarolik jamiyatiga doir tushunchalarni tahlil qilishda, unga doir nazariyalarni o'rganishda har tomonlama ko'maklashish, ularning jamiyatga doir qarashlarini boyitish;
-fuqarolik jamiyati qurish islohotlarida shaxsning rolini ochib berish asnosida talabalarda

³Каримов.И.А.Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир.Тошкент,"Ўзбекистон",1996,3-жилд.34-бет.

- shaxsiy fuqarolik nuqtai nazarlarni shakllantirishga yordamlashish;
- talabalar ongiga fuqarolik jamiyati qurish jarayonida paydo bo'ladigan muammolar va ularning echimlariga doir bilimlarni singdirish;
  - talabalarga fuqarolik jamiyatiga doir nazariy ishlanmalarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishlarida ularga har tomonlama ko'mklashish;
  - taraqqiyotning "o'zbek modeli" va fuqarolik jamiyatini barpo etishning ilmiy-metodologik asoslariga doir bilimlarni o'zlashtirishlariga ko'maklashish;
  - talabalarga huquqiy davlat vafuqarolik jamiyatining asosiy belgilari va o'zaro ta'sir etish mexanizmlariga doirtushunchalarga doir bilimlar berish;
  - fuqarolik jamiyatini barpo etishning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy asoslarini ochib berish;
  - fuqarolik jamiyatining iqtisodiy tayanchi – nodavlat va shaxsiy mulkchilik, tadbirkorlik va fermerlikni rivojlantirishga doir bilimlar berish;
  - talabalar ongini fuqarolik jamiyatining ma'rifiy va ruhiy asosi – milliy ma'naviyatni tiklash va uni rivojlantirishga doir bilimlar bilan boyitish;
  - "Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari" tamoyilining mazmun-mohiyatini tushuntirish;
  - "Adolat – qonun ustuvorligida" tamoyilining mohiyati va ahamiyatiga doir bilimlar berish;
  - saylov huquqi erkinligi - fuqarolik jamiyatining muhim mezoni ekanligini asoslash;
  - fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanishida jahon tajribasining o'rnini ochib berish;
  - ijtimoiy innovatsiyalarning fuqarolik jamiyati shakllanishi va rivojlanishiga ta'siri to'g'risida bilimlar berish;
  - siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa sohalarini erkinlashtirish islohotlarini fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi ahamiyatini ochib berish;
  - jamiyatda fuqarolar manfaatlarini muvozanatini ta'minlash masalasi haqida tushunchalar berish;
  - fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda siyosiy partiyalarning o'rnini va ahamiyatini ko'rsatib berish;
  - nodavlat notijorat tashkilotlarining fuqarolik jamiyati instituti sifatidagi o'rnini ochib berish;
  - ommaviy axborot vositalarini erkinlashtirishga doir bilimlar berish;
  - fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini yoritib berish;
  - jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlanish masalalarini yoritish;
  - ijtimoiy sheriklik to'g'risida bilimlar berish va yoshlarda faol fuqarolik pozitsiyalarini shakllantirish mexanizmlariga doir bilimlar berish.

O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talabalarda quyidagi bilim, ko'nikma shakllantiriladi:

- O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi, Fuqarolik jamiyati to'g'risida nazariy bilimlar va ularning O'zbekiston va jaxon tajribasida namoyon bo'lishining o'ziga xos jihatlari to'g'risida; talabalarda O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi fuqarolik jamiyati to'g'risidagi nazariy bilimlar va ko'nikmalar; jahonda fuqarolik jamiyatining shakllanish va rivojlanish tajribalari; fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi va rivojlanishi to'g'risida; o'tmish, bugun va kelajak voqealarini baholashda bilishning turli uslublaridan foydalanish; fuqarolik jamiyatida davlat boshqaruv organlarini demokratlashtirish va modernizatsiyalash jarayonlari; davlat hokimiyati organlari tizimi va fuqarolik jamiyatida davlat boshqaruvi tuzilmasini bilish; fuqarolik jamiyati qurishning mazmunmohiyati haqida muayyan bilimlarga ega bo'lishi;

- O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasining ustuvor yo'nalishlarini, fuqarolik jamiyat qurishning milliy va umuminsoniy demokratik tamoyillarini; xorijiy mamlakatlarning fuqarolik jamiyat qurish bo'yicha ilg'or tajriba va usullarini; rivojlangan mamlakatlarda mamlakatni demokratlashtirish va modernizatsiyalashning asosiy tamoyillari hamda ularning "O'zbek modeli" tamoyillari bilan qiyosiy tahlilini; demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini qurishning huquqiy asoslarini mohiyatini bilishi va ulardan foydalana olishi;

- markazlashgan rejali iqtisodiyot va ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotining farqli tomonlarini aniqlash; mamlakatni demokratlashtirish va bozor iqtisodiyotiga o'tishining inqilobiy

va tadrijiy (evolyusion) yo‘llarining yutuq va kamchiliklarini baholash; mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o‘tishning mohiyati va bosqichlari; mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash, ijtimoiy hayotni yangilash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak;

– mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar mohiyatini anglagan holda ulardan o‘z kasbida foydalanish; Harakatlar strategiyasi Davlat dasturida erishayotgan natijalaridan o‘z ishlarida foydalanish; mamlakatni demokratlashtirish va fuqarolik jamiyatini qurish bo‘yicha o‘z xulosalarini bera olish; mamlakatimizning jahon bo‘yicha erishayotgan yutuqlarini tahlil qilish malakalariga ega bo‘lishi kerak.

2.Fanning tushunchalari, qonuniyatlari va boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o‘zaro bog‘liqligi.

O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi to‘g‘risidagi umum e‘tirof etilgan **qonuniyatlarni** 2 guruhga ajratish mumkin.

1-guruh. Fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi to‘g‘risidagi umume‘tirof etilgan qonuniyatlar.

2-guruh. Har bir mamlakatlarning milliy va tarixiy rivojlanishidagi o‘ziga xos jihatlarini xisobga oladigan qonuniyatlar.

Fanning asosiy tushunchalari: fuqaro, jamiyat, fuqarolik jamiyati, davlat, huquqiy davlat, siyosiy institutlar, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqarolarning huquq va erkinligi, inson huquqlari, jamiyatining ijtimoiy tuzilmasi, jamiyatining iqtisodiy asoslari, demokratik institutlar, qonun ustuvorligi, saylov, saylov huquqi, fuqaroviylik, fuqaro faolligi, yurt tinchligi, vatan ravnaqi, xalq farovonligi, yuksak ma‘naviyat, daxldorlik hissi, ommaviy axborot vositalarini erkinlashtirish, o‘zini o‘zi boshqarish, Millatlar va konfessiyalararo totuvlik, jamoatchilik nazorati, davlat organlari faoliyatining ochiqligi, ijtimoiy sheriklik kabilardir.

O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyatining fanini o‘qitish jarayonida ilmiylik, tarixiylik, mantiqiylik, tizimlilik, qiyosiy tahlil metodlaridan foydalaniladi.

Ilmiylik – O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi.Fuqarolik jamiyati to‘g‘risidagi g‘oyalar, nazariyalar, zamonaviy konsepsiyalarni tahlil qilish asosida uning metodologik nazariy asoslarini ko‘rsatish.

Tarixiylik - O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi.Fuqarolik jamiyatining shakllanishining tarixiy bosqichlari, ularning o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilgan holda jahon tajribasida erishilgan yutuqlardan foydalanish asosida tahlil etish.

Mantiqiylik – O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi.Fuqarolik jamiyati shakllanishining genezisidan to bugungi holatigacha bo‘lgan jihatlarini (asosiy belgilari, omillari, tamoyillari, funksiyalari) uzviylik asosida tahlil qilish.

Tizimlilik – O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi.Fuqarolik jamiyatini bir butun tizim sifatida va har bir belgilarning paydo bo‘lishi, rivojlanishi va tizimdagi o‘rni va rolini ko‘rsatish.

Qiyosiy tahlil metodi – O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi.Fuqarolik jamiyati shakllanish va rivojlanish tajribalarini solishtirish, har bir davlatdagi o‘ziga xos jihatlarini ko‘rsatish.

O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi.Fuqarolik jamiyati fani bakalavriat bosqichi o‘quv rejasidagi O‘zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti, Sotsiologiya, O‘zbekiston tarixi, Falsafa, Milliy g‘oya: asosiy tushuncha va tamoyillar, Iqtisodiyot nazariyasi, kabi fanlar bilan o‘zaro bog‘liqdir. Bu fanlarda O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi.Fuqarolik jamiyati shakllanishi va rivojlanishining turli yo‘nalishlaridagi holati, qonuniyatlari, tamoyillari o‘rganiladi. O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi.Fuqarolik jamiyati fanning o‘ziga xosligi shundan iboratki, u jamiyatni rivojlanib boruvchi bir butun yaxlit tizim va tizimning tarkibiy qismlari sifatida o‘rganadi.

O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanning metodologik funksiyasi ijtimoiy fanlarning rivojlanishi ijtimoiy jarayonlarni o‘rganishning umumiy yo‘nalishlarini belgilashda, ishlab chiqilgan me‘yorlarning dasturil amal sifatida foydalanishda yaqqol ko‘zga tashlanadi.

O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining prognostik funksiyasi jamiyatning rivojlanish istiqbollari oldindan ko'rishga inson huquqlari va erkinliklarining namoyon bo'lishida ko'rinadi. Jamiyatning har bir fuqarosi o'z kasbi-kori va ixtisosligidan qat'iy nazar jamiyat rivojlanishi to'g'risidagi bilimlari chuqur egallashi orqaligina yon atrofida ro'y berayotgan voqea hodisalarning kelib chiqish sabablari va oqibatlarini bilishi, ularni boshqarishda bevosita yoki bilvosita ishtirok etish, bunyodkor kuchga aylanishi mumkin.

Shuni ta'kidlash lozimki, insoniyat taraqqiyotining Aristotel, Platon, ssitseron va boshqa mutafakkirlar yashagan tarixiy bosqichida fuqarolik jamiyati deganda davlatni tushungan. Bu hol ancha uzoq vaqt mavjud bo'lgan va iqtisodiy hamda ijtimoiy-siyosiy munosabatlarning rivojlanish darajasi (mehnat taqsimotining primitiv shakllari, tovar-pul munosabatlari rivojlanishining dastlabki bosqichi, jamiyat hayotini davlat tasarruf etishi, ijtimoiy tuzilmaning tabaqaviyligi) bilan bog'liqdir.

Ijtimoiy-siyosiy fanlarda fuqarolik jamiyati va «davlat» tushunchalari uzoq vaqt uchalik farqlanmay keldi, ular aynan tushunchalar sifatida qabul qilindi. Biroq, XVII asr o'rtalaridan boshlab, jamiyatning turli jabhalarini tabaqalashishi, ularni davlat hokimiyati boshqaruvidan chiqarish, uzviy huquq va erkinliklarga ega bo'lgan erkin va mustaqil individni kamol toptirish jarayoni ijtimoiy taraqqiyotning ikki tamoyilini yuzaga keltirdi va ularni ijtimoiy ong va fanda aks ettirish zarurati paydo bo'ldi.

Davlatda hokimiyatning uchga bo'linishi, siyosiy partiyalar, manfaatlar guruhlar (kasaba uyushmalari, ommaviy axborot vositalari va h.k.) paydo bo'lishi bilan jamiyat hayoti mazmuni endi faqat davlat hokimiyati bilan cheklanib qolmaslikni taqozo etdi. Jamiyat boshqaruvi dunyosiga yangi ishtirokchi institutlar kirib kela boshladi, ular siyosiy qarorlar qabul qilish, fuqarolik jamiyati strategiyasini ishlab chiqish, shaxs faoliyatining umumiy maqsad va mazmunini shakllantirish jarayoniga sezilarli darajada ta'sir ko'rsata boshladi.

Ko'rib turganimizdek, fuqarolik jamiyati kategoriyasi tarixan insoniyat rivojlanishining shunday bir alohida yo'nalishini aks ettiradiki, u har bir davrning o'ziga xos mutafakkirining oqilonalik, erkinlik, farovonlik va adolat hukm suruvchi ideal jamiyat modelini yaratishga intilishi bilan tavsiflanadi. Davlat, oila, qabila, millat tushunchalari, diniy va boshqa birliklardan farq qiluvchi fuqarolik jamiyati kategoriyasi, yuqorida qayd etib o'tganimizdek, XVIII-XIX asrlarga kelib o'rganila boshlandi.

Evropa va Amerika mamlakatlarining, katta mintaqalarida fuqarolik jamiyatining shakllanishi yangi davrda boshlandi. Olimlar va mutaxassislar fikriga ko'ra, fuqarolik jamiyatining rivojlanishini uch bosqichga ajratish mumkin. Bunda bir bosqichdan keyingi bosqichga o'tishda jamiyat va davlat tuzumida katta o'zgarishlar, ijtimoiy va siyosiy tangliklar, ommaviy harakatlar, sinflarning to'qnashuvlari, jamiyat mafkurasida tub o'zgarishlar yuz bergan.

Birinchi bosqich shartli ravishda XVI-XVII asr. Bu davrda fuqarolik jamiyatining iqtisodiy, siyosiy va mafkuraviy asoslari yaratildi. Ular jumlasiga sanoat va savdning rivojlanishi, ishlab chiqarish turlarining ixtisoslashuvi, mehnat taqsimotining teranlashuvi, tovar-pul munosabatlarining rivojlanishi kiritish mumkin. SHuningdek, yagona markazlashgan davlatlarning tashkil topishi bilan feodal tarqoqlik davrida mavjud bo'lgan tengsizlik, huquqsizliklarga barham berishga e'tibor berila boshlandi.

Ikkinchi bosqichi XVIII asr oxiridan XIX asr oxirigacha davom etdi. Bu davrda eng rivojlangan mamlakatlarda umumiy yuridik tenglik va erkinlikka, tadbirkorlik erkinligi va shaxsiy tashabbusga asoslangan dastlabki kapitalizm ko'rinishidagi fuqarolik jamiyati shakllandi.

Uchinchi bosqich (XIX asr oxiri va keyingi davr) vertikal feodal tuzilmalar o'rnini erkin odamlarning huquqiy tengligi va o'zaro bitimlariga asoslangan gorizontalar egallagan bilan tavsiflanadi. Insoniyatning ko'p asrlik tarixida barcha odamlar, ijtimoiy kelib chiqishi va mavqeidan qat'i nazar, jamiyat hayotining huquqiy jihatdan teng ishtirokchilari deb e'tirof etilishi muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etdi. Ular har kimga o'zini erkin xohish-irodaga ega bo'lgan, o'z harakatlari va ularning huquqiy oqibatlari uchun javob berishga qodir shaxs sifatida namoyon etish imkoniyatini beruvchi qonunlar bilan e'tirof etilgan qator huquqlar va erkinliklarga egabo'la boshladi.

Fuqarolik - bu nafaqat shaxsning huquqiy maqomi, balki uning ijtimoiy holati hamdir. Huquqiy davlatda qonun oldida tenglik va bu bilan bog'liq holda fuqarolik huquqlariga siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar qo'shiladi. Jamiyatda haqiqiy erkinlikni ta'minlash har bir inson nafaqat yuridik va siyosiy ma'noda, balki iqtisodiy va ijtimoiy ma'noda ham fuqaroga aylanishini nazarda tutadi.

XX asrda fuqarolik jamiyati g'oyasi yanada muhimroq ahamiyat kasb etdi. Bunga avvalo totalitar va avtoritar tuzumlarning paydo bo'lishi va ularga qarshi demokratiya uchun kurash olib borish zaruriyati sabab bo'ldi. Plyuralizm nazariyasi keng tarqaldi. Bu nazariyaga binoan, demokratik jamiyatning asosiy vazifasi quyidagilardan iborat:

- fuqarolar totuvligiga erishish yo'llarini izlash;
- aholining turli guruhlarini manfaatlarini hisobga olish;
- qarama-qarshiliklarga barham berish va nizolarning oldini olish.

Tabaqaviy imtiyozlarning tugatilishi va fuqarolik huquqlarining paydo bo'lishi fuqarolik jamiyati shakllanishining muhim omili hisoblanadi. Shaxsning huquq va erkinliklarini ta'minlovchi huquqiy davlat fuqarolik jamiyatining siyosiy negizi bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, "huquqiy davlat" va "fuqarolik jamiyati" tushunchalari jamiyat hayotining turli tomonlarini aks ettiruvchi tushunchalardir. Ular guruhlar, individlar, jamiyatning umumiy ahamiyatga molik manfaatlarini o'raladigan qobiq hisoblanadi va ularni ro'yobga chiqarish usullaridan tashkil topadi.

Shuni ta'kidlab o'tish lozimki, fuqarolik jamiyatining davlatdan ajralishi aynan tabaqalar o'rtasidagi tengsizlikni tugatish va ijtimoiy munosabatlarni davlat tasarrufidan chiqarish jarayonida yuz bergan. Bu jarayonga butun aholi nomidan ish ko'ruvchi vakillik davlatining shakllanishi asos bo'lgan.

Buning uchun odamlarning yuridik tengligi ularga huquq va erkinliklar berish orqali qonun yo'li bilan tan olindi. Tabaqaviy tengsizlik o'rnini egallagan umumiy yuridik tenglik shaxsning mutlaqo yangi ijtimoiy holatini belgilab berdi. Endi individlar, ularning ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, erkin hamda ijtimoiy hayotning to'laqonli ishtirokchilari deb e'tirof etildi.

Fuqarolik jamiyati – o'zini o'zi rivojlantiruvchi va o'zini o'zi boshqaruvchi tizim. Individlar har xil tashkilotlarga birlashib, bir-biri bilan rang-barang munosabatlar o'rnatib, o'zlarining ba'zan qarama-qarshi manfaatlarini ro'yobga chiqarib, jamiyat siyosiy hokimiyat kuchiga ega bo'lgan davlatning aralashuvisiz uyg'un va izchil rivojlanishini ta'minlaydilar. Fuqarolik jamiyati o'zining davlatdan mustaqil o'zini o'zi rivojlantirish ichki manbalariga egadir.

Fuqarolik jamiyati – huquqiy demokratik davlat bilan uyg'unlikda yashaydi. Bu erda inson va fuqaroning tabiiy va o'zlashtirilgan huquqlarini tan olish, ta'minlash va himoya qilish bog'lovchi omil sifatida amal qiladi.

Fuqarolik jamiyatining asosiy unsuri ayrim shaxs bo'lsa, fuqarolik jamiyati institutlari, tashkilotlar, guruhlar va hokazolar uni shakllantiruvchi omillardir. Ular shaxs, uning manfaatlarini, maqsadlarini, niyatlari va hokazolarni ro'yobga chiqarishga ko'maklashadi. Shu sababli iqtisodiy va siyosiy hokimiyatni ajratish, haqiqiy fuqarolik jamiyatining yuzaga kelishi va qaror topishining bosh omili hisoblanadi. Iqtisodiy hokimiyat siyosiy hokimiyat bilan qo'shilganida muqarrar tarzda iqtisodiy hokimiyatning bir markaz, bir odam yoki shaxslar guruhi qo'lida jamlanishi yuz beradi. Agar siyosiy va iqtisodiy hokimiyatlar turli markazlar, qo'llarda jamlansa, ular bir-birini cheklab turadi.

3. Yangi davrda fuqarolik jamiyati nazariyasi va zamonaviy konsepsiyalar.

Fuqarolik jamiyati - konstitutsiyaviy huquq nazariyasida huquq va demokratiyaga asoslangan ijtimoiy hayotning zarur oqilona usuli; insonga uning iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayoti shakllarini erkin tanlash

kafolatlanadigan, qonun ustuvorligi va inson huquqlari hamda erkinliklari qaror topadigan, ko'p partiyaviylik, siyosiy institutlar, mafkura va fikrlarning xilma-xilligi ta'minlanadigan hamda o'zini o'zi boshqarish organlarining mavqei baland bo'lgan ijtimoiy tuzum. Bunda mamlakatning har bir fuqarosi siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy va huquqiy jihatdan o'z ehtiyojlarini jamoat birlashmalari va fondlari, o'zini o'zi boshqarish organlari, siyosiy partiyalar va nodavlat notijorat tashkilotlar ishida faol ishtirok etib, ular orqali qondiradilar. Fuqarolik jamiyatida fuqarolar davlat faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini o'rnatadilar, davlatning ko'pgina vakolatlari jamoat tashkilotlari zimmasiga yuklanadi. Davlat hokimiyati esa mamlakatning umumiy taraqqiyot rejalarini tuzadi, uning strategiyasini ishlab chiqadi, mudofaa, milliy xavfsizlik, davlat mustaqilligi va chegaralari daxlsizligini, uning suverenitetini ta'minlash, pulmoliya, soliq, bank siyosati, tashqi siyosat va jahon hamjamiyati bilan aloqalar tizimini yaratadi, uni boshqaradi. Fuqarolik jamiyatini qurish kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari bosqichmabosqich o'tish orqali ro'y beradi.

Fuqarolik jamiyati haqida ilk tasavvurlar Aristotelning "Siyosat" asarida bayon etilgan. Unga ko'ra, insonning erkin yashash huquqi kishilik jamiyatining adolat va qonun ustuvorligi asosida tashkil etilishi orqali ta'minlanishi lozim. Jamiyatni boshqarishda qonunlarning to'g'ri va adolatli bo'lishiga alohida e'tibor beriladi. Bu g'oyalar 17-asrga kelib keng rivojlandi. Jumladan, T.Gobbs asarlarida takomillashtiriddi. 18-asr Buyuk fransuz inqilobi davrida Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi e'lon qilinishi bilan esa Fuqarolik jamiyati tushunchasi keng tarqala boshladi. Chunki jamiyatning teng huquqli a'zolari — "fuqarolar" tushunchasi paydo bo'ldi, ular jamiyat va davlat manfaatlari bilan bog'langan shaxsiy manfaatlarini anglay boshladilar. Kant, Russo, Gegel, Popper ilgari surgan fikrlar Fuqarolik jamiyati ning yangidan-yangi qirralarini, umuminsoniy qadriyat sifatidagi mohiyatini ochib berdi.

Sharqda Fuqarolik jamiyatining o'ziga xos talqini mavjud. Bu, bevosita, axloq, madaniyat va ma'naviyatning huquq bilan uyg'unlashgan, fe'latvor, xattiharakatlar va qoidame'yorlarning uzviy uyg'unlashgan shakli bilan bog'liq. Jumladan, eng qad. madaniy tarixiyhuquqiy yodgorlik — Avestoda kishilarning uyushib yashashi, o'zaro munosabatlar va aloqalarning axloq va me'yorlarga tayanishi kabi g'oyalar ilgari surilgan. Bunda o'zo'zidan jamiyatda qonun ustuvorligiga erishish, jamiyatni shaxs tomonidan emas, qonun boshqarishi kabi Fuqarolik jamiyatining ilk belgilari namoyon bo'lgan. Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida mamlakatni boshqarishda adolatli qonun zarurligi, faol Fuqarolik jamiyatini shakllantirish mohiyati chuqur tahlil etilgan. Qonunlari mukammal bo'lgan mamlakatda adolat, inson huquqlari ustuvor bo'lishi muqarrar ekanligi bayon qilib berilgan. Forobiyga kura, "Shahar (mamlakat) aholisi xushxulqqa ega bo'lmagan taqdirda hokimiyatga ehtiyoj tug'iladi", jinoyatchilik, bezorilik, qonunbuzarlik qonunlar zaif, aholi axloqiyma'naviy jihatdan barkamol bo'lmagan sharoitda avj oladi. Bunday xalqni tartibga chaqirish uchun kuchli ta'sir o'tkazuvchi hokimiyat kerak bo'ladi. Bu kabi g'oyalar Ibn Sino, Beruniy, Xorazmiy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Bobur va boshqa tomonidan ham ilgari surilgan va amaliyotda keng qo'llanilgan.

Uzoq tarixiy rivojlanish natijasida Fuqarolik jamiyatini hozirgi zamonaviy tushunish shakllandi. Unga ko'ra, F.jla mulkchilik shakllarining xilma-xil va teng bo'lishi, mehnat va tadbirkorlikning erkinligiga yo'l qo'yilishi, mafkuraviy xilma-xillik va axborot erkinligi, inson huquq va erkinliklarining daxlsizligi, rivojlangan o'zini o'zi boshqarish, madaniylashgan huquqiy hokimiyat bo'lishi hamda jamiyat hayotining barcha sohalarida qonun ustuvorligi ta'minlanishi muhim hisoblanadi. O'zbekistonda Fuqarolik jamiyatini kurish tarixiy an'ana bo'lsada, u butunlay yangi tarixiy sharoitlarda jahon davlatchiligi ilgor tajribalari va ko'p ming yillik milliy an'analarning sintezi sifatida dunyoga kelmokda. Ya'ni erkinlik va axloq, ozodlik va tarbiya, qonunga itoatkorlik va siyosiy hukuqiy faollik, hurriyat va qat'iy tartibintizom uyg'unligida Fuqarolik jamiyati shakllantirilmoqda.

Fuqarolik jamiyati nafaqat davlatning majburlov kuchi bilan, balki uning a'zolari bo'lmish fuqarolarning o'zlari orqali saqlab turiladigan va qat'iy tartib qaror topgan jamiyatdir. Bunday jamiyat o'zini o'zi yuksak darajada tashkil etishi bilan ajralib turadi. Fuqarolik jamiyatiga [davlatning](#) kuchli ta'siri talab etilmaydi. Davlat bunday jamiyatning nazoratida bo'lishi kerak, chunki davlat — fuqarolik jamiyatning „yollanma xizmatkori“. Zero, u fuqarolar, [koxona](#) va [muassasalardan](#) olinadigan [solliqlar](#) hisobiga mavjud bo'ladi. Mazkur jamiyat nafaqat o'zining siyosiy, madaniy hayotini, balki [iqtisodiy](#), ijtimoiy hayotini ham

boshqarib turadi. Hamma jamiyatni ham fuqarolik jamiyati deb bo'lmaydi. Fuqarolik jamiyati ancha yuksak darajadagi ijtimoiy rivojlanish ko'rsatkichidir.

2-MAVZU: Xarakatlar strategiyasi – O'zbekiston milliy taraqqiyoti yangi bosqichining asosi

Reja:

- 1. O'zbekiston milliy taraqqiyot modelining ishlab chiqilishi.**
- 2. O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy rivojlanishining ilmiy asoslari.**
- 3. Harakatlar strategiyasi – milliy taraqqiyotimizning yangi bosqichi.**

Tayanch so'zlar: fuqaro, fuqarolik jamiyati, davlat, davlat hokimiyati, huquqiy davlat, siyosiy institutlar, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqarolarning huquq va erkinligi, inson huquqlari.

1.O'zbekiston milliy taraqqiyot modelining ishlab chiqilishi.

Mustaqil taraqqiyot yo'liga chiqqan O'zbekiston uchun eng asosiy, bosh masala milliy davlatchilik poydevorini barpo etish, mustaqillikning siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini yaratish edi.

O'zbekiston o'z mustaqilligiga erishgach, milliy davlatchilik poydevorini barpo etish, mustaqil taraqqiyot yo'lini belgilab olish maqsadida rivojlangan mamlakatlar tajribasini chuqur o'rganib, mamlakatimizning tarixiy-milliy xususiyatlari va geografik-demografik shart-sharoitlariga mos bo'lgan o'ziga xos modelni yaratish zarur edi. Sobiq totalitar to'zumdanda juda ko'plab iqtisodiy, ijtimoiy, muammolar meros bo'lib, o'tganligiga qaramasdan, respublika rahbariyati mustaqillikning dastlabki yillaridanoq mamlakatimiz taraqqiyotining o'ziga xos yo'lini aniq belgilab oldi.

Bu yo'ldagi dastlabki eng asosiy vazifa: «Eski ma'muriy-buyruqbozlik tizimini, unga muvofiq bo'lgan hokimiyat va boshqaruv organlarini tugatish, shuningdek, yangi davlatchilikning siyosiy-huquqiy, konstitutsiyaviy asoslarini yaratish»⁴ edi.

Mazkur vazifani sobitqadamlik bilan hal etish natijasida eski ma'muriy-buyruqbozlik tizimining ustunlari bo'lgan hokimiyat va boshqaruv organlari barham toptirildi. Jumladan, Sobiq Kommunistik partiyaning yakka hokimligiga chek qo'yildi. Joylardagi ijroiya hokimiyatining eski tizimi tugatildi.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlangan keng ko'lamli islohotlar mamlakatimiz taraqqiyotining strategik maqsadi – demokratik huquqiy davlat va bozor iqtisodiyotiga asoslangan adolatli fuqarolik jamiyati qurishga qaratilgan edi.

Mazkur islohotlar mamlakatimiz Birinchi Prezident I.A.Karimov tomonidan yaratilgan beshta tamoyilga asoslanib, amalga oshirila boshlandi. Bu tamoyillar quyidagilardan iborat:

- Iqtisodiyot siyosat ustidan hukmron bo'lishi, u har qanday mafkuradan ozod bo'lishi lozim. Iqtisod o'z qonuniyatlariga asoslanib rivojlanishi kerak;
- Iqtisodni boshqarishda, ayniqsa yangi bozor iqtisodiyotiga o'tilayotganda, davlat bosh islohotchi bo'lib, uning boshqaruv tizimini qo'ldan chiqarmaslik kerak;
- Konstitutsiya va qonunning ustunligi. Unga barcha barobar, hayotimizning turli sohasida rioya etishi kerak;
- Kuchli ijtimoiy siyosat yuritish. Bu bozor iqtisodiyoti yo'lidagi eng muhim vazifadir;
- Bozor iqtisodiyotiga o'tish shoshma-shosharliksiz, bosqichma-bosqich amalga oshirilmog'i lozim.⁵

⁴ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсажасида: хавфсизликка таъидид, барсарорлик шартлари ва тарассиёт кафолатлари. -Т. Ўзбекистон, 1997. 152-бет.

Mazkur tamoyillar «O‘zbek modeli» sifatida jahonda e‘tirof etilgan O‘zbekiston mustaqil taraqqiyot yo‘lining g‘oyaviy-nazariy negizi bo‘lib xizmat qildi.

Shu nuqtai nazardan, 1991 yilning 31 avgust kunida O‘zbekiston Respublikasi mutloq mustaqilligining e‘lon qilinishini unga qadar amalga oshirilgan o‘ziga xos siyosiy tayyorgarlik, umumxalq safarbarlikning qonuniy natijasi va keng miqyosli demokratik o‘zgarishlar uchun sharoit yaratgan buyuk tarixiy voqea deb qarash to‘g‘ri bo‘ladi. Aynan shundan e‘tiboran, O‘zbekistonning mustaqilligi, hududimizdagi barcha tarkibiy qismlarda; ya‘ni davlat hokimiyatining quyidan yuqorigacha barcha bo‘g‘inlari, er osti va er usti resurslari, davlat boshqaruvi muassasalarining barcha tarmoqlari, millatning moddiy va intellektual salohiyati va tashqi aloqalarning barcha yo‘nalishlarida tanho hokimligi e‘lon qilinganligi amalda to‘la milliy mustaqillikni bildirar edi. Uning xalqaro munosabatlarda sub‘ektlar oladi.

Endilikda O‘zbekistonga nisbatan dunyodagi barcha davlatlari to‘laqonli mustaqil sub‘ekti sifatida va tub manfaatlarining birdan bir rasmiy ifodachisi ekanligini tan olgan o‘zaro samarali munosabatlar o‘rnatishga munosib xalqaro siyosatning mustaqil, daxlsiz sub‘ekti sifatida munosabat bildirishlari uchun zarur huquqiy-siyosiy asos yaratildi.

Mustaqil davlatimiz g‘oyalarining nazariy va huquqiy asoslarini yaratish hamda uning shakllanishida – sobiq ittifoqda birinchi bo‘lib, 1990 yil 24 martda (12-chaqiriq Oliy Sovetining birinchi sessiyasi) O‘zbekistonda Prezidentlik institutini ta‘sis etish to‘g‘risidagi qarori bo‘lgan edi.

Ma‘lumki, o‘sha sessiyada I.A.Karimov O‘zbekiston SSRning Prezidenti etib saylangan edi. Mamlakatimizda Prezidentlik institutining ta‘sis etilishi nafaqat davlatchiligimiz milliy g‘oyasini, balki xalqimizning bosqichma-bosqich siyosiy va iqtisodiy mustaqilligi uchun kurashning o‘ziga xos yo‘nalishining boshlanishi ham edi.

Prezidentlik institutining tashkil etilishi o‘zoq yillar mobaynida Respublikamizda ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma‘naviy va madaniy sohalarda to‘planib qolgan muammolarni hal etishning birdan-bir to‘g‘ri echimi edi.

Ma‘lumki, dunyo davlatchiligi tarixiy rivojlanishida boshqaruvning asosan ikki shakli – monarxiya va respublika usullari mavjud. Respublika boshqaruvio‘znavbatidaparlamentarvapresidentlikrespublikalariko‘rinishlarigaega.

2. O‘zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy rivojlanishining ilmiy asoslari

Mustaqillik yillarida fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha Konstitutsiyamizda qayd etilgan asosiy prinsiplar va normalar asosida davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish, sud-huquq tizimini isloh etish, axborot sohasini isloh qilish, axborot va so‘z erkinligini ta‘minlash, saylov huquqi erkinligini ta‘minlash, fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirish, demokratik bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberallashtirishni yanada chuqurlashtirish bo‘yicha tadrijiy islohotlar amalga oshirildi.

O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati asoslariini yaratish va rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilgan ishlarni Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil institutti tomonidan to‘rt bosqichga bo‘lib tahlil qilish tavsia etiladi.⁶

Birinchi bosqich (1991-2000 yillar). Bu davrda O‘zbekiston xalqi o‘z umrini o‘tab bo‘lgan mustabid to‘zumdan voz kechib, mamlakatimizda ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan insonparvar demokratik huquqiy davlat barpo etishni asosiy maqsad sifatida belgilab oldi. Ana shu maqsadni o‘zida ifoda etgan Konstitutsiya respublikamiz qonun chiqaruvchi organi tomonidan qabul qilindi. Bu davrda mustaqil O‘zbekistonning yangi siyosiy tizimi va davlat to‘zilishi asoslarini, avvalo, qonunchilik tizimini shakllantirish, markazda va joylarda vakolatli hokimiyat organlarining yaxlit tizimini tashkil etishga qaratilgan ishlar aniq maqsadni ko‘zlab sobitqadamlik bilan amalga oshirildi.

⁵ Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислоотларни чусурлаштириш йўлида. -Т. Ўзбекистон. 1995. 11-б.

⁶ Фуқаролик жамияти шаклланишини мониторинг қилиш институти жорий архиви. 2013 й. якунлари бўйича маъруза.-Б.3-5.

Ikkinchi bosqich (2001-2007 yillar) – faol demokratik yangilanishlar va mamlakatni modernizatsiya qilish davri esa iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish, siyosiy hayotimizni, qonunchilik, sud-huquq tizimi va ijtimoiy-gumanitar sohalarni izchil isloh qilishni ta'minlashda g'oyat muhim rol o'ynagan davr. Bu davrda mamlakatimizni modernizatsiya qilishga, iqtisodiyotni rivojlantirishga, siyosiy hayotimizni, qonunchilik, sud-huquq tizimi va ijtimoiy-madaniy sohalarni izchil isloh etishga qaratilgan demokratik yangilanishlarni ta'minlash maqsadida Konstitutsiyaga ma'lum o'zgarish va qo'shimchalar kiritildi. Islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish tamoyili qonun chiqaruvchi organ – parlament faoliyatini tashkil etishda ham muvaffaqiyatli qo'llanildi. Qariyb 15 yillik bir palatali parlament tizimida to'plangan tajribalar asosida mamlakat oliy organi ikki palatali tizimga o'tib ishlay boshlashi qonunlarning ham professional (quyi palata), ham vakillik namoyandalari (yuqori palata – Senat) tomonidan puxta ishlab chiqilishi va qabul qilinishiga imkon yaratdi.

Uchinchi bosqich (2008-2010 yillar). Bu davrda taraqqiyotning asosiy jabhalari fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, saylov jarayonini yanada demokratlashtirishdan iborat bo'ldi.

Saylov tizimi rivojida 2008 yili saylov qonunchiligimizga kiritilgan o'zgartirishlar muhim bosqichni boshlab berdi. Qonunchilik palatasidagi deputatlik o'rinlarining soni 120 tadan 150 taga ko'paytirildi, shuningdek, 130 nafar deputat siyosiy partiyalardan saylandi. Yana bir muhim yangilik – qonun hujjatlariga saylov komissiyalarining saylovga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish bilan bog'liq faoliyatida oshkoralikni ko'proq ta'minlashga qaratilgan normalarning kiritilishida o'z aksini topdi.

To'rtinchi bosqich (2010-2016 yillar). O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining 2010 yil 12 noyabrda o'tkazilgan qo'shma majlisidagi "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi" mavzuidagi ma'ro'zasida davlat hokimiyati tarmoqlarini, xususan, parlamentni yanada rivojlantirish va mustahkamlash, siyosiy partiyalarning rolini oshirish, shuningdek, demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va iqtisodiyotni liberallashtirishga qaratilgan bir qator qonunchilik tashabbuslari ilgari surildi.

Ma'ro'zada 6 ta eng muhim yo'nalish belgilab berildi.

1.Davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish.

2.Sud-huquq tizimini isloh etish.

3.Axborot sohasini isloh qilish, axborot va so'z erkinligini ta'minlash.

4.O'zbekistonda saylov huquqi erkinligi ta'minlash va saylov qonunchiligini rivojlantirish.

5.Fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirish.

6.Demokratik bozor islohotlarini va iqtisodiyotni liberallashtirishni yanada chuqurlashtirish.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohatlarining mazmun mohiyatidan kelib chiqib fuqarolik jamiyati tushunchasiga turli xil darajada tariflar berilmoqda. Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti tomonidan fuqarolik jamiyatiga quyidagicha ta'rif berilgan: ***"Fuqarolik jamiyati – bu qonun ustuvorligi qiladigan; inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoyalashni ta'minladigan, shaxsning rivojlanishi va o'zligini namoyon qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan; aholinig keng qatlamlari tomonidan qo'llab-quvvatlanidigan mustaqil qva barqaror institutlar amal qiladigan ijtimoiy makondir"***.

Yurtimizdagi jamiyatshunos olimlar ham fuqarolik jamiyatini ".....bu - erkin, demokratik, huquqiyssivilizatsiyalashgan jamiyat bo'lib, unda yakka hokimlik rejimiga, volyuntarizmga, sinfiy adovatga, totalitarizmga, odamlar ustidan zo'rvonlik qilishga o'rin yo'q, Bunday jamiyatda faqat va faqat qonun, axloq, insonparvarlik, adolat ustuvorlik qiladi. Bu jamiyatda ko'p ukladli raqobatga asoslangan bozor

iqtisodiyoti, tashshabbuskor tadbirkorlar iqtisodiy rivojlanishning asosini tashkil etadi, turli ijtimoiy qatlamlar manfaatlari muvozanatga keltirib turiladi” yoki “Fuqarolar oʻrtasidagi muayyan kompromiss, davlat va nodavlat tashkilotlari oʻrtasida konsensus madaniyati vudulga kelganda, shuningdek, dunyoqarashlar plyuralizm, davlat hokimiyati organlari bilan oʻzaro taʼsirga kirishishga layoqatli jamoatchilik institutlari vujudga kelganda shakllanishi mumkin” deya tariflaydi. Fuqarolik jamiyati tushunchasiga tariflarning turli-tumanligi fuqarolik jamiyati shakllanishi va rivojlanishining murakkab, koʻp qirrali jarayon ekanligi bilan xarakterlanadi.

Fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi boʻyicha qoʻyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

- fuqarolik jamiyatining shakllanishi oʻzoq davom etib kelayotgan murakkab tarixiy jarayondir. Fuqarolik jamiyatining baʼzi bir unsurlari qadimgi Yunoniston va Rimda namoyon boʻlgan vaqtdanboshlab Yangi davrda shakllanish elementlari va hozirgi kunda bir butun tizim sifatida paydo boʻlishi.

- fuqarolik jamiyati gʻoyasi insoniyatning antik davrdan beri davom etib kelayotgan tafakkuri maxsulidir. Avesto manbalarida, Qadimgi yunon faylasuflari fikrlarida, Oʻrta asr mutafakkirlarining qarashlarida, Uygʻonish va Reformatsiya davri gʻoyalari va bugun XXI asr jahon xamjamiyati tomonidan umuminsoniy ijtimoiy madaniy qadriyatlar sifatida eʼtirof etilishi.

Har qanday fan, oʻz mohiyatiga koʻra umumbashariydir. Dunyoning barcha xalqlari katta-kichikligidan qatʼiy nazar uning rivojiga turli xil darajada hissalarini qoʻshgan. SHu nuqtai nazardan fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi toʻgʻrisidagi gʻoyalar qarashlarni bir yoqlama boʻrttirish yoki kamsitish xato yondashuvdir.

✓ fuqarolik jamiyatining xususiyatlari, belgilari, tamoyillari har qanday ijtimoiy tizimda mavjud, biroq ularning rivojlanish darajasi turli xil boʻlishi mumkin.

✓ fuqarolik jamiyatining shakllanish jarayonlari xolati ijtimoiy hayotning va davlat hokimiyati boshqaruvining demokratlashib borishi bilan birgalikda kechadi. fuqarolik jamiyatining shakllanishi huquqiy davlatchilikning shakllanish jarayoni bilan takomillashib boradi.

✓ har bir davlatda fuqarolik jamiyatining rivojlanishi va shakllanishi oʻziga xos mental xususiyatlarga bogʻliq holda tadrijiy rivojlanish modellari asosida amalga oshiriladi.

✓ hozirgi dunyoda biron bir mamlakat fuqarolik jamiyat qurishning etuklik bosqichiga erishmagan va bu oʻzluksiz davom etadigan jarayondir.

3. Harakatlar strategiyasi – milliy taraqqiyotimizning yangi bosqichi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2017-2021-yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasi (keyingi oʻrinlarda Harakatlar strategiyasi deb yuritiladi) mamlakatning davlat va jamiyat rivojlanishi istiqbolini strategik rejalashtirish tizimiga sifat jihatdan yangi yondashuvlarni boshlab berdi.

3-MAVZU: Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish

Reja:

- 1. Demokratik isloxlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda oliy majlis palatalari, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish**
- 2. Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish**
- 3. Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish**

Tayanch soʻzlar: davlat, jamiyat, siyosat, fuqaro, fuqarolik jamiyati, davlat, davlat hokimiyati, huquqiy davlat, siyosiy institutlar, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqarolarning huquq va erkinligi, inson huquqlari, demokratiya, modernizatsiya.

1. Demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda oliy majlis palatalari, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish

Davlat xokimiyati tizimida Oliy Majlisning rolini oshirish, uning mamlakat ichki va tashki siyosatiga oid muxim vazifalarni xalq etish xamda ijro xokimiyati faoliyati ustidan parlament nazoratini amalga oshirish buyicha va- kolatlarini yanada kengaytirish. Jaxon tarixida bir necha minglab yillar davomida davlat xokimiyatining jamiyat va odamlar maqsadi xamda manfaatlari yulida xizmat ko'shtishi uchun xarakterlar bo'ldi. Lekin, insoniyat va uning farovonligi uchun xizmat qiladigan xokimiyatga etib bulish muammosi echilmay kolaverdi. Fakat yangi davr - XVII asrdan boshlab xokimiyatni qonuniy yul bilan uchga bulish asnosida zulm va zuravonlik asosida davlat boshqaruviga yul kuymaslik xaqida dastlabki zamonaviy-nazariy karashlar paydo bo'ldi.

O'zbekistonda xaqikiy demokratik prinsiplar va milliy manfaatlar asosida faoliyat yuritadigan ikki palatali professional parlament fakat mustaqillik davriga kelib shakllandi. Keyingi un yillikda, bosqichma-bosqich ravishda parlamentga yangidan-yangi vakolatlarining berib borilishi, xalqimizning xuquqiy madaniyatini usishi, siyosiy partiyalarning demokratik kadriyatlar negizida rivojlanishi natijasi ularok qonun chikaruvchi xokimiyat rivojlangan mamlakatlardagi parlamentlarga xos sifat va belgilarni o'zida mujassamlashtirib bormokda.

Konstitutsiya va qonunlarga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining mutlak vakolatlari qonun chikaruvchi xokimiyat faoliyatining mustakil va demokratik tamoyillar asosida kechishini ta'minlay oladigan darajada belgilandi: Konstitutsiya va qonunlar qabul qilish, ularga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish, O'zbekiston Respublikasi ichki va tashki siyosatining asosiy yo'nalishlarini ishlab chikish, davlatning strategik dasturlarini qabul qilish, qonun chikaruvchi, ijro etuvchi va sud xokimiyatlari tizimi va vakolatlarini belgilash, boshqaruv tarkibida yangi davlat to'zilmalarini tashkil qilish va ularni tugatish xaqidagi karorlarni tasdiklash, boj, valyuta va kredit, ma'muriy-xududiy to'zilish masalalarini qonun yuli bilan tartibga solish va boshkalar shular jumlasidandir.

O'zbekiston Respublikasi chegaralarini o'zgartirish, Vazirlar Maxdamasi takdimiga binoan respublika byudjetini qabul qilish va uning ijrosini nazorat etish, soliklar va boshka majburiy tulovlarni joriy qilish, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Bosh Vazir, uning birinchi urinbosari va urinbosarlarini, Vazirlar Maxkamasi a'zolarini, Bosh prokuror va uning urinbosarlarini tayinlash va lavozimlaridan ozod etish to'g'risidagi farmonlarini tasdiklash, Prezident takdimiga binoan Markaziy bank boshqaruvi raisini tayinlash va lavozimidan ozod etish, Prezidentning vazirliklar, davlat kumitalari va boshka davlat boshqaruv organlarini to'zish va tugatish, umumiy yoki kisman safarbarlik e'lon qilish, favkulodda xolat joriy etish, uning muddatini o'zaytirish va tuxtatish to'g'risidagi farmonlarini tasdiklash, xalqaro shartnomalarni va bitimlarni ratifikatsiya va denonsatsiya qilish, davlat mukofotlari va unvonlarini ta'sis etish, tumanlar, shaxarlar, viloyatlarni tashkil etish, tugatish, nomlarini o'zgartirish va ularning chegaralarini o'zgartirish, Konstitutsiyada nazarda tutilgan boshsa vakolatlarini amalga oshirish xam Oliy Majlis vakolatiga kiradi.

Mamlakatimizda Parlament islohotlarini yanada chuqurlashtirish natijasida ikki palatali parlament tashkil etildi, O'zbekiston Respublikasi qonun chikaruvchi xokimiyati xuquqiy davlat talablariga javob beradigan darajada faoliyat yuritib boshladi. Eng muximi, garchand endi qonunchilik jarayoni ancha murakkablashgan bulsada, qabul qilingan qonunlarning sifati ancha oshdi. Qonunlarni qabul qilishda siyosiy partiyalarning roli kuchaydi. Qonun loyixalarini partiya fraksiyalarida oldindan kurib chikish, Qonunchilik palatasi yalpi majlislarida xuquqiy xujjatlar loyixalarini muxokama qilishda bu fraksiyalarning fikrlarini e'tiborga olish amaliyoti shakllandi.

2016 yil 11 apreldan boshlab kuchga kirgan O`zbekiston Respublikasining «Parlament nazorati to`g`risida»gi Qonunning 5-moddasiga binoan mamlakatda quyidagi parlament nazorati shakllari urnatildi: navbatdagi yil uchun O`zbekiston Respublikasining Davlat byudjetini, davlat maqsadli jamgarmalarining byudjetlarini xamda solik va byudjet siyosatining asosiy yo`nalishlarini (bundan buyon matnda Davlat byudjeti deb yuritiladi) qabul qilish, shuningdek, Davlat byudjeti ijrosining borishini kurib chikish; O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining (bundan buyon matnda Vazirlar Maxkamasi deb yuritiladi) mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy xayotining eng muxim masalalari yo`zasidan xar yilgi ma`ro`zasini kurib chikish; O`zbekiston Respublikasi Bosh vazirining (bundan buyon matnda Bosh vazir deb yuritiladi) mamlakat ijtimoiy- iqtisodiy rivojlanishining ayrim dolzarb masalalari yo`zasidan xisobotini eshitish; Qonunchilik palatasi, Senat majlislarida xukumat a`zolarining o`z faoliyatiga doyr masalalar yo`zasidan axborotini eshitish; O`zbekiston Respublikasi Xssob palatasining (bundan buyon matnda X, isob palatasi deb yuritiladi) xisobotini eshitish; O`zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining xisobotini eshitish; O`zbekiston Respublikasi Ta- biatni muxofaza qilish davlat kumitasi raisining xisobotini eshitish; O`zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvi raisining xisobotini eshitish; parlament surovi; Qonunchilik palatasi deputatining, Senat a`zosining surovi; Qonunchilik palatasi, Senat kumitalari tomonidan davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari raxbarlarining axborotini eshitish; qonun xujjatlarining ijrosi xolatini, xuquqni kullash amaliyotini Qonunchilik palatasi va Senatning kumitalari tomonidan urgani- lishi va qonunosti xujjatlarining qabul qilinishi yo`zasidan ular tomonidan moni- toringning amalga oshirilishi; parlament tekshiruvi.

Parlamentga berilgan nazorat xuquqlarining salmogidan kurinib turibdiki, mamlakatda bir vaktning o`zida xam oliy vakillik, xam qonunlar yaratish, xam parlament nazoratini olib borishga kodir bulgan, xuquqiy davlat sifatlariga mos qonun chikaruvchi xokimiyat shakllandi. Parlament nafakat qonunlar va davlat byudjeti ijrosi yo`zasidan xukumat va uning organlari faoliyatini bemalol nazorat qila oladigan, balki jamiyatning konstitutsiyaviy xuquqiy asoslar va qonunlarga rioya etgan xolda yashashini ta`minlaydigan oliy qonun chikaruvchi xokimiyat idorasiga aylandi.

Mamlakatda 2016 yil 4 dekabrda bulib o`tgan O`zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovida SH.M. Mirziyoevning saylovchilarning mutlak yukori - 88,61 foiz ovozi olgan xolda mamlakat Prezidenti etib saylanishi muxim va tarixiy vokea bo`ldi. Qisqa davr - yarim yil ichida mamlakatda davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish, fuqarolik jamiyati va xuquqiy davlat kurish isloxotlarini yanada chukurlashtirishga doyr katar xuquqiy xujjatlar qabul kilinib, ular ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy xayotga jadallik bilan joriy etila boshlandi.

Mazkur vazifa mamlakatni modernizatsiya qilishda Oliy Majlis palatalari va siyo- siy partiyalarning rolini yanada kuchaytirishga karatildi. Harakatlar dasturida Oliy Majlisning xokimiyatlar bulinishi prinsipiga asosan boshka xokimiyat tarmoklari bilan muvozanatni va o`zaro bir-birini tiyib turishni ta`minlash, uning davlat boshqaruvidagi ishtirokini oshirish maqsadida **«Parlament nazorati tutrisida»gi O`zbekiston Respublikasi Xonuniga o`zgartirish va kuishmchalar kiritish xaqida»gi**O`zbekiston Respublikasi qonuni loyixasini ishlab chikish, loyixada Oliy Majlis Qonunchilik palatasining deputata va Senat a`zosi tomonidan parlament nazorati shakli sifatida maxalliy davlat xokimiyati organlari faoliyatini urganib, taxdil qilish xamda uning natijalari buyicha tegishli choralar kurish, Oliy Majlisning tadbirkorlik sub`ektlari xuquqlari va qonuniy manfaatlarini ximoya qilish buyicha vakili (biznes ombudsman)ni (bundan keyin - biznes ombudsman) parlament nazorati sub`ekti sifatida belgilanishi kursatildi.

Xarakatlar strategiyasida Prezident Sh.M. Mirziyoev ilgari surgan - «Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak» prinsipini ijtimoiy-siyosiy xayotda amalga oshirishga doyr dasturiy maqsadlar xam mujassamlashgan. SHuning uchun xam O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Xonunchilik palatasi va Senatning joylarda ishlarning xolatini urganish

va xalq bilan mulokot qilishga doyr faoliyatini tubdan takomillashtirishga oid **Oliy Majlis palatalari Kengashlarining qo`shma qarori** loyixasini ishlab chikish, unda xududlardan saylangan deputat va senatorlar xar oyda 10-12 kun davomida bir tumanda bulib, davlat xokimiyati organlari faoliyatini urganib, taxdil qilishi, tegishli raxbarlarning xisobotini xalq deputatlari Kengashlari sessiyasi muxokamasiga kiritishi xamda tegishli xulosalar berishi, shuningdek Qonunchilik palatasi Spikeri va Senat Raisi ishtirokida urganish natijalari buyicha tegishli xalq deputatlari Kengashlari sessiyalarini utkazish, Oliy Majlis Senata tomonidan xar bir viloyatda navbatma-navbat namunaviy xalq deputatlari Kengashlari ishini tashkil etish nazarda tutilmokda.

Agar parlamentning xalq irodasi va manfaatlari asosida faoliyat yuritishi xamda qonunlar qabul qilishi eng asosiy demokratax kadriyatlardan biri ekaniga e`tibor bersak, deputatlar va Senat a`zolarining o`z saylovchilari bilan o`zaro mulokotlari, joylardagi muammolardan xabardor bulishi, ularning echimlarini topishda ishtirok etishi, maxalliy vakillik organlarining jonlanishiga kumaklashishi mamlakatimizda fuqarolik jamiyati rivojlanishiga shart-sharoitlar yaratadi. CHunki, oliy vakillik organi deputata avvalambor o`z saylov okrugidagi Fuqarolarning vakili, Senat a`zosi esa o`zi saylangan mintaka maxalliy davlat xokimiyati organlarining vakilidir. SHu- ning uchuy xam parlament a`zolarining xalq ichida kuprok faoliyat yuritishi davlatimiz barkarorligini yanada mustaxkamlash omillaridan biridir.

**Qonun ijodkorligi faoliyatining sifatini qabul kilinayotgan qonunlarning amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va sud-xuquq isloxtlari jarayoniga ta`sirini kuchaytirishga yunaltirgan xolda tubdan oshirish. X,arakatlar strategiyasida «O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining tadbirkorlik sub`ektlari xuquqlari va qonuniy manfaatlarini ximoya qilish buyicha vakili (biznes ombudsman) to`g`risida»gi** O`zbekiston Respublikasi qonuni loyixasini ishlab chikish, unda yangi tashkil etiladigan ombudsmanga quyidagi vakolatlarni berish nazarda tutildi: tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, tadbirkorlik sub`ektlarining xuquqlari va qonuniy manfaatlarini ximoya qilish soxasida davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda ishtirok etish; tadbirkorlik sub`ektlarining faoliyati tekshirilayotganda ularni xuquqiy kullab-kuvvatlash; tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to`g`risidagi qonun xujjatlari normalari va talablarining amalda ruyobga chikarilayotganini urganish; qabul qilingannormativ- xuquqiy xujjatlarning tadbirkorlik faoliyati amalga oshirilishiga ta`siri samaradorligini baxolash; davlat organlari, xuquqni muxofaza kiluvchi va nazorat kiluvchi organlar, shuningdek, maxalliy davlat xokimiyati organlari tomonidan tadbirkorlik sub`ektlarining xuquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishi yo`zasidan nazoratni amalga oshirish va xokazo.

Biznes ombudsmanni tashkil etishdan asosiy maqsad mamlakatimizdagi tadbirkorlik sub`ektlarining qonuniy xuquq va manfaatlarini ximoya qilish soxasidagi qonunlar va O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 5 oktyabrda qabul qilingan«Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta`minlashga, xususiy mulkni xar tomonlama ximoya qilishga va ishbilarmonlik muxitini sifat jixatidan yaxshilashga doyr qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida»gi farmoni ijrosi bajarilishi ustidan parlament nazorati utkazishdan iborat bulishi nazarda tutilmokda. Shuningdek, biznes ombudsman xar bir fuqarolik jamiyati uchun xos bulgan xuquq - mamlakat Fuqarolarining iqtisodiy xuquqlarini ximoyalash va ta`minlashning asosiy instituta sifatida faoliyat yuritishi mukarrardir.

Kurinib turibdiki, biznes ombudsmanga berilishi nazarda tutilayotgan xuquq va vakolatlar mamlakatimiz iqtisodiyotining asosi bulgan - tadbirkorlar va fermerlarning o`z ish saloxiyati, uddaburonligi, ishchanligi va gayrat-shijoatini to`liq ravishda ruyobga chikara olishlari uchun shart-sharoitlar yaratadi. Mulkdor- lar sinfini bu kabi xuquqiy asoslar va institutlar vositasida ximoyalash, ularning xuquq va erkinliklarini ta`minlashga doyr aloxida

davlat siyosati uchun solinishi - bu mamlakatimizning rivojlangan davlatlar uchun xos bulgan xuquqiy davlat sari intilayotganini anglatadi.

Harakatlar strategiyasida «**O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson xuquqlari buyicha vakili (Ombudsman) tutrisida**»gi O`zbekiston Respublikasi 1[^]onuniga o`zgartirish va **qo`shimchalar kiritish xaqida**»gi O`zbekiston Respublikasi qonuni loyixasini ishlab chikish, unda mazkur qonunning normalarini «Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to`g`risida»gi, «Davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to`g`risida»gi, «Ijtimoiy sheriklik to`g`risida»gi, «Parlament nazorati to`g`risida»gi qonunlarga moslashtirish, ombudsman mintakaviy va- killarining xuquqiy makomi, vakolat va majburiyatlarini belgilash nazarda tutildi.

Bu strategik vazifalarning ilgari surilishi O`zbekiston Respublikasi Prezi- dentining 2016 yil 28 dekabrda qabul qilingan«Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirishga doyr chora-tadbirlar to`g`risida»gi farmoniga binoan O`zbekiston Respublikasi Prezidenti devoni Ishlar boshkarmasining Fuqarolar qabulxonasi negizida to`zilgan O`zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonasi, K[^]orakalpogiston Respublikasi, viloyatlar va Tosh- kent shaxrida, shuningdek xar bir tuman va shaxarda (tumanga buysunuvchi shaxarlardan tapmari) to`zilgan O`zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonalari (bundan keyin - Xalq qabulxonalari) va O`zbekiston Respublikasi Prezidentining virtual qabulxonasi (bundan keyin - Virtual qabulxona) vazifalari va vakolatlarining belgilanishi bilan o`zviy ravishda bog`liqdir.

Harakatlar strategiyasida davlatning tashki siyosatini amalga oshirishda Oliy Majlis palatalarining roli va mavkeini oshirishga doyr O`zbekiston Respublikasi qonunining loyixasini ishlab chikish, unda Oliy Majlis palatalarining davlat tashki siyosatini amalga oshirishda ularni xalqaro xuquq normalarining milliy qonunchilikka implementatsiya qilinishi ustidan nazorat vakolatlari bilan ta`minlash, xorijiy davlatlar parlamentlari bilan parlamentlararo xamkorlik guruxdari ishini tashkil etishning huquqiy mexanizmini takomillashtirish, mamlakatning milliy manfaatlarini ro`yobga chiqarishda parlament diplomatiyasidan keng foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga doyr maqsadlarni ilgari surishi uchun xuquqiy asoslarni takomillashtirish nazarda tutildi. Mazkur qonunning qabul qilinishi natijasida davlatimiz tashki siyosatini yanada demokratlashtirish, dunyodagi mamlakatlar bilan tinchlik va barqarorlikni mustaxkamlash borasidagi xamkorlikni kuchaytirish, milliy manfa- atlarni xalqaro maydonda ximoya qilish, jaxon integratsiyasiga yanada chukurrok kirib borish kabi jarayonlarning xuquqiy asoslari rivojlantiriladi, bu soxada parlament- ning rolini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratiladi.

Harakatlar strategiyasida axolining senatorlar va deputatlar bilan o`zaro muno- sabatlarini, Oliy Majlisning xalq bilan mulkotini takomillashtirish maqsadida «**Elektron parlament**» tizimini joriy etish buyicha kompleks chora-tadbirlar das- turini ishlab chikish, uni qabul qilishga doyr O`zbekiston Respublikasi Prezidenti karori loyixasini tayyorlash, unda milliy parlament faoliyati samaradorligi va shaf- fofligini oshirish, parlament faoliyatiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish vositasida xalq bilan mulkotni takomillashtirish, deputatlarga saylangan saylov okruglari joylashgan maxalliy xokimiyat idoralarining karorlarini yuborish, shuningdek mazkur xududdagi vaziyatdan doimiy ravishda xabardor bulib turish imkonini yaratish buyicha anik vazifalarni belgilash nazarda tutilmokda.

«Elektron parlament» tizimini rivojlantirish mamlakatimizda parlamentning xokimiyatlar bulinishi prinsipini amalga oshirishdagi rolini yanada oshiradi, parlamentning saylov okruglaridagi Fuqarolar, maxalliy vakillik organlari bilan o`zaro mulkoti va alokalarini kuchaytiradi, ular bilan elektron xamkorlik tizimining shakllanishiga shart-sharoitlar yaratadi. Parlament palatalarida foydalaniladigan ma`lumotlar bazasi va axborot resurslarini loyixalashtirish, ishlab chikish va

birlashtirish mexanizmini nazarda tutadigan ushbu tizimni shakllantirishga yagona texnologik yondashuvni ta'minlaydi. Kurinib turibdiki, «Elektron parlament» shakl- lidagi axborot-kommunikatsiya vositalari parlament palatalari va Fuqarolar o`rtasidagi o`zaro munosabatlarni bog`lab turuvchi vosita vazifasini bajarishdan tashkari, Fuqarolarning turli manfaatlarini qonunlar va parlamentda ifoda etuvchi institut sifatida namoyon bo`ladi. Bu holat o`z-o`zidan Fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faollashishiga ta'sir ko`rsatadi. Albatta, bu jarayonda Fuqarolar ijtimoiylashuvining asosiy komponentlaridan biri Fuqarolarning ijtimoiy va siyosiy ongi xam oshib boradi.

Navbatdagi muhim vazifa - siyosiy tizimni rivojlantirish, davlat va jamiyat hayotida siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish, ular o`rtasida sog`lom raqobat muhitini shakllantirishdan iborat.

Harakatlar strategiyasida siyosiy partiyalar deputatlik guruxdagingining maxalliy ijro xokimiyati organlari faoliyati ustidan nazorat qilishdagi xuquq va vakolatlarini kengaytirishga qaratilgan «**Siyosiy partiyalar to`g`risida»gi O`zbekiston Respublikasi Qonuniga o`zgartirish va qo`shimchalar kiritish haqida»gi**O`zbekiston Respublikasi qonuni loyihasini ishlab chiqish, unda quyidagilarni - partiya guruhlari tomonidan maxalliy xalq deputatlari Kengashlari sessiyalarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish masalalarini ko`rib chiqish, maxalliy ijroiya xokimiyati organlari mansabdor shaxslarining xisobotlarini eshitish xaqidagi takliflarni kiritish, tuman (shaxar) xokimi nomzodini viloyat xokimi tegishli xal k deputatlari Kengashlaridagi partiya guruxdarining xar biri bilan maslaxatlashuvlar utkazilga- nidan sung xal k deputatlari tuman (shaxar) Kengashiga tasdiklash uchuy takdim etish, xald deputatlari maxalliy Kengashlaridagi partiya guruxlariga viloyatlar va Toshkent shaxar xokimlariga tegishliligi buyicha tuman (shaxar) xokimlarining, shuningdek, maxalliy ijroiya xokimiyati organlari raxbarlarining konikarsiz faoliyati xaqida xulosalarni takdim etish xuquqini berish, Qonunchilik palatasi deputatlariga joylar- dagi jamoatchilik vakillari sifatida tegishli siyosiy partiya xududiy bulimlarining vakillarini biriktirib kuyish kabi muxim faoliyat yo`nalishlarini tartibga solish nazarda tutildi.

Mamlakatda «saylovchilar (Fuqarolar) - siyosiy partiyalar - parlamentdagi siyosiy partiyalar fraksiyalari (maxalliy vakillik organlaridagi partiya guruxdari) - Qonunlar, me`yoriy xujjatlar, davlat organlari karorlari» sxemasi asosida fudarolarning man- faatlari va irodasini davlat xokimiyati, jumladan, maxalliy xokimiyat organlari faoliyatida ifodalaydi. Boshkacha aytganda, maxalliy davlat boshqaruvi xald manfa- atlari asosida faoliyat yuritadigan organ sifatida namoyon buladi.

Harakatlar strategiyasi asosida partiya guruxlariga yangi xuquq va vakolatlar be- rilishi maxalliy vakillik organlarining faoliyatini kuchaytirish, bu borada siyosiy partiyalar vositasida maxalliy deputatlarning rolini oshirish uchun shart-sharoitlar yaratadi, maxalliy vakillik organlarida shakllangan partiya guruxdari ishini faollash- tirish, ularning tashkiliy jixatdan ta'sirchan kuchga aylanishi, xuluddagi muammo- larni kutarib chikish, ularning echimini topishga doyr faoliyatini jonlantirish uchun zamin tayyorlaydi. Ayniksa, siyosiy partiyalar urtasidagi o`zaro rakobat muxiti partiya guruxlari urtasida yakkol sezilib turishiga muxim axamiyat berish, turli dasturiy va goyaviy maqsadlar urtasidagi munozaralar, axoli orasida o`z elektorata karashlariga ta'sir etish mexanizmlarini shakllantirish soxasida tajribalarning shakllanishi fuqarolik jamiyatiga xos xususiyatlarning shakllanishiga olib keladi.

Harakatlar strategiyasida Vazirlar Maxkamasining Oliy Majlis palatalaridagi Doimiy vakili (bundan keyin - Doimiy vakil) lavozimini ta'sis etish, uning doimiy vazifasi qonun chikdruvchi va ijro etuvchi xokimiyatlarning qonun ijodkorligi soxasida, shuningdek, ijro etuvchi xokimiyat faoliyati ustidan parlament nazoratini tashkil etishda o`zaro xamkorligi samaradorligini oshirishga karatilishi kursatildi. Bu kabi Doimiy vakil instituta barcha rivojlangan davlatlarda parlament va

xukumat urtasidagi o`zaro xamkorlikni mustaxkamlashning aloxida bir buguni sifatida o`zini namoyon kilmokda. Bu kabi xamkorlik ijro xokimiyatining qonunlar loyixasini takomillashtirishdagi rolini oshirishga, qonunlar ijrosi samaradorligini ta`minlashga, xukumat va parlament urtasidagi alokalarni tezkorlik bilan amalga oshirishga, qonun ijodkorligi jarayonida ijro etuvchi xokimiyat nuktai nazariga e`tibor berilishini ta`minlaydi.

2.Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish

Davlat boshqaruvi va davlat xizmati tizimini, davlat boshqaruvini markazlashtirishdan chikarish, davlat xizmatchilarining kasbiy tayyorgarlik, moddiy va ijtimoiy ta`minoti darajasini oshirish xamda iqtisodiyotni boshkarishda davlat ishtirokini bosqichma-bosqich qisqartirish orqali islox, qilish.

Globalashuv va tezkor rivojlanish sharoitida davlat qurilishini takomillashtirish, davlat boshqaruvini jamiyat taraqqiyotining bugungi extiyojlariga mos ravishda modernizatsiya qilish uta dolzarb vazifa sifatida maydonga chikmokda. Mamlakatimiz ravnakini ta`minlash, jamiyatni ijtimoiy-siyosiy boshkarish, shu jumladan, unga davlat xokimiyati vositasida kumaklashuv mexanizmlarini takomillashtirish yangi-yangi imkoniyatlarni izlashni taqazo etadi.

Shu bone davlat boshqaruvini oqilona tashkil etish, uning samaradorligini oshirish zamonaviy ilm-fan va tafakkur yutuklarini joriy etishga tayanmogi lozim. Mustakil davlatchiligimiz taraqqiyoti yillar mobaynida izchillik va sobitkadamlik bilan amalga oshirib kelinayotgan isloxtlar tufayli bugungi kunda mamlakatimizda demokratik kadriyatlar asosida shakllangan va faoliyat yuritadigan xalqchil davlat xokimiyati va boshqaruvi tizimi karor topdi.

Demokratiya tamoyillariga tayanuvchi davlat xokimiyati xalq manfaatini ifoda etib, jamiyatni boshkarish xamda rivojlantirishga xizmat kiluvchi bunyodkor kuch sifatida namoyon buladi. Davlat xokimiyati jamiyatga siyosiy raxbarlik kilib, unga yaxlitlik va barqarorlik baxsh etadi. O`zbekistonda xokimiyat idoralarining xalq manfaatlariga buysundirilgani konstitutsiyaviy prinsip tarzida ular faoliyatining asosiy mezoniga aylandi.

Mustaqillika erishgach, jamiyat va davlat xodiyotining konstitutsiyaviy-xuquqiy asoslarini mustaxkamlash yulidan borib, mamlakatimiz o`z Konstitutsiyasini qabul kildi, uning zamirida milliy qonunchilik tizimi shakllandi. Konstitutsiya va qonunlar davlat va jamiyat qurilishini demokratlashtirish va liberallashtirishning xuquqiy asoslarini tashkil etdi. Avvalo, davlat organlarini shakllantirish va faoliyat yuritishi soxasiga xokimiyatlar taksimlanishi prinsipi joriy etildi: xokimiyat to`zilmalari- ning vakolatlari samarali konstitutsiyaviy mexanizm asosida mutanosib xolga keltirilib, ularning faoliyati inson xuquq va erkinliklarini ta`minlashga yunaltirildi.

Amalga oshirayotgan konstitutsiyaviy modernizatsiya qilish va davlat qurilishi soxasidagi izchil isloxtlar natijasida ratsional davlat boshqaruvi tizimi shakllandi, xokimiyat to`zilmalari urtasida vakolatlarning mutanosib taksimlanishiga erishildi.

Mamlakatimizda demokratik isloxtlarni yanada chukurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasida ta`kidlanganidek, mustaqillik yillarida yurtimizda davlat xokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish soxasida salmokdi isloxtlar amalga oshirildi. «Bu jarayonda markaziy ijro etuvchi xokimiyatning boshkaruv to`zilmalari va ma`muriy organlarning vazifalarini o`zgartirishga, ularning boshkarish, tartibga solish va taksimlash borasidagi vakolatlarini, xujalik to`zilmalari faoliyatiga bevosita aralashuvini keskin qisqartirishga katta e`tibor berildi»¹.

Davlat boshqaruvida jamiyatga raxbarlik qilish bilan bog`liq siyosiy qarorlar qabul qilish va ularni xayotga joriy etishga yunaltirilgan ma`muriy-tashkiliy faoliyat muxim urin tutadi. Bu davlat boshqaruviga siyosiy mazmun baxsh etadi.

Konsepsiyada jamiyatimizning istikboldagi taraqqiyotini ta`minlovchi ustuvor yo`nalishlarni belgilash barobarida, bu boradagi muxim vazifalarni xal etishda davlat xokimiyati tarmokdarini, xususan, parlamentni yanada rivojlantirish va mustaxkamlash, siyosiy partiyalarning rolini oshirish, mamlakatimiz fuqarolik jamiyati institutlarini, sud-xuquq tizimini, saylov qonunchiligini takomillashtirish, demokratik isloxotlarni yanada chukurlashtirishga karatilgan bir kator qonunchilik tashabbuslari ilgari surildi.

Jamiyat va davlat qurilishi soxasida parlament tizimini rivojlantirish, kuchli ijro xokimiyati, mustakil sudni shakllantirish, kuppartiyaviylikni vujudga keltirish, mustakil fuqarolik jamiyati institutlarini va ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish xamda ular faoliyatining kafolatlarini kuchaytirish borasida tub demokratik o`zgarishlar kilindi.

Mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy xayotini va davlat xokimiyati tizimini demokratlashtirish xamda zamonaviy asoslarda modernizatsiya qilish bugungi taraqqiyotimizning ustuvor yo`nalishini tashkil etmokda. Davlatchilik tizimi, xokimiyatning mazmuni, faoliyat shakllari jamiyatning ob`ektiv taraqqiyot qonuniyatlariga muvofiq belgilanadi. Bu qonuniyat jamiyat xayoti, ijtimoiy boshkaruv shakllarining tobora yangilanib, rivojlanib, ilgarilash yulidan borishidir

Davlat xokimiyati institutlarini yanada xalqqa yaqinlashtirish, ularning faoliyatida xalq manfaatlarini izchil tarzda to`liq ifodalash mexanizmlarini yaratish vazifasi mamlakatimiz taraqqiyotidagi xozirgi modernizatsiya bosqichining markaziy yo`nalishini belgilab bermokda.

Ta`kidlash muximki, Konstitutsiya vositasida davlat xokimiyati bilan inson urtasidagi munosabatlar o`zining oqilona xuquqiy echimini topayotganini kundalik xayotimiz isbotlab turibdi. Davlat xokimiyatining demokratikligi, avvalo, Konstitutsiyada inson (fuqaro) xuquqlari nechoglik mukammal aks ettirilgani xamda kafolatlangani bilan izoxdanadi. Konstitutsiya davlat xokimiyati faoliyatini boshkaruvchi, tartibga soluvchi, me`yorchilik, demokratik normalar vositasida cheklovchi siyosiy-xuquqiy vosita sanaladi.

Zamonaviy sharoitda o`zbek davlatchiligini yanada takomillashtirish mamlakatimizda demokratik taraqqiyotni ta`minlash va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning asosiy prinsiplarini belgilab bergan Konstitutsiyamizning qoida va normalariga tayanish asosida amalga oshirilmokda.

YUrtimizda bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy isloxotlarning asosiy maqsadi va mazmuni davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirishdan iborat bulib kelmokda. Ana shunday dastlabki muxim isloxotlardan biri parlament tizimini takomillashtirish uchun 2002 yil 27 yanvarda utkazilgan referendum natijalari bilan bog`liq. Umumxalq referendumiga milliy parlamentimizni ikki palatali kilib tashkil etish masalasi kuyilib, unga ijobiy javob olindi. «Referendum yakunlari va davlat xokimiyatini tashkil etishning asosiy prinsiplari to`g`risida»gi konstitutsiyaviy qonun (2002 yil 4 aprel) davlat xokimiyati tizimini parlament roliga ustuvor urin bergan xolda chukur islox etishga poydevor yaratib berdi. Uning asosida O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalarini shakllantirish, ularning vakolatlarini belgilashga yunaltirilgan konstitutsiyaviy qonunlar qabul kilindi.

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning 2017 yil 7 fevralda qabul kilgan «O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha Harakatlar strategiyasi to`g`risida»gi farmonida davlat va jamiyat qurilishini takomillashtirishga yo`naltirilgan demokratik isloxotlar va mamlakatni modernizatsiya qilishda parlamentning rolini yanada kuchaytirishga, davlat boshqaruvi

tizimini takomillashtirish masalalariga ustuvor ahamiyat karatilgani ayniksa e'tiborga molik Bu tarixiy xujjatda mamlakatning yaqin istikboldagi rivojlanish yo'nalishlari belgilab berildi. «Iqtisodiyotda davlat ishtirokini strategik asoslangan darajada qisqartirish, xususiy mulkni yanada rivojlantirish va uni ximoya qilishga doyr kompleks masalalarni xal etish, xukumat, davlat boshqaruvi organlari va barcha darajadagi xokimliklar uchun eng muxim ustuvor vazifa sifatida belgilanadi»

Davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirishda, davlat xokimiyati to'zilmalari (parlament, prezident, xukumat) o'rtasidagi munosabatlarning samarali tashkiliy va xuquqiy mexanizmlarini yaratishda so'ngi yillarda konstitutsiyaviy qonunchilikka joriy qilinganyangi institutlar muxim ahamiyat kasb etdi. Xususan, 2011 yil 18 aprelda qabul qilingan«O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ayrim moddalariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida (78, 80,93,96 va 98-moddalariga)»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni davlat xokimiyati tizimini yanada demokratlashtirishning muxim xuquqiy asosi bo'ldi.

Xokimiyat sub'ektlari o'rtasida vakolatlar mutanosib taksimlanishiga erishishda isloxotlarning avvalgi bosqichida Asosiy qonunimiz 98-moddasiga kiritilgan to'zatishtlar jiddiy ahamiyat kasb etdi. Konstitutsiyaviy qonunchilikni takomillashtirishga yo'naltirilgan bu to'zatishtlar, birinchidan, xokimiyat tarmoklari mustakilligining oshishiga xizmat kilsa, ikkinchidan, davlat xokimiyati tizimida o'zaro bir-birini tiyib turish mexanizmida yangi buginlarni nazarda tutadi. Masalan,

Vazirlar Maxkamasi vakolatiga taallukli masalalar yo'zasidan karorlar qabul qilish, ijro etuvchi xokimiyat devonini to'zish va unga raxbarlik qilish xuquqi Prezident vakolatlari doirasidan chikarildi. Bosh vazirning Prezidentga viloyatlar xamda Toshkent shaxar xokimlarini tayinlash va lavozimdan ozod etish uchun takdim qilish xuquqining beri-lishi Bosh vazir boshchiligidagi ijro etuvchi xokimiyat mustakilligini va ta'sirini oshirishga xizmat kilsa, Bosh vazir nomzodini taklif etish va tasdiklash tartibi, shuningdek, uning hisobotini tinglash va muuokamassilish tartib takomilining kiritilishi Parlament rolini yanada kuchaytirishga kumaklashuvchi institut bo'ldi.

Xokimiyatlar tizimidagi yana bir demokratik institutning mazmuni quyidagicha: O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi urtasida ziddiyatlar doimiy tue olgan tavidirda Qonunchilik pa- latasi deputatlari umumiy sonining kamida uchdan bir kismi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nomiga rasman yunaltirilgan taklif buyicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining kushma majlisi muxokamasiga Bosh vazirga nisbatan *ishonchsizlik votumi* bildirish xaqidagi masala kiritilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 98-moddasiga kiritilgan ushbu o'zgartirish va qo'shimchalar Konstitutsiyaning 78- va 93-moddalariga xam tegishli tu- zatishtlarni kiritish zaruratini belgiladi. Jumladan, Konstitutsiyaning 78-moddasi 15-bandida Qonunchilik palatasi va Senatning birgalikdagi vakolatlari sifatida mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining dolzarb masalalari yo'zasidan Bosh vazirning xisobotlarini eshitish va muxokama qilish vakolati nazarda tutildi. Bu xolat xam siyosiy partiyalar, xam parlament roli va ta'sirining oshirilishiga, Oliy Majlisning qonunlar ijro etilishi ustidan amalga oshiradigan nazorat faoli- yatining yanada takomillashtirilishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, konstitutsiyaviy isloxotlarning avvalgi bosqichida Xukumatni shakllantirish tartibi yanada demokratlashtirildi. Konstitutsiyaning 98-moddasiga kiritilgan qoidaga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga saylovlarda eng kup deputatlik urnini olgan siyosiy partiya yoki teng mikdordagi deputatlik urinlarini kulga kiritgan bir necha siyosiy partiyalar tomonidan taklif etiladi.

Yangi Bosh vazir nomzodi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasidagi barcha siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan tegishli maslahatlashuvlar utkazilganidan sung O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalariga kurib chikish va tasdiklashga takdim qilish uchun taklif etiladi.

Oliy Majlis tomonidan Bosh vazir lavozimiga nomzod ikki marta rad etilgan takdirida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisini tarkatib yuboradi.⁷ Ushbu norma davlat xokimiyati tarmoklari urtasida o'zaro tiyib turish va ta'sir etish mexa- nizmini yanada takomillashtirdi.

Davlat xokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirishga karatilgan yangiliklarning axamiyati yana shundan iboratki, ular davlat xokimiyatining sub'ektlari, ya'ni, davlat boshligi bulgan Prezident, qonun chikaruvchi va ijro etuvchi xokimiyatlar urtasidagi vakolatlarning yanada oqilona taksimlanishini ta'minlashga karatilgandir. Davlat xokimiyati taksimlanishi to'g'risidagi ta'limotga kura, xokimiyat tarmokdari vako- latlarining tugri taksimlanishi davlat idoralari faoliyatining barkarorligini, ular urtasida samarali xamkorlik yulga kuyilishini kafolatlaydi. Kolaversa, davlat xokimiyatining konstitutsiyaviy tarzda mutanosib va adolatli taksimlanishi pirovar- dida davlatning tom ma'noda demokratik tabiatga ega bulishi va inson xuquqlari izchil ta'minlanishining garovidir.

O'zbekistonda davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirishning keyingi bosqichi Asosiy qonunimizga 2014 yil 16 aprelda «O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ayrim moddalariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida (32,78,93,98,103 va 117- moddalariga)»gi qonun vositasida kiritilgan yangiliklar bilan bog'liq. Ushbu konstitutsiyaviy isloxtlar mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy xdyotni va davlat boshqaruvini izchil demokratlashtirish borasida amalga oshirilayotgan siyosatning mantikiy davomi bo'ldi. Mazkur isloxotning mazmuni quyidagi muxim soxalarni o'z kamroviga oldi: 1) jamoat va parlament nazorati; 2) Prezident va parlament vakolatlari; 3) Xukumatning konstitutsiyaviy makomi; 4) saylov tizimi. Ularning ma'no- moxiyatiga qisqacha izox

berib utamiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ayrim vakolatlarini Oliy Majlis va Vazirlar Maxkamasiga utkazish buyicha asosiy qonunimiz moddalariga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar Prezidentning davlat xokimiyati organlarining kelishilgan xolda faoliyat yuritishini xamda xamkorligini, davlat xokimiyati tarmoklari urtasida vakolatlarning oqilona kayta taksimlanishini, shuningdek, ular urtasida o'zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanati tizimining samarali ishlashini ta'minlashning konstitutsiyaviy mexanizmlarini yanada takomillashtirishga xizmat qilishi shubxasiz.

Konstitutsiyaning 32-moddasi mamlakat xayotida fuqarolik jamiyati institutlarining rolini oshirishga karatilgan muxim qoida bilan tuldirildi. Ya'ni, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshkarishda o'zini o'ziboshkarish, referendumlar utkazish va davlat organlarining faoliyati ustidan *jamoatchilik nazoratini* rivojlantirish va takomillashtirish yuli bilan xam amalga oshirilishi xaqidagi norma bilan tuldirildi.

Konstitutsiyaning 78-moddasiga yangi 21-band kiritilib, unda *parlament nazorati* instituti nazar da tutildi. Maxalliy ijro etuvchi xokimiyat organlarining mustakilligini va ayni vaktida vakillik organы oldidagi mas'uliyatini kuchaytirish maqsadida Konstitutsiyaning 103-moddasi viloyat, tuman va shaxar xokimining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning eng muxum va dolzarb masalalari

---

7 Ислом Каримов. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фу- каролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. - Т.: «Ўзбекистон», 2010 йил, 12-13-бетлар.

yo`zasi dan xisobotlar taqdim etish majburiyatini belgilaydigan norma bilan tuldirdi. Ushbu xisobotlar buyicha xal k; deputatlari kengashla- ri tegishli karorlar qabul qilishi orqali bu konstitutsiyaviy institut yuridik jixdtdan rasmiylashtiriladi. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev Konstitutsiya qabul qilinganining 24 yilligiga bag`ishlangan tantanali marosimdagi ma`ro`zasida milliy saylov qonunchiligimizga tamomila yangi institutni - viloyat, tuman va shaxar xokimlari- ni tegishli xududlardagi ax,oli tomonidan bevosita saylash goyasini ilgari surdi. Bu xam xokimlarning xalq oldida xisobdorligini kuchaytiradi.⁸

Shuningdek, Konstitutsiyaning 117-moddasiga asosiy prinsiplari mustaqillik, qonuniylik, kollegiallik, oshkoralik va adolatlikdan iborat bulgan O`zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining faoliyatini tashkil etishning konstitutsiyaviy asoslarini belgilaydigan to`zatislar kiritildi.

Konstitutsiyaga kiritilgan to`zatislar davlat x,okimiyatining yanada demokratlashuvi, uning mustakil tarmoklari urtasida vakolatlarning kayta taksimlanishi, o`zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanati tizimi rivojlanishi, shuningdek, saylov tizimining yanada takomillashuvining mux,im omiliga aylanishi tabiiy.

Konstitutsiyaga kiritilgan yana bir yangi normaga muvofiq, O`zbekiston Respublikasi Prezidenti endi mamlakat ichki va tashki siyosatini amalga oshirishning eng muxim masalalari buyicha Respublika Oliy Majlisiga murojaat etish xuquqiga ega bo`ldi. Kupgina rivojlangan davlatlarning konstitutsiyalarida Prezident mamlakat xayotining muxim masalalari buyicha parlamentga murojaat («poslanie») qilish xuquqiga ega. Odatda, bunday murojaat bir yilda bir marta amalga oshirilib, unda Prezident davlat- ning ichki va tashki siyosatining ustuvor masalalari yo`zasi dan asosiy vazifalarni bayon etadi, o`z yondashuvi va munosabatini bildiradi. U ushbu muxim masalalarga deputatlar (senatorlar), siyosiy partiyalar, fuqarolik jamiyati institutlari xamda keng jamoatchi- lik e`tiborini tortadi; o`z siyosiy yulini sinovdan utkazadi; davlat va jamiyat oldida turgan dolzarb masalalarni xal etishga davlat to`zilmalari xamda fuqarolik jamiyati institutlarini safarbar etadi.

Xozirgi globallashuv va shiddatli rivojlanish sharoitida davlat boshqaruvini zamonaviy jamiyat extiyojlariga mos ravishda modernizatsiya qilish uta dolzarb masala sifatida kun tartibiga chikmokda. X,arakatlar strategiyasida «Davlat boshqaruvi asos- lari to`g`risida»gi qonun loyixdsini ishlab chikish va qabul qilish nazarda tutilgani e`tiborga molikdir.

Mamlakatning davlat boshkaruv tizimi uning siyosiy, ijtimoiy, xuquqiy va ma`mu- riy madaniyatining o`zviy kismidir. Boshkaruv madaniyati bir kator tarixiy, milliy, jugrofiy, ma`naviy va boshka omillar ta`sirida shakllanadi. Boshkaruv madaniyati davlat boshqaruvi to`zilmalariga nisbatan birmuncha barkaror va turgundir. SHu tu- fayli siyosiy (davlat) boshkaruv madaniyatini tarixan qisqa vakt ichida o`zgartirish birmuncha mushkul. Masalan, davlat xrkimiyati va boshqaruvi tizimini qonunchilik isloxoti vositasida tarixan qisqa muddatda o`zgartirish (yangilash) mumkin, ammo boshkaruvga bog`liq mafkurani, mentalitetni, ongni va madaniyatni darxol o`zgarti- rishning iloji yuk.

Tabiiyki, davlat boshqaruvini islox etish va modernizatsiya qilish Konstitutsiya va qonunlarda mustaxkamlangan prinsiplar xamda talablar asosida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, bu borada Fuqarolarning yana bir muxim xuquqiga e`tibor karatish lozim. 2005 yilda Evropa Ittifokiga tasdiklash uchun tavidim etilgan Evropa Konstitutsiyasi loyixasida inson va Fuqarolarning *ijobiy*

---

8 Шавкат Мирзиёев. Конун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш - юрт тарак- киёти ва халк фаровонлигининг гарови // «Халк сузи», 2016 йил 8 декабрь.

boshkaruvga bulgan uutsutsi nazarda tutilgan. Unga kura, xokimiyat organlari fuqaroning murojaatlarini xolis va adolatli, paysalga solmay moxiyati buyicha kurib chikishi, saylab kuyilgan vakillar va ma'muriyat axoli manfaatlari yulida faoliyat yuritishi lozim.

Fuqarolarning davlat boshqaruviga keng jalb etilishi, demokratik davlat boshqaruvi g`oyalari bir kator xalqaro xuquqiy xujjatlarda o`z ifodasini topgan. Jum- ladan, Inson xuquqlari umumjaxon deklaratsiyasida quyidagi qoida e`tirof etilgan: «Xar bir inson bevosita yoki erkin saylangan vakillar vositasi orqali o`z mamlakatini boshkarishda katnashish xuquqiga ega... Xalq irodasi xukumat xokimiyatining asosi bulishi lozim» (21-modda). YAngi Evropa uchun Parij xartiyasi EXXKning 1990 yil 21 noyabrdagi Sammita xujjatida shunday satrlar bor: «Demokratik boshkaruv erkin va adolatli saylovlar paytida muntazam ravishda ifodalanadigan xalq xoxish-irodasiga asoslanadi. Demokratiyaning asosini inson shaxsiga bulgan xurmat va qonun ustuvor- ligi tashkil etadi».

Jamiyatni erkinlashtirishning xozirgi bosqichida davlat boshqaruvini modernizatsiya qilishning bir kator yo`nalishlari va vazifalari Xarakatlar strategiyasida belgilab berilgan. *Birinchidan*, demokratik davlat boshkaruv mezonlarini belgilov- chi prinsiplarni xayotga sobitkadamlik va jadallik bilan joriy etib borish. Bular boshkaruvda inson xuquq va manfaatlarining ustuvorligi, xokimiyatlar taksimlanishi (shu jumladan, davlat boshqaruvini amalga oshiruvchi organlar urtasida vakolatlarning oqilona taksimlanishi), qonun ustuvorligi, davlat boshqaruviga xalq ommasini xamda fuqarolik jamiyati institutlarini keng jalb etish, davlat boshqaruvi organlari fa- oliyatining oshkoraligi va ochiqligi kabi tamoyillardir.

Ikkinchidan, davlat boshkaruv apparati faoliyatining qonunchilik, xuquqiy bazasini zamonaviy talablar asosida takomillashtirib borish nazarda tutiladi.

Uchinchidan, ijroiya xokimiyati tizimidagi boshkaruv bilan shugullanuvchi organlar- ning tarkibiy to`zilmasi va funksiyalarini ratsionallashtirish ma'muriy isloxotning muxim vazifasi xisoblanadi. Bunda davlat boshqaruvida muvoziy to`zilmalarning bulishi va bir-birining vazifalarini takrorlashning mavjud bulishini bartaraf etib borish talab etiladi.

Turtinchidan, davlat boshqaruvi organlari faoliyatining ochshushgini ta'minlash, ularning fuqarolik jamiyati institutlari bilan xamkorligini ta'minlovchi samarali mexanizmlarni yaratish, ular faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini faollashti- rish zurur.

Beshinchidan, davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish va ma'muriy isloxotlar samarasini oshirishda tegishli vakolatli organlar faoliyatining xuquqiy asoslari- ni (reglamentlarini) izchil takomillashtirish aloxdda axamiyat kasb etadi. Bunday xuquqiy xujjatlar katorida Ma'muriy protsessual kodeksning, «Ma'muriy protsedu- ralar to`g`risida»gi va «Davlat xizmati to`g`risida»gi qonunlarning qabul qilinishi Harakatlar strategiyasida aytib utiladi.

Davlat xizmati - davlat organlari tomonidan boshkaruvning kadrlar funksiyasini amalga oshirish, davlat organlari apparatida doimiy yoki vaktincha mansabni egallab turgan xamda davlat byudjetidan mablag bilan ta'minlanuvchi shaxslarning faoliyati- dir. Davlat xizmati davlat apparatini boshkarishni tashkil etish va xuquqiy tartibga solish buyicha davlat faoliyatining asosiy turlaridan biri bulib, davlat oldida turgan vazifalarning samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi.

O`zbekiston Respublikasida davlat xizmatining asosiy maqsadi - O`zbekiston Res- publikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga asoslanib, davlat funksiyalarini amalga oshirish, uning vazifalarini bajarish, jamiyat va Fuqarolarning manfaatlariga xizmat

Fikrimizcha, davlat xizmatining umumiy jixatlarini tartibga solish uchun «O`zbekiston Respublikasining davlat xizmati to`g`risida»gi qonunda davlat xizmatini utash xaqidagi bob

kiritilib, aloxdda moddalar buyicha davlat xizmatiga kirish tartibi, davlat xizmatchilarining attestatsiyasi, ularni ragbatlantirish, davlat xizmatchilarining javobgarligi masalalari belgilab kuyilishi lozim buladi.

Davlat xizmatchilarining malaka darajalari tegishli davlat xizmati lavozimlari buyicha tatbik etilgan malaka talablariga, kasbiy tayyorgarlik darajasiga muvofiqligini kursatadi. Davlat xizmatchilariga malaka darajalarining berilishi davlat xizmatchilarining professional tayyorgarlik saviyasi malaka talablariga muvofiqligiga karab belgilanadi. Malaka darajalari davlat malaka imtixonlari yoki attestatsiya natijalariga kura belgilanadi. Malaka imtixonlarining utkazilishi, malaka darajalarining berilishi xamda xodimlarning boshka ishga utkazilishi munosabati bilan sakdanishi qonunchilik xujjatlari bilan belgilanadi.⁹

SHunday kilib, Harakatlar strategiyasida davlat xizmati to'g'risidagi qonunchilikni takomillashtirish davlat xizmati faoliyatining tugri va samarali faoliyat yuritishida katta ahamiyatga ega ekani ta'kidlab utaladi.

Mamlakatni ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish buyicha vazifalarni amalga oshirishda davlat - xususiy sheriklikning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish. Fuqarolik jamiyati karor topishining muxim shartlaridan biri davlat bilan jamoatchilik tizimlari xamda xususiy sektorning yakin xamkorligi, ular urtasida ijtimoiy sheriklikni amalda ta'minlashga erishishdan iborat. Biz mustakil davlatchilik sari kadam kuyilgan dastlabki yillardayok Asosiy qonunimizda nodavlat-notijorat tashkilotlari faoliyatiga doyr asosiy prinsiplarining mustaxdamlab kuyilgani, iqtisodiy faoliyat erkinligi va xususiy xayot daxlsizligi kafolatlangani barcha axoli katlamlari manfaatlarini aks ettiradigan to'zilmalar xamda tashkilotlarning keng tarmoklari vujudga kelishi, faoliyat yuritishi va rivojlanishi uchun kulay muxit yaratdi.

O'tgan chorak asr mobaynida jamoat va nodavlat tashkilotlarining nufuzi ortdi, xuquqiy makomi mustaxkamlandi, jamiyat boncharuvidagi roli oshib bordi. Bugungi kunda mazkur to'zilmalar davlat bilan fuqarolik jamiyatining o'zaro samarali alokasini ta'minlash, odamlarning kayfiyatini aniklash, ularning jamiyat va davlat xayotida yo'z berayotgan o'zgarishlarga munosabatini bilishning muxim vositasi sifatida maydonga chikmokda.

Demokratik yangilanishlar jarayonida fuqarolik institutlarining roli va ahamiyatini kuchaytirishga, Fuqarolarning eng muxim ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini xal etishga karatilgan 250 dan ziyod qonunlar, yo'zlab farmonlar va xukumat karorlari qabul kilindi. Ushbu keng kulamli xuquqiy baza bu tashkilotlarning davlat organlari bilan teng mulokot olib borishi, xuquqiy munosabatlarda kafolatli ishtirok etishining zamini bo'ldi.

Davlat bilan xususiy sektor to'zilmalari xamkorligining markazida inson va fuqaroning iqtisodiy xamda ijtimoiy soxadagi manfaatlarini ta'minlash masalasi turadi.

Qonun amal qila boshlaganidan buyon o'tgan qisqa davrda tuplangan amaliy tajriba guvoxdik berishicha, xali bu soxada tashkiliy-xuquqiy mexanizmlar yanada takomillashtirilishi lozim. SHu bois Harakatlar strategiyasi doirasidagi «Xalq bilan mulokot va inson manfaatlari yili» Davlat dasturida davlat va xususiy sheriklik (xamkorlik) shakllarini kengaytirishga yunaltilgan «Davlat va xususiy sheriklik to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni loyixasini ishlab chikish nazarda tutilgan. Unda davlat va xususiy sheriklik tushunchasi, tabiati (moxiyati), prinsiplari, vazifalari va asosiy yo'nalishlari, shakllari (vositalari), ishtirokchilari doirasi, ularning xuquq va burchlari, bu borada amalga oshiriladigan ustuvor tadbirlar va munosabatlar tartibga solinadi.

Davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslarning xuquq, erkinlik va Qonuniy manfaatlariga oid axborotni tatsdim k,ilishning zamonaviy shakllarini joriy etish. Davlat boshqaruvi idoralarining axoli bilan alokalarini kuchaytirish, xamkorlik mexanizmlarini yaratish muxim. Bir tomondan, axolini davlat boshqaruvi organlari faoliyatidan muntazam ravishda xabardor kilib turish, ikkinchi tomondan, maxalliy davlat boshqaruvi organlari karorlarini qabul qilishga (karorlar loyixasining muxokamasiga, maxalliy referendumlarga) keng jalb etishni yulga kuyish - davr talabi. SHuningdek, davlat boshqaruvi bilan korporativ boshqaruvi ni yaqinlashtirish, ular nisbatining oqilona mezonlarini belgilashda muxim urin tutadi.

Inson va Fuqarolarning axborotga bulgan xuquqlarini kafolatlashning tamoyil- lari O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tegishli normalarida mustaxkamlab kuyilgan. Xususan, Konstitutsiyaning 29-moddasiga binoan: «Xar kim fikrlash, so`z va e`tikod erkinligi xuquqiga ega. X,ar kim o`zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarkatish xuquqiga ega, amaldagi konstitutsiyaviy to`zumga karshi karatilgan axborot va qonun bilan belgilangan boshka cheklashlar bundan mustasnodir»¹⁰.

Davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash masalalari ular faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnolo- giyalarini kullagan xolda amalga oshirilishi bugungi kunga kelib eng makbul yul sifatida baxolanmovda. Amalda mavjud bulgan davlat xizmatlarini Fuqarolarga, yuridik shaxslarga va davlat organlarining o`ziga kursatishning yangicha tizimini amalga oshirish xar kandy zamonaviy demokratik davlatning asosiy strategik yo`nalishlaridan biriga aylanmokda.

O`zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov tomonidan 2010 yil 12 noyabrda parlament palatalarining kushma yigilishida tavidim etilgan Mamla- katimizda demokratik isloxotlarni yanada chukurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasida ilgari surilgan takliflarning amaliy ifodasi sifatida «Davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to`g`risida» O`zbekiston Respublikasi qonunining loyixasi ishlab chmildi va qabul kilindi.

Ushbu qonunning asosiy maqsadi davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining shaffofligi, ochiqligini ta'minlash, davlatimiz ichki va tashki siyosatining eng asosiy yo`nalishlaridan axolini muntazam xabardor bulib borishiga sharoit yaratish, shuningdek, Fuqarolarning siyosiy faoligini yanada oshirishdan iboratdir. Mazkur qonunning qabul qilinishi davlat xokimiyati organlari faoliyati xaqida jamoatchilikni xabardor kilib borish tartiblarini anik belgilab berishi, davlat xokimiyati organla- riga o`zlari qabul qiladigan karorlar va ularning mazmuni bilan axolini, turli jamo- at birlashmalarini xabardor qilish majburiyatini yuklashi bilan xam axamiyatlidir. Bundan tashkari, «Davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to`g`risida»gi Qonunning qabul qilinishi orqali Fuqarolarning axborot olishga bulgan konstitutsiyaviy xuquqlarining yukori darajada ta'minlanishiga va pirovard natijada davlat xokimiyati organlarining o`zlari tomonidan qabul kilinadigan karorlar buyicha majburiyatlarining oshishiga erishiladi.

Ma'lumki, 2014 yil 5 mayda «Davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to`g`risida»gi qonun qabul kilindi. Ushbu qonunning maqsadi - davlat xokimiyati organlari faoliyatining ochiqligini, ular faoliyati xaqidagi axborotlardan ommaviy axborot vositalari, fuqarolik jamiyati institutlari, axolining (axborotdan foydalanuvchilarning) keng foydalanishini ta'minlashga karatilgan.

---

¹⁰Цар анг: Узбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: «Узбекистон», 2014 йил. 8-бет.

Qonunning *asosiy vazifalari* - davlat xokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborotdan jismoniy va yuridik shaxslarning erkin foydalanishini ta'minlash; davlat xokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati xaqidagi axborotlarni olishga bulgan xuquqni kafolatlash; davlat organlari xamda ular mansab- dor shaxslarining qabul kilinayotgan karorlar uchun javobgarligini oshirish; davlat xokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati xaqidagi axborotlarning tarkatilishi tartibini belgilashdan iborat. SHunga muvofiq, davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining shaffofligi, ularning ustidan jamoatchilik nazorati bu idoralarning faoliyati to'g'risidagi axborotdan foydalanishni ta'minlash buyicha bir kator chora-tadbirlar qabul qilish orqali ta'minlanadi.

SHunday kilib, davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatini erkinlashtirish, ularni xalq extiyohlari va manfaatlariga yakinlashtirish, ularning fuqarolik jamiyati institutlari bilan ijtimoiy sheriklik va xamkorligini rivojlantirish, xech shubxasiz, pirovardida davlat apparati faoliyati samaradorligini oshirishga, davlatning jamiyat manfaatlariga yanada kuprok xizmat kiluvchi institutga aylantirishga kulay imkoniyat yaratadi.

Xrzirgi davrda xalq bilan samarali mulokotni ta'minlash «Xalq bilan mulokot va inson manfaatlari yili» Davlat dasturining eng muxim va dolzarb vazifalaridan biri bo'ldi. SHu munosabat bilan jamoatchilik nazoratini takomillashtirish, nodavlat-notijorat tashkilotlarini, ommaviy axborot vositalarini yanada rivojlantirish, shuningdek, maxdllaning jamiyat xdyotidagi rolini kuchaytirish nazarda tutilmokda.¹

O'zbekiston Respublikasida mazkur soxa taraqqiyoti uchuy katar tashkiliy va xuquqiy chora-tadbirlar amalga oshirilmokda va bugungi kunga kelib kariyb el- likka yakin qonun va qonunosti xujjatlari davlat va xususiy sektor faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilish va ulardan foydalanishni tartibga solib kelmokda.

Ta'kidlash joizki, mamlakatimiz rivoji va isloxotlarning muvaffakiyatli kechishi ko'p jixatdan davlat xokimiyati va boshqaruvi organlarining xalqqa sifatli va tezkorlik bilan xizmat kursatishi, bu borada o'z faoliyatining ochiqligi, shaffofligi va o'z navbatida bu jarayonlardan keng axolining xabardorligi, ularga daxldorligida namoyon buladi. Zero, inson va Fuqarolarning yukori saviyadagi xuquqiy madaniyatga ega bulishlari demokratok jamiyat kurishning mustaxkam poydevoridir. Mamlakatda amalga oshirilayotgan isloxotlardan xabardorlik, qonun normalarini xurmat qilish va ularga kat'iy rioya qilish xuquqiy demokratik davlat kurishning, siyosiy va xuquqiy institutlar samarali faoliyat kursatishining asosiy omillaridan biri xisoblanadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganidek: «Birinchidan, xalqimiz Prezident, Oliy Majlis, xukumat kandy farmon, qonun, karor qabul kilyapti, bundan tula xabardor bulishi kerak. Ikkinchidan, ayniksa inson xuquqiga daxldor xujjatlarni xar bir odam yuragidan utkazishi, bu qonunlar uning xayotiga kandy ta'sir qilishini anglab etmogi lozim. Uchinchidan, tayyorlanayotgan qonunlardan axoli xam xabardor bulishi, ya'ni ularning kandy ishlanayotgani jamiyat nazoratida turishi zarur»¹¹¹². SHu bone, davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyati ochiqligini ta'minlash, Fuqarolarning xuquqiy bilimi va ongini yuksaltirish, jamiyatdagi siyosiy faolligini oshirish kup jixatdan ularning mamlakatda mavjud qonunchilikdan xabardorligiga, ya'ni, axborot bilan ta'minlanganlik darajasiga bog'liq.

---

¹¹ «Халк сузи», 2017 йил 8 февраль.

¹² **Ислон Каримов.**Хавфсизлик ва баркарор тараккиёт йулида. 6-жилд. -Т.: «Ўзбекистан», 1998, 28-29-бетлар.

Davlat boshqaruvi soxasini erkinlashtirish bu boradagi amaliy faoliyatni faollashtirish bilan bir katorda jiddiy ilmiy izlanishlar olib borishni, soxadagi muammolarning ilmiy-xuquqiy echimlarini topishni taqazo etmokda. Fikrimizcha, bu borada davlat organlari tizimida markazlashtirishdan chikarish masalalari, boshkaruv idoralari (respublika va maxalliy) funksiyalari xamda vakolatlarini oqilona me'yor-ga solish, ularning funksiyalarini kayta taksimlash, ularni markazdan maxalliy buginlarga utkazish muammolarini ilmiy tadvik etish - dolzarb vazifa. Tobora avj olayotgan *ma'muriy islohotlar* davlat boshqaruvini optimallashtirish, davlat apparatini ixcham va kamxarajat qilish, davlat xizmati, ma'muriy sudlov va ma'muriy-prossessual qonunchilikni shakllantirish xamda takomillashtirish muammolarini dolzarb mavzular katoriga kushmovda.

Harakatlar strategiyasini amalga oshirish davlat dasturida mamlakatimizda ma'muriy islohotlar konsepsiyasi xamda bu islohotlarni utkazish buyicha chora-tadbirlar Dasturini yaratish belgilangani e'tiborga molik. Ushbu masala buyicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni loyixasi tayyorlanishi ko'zda tutilgan. Bunda davlat boshqaruvi organlarining faoliyati samaradorligini oshirish va to'zilasini takomillashtirish, davlat boshqaruvini markazlashtiruvdan xoli qilish, takrorlanuvchi funksiyalarni bajaradigan davlat organlarining turli komissiyalarni bekor qilish yoki bir-biriga kushish orqali davlat boshqaruvi va xizmatini tubdan islox etish nazarda tutiladi.

Yana bir muxim vazifa - bu davlat boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlashning usul va shakllarini ilmiy taxlil etish, amaliyotga taklif va tavsiyalar berishdan iborat.

Ikkinchidan, davlat boshqaruvi tizimida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, «elektron xukumat»ni shakllantirish, umuman, «Axborot jamiyati»ni karor toptirish muammolarini tadvik etish, Interaktiv davlat xizmatlari kursatish yagona tizimi xarakatlanishining xuquqiy va metodologik bazasini yaratish ustida chukur ilmiy izlanishlar olib borish lozim.

Albatta, bu borada *axborot xavfsizligini* ta'minlash, axborot almashinuvni munosabatlarining xuquqiy rejimini kafolatlash aloxida e'tiborni talab etadi.

O'zbekistonda axborot erkinligini ta'minlash borasida quyidagi ustuvor yunalishlarni aloxida ajratib kursatish mumkin: 1) axborot tarmoklarini rivojlantirishda global xamkorlik; 2) elektron kutubxonalarni shakllantirish; 3) elektron muzeylar va galereyalarni yaratish; 4) atrof-muxit va tabiiy resurslar elektron bazasini yaratish; 5) favkulodda xolatlarni elektron boshkarish; 6) soglikni saklashda informatsion texnologiyalarni kullash; 7) elektron xukumatni shakllantirish; 8) kichik va urta biznes uchun virtual bozorni yaratish.

Uchinchidan, davlat qurilishini erkinlashtirishda davlat boshqaruvi organlarining xujalik yurituvchi sub'ektlar, tadbirkorlik sub'ektlari va Fuqarolar xususiy faoliyatiga aralashuvini cheklash, uning me'yor va mezonlarini aniklash xam jiddiy taxdiltalab mavzudir.

Turtinchidan, mamlakat miqyosida «boshqaruvi madaniyati», «ma'muriy madaniyatshya» shakllantirishga xam ustuvor ahamiyat berish kerak.

Beshinchidan, davlat boshqaruvi organlari bilan fuqarolik jamiyati institutlarining xamkorligining usul va shakllarini takomillashtirish muximdir.

Oltinchidan, davlat boshqaruvi organlari tomonidan Fuqarolarning va yuridik shaxslarning murojaatlarini *kurib chiqish* tizimini takomillashtirish lozim.

Etinchidan, davlat boshqaruvi organlari ustidan *jamoatchilik nazoratini* ta'minlashning tashkiliy-xuquqiy masalalarini urganish zarur.

Sakkizinchidan, maxalliy davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatiga axolini keng jalb etishda umumiy muxokamalar va *maualliy referendum* institutini ilmiy taxlil etish xam dolzarb masala xisoblanadi.

Harakatlar strategiyasi «Xalq bilan mulokot va inson manfaatlari yili»da qabul kilingani bejiz emas. CHunki, unda xalqimizning yorug kelajagi xamda istikbolini belgilab bergan ustuvor yo`nalishlar kamrab olingan.

«Elektron xukumat» tizimini takomillashtirish, davlat xizmatlari kursa- tishning samarasi, sifati va axoli xamda tadbirkorlik sub'ektlarining ulardan foydalanish imkoniyatini oshirish.O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017— 2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha Harakatlar strategiyasining maqsadi olib borilayotgan isloxotlar samaradorligini tubdan oshirish, davlat va jamiyatning xar tomonlama va jadal rivojlanishini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratishdan, mamlakatni modernizatsiya qilish va barcha soxalarni erkin- lashtirishdan iborat ekani xaqidagi fikrlari uta muxim axamiyatga ega.

Harakatlar strategiyasi davlat xokimiyatini izchil demokratlashtirish va davlat boshqaruvi tizimining yanada samarali ishlaydigan mexanizmlarini yaratish borasida yangi vazifalarni ilgari surmovda. Harakatlar strategiyasi doirasida ma`kullangan

Davlat dasturida davlat boshkdrvini takomillashtirish, eng avvalo, davlat xizmatini islox, qilish, iqtisodiyotda davlat boshqaruvini kamaytirish, davlat va xususiy sektor o`zaro foydali xamkorligining zamonaviy shakllarini, «Elektron xukumat» tizimini rivojlantirish buyicha chora- tadbirlarni amalga oshirish rejalashtirilgan.

Davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatini ratsional tashkil etishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilish muxim axamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, Fuqarolarning axborot soxdsidagi xuquq va erkinliklarini ta'minlash masalasi insonning axborot olish, axborotni va o`z shaxsiy fikrini tarkatish xuquqi va erkinligini o`zida mujassam etgan bulib, bu O`zbekistonda demokrati jamiyat asos- larini barpo etishning muxim sharti, ta'bir joiz bulsa, tamal toshi xisoblanadi»¹.

Mamlakatimizda mustaqillik yillari mobaynida jamiyatni axborotlashtirish, Fuqarolarning axborot olish (undan foydalanish, tarkatish) erkinligini ta'minlash, ommaviy axborot vositalarining rivojini ta'minlaydigan, demokrati talab va mezonlarga tulamos keladigan mustaxkam qonunchilik bazasi yaratildi. Bu davrda davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatiga oid axborotni Fuqarolarga etkazishga, ommaviy axborot vositalarini erkin va jadal rivojlantirishga, axborot soxasining maqsadli va natijali faoliyat kursatishini ta'minlashga karatilgan undan ziyod qonunlar qabul kilindi.

Davlat boshqaruviga elektron xukumat tizimini yanada kengrok joriy etish lozim. Bu tizim vositasida davlat miuyosida idoralararo va boshsaruv jarayonida ishtirok etuvchi sub'ektlar urtasida elektron jujjat aylanishi, avtomatlashtirilgan axborot-ma'lumot tizimi, Interaktiv davlat xizmatlari kursatish servisi uamda axborot resurs bazalaridan samarali foydalanish amalga oshiriladi. Natijada davlat boshqaruvi tizimida mamuriy tartib-tamoyillar va davlat xizmatlarini kursatish elektron shaklda amalga oshirilishi yulga kuyiladi. Elektron uukumatssuyidagi prinsiplar asosida faoliyat yuritadi: davlat organlari faoliyatining ochitsligi, davlat xizmatlarining uammaboplighi, axborotning muuofazalanganligi, mamuriy axborotning elektron may lil etilishi, davlat organlarining o`zaro keli- shilgan tarzda harakatlanishi, davlat organlari faoliyatining sifat juyatidan muttasil yaxshilanishi va u.k.

Davlat organlari faoliyatidagi ochiqlikni ta'minlashning, shu bilan birgalikda «axborotlashgan jamiyat» shakllantirish va rivojlantirishning samarali usullari sifatida «Elektron xukumat» bilan bir katorda «Elektron parlament» tizimini xam joriy etish muxim.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov 2013 yil 18 yanvardagi Vazirlar Maxkamasining yigilishida «Elektron xukumat» tizimi, shu jumladan, boshkaruv jarayonlari, shuningdek, biznes soxasiga va Fuqarolarga davlat xizmatlari kursatish tizimini shakllantirish konsepsiyasi va kompleks dasturini ishlab chikishni jadallashtirishga, axborot tizimlarining idoralararo va idoraviy komplekslarni integratsiya qiladigan milliy tizimini yaratishga aloxida e'tibor karatish lozim»¹ deb ta'kidlagan edilar.

Mamlakatimizda inson, jamiyat va davlat urtasidagi o'zaro munosabatlarni yangi bosqichga kutarish va ushbu munosabatlarni samarali tashkil etish, boshkarish va taxdil etish maqsadida Parlament tomonidan 2015 yilning 9 dekabrda «Elektron xukumat tug-risida»gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni qabul kilindi. Ushbu Qonunning mak-sad i «Elektron xukumat» soxasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir.

Qonunning 3 moddasiga asosan «Elektron xukumat»- davlat organlarining jismoniy va yuridik shaxslarga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini kullash yuli bilan davlat xizmatlari kursatishga doyr faoliyatini, shuningdek, idoralararo elektron xamkorlik qilishni ta'minlashga karatilgan tashkiliy-xuquqiy chora-tadbirlar va texnik vositalar tizimi xisoblanadi. SHu bilan birga, bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan xolda, davlat xokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatida ochiqlik va oshkoralikni ta'minlash, Fuqarolar exdiyolarini xisobga olgan xolda davlat xizmatlari kursatishga karatilgan davlat boshqaruvining tashkiliy shakli xamdir.

Mazkur qonun bilan birga davlat boshqaruvida zamonaviy axborot tizimlarini joriy etish va «Elektron xukumat» tizimini shakllantirishga oid masalalar milliy qonunchiligimizda 10 dan ortik normativ-xuquqiy xujjatlarda o'z aksini topgan bu- lib, «Elektron xujjat aylanishi to'g'risida», «Axborotlashtirish to'g'risida», «Elektron rakamli imzo to'g'risida», «Elektron tijorat to'g'risida», «Elektron tulovlar to'g'risida»gi qonunlar shular jumlasidandir.

E'tiborlisi shundaki, Harakatlar strategiyasi tarkibidagi davlat dasturida «Elektron parlament» tizimini joriy qilish buyicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chikish nazarda tutilgan.

SHuningdek, davlat boshqaruvinin axborotlashtirish bilan bog'liq masalalar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Kompyuterlash-tirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish to'g'risida»gi Farmoni, «Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi Kdrori, Vazirlar Maxkamasining «Davlat va xujalik boshqaruvi, maxalliy davlat xokimiyati organlarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan xolda yuridik va jismoniy shaxslar bilan o'zaro xamkorligini yanada ta-komillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»^{TM}, «Interaktiv davlat xizmatlari kursa-tishni xisobga olgan xolda Internet tarmogida O'zbekiston Respublikasining X,ukumat portali faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi karorlari orqali xam bevosita tartibga solinadi.

«Elektron xukumat» tizimini tashkil etishdan ko'zlangan asosiy maqsad - shaxe, jamiyat va davlat urtasidagi o'zaro munosabatlarni soddalashtirish va bir vaktning o'zida rivojlantirishdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoev o'zining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyam qabul kilinganining 24 yilligiga bagishlangan tantanali ma-rosimdagi ma'ro'zasida «Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak va bu xaqikatni, avvalo, barcha bugindagi raxbarlar yaxshi tushunib olishi zarur»¹, - deb ta'kidlagan edi.

«Elektron xukumat» tizimi Prezidentimizning yukoridagi fikrlarini amaliyotga samarali tatbik etishda muxim urin egallamokda. Xususan, u davlat boshkaruv organlari tomonidan kursatilayotgan davlat xizmatlarini fuqarolik jamiyati sub'ektlariga tez va samarali, asosiysi kulay etkazishga xizmat qiladi.

Elektron xukumatning yaratilishi:

- xukumatning karor qabul qilishda ochiq-oydinligi va xisobdorligini ta'minlaydi xamda shu orqali korrupsiya xavfini pasaytiradi;
- axborot olish erkinligini oshiradi (qonunlar va boshka me'yoriy-xuquqiy xujjatlar, statistik va boshka axborotlar);
- fuqarolik jamiyati institutlarining davlat xayotidagi keng ishtirokini ta'minlaydi;
- kichik va urta biznesning turli chikimlari (vakt, yul va boshka xarajatlar)ni kamaytiradi;
- xalqning davlat boshkaruv organlariga murojaatlarini osonlashtiradi xamda ushbu murojaatlarning kurib chiqilishini avtomatik ravishda nazorat qilish imkoni- yatini yaratadi;
- murojaat jarayonida takdim etiladigan xujjatlarning maksimal qisqarishi orqali turli byurokratik tusiklarga barxam beriladi;
- davlat xizmatlaridan foydalanishda eskirgan kupbosqichlilik tizimidan emas samarali va tezkorlikka asoslangan mexanizmdan foydalaniladi;

3.Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish

Xalq bilan samarali muloqot mexanizmlarini joriy qilish.Yurtimizda mustaqillik yillarida xar bir yilni ma'lum bir ma'noda aloxida nom bilan atash ananasi shakllandi. Shu ananani davom ettirgan xolda, O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 24 yilligiga bagishlangan tantanali marosimda Prezident SH. Mirziyoev 2017 yilni yurtimizda «Xalq bilan mulokot va inson manfaatlari yili» deb e'lon kildi. Bundan maqsad - mamlakatimizdagi demokratlashtirish jarayonlari samaradorligi va sifatini tubdan yaxshilash, Fuqarolarning erkinliklari, xuquqlari, munosib turmush tarzi va manfaatlarini ta'minlash, bunda davlat idoralari mas'u- liyatini kuchaytirish, xalq bilan ochiq mulokotlarni yulga kuyishda yangi, samarali vosita va usullarni joriy etish, «Inson manfaatlari - barcha narsadan ustun» shioriostida ish olib borish xseoblanadi.

Xukumatning virtual portali ish boshlagani, mamlakatimizning barcha xududlarida xalq dabulxonalarining ochilishi, 2017 yilning «Xalq bilan mulokot va inson manfaat- lari yili», deb e'lon ki lini shi jamoatchilik nazoratini keng mikyosda rivojlantirish uchun ulkan imkoniyatlar yaratdi.

Joylarda Xalq qabulxonalarini joriy etishning tashkiliy-amaliy, xuquqiy, mod- diy texnik va moliyaviy asoslarini belgilash, fuqaro murojaatlari eng kup ko`zatiladigan soxalardagi byurokratax tusivdarni va muammolarni bartaraf etish buyicha chora-tadbirlar qabul qilinishi ta'minlanmokda. Axoliga talab katta bulgan davlat xizmatlarini «yagona darcha» tamoyili buyicha bir muassasa orqali kursatish tizimini takomillashtirish buyicha chora-tadbirlar qabul kilindi. SHunga kura davlat organlari faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalari urnini kengaytirish, «Elektron xukumat» tizimini samarali rivojlantirish borasida chora-tadbirlar amalga oshirilmovda.

Jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning zamonaviy shakllarini rivojlantirish, ijtimoiy sheriklikning samarasini oshirish.

Mamlakatimizdajamoatchilik nazoratiga konstitutsiyaviy makom berilgan. O`zbekistonda Fuqarolarning jamiyat va davlat ishlarini boshkarishdagi ishtiroki, jumladan, davlat organlarining faoliyati us- tidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va takomillashtirish yuli bilan amalga oshiri- ladi. Fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi jamoatchilik nazoratining shakl- lanishi va rivojlanishi bilan bevosita bogliq.

Bir tomondan, jamoatchilik nazoratining rivojlanishi fuqarolik jamiyatining rivojlanishi yulidagi tusiklarni bartaraf etishga xizmat jamiyati rivojlanib borgani sari jamoatchilik nazorati uchun kengroq imkoniyat va istikbollar paydo buladi. Rivojlangan va keng kuloch yoygan jamoatchilik nazoratini futsarolik jamiyatisiz tasavvur etib bulmaganidek, fuqarolik jamiyatining rivojlani- shini kam jamoatchilik nazoratisiz tasavvur kilib bulmaydi. Jamoatchilik nazoratining mavjudligi va kanchalik keng tarmok yoygani, aytish mumkinki, fuqarolik jamiyatining rivojlanish darajasidan guvoxdik beruvchi eng mukim mezonlardan biridir.

Fuqarolik jamiyati jamoatchilik nazorati rivojlanishi uchun imkoniyatlar yara- tishining sababi shundaki, tom ma'nodagi samarali, mustakil va xolis nazoratni iqtisodiy va siyosiy jixdtdan erkin Fuqarolar va ularning birlashmalarigina amalga oshirishi mumkin.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, modernizatsiya sharoitida jamoatchilik nazorati mazmunida mukim o'zgarishlar o'z ifodasini topadi. Bu esa, faoliyat sub'ekti bulgan kar bir shaxe o'z zimmasiga muayyan majburiyat- larni olish bilan birga, boshkalardan, davlat kokimiyati organlaridan ularning zimma- sidagi majburiyatlarni, vazifalarni bajarishlarini talab qilish kukukini beradi.

Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chukurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasida ijtimoiy sheriklik to'g'risidagi qonunni qabul qilish zarurati to'g'risida so'z yuritilar ekan, jumladan, shunday deyiladi: «Fuqarolik jamiyati institutlarining yanada rivojlanishiga erishish, amalga oshi- rilayotgan islohotlarimizning ochiq-oshkoraligi va samaradorligini ta'minlashda, ularning rolini kuchaytirishda **«Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi** Qonunning qabul qilinishi muxim axamiyat kasb etadi».

Ijtimoiy sheriklikning nazariy masalalari O'zbekiston Respublikasining Bi- rinchi Prezidenti Islom Karimovning katar asarlari, nutk va makolalari, xususan, Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chukurlashtirish va fuqarolik jami- yatini rivojlantirish konsepsiyasida chukurlashtirilgan bulsa, bu boradagi amaliyotning rivojlantirilishi uni mamlakatimizda amalga oshirish jarayoni Prezident SH. Mir- ziyoev raxbarligida yo'z berdi. YUkorida keltirilgan iktibosda ijtimoiy sheriklikning mox,iyati, maqsadlari, vazifalari ochib berilgan.

O'zbekiston Respublikasining «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonunida ijtimoiy sheriklikning sub'ektlari va maqsadlari quyidagicha ta'riflangan: «Ijtimoiy sheriklik davlat organlarining nodavlat-notijorat tashkilotlari va fuqarolik jami- yatining boshka institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini, shu jumladan, tarmok, xududiy dasturlarni, shuningdek, normativ-xuquqiy xujjatlarni xamda Fuqarolarning xuquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bulgan boshka karorlarni ishlab chikish xamda amalga oshirish borasidagi xamkorligidir».

Ijtimoiy sheriklik mafkurasi sinfiy ziddiyatlarni yumshatish, manfaatlarning uygunligini ta'minlashga karatilgan mafkura edi. Bu mafkuraning kelib chikishiga aso- siy sabab mexnat soxasidagi munosabatlar bulib, bu mafkura birinchi navbatda, mexnat munosabatlarini tartibga solish maqsadida yaratildi. Ijtimoiy sheriklik yulini tan- lagan mamlakatlarda sinfiy ziddiyatlar tufayli kelib chikadigan ijtimoiy larzalar soni keskin kamaydi, jamiyat taraqqiyoti uchun kengroq imkoniyatlar yaratildi.

O'zbekiston Mustaqillika erishgan dastlabki yillardan boshlab taraqqiyotning inkilobiy emas, tadrijiy tamoyilini tanladi. Bu yul xayotga ijtimoiy sheriklikni tatbik qilishni taqazo etar edi. SHuning uchun xam mustaqillikning dastlabki yil- laridan boshlab qabul qilinganme'yoriy-xuquqiy va siyosiy xujjatlarda ijtimoiy sheriklikning asosiy tamoyillari aks etdi.

Mustakil mamlakatimiz fuqarolik jamiyatini kurishni maqsad kilib kuygan ekan, bu xolat xam ijtimoiy sheriklikni xayotga keng tatbik qilishni taqazo etadi. CHunki ijtimoiy sherikliksiz fuqarolik jamiyatini kurish xomxayol bulib koladi. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish mamlakatdagi davlat xokimiyati organ- lari bilan fuqarolik jamiyati institutlari xamda turli millatlar va konfessiyalar vakillari urtasidagi sheriklikka tayanib amalga oshiriladi. Ijtimoiy sheriklikka turlicha yondashuvlarni amalga oshirayotgan tadbirkorlarning deyarli barchasi uning asosiy maqsadi turli ijtimoiy guruxlar, katamlar, sinflarning manfaatlarini muvofiqdastirish va muxofaza qilish ekanini, shuningdek, dolzarb iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy vazifalarni xal etishga kumaklashish, demokratiyani chukurlashtirishga, xuquqiy davlat, ochiq demokratik fuqarolik jamiyatini shakllantirishga kumaklashish ekanini e'tirof etishadi.

O'zbekiston Respublikasining «Ijtimoiy sheriklik to'g'risida»gi Qonunida davlat xokimiyati organlari va fuqarolik jamiyati institutlari ijtimoiy sheriklik sub'ektlari sifatida belgilab kuyilgan.

Fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, ularning ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish demokratik davlat barpo etishning muxim shartidir. «Demokratiya» so'zi «xalq xokimiyati» degan ma'noni anglatadi. Aynan fuqarolik jamiyati insonga u xokimiyat egasi, xokimiyatning birdan-bir man- bai ekanini xis qilish imkonini beradi. Demak, demokratiyaningrivoji fuqarolik jamiyatining xam tarakkiy etishini taqazo etadi.

Fuqarolik jamiyati erkin Fuqarolarning o'z salox,iyatini namoyon qilish soxdsi bulib, ixtiyoriy ravishda shakllangan tashkilot va birlashmalardan tashkil topadi kamda davlatning aralashuvidan xoli buladi. Ijtimoiy Harakatlar, OAV, partiyalar, kasaba uyushmalari, jamoat birlashmalari, nodavlat-notijorat tashkilotlari, Fuqarolarning o'zini o'ziboshkarish organlari, ijodiy uyushmalar - fuqarolik jamiyati institutlari x,isoblanadi. Fuqarolik jamiyatining asosiy maqsadi - insonning turli manfaat va exdiyolarini tularok kondirish, uning salokiyatini yo'zaga chikarishdan iborat. Zero, fuqarolik jamiyati institutlari jamiyatdagi ayrim muammolarni mustakil ravishda, qonuniy yul bilan, davlatning aralashuvisiz xdl qilishga kodir buladi. O'zini o'ziboshkarish va kat'iy intizom - fuqarolik jamiyatining poydevorini x,osil qiladi. Inson, uning manfaatlari, sha'ni va kadr-kimmati fuqarolik jamiyatining oliy kadriyatlarini sifatida tan olinadi.

Fuqarolik jamiyatining mox,iyatini chu- kurrok anglash uchun uning davlat bilan o'zaro munosabatiga oydinlik kiritish lozim. Davlat to'zilmalarida bir markazdan boshkarish, vertikal buysunish munosabatlari amal kilsa, fuqarolik jamiyatida o'zaro tenglikka, ixtiyo- riylikka, shaxsiy tashabbusga asoslangan gori- zontal munosabatlar ustuvordir. Ayni paytda davlat va fuqarolik jamiyati bir-biriga karama- karshi bulmay, bir-birini tuldiradi. SHuning uchun xam demokratik davlatlarda fuqarolik jamiyati institutlari qonun doirasida kullab-kuvvatlanadi va x,imoya kilinadi.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari buyicha Harakatlar strategiyasida xam fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirishga alox,ida e'tibor karatilgani bejiz emas. Chunki davlat tomonidan fuqarolik jamiyatini rivojlantirish masalasi- ning strategik vazifa sifatida ilgari surilishi jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

«Xalq bilan mulokot va inson manfaatlarini yili» Davlat dasturining 49-bandi O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining maxdliiy davlat x,okimiyati organlari tomonidan kullab- kuvvatlanishini ta'minlaydi. Uning ijrosi xududlarda nodavlat-notijorat tashkilotlari tomonidan ijtimoiy sheriklik loyixdlari buyicha tadbirlarni amalga oshirish kulamini kengaytirishga xizmat qiladi.

Fuqarolik jamiyati ongli, faol Fuqarolar tomonidan barpo etiladi. Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega inson jamiyatda ruy berayotgan vokea-xddisalarni ko'zatadi, ularning sabab-okibatlarini xaqida

mushoxdda yuritadi, mavjud muammolarning echimini izlaydi. Bunday inson fuqarolik mas'uliyati tuygusining kuchliligi bilan ajralib turadi. Fuqarolik jamiyati institutlariga a'zolik shaxsiy daromadni kupaytirishga xizmat kilmaydi. Chunki tashkilotning daromadi uning a'zolari }ftasida taksimlanmasdan, shu tashkilot faoliyatini rivojlantirishga yunaltiriladi.

Faol fuqaro o'z xaq-xuquqlari uchun kurashadi, o'z kuchiga ishonadi, mavjud vaziyatni o'zgartirishga kodirligini anglaydi. Bunday kungillilar faoliyati umumjamoat manfaatiga xizmat qiladi. Lekin bunday imkoniyatlardan kimdir foydalanishi, yana kimdir foydalanmasligi mumkin. Chunki, fuqarolik jamiyati institutlariga a'zolik kar kimning o'z ixtiyoridadir. Shunday ekan, nima insonni jamoat tashkilotlariga a'zo bulishga undaydi, degan xdkli savol tugiladi. Bular - mavjud vaziyatni o'zgartirish is- tagi, jamiyatdagi muammolarni bartaraf etishga bel boglash, boshkalariga naf keltirish xox,ishi, vatandoshlarga kumaklashish xissidir.

Bundan tashkari, o'z saloxiyatini namoyon qilish, boshkalar bilan mulokotga kirishish istagi, ijtimoiy e'tirofga exdiyoj, professional va xdyotiy tajribani kullash xoxishi, o'z g'oyalarini tatbik etishga intilish xam bunday kungilli faoliyatga chorlashi mumkin. Bunda inson o'z shaxsiy manfaatlari bilan jamiyat manfaatlarini uygunlashtira oladi. Bunday faollik insonning o'zi uchun xam, davlat uchun xam ulkan kumak buladi. Chunki inson yo`zaga kelayotgan muammolarni o'z vaktida paykashda, ularning echimini topishda, ularni xal qilishda davlatga yordam beradi.

Fuqarolik jamiyati institutlari jamoatchilik fikrini ifodalaydi, jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi. Jamoatchilik nazoratining mavjudligi demokratik davlatning asosiy belgisi sanaladi. Bir tomondan, jamoatchilik nazorati davlat xokimiyati organlari faoliyatini takomillashtirishga xizmat kile a, ikkinchi tomondan, Fuqarolarni davlat organlari, mansabdor shaxslarning noqonuniy xatti-xarakatlaridan ximoya qilish mexanizmi vazifasini utaydi.

Jamoatchilik nazorati quyidagilarda namoyon buladi:

- davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish (xar bir fuqaro davlat idorasining xujjati bilan bermalol tanishishi mumkin, Fuqarolarning murojaatlari darxol kurib chiqilishi va ularga zudlik bilan javob berilishi lozim);
- davlat xokimiyati va o`zini o`ziboshkarish organlariga yuboriladigan petitsiyalar;
- davlat va jamiyat ishlarida Fuqarolarning bevosita katnashishi (asosan maxalliy o`zini o`ziboshkarish organlari faoliyati orqali amalga oshiriladi);
- davlat siyosatiga ta'sir **utkazuvchi** ilmiy-tadkikot ishlari olib borish, ilmiy ekspertizani amalga oshirish, taxdiliy xujjatlar tayyorlash, publitsistik asarlar chop etish, ijtimoiy audit);
- jurnalistik tekshiruv;
- qonun loyixalari va davlat xayotiga oid muxim masalalarni oshkora muxokama qilish;
- qonunchilik tashabbusi bilan chikish (unga kura Fuqarolar qonun loyixasini tegishli sub'ektlarga tavsiya etish xuquqiga ega).

Jamoatchilik nazorati jamiyatdagi illatlarni bartaraf etishda muxam urin tutadi, mavjud xuquqbo`zarliklarning oldini olishda samarali xizmat qiladi. Jamoatchilik nazoratida faoliyatning samaradorligi va natijasi, shuningdek, amalga oshirilgan nazorat amaliyotining ta'sirchanligi muxim urin tutadi. Bu jixatdan jamoatchilik nazorati jamiyatda mavjud muammolar va o'z echimini kutayotgan ziddiyatlar xaqida ob'ektiv ma'lumot olish xamda ularning makbul echimini topishga xizmat qiladi. Ta'kidlash joizki, jamoatchilik nazoratining samaradorligini oshirishda ommaviy axborot vositalari muxim urin tutadi.

Maxalla institutining jamiyat boshqaruvidagi urni va faoliyatining samaradorligini oshirish. Yurtimizda azal-azaldan maxalla tarbiya uchogi xisoblanadi. Avloddan-avlodga utib kelayotgan milliy kadriyatlarimiz, xalqimizning turmush va tafakkur tarzini ko`z korachigidek asrab-avaylashda uning urni va axamiyati bekiyos.

Mustaqillik yillarida maxalla institutining nufo`zini oshirish nafakat ijtimoiy-iqtisodiy, balki siyosiy, tarbiyaviy va ulkan ma'naviy axamiyatga ega bulgan ustuvor vazifa sifatida belgilanib, mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda uning ishonchli tayanch va ta'sirchan kuch bulib xizmat qilishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish borasida keng kulamli chora-tadbirlar bosqichma-bosqich amalga oshirildi.

Birgina so`ngi besh yilda yangi taxrirdagi «Fuqarolarning o`zini o`ziboshkarish organlari to`g`risida»gi xamda «Fuqarolar yigini raisi (oksokoli) va uning maslaxatchilari saylovi to`g`risida»gi O`zbekiston Respublikasining qonunlari, maxallalar xamda ulardagi jamoatchilik to`zilmalari faoliyatiga oid 20 ga yaqin nizom qabul kilinib, ijtimoiy xayotga tatbik etildi. SHuningdek, tizimda faoliyat kursa- tayotgan xodimlarning malakasini oshirish buyicha ukuv kurslari xamda «Maxalla» ma`rifiy teleradiokanali tashkil etildi.

Xrzirgi kunda yurtimizda 10 mingga yaqin Fuqarolar yiginlari tomonidan ilgari maxalliy davlat xokimiyati organlariga taallukli bulgan 30 dan ziyod ijtimoiy- iqtisodiy ax,amiyatga molik vazifalar muvaffakiyatli bajarib kelinmokda.

Fuqarolar o`zini o`ziboshkarish organlarining moddiy-texnik bazasini mustaxkamlash maqsadida oxirgi besh yil mobaynida Fuqarolar yiginlarining 1600 ga yaqin xizmat binolari joriy, 367 tasi kapital ta`mirlandi va 350 dan ziyodi rekonstruksiya kilindi, namunaviy loyixalar asosida 216 ta bino yangidan kurilib, foydalanishga topshirildi.

Amalga oshirilgan keng kulamli tashkiliy-xuquqiy chora-tadbirlar natijasi- da maxalla noyob, dunyoda uxshashi bulmagan to`zilmaga aylandi, Fuqarolar o`zini o`ziboshkarish organlarining ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy isloxotlarni chukurlashtirish jarayonida faol ishtirok etishi uchun mustaxkam zamin yaratildi.

Shu bilan birga, mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini shakllantirishning zamonaviy talablari Fuqarolarning o`zini o`ziboshkarish organlari zimmasiga yuklatilgan vazifalarning samarali ijrosini ta`minlash tizimini yanada takomillashtirishni taqazo etmokda.

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maxalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida»gi Farmoni Fuqarolar o`zini o`ziboshkarish organlarining maxalliy axamiyatga molik masalalarni samarali xal kdpishdagi rolini oshirish, Fuqarolar yiginlarining mushtarak manfaatlarini ifoda etadigan uyushmaga birlashish xuquqini ruyobga chikarish, ularning moddiy-texnik bazasini mustaxkamlash xamda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan o`zaro xamkorligini yanada rivojlantirishga karatilgan tashkiliy-xuquqiy chora-tadbirlarni belgilab berdi.

4-MAVZU: Qonun ustuvorligini ta`minlash va sud-xuquq tizimini yanada islox qilishning ustuvor yo`nalishlari

Reja:

- 1. Sud xokimiyatining chinakam mustakilligini ta`minlash, sudlarning nufo`zini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish.**

2. **Fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini taminlash.**
3. **Ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xujalik qonunchiligini takomillashtirish, jinoyatchilikka qarshi kurashish va xuquq buzarlklarining oldini olish tizimini takomillashtirish.**
4. **Sud-huquq tizimida qonuniylikni yanada mustaxkamlash, yuridik yordam va xizmat kursatish tizimini takomillashtirish.**

Tayanch so'z va iborlar: Sud, xokimiyat, mustaqillik, yurist, sudlar nufuzi, fuqarolik, kodeks, protsessual kodeks, ma'muriy jinoyat, jinoyat, qonunchilik.

1. Sud xokimiyatining chinakam mustakilligini ta'minlash, sudlarning nufu'zini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish.

Sudyalar mustadilligi tamoyili «Sudlar to'g'risida»gi qonun, Jinoyat-protsessual kodeksi, Fuqarolik-protsessual kodekslarida o'z ifodasini topgan. Kayd etish kerakki, sudyalarning odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga biron-bir tarzda aralashishga yul duylmaydi va bunday aralashuv qonunga muvofid javobgarlikka sabab buladi. Xech kim sudyalar va xalq maslaxatchilariga tazyik o'tkazish va ma'lum bir ish danday xal dilinishi lozimligi buyicha kursatma berish xududiga ega emas. Ishning xolisona kurib chidilishiga tusdinlik dilish yodi nodonuniy daror chidarishga erishish madsadida sudyalar va xalq maslaxatchilariga dar danday ta'sir o'tkazish jinoiy javobgarlikka sabab buladi.

O'zbekiston Respublikasida sudyalar mavqeini oshirish buyicha sudya lavozimida bulishning ilk marotaba besh yillik, keyin un yillik muddatini va shundan sung mud- datsiz davrini belgilash xmda sud raislarining sudyalarga nisbatan intizomiy ish do'zgatishga oid vakolatini tugatish nazarda tutiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 21 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasi sud tizimi to'zilmalari tubdan takomillashtirish va faoliyati samara- dorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF 4966-son Farmoniga kura, amaldagi sud kotibi lavozimi tugatilib, sudlarning to'zilmalariga sudya katta yordamchisi, sudya yordamchisi lavozimlarining kiritilishi kelgusida sudyalarni odil sudlov bilan bevosita boglid bulmagan vazifalardan ozod dilishga xmda sudyalar zaxirasining shakllanishiga xizmat qiladi.

Sud xokimiyati - sud tomonidan protsessual koidalarga qat'iy amal kilgan xolda, protsessual va moddiy xuquqni qullash orqali o'zining kompetensiyasiga tegishli bulgan ishlarni xal etish uchun berilgan xokimiyat vakolatidir.

Sudyalarga g'ayriqonuniy tarzda ta'sir o'tkazishga yul qo'ymaslik buyicha ta'sirchan choralar kurish. Utgan yillar davomida sud-xuquq tizimini tubdan islox qilish, jamiyatni demokratlashtirishning tarkibiy kismi sifa- tida sudlarning xolisligi va mustakilligini mustaxkamlash, sudni xokimiyatning xolis, mustakil tarmogi sifatida mustaxkamlash, qonun ustuvorligini, inson xuquq va erkinliklari ishonchli ximoyalanishini ta'minlash buyicha izchil ishlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 112-moddasidan kelib chiqqan xolda, «Sudlar t)chrisida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 4-moddasida sudyalarning mustakilligi, ularning fakat qonunga buysunishi, sudyalarning odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga biron-bir tarzda aralashishga yul kuyilmasligi va bunday aralashuv qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bulishi belgilab qo'yildii. Ushbu xuquq O'zbekiston kushilgan Inson xuquqlari umumjaxon deklaratsiyasining 10- moddasida va xalxaro xuquqning boshxa xujjatlarida xam mustaxkamlangan.

Bundan tashqari, sudyaga nisbatan jinoyat ishi fakat O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori tomonidan qo'zgatilishi mumkin. Sudya O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining yoki O'zbekiston Respublikasi Oliy xujalik sudi Plenumining roziligisiz jinoiy javobgarlikka tortilishi, xibsga olinishi mumkin emas.

Sudyalar mustakilligining asosiy kafolatlari «Sudlar to`g`risida»gi Qonunda mustaxkamlangan. Krnunning 67-moddasiga binoan:

ularni qonunda belgilangan tartibda sudyalikka saylash, tayinlash va sudyalik- dan ozod qilish;

ularning daxlsizligi;

qaror chikarish chogida sudyalar maslaxatining sir tutilishi va uni oshkor qilishni talab etishning takiklanishi;

sudga xurmatsizlik yoki muayyan ishlarni xal qilishga aralashganlik, sudyalar daxlsizligini bo`zganlik uchun javobgarlik;

sudyaga davlat xisobidan uning yuksak makomiga munosib moddiy va ijtimoiy ta`minot berish ta`minlanadi.

SHuningdek, ushbu Qonunning 69-moddasiga muvofiq sudyalarning odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga aralashishga yo`l quyilmaydi.

Sudlarni yanada ixtisoslashtirish, sud apparatini mustaxkamlash. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda sud-xuquq soxasida amalga oshirilgan isloxotlar sud xokimiyatining fuqarolarning xuquq va qonuniy manfaatlarini ximoya qilish borasidagi roli va axamiyatini oshirishga xizmat kildi. Sud tizimining demokratik asoslarini islox qilish va yanada chukurlashtirish, sud ishlarining adolatli va o`z vaqtida kurib chiqilishini ta`minlash, fuqarolarning shaxeiy, siyosiy, iktisodiy, ijtimoiy xuquq va erkinliklarini ximoya qilish kafolatlarini yanada kuchaytirish xamda sudlarning ixtisoslashuvini amalga oshirishga karatilgan normativ-xuquqiy baza yaratildi.

Xususan, O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000 yil 14 avgustdagi «O`zbekiston Respublikasining sud tizimini takomillashtirish to`g`risida»gi PF-2682-son Farmoniga muvofiq 2001 yilning 1 yanvaridan boshlab mavjud umumiy yurisdiksiya sudlari negizida Korakalpogiston Respublikasi fuqarolik ishlari buyicha Oliy sudi, viloyatlar, Toshkent shaxar va tumanlararo fuqarolik ishlari buyicha sudlari xamda Korakalnogiston Respublikasi jinoyat ishlari buyicha Oliy sudi, viloyatlar, Toshkent shaxar va tuman (shaxar) jinoyat ishlari buyicha sudlari tashkil kilindi.

Umumiy yurisdiksiya sudlarining faoliyatini yanada takomillashtirish, fuka- rolarning xuquq va erkinliklarini sud orqali ximoya qilish kafolatlarini yanada kuchaytirish maqsadida O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004 yil 20 fevraldagi «Umumiy yurisdiksiya sudlarining ayrimlarini tugatish va kayta tashkil etish to`g`risida»gi PF-3400-son Farmoni qabul kilinib, umumiy yurisdiksiya sudlarining to`zilmasi, Korakalpogiston Respublikasi fuqarolik va jinoyat ishlari buyicha oliy sudlari, fuqarolik va jinoyat ishlari buyicha viloyatlar xamda Toshkent shaxar sudlari, fuqarolik ishlari buyicha tumanlararo, tuman (shaxar) sudlari, jinoyat ishlari buyicha tuman (shaxar) sudlarining yangilangan to`zilishi tasdiklandi.

Bu, o`z navbatida, kelgusida fuqarolar va tashkilotlarning bo`zilgan xuquqlari va qonun bilan qo`riqlanadigan manfaatlarining ixtisoslashtirilgan sudlar tomonidan ximoya qilinishiga, ularni odil sudlovga bulgan xuquqlaridan foydalanishda kulayliklar yaratilishiga, sud xokimiyatining chinakam mustakilligini ta`minlash, sudning nufo`zini yanada oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirishga xizmat qiladi.

Qisqacha aytganda, Davlat dasturida nazarda tutilgan tadbirlarning amalga oshirilishi sudyalarning mustaxilligi va begarazligini ta`minlash barobarida fuqarolarning xuquq va erkinliklari xamda ularning va yuridik shaxslarning qonuniy manfaatlarini sud tartibida ximoya qilish kafolatlarini kuchaytiradi, odil sudlovni amalga oshirishdan ko`zlangan maqsadlarga erishish imkoniyatlarini kengaytiradi.

«Xabeas korpus» institutini qo`llash soxasini kengaytirish, tergov ustidan sud nazoratini kuchaytirish. «Xabeas korpus akt» - yuridik koidasi dastlab XV asrda Buyuk Britaniyada paydo bulgan bulib, keyinchalik

o`z tarrakkiyoti jarayonida Angliya Parlamenta tomonidan 1679 yil 26 mayda qabul qilingan qonunda mustaxkamlab kuyilgan. SHuni aytish kerakki, «Xabeas korpus» instituta inson xuquqi bilan boglik qator xalqaroo xuquqiy xujjatlarda xam o`z aksini topgan. Xususan, 1948 yil 10 dekabrda qabul qilingan Inson xuquqlari umumjaxon deklaratsiyasining 8-moddasida «xar bir inson unga Konstitutsiya yoki qonun orqali berilgan asosiy xuquqlari bo`zilgan xollarda nufo`zli milliy sudlar tomonidan bu xuquqlarning samarali tiklanishi xuquqiga ega» ekanligi mustaxkamlab kuyilgan.

«Xabeas korpus» institutining O`zbekiston Respublikasi jinoyatlarni kurib chiqish protsessiga boskichma-boskich joriy qilinishi sudga kadar ish yuritishda fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustaxkamlab kuyilgan xuquq va erkinliklari daxleiz- ligini, ulardan sud qarorisiz maxrum qilishga yoki ularni cheklab kuyishga xech kim xakli emasligini mustaxkamlovchi konstitutsiyaviy prinsipni tulik amalga oshirish imkonini beradi.

Sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish borasida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ishlar e`tiborga loyiq. Jumladan, O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 2 avgustdagi «Sud tizimi xodimlarini ijtimoiy muxofaza qilishni tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to`g`risida»gi Farmoni, O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2012 yil 10 dekabrda «Sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to`g`risida»gi 346-son Kdrori qabul qilinishi sud ishlarini yuritish tezkorligini oshirish uchun sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini faol joriy etishda muxim kadam buldi. SHuningdek, 2013 yildan boshlab xujalik sudlariga xamda 2015 yildan e`tiboran fuqarolik sudla- riga murojaat va unga ilova kilinadigan xujjatlarni axborot tizimi orqali elektron shaklda tavdim etish imkoniyati yaratildi.

2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo`nalishi buyicha Xarakatlar strategiyasini «Xalq bilan mulokot va inson manfaat- lari yili»da amalga oshirishga oid Davlat dasturida xam 2017 yil 3-chorakda sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya exnologiyalarini joriy qilish buyicha kuyidagi ishlar amalga oshirilishi belgilab berildi:

Sudyalar urtasida ishlarni avtomatik ravishda taqsimlash tartibini joriy qilish. Bu, o`z navbatida, ishlarning sudyalar urtasida teng va xolisona aksimlanishi, ayni paytda ushbu ishga muayyan vaktini sarflovchi sud raisining vaktini tejash imko- nini beradi. Ushbu tizim ayni vaktida Fuqarolik ishlari buyicha Toshkent viloyati Zangiota tumanlararo sudida yulga kuyilgan bulib, o`zining ijobiy samarasini bermokda. Oldimizda turgan asosiy vazifalardan biri esa ushbu tizimni respublikamiz mikyosida yulga kuyishdan iborat.

Sudlarda o`z vaqtida elektron tarzda axborot almashuvini ta`minlovchi korporativ alokani joriy etish, sud faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimini kiri- tish. Sunggi yillarda fuqarolik va xujalik sudlariga axborot tizimi orqali elektron shaklda murojaat qilish va xujalik sudlari majlislarida videokonferensaloka rejimi- da ishtirok etish imkoni yaratilgani kuvonarli xolat xisoblanadi.

Pekin zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanayotgani xamda sudlarda ish xajmining yukoriligi sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimini yanda keng joriy etishni talab etmokda. Bu xolatda sudga murojaat kelib tushganidan toki xujjat buyicha qaror qabul kilinib ijroga etib borguncha bulgan barcha boskichlarni avtomatlashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa sudlarda elektron tarzda axborot almashuvini ta`minlovchi korporativ alokani joriy etish orqali amalga oshiriladi.

Sud qarorlarining axborot-xuquqiy elektron bazasini yuritish, shaxsiy xayot daxlsizligini ta`minlagan xolda va sud ishtirokchilarining roziligi bilan barcha sud qarorlarini chop etish tartibini joriy qilish (yopik sud jarayonida kurib chikilgan ishlardan tashkari). Ushbu ishlar, tabiiyki, barcha sud qarorlarining elektron bazasi shakllanishiga, yillar davomida uning tulik saklanishiga, shaxsiy xayot daxlsizligini ta`minlagan xolda va sud ishtirokchilarining roziligi bilan sud qarorlarining chop etilishi esa axolining sud qarorlari bilan

tanishib borishida, ularning xuquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishda, turli qonun bo'zilish xolatlarining oldini olishda, ayniksa, juda katta axamiyatga egadir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF—4947-son farmoni bilan tasdikdangan «2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi buyicha Harakatlar strategiyasi» xmda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 21 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasi sud tizimi to'zilasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samara- dorligini oshirish chora- tadbirlari to'g'risida»gi PF^4966-son Farmonida belgilan- gan vazifalar buyicha kelgusida sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish:

sudlar faoliyatining ochikdigi va shaffofligini ta'minlaydi;

sudlarda elektron xujjatlar aylanishini tezlashtiradi;

sudlar faoliyati to'g'risidagi axborotlarni tuplash, ishlash, tizimlashtirish va ularning saklanishini ta'minlaydi;

fuqarolar va tashkilotlarning elektron vositalar orqali sudga murojaat qilish imkoniyatini yaratib, ular ga ortikcha xarajatlar sarflashning oldini oladi;

elektron vositalar orqali sud muxokamasi katnashchilarini xabardor qilish va ularga sud xujjatlarini xamda boshka xat-xabarlarini yuborish imkoniyatini yaratadi;

sud ishi yurituvini bilan boglik pochta xarajatlari va boshka xarajatlarni qisqartiradi;

sud ishi yurituvini elektron shaklda olib borish sud qarorlari va boshka kerakli xujjatlarni darxol qabul qilish yoki o'z tatish imkonini beradi,

shuningdek, sudlarda kogosiz xujjat aylanishini joriy etishga olib keladi.

sud ishi yurituvida elektron arxivlash tizimini yulga kuyish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, sudlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish nafakat sud organlari faoliyati samaradorligining oshi- shiga, balki O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan odil sudlovning oshkoraligi va xdma uchun ochikligi prinsiplarini xamda sud xokimiyati faoliyatining ochikligini amalda ta'minlashga, fuqarolarning sudlar tomonidan qabul qilingan qarorlar xakidagi axborotlardan xabardor bulib borishiga, ularning xuquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari qisqa muddatlarda sudlar tomonidan ximoya qilinishini ta'minlashga xizmat qiladi.

2. Fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini taminlash

Fuqarolarning murojaatlarini o'z vaqtida xal etish, murojaatlarni kurib chiqishda sansalorlik, rasmiyatchilik va befarq munosabatda bulish xolatlariga yul quyganlik uchun javobgarlikning mukarrarligini ta'minlash, shuningdek, bo'zilgan xuquqlarni tiklashning barcha zarur choralarini kurish. Bugungi kunda olib borilayotgan isloxotlarning samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning xar tomonlama va jadal rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish xamda xayotning barcha soxalarini liberallashtirish buyicha ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish borasida salmokdi sa'y- xarakatlar olib borilmokda.

Ushbu xarakatlarning muxim yo'nalishi sifatida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tashabbusi bilan 2017 yil yurtimizda «Xalq bilan mulokot va inson manfaatlari yili» deb e'lon kilindi va ushbu yilning asosiy maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan xolda, davlat organlarining fuqarolar bilan o'zaro munosabatlari yo'zasidan yondashuvni tubdan kayta kurib chitsish zarurligi ta'kidlab o'tildi.

Shu urinda aytish joizki, utgan yilning 24 sentyabridan boshlab dastlab Bosh vazir, keyinchalik O`zbekiston Respublikasi Prezidenta virtual qabulxonasi faoliyat kursatib kelmoqda.

Chunki, qisqa davr ichida mamlakatimiz xududining eng olis joylaridan tortib, poytaxtimiz Toshkent shaxrigacha turli-tuman masalalarda yigilib kolgan muammolar tezkorlik bilan xal etilmokda. Fikrimizni kuyidagi rakamlar xam tasdikdaydi, xususan, 2017 yilning 20 fevraliga kadar Virtual qabulxonaga jami 509122 ta murojaat qilingan va bugungi kunda ushbu murojaatlardan 436408 tasi kurib chikilgan.

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 28 dekabrda qabul kilgan «Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirishga doyr chora-tadbirlar to`g`risida»gi farmoni ana shunday masalalarni xal etishning zamonaviy usullarini xayotimizga tatbik etishni nazarda tutishi bilan axamiyatli.

Shu maqsadda farmon bilan O`zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonasi, Korakalpogiston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shaxrida, shuningdek, xar bir tuman va shaxarda O`zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonalarini va O`zbekiston Respublikasi Prezidentining virtual qabulxonasi tashkil etilishi belgilab qo`yildi.

Ta`kidlash lozimki, bu axolining eng dolzarb muammolarini xal etish imkonini beradi, davlat xokimiyati va boi`sharuvi, xujalik boshkaruvi organlari, barcha daraja- dagi xokimliklar bilan fuqarolar urtasidagi xamkorlikning samarali mexanizmini yaratishga asos buladi. Fuqarolarning xuquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatla- rini tulakonli ximoya etish imkoniyatlari kengayadi. Murojaatlar bilan ishlash sifati yangi boskichga kutariladi. Murojaatlarni e`tiborsiz koldirish, ularning «yukolib» kolishi, sansalorlik, murojaatni kuyi idoralarga kaytarib yuborish va boshka shu kabi xolatlarining oldi olinadi.

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yilning 7 fevralidagi «O`zbekiston Res- publikasini yanada rivojlantirish buyicha Harakatlar strategiyasi to`g`risida»gi PF⁴-947- son Farmoni bilan tasdiklangan «2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo`nalishi buyicha Harakatlar strategiyasini «Xalq bilan mulokot va inson manfaatlari yili»da amalga oshirishga oid Davlat dasturida xam fuqarolarning murojaatlariga katta e`ti- bor karatilgan bulib, ushbu masala buyicha kuyidagi vazifalar belgilangan:

Birinchidan, axoli bilan ochik mulokotni yulga kuyishning yangi, samarali mexa- nizmlari va usullarini joriy etish maqsadida 2017 yilning II choragidayok «Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to`g`risida»gi O`zbekiston Respublikasi Qonuniga katar o`zgartish va kushimchalar kiritilishi nazarda tutilmokda.

Ikkinchidan, 2017 yilning I choragida barcha xuquqni muxofaza qiluvchi va nazorat organlari raxbarlarining virtual qabulxonalarini tashkil etish nazarda tutilgan. Xozirda ularning aksariyati virtual qabulxonalar tashkil etib, allakachon o`z faoli- yatini boshlab yuborgan.

Uchinchidan, xar bir davlat va xujalik boshkaruvi organida xamda maxalliy davlat xokimiyati organlarida murojaatlar bilan ishlash buyicha aloxida bulim (bulinma, gurux) tashkil etish va davlat organlari va muassasalarida jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash tartibi to`g`risidagi nizomni tasdiqlashni nazarda tutadigan Vazirlar Maxkamasi qarori loyixasini ishlab chiqish belgilangan.

Turtinchidan, murojaatlarning kelib tushish manzili, kuyi tizimlarga yuborilganligi, ularning mazmuni, turi va kutarilgan masalalar klassifikatsiyasi xamda takroriy va anonim murojaatlar xisobi, kurib chiqish natijasi, belgilangan tartib va muddatlarga rioya qilinishi, intizomiy, ma`muriy va jinoiy javobgarlik masala- lari buyicha taxdillar olib borish maqsadida «Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari mas`ul ijrochilar va soxalar buyicha taksimlanishi xamda tizimlashtirilishini nazarda tutuvchi murojaatlarning yagona klassifiqatori»ni ishlab chiqish va tasdiqlash, murojaatlarni ruyxatga olish tizimi buyicha yagona elektron dasturni tatbik etish ko`zda tutilgan.

Beshinchidan, axoliga xuquqiy masalalar buyicha tushuntirish ishlari olib borishni faollashtirish, xuquqiy maslaxatlarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida keng targ'ib qilish maqsadida davlat organlari va jamoat tashkilotlari veb-saytlari orqali o'z soxa faoliyatining yo'nalishlari buyicha «Onlayn maslaxat» ruknini tashkil etish belgilangan.

Oltinchidan, fuqarolarning murojaatlari eng ko'p tushadigan soxalar, ulardagi tusiklar, fuqarolarni uylantiradigan boshka extiyojlarni aniklash va bu boradagi muammolarni bartaraf etish maqsadida xar bir davlat va xujalik boshkaruvi organlarida murojaatlar bilan ishlash axvolini xar chorakda umumlashtirish, davlat va xujalik boshkaruvi organlarining murojaatlar bilan ishlash borasidagi faoliyati buyicha axolining fikrini urganish, ijtimoiy surov ugkazish, shu jumladan, Internet tarmogi orqali aniklash va kamchiliklarni bartaraf etish tartibini kiritish nazarda tutilgan.

Yuqoridagi chora-tadbirlar fuqarolarning murojaatlarini o'z vaqtida xal etish, murojaatlarni kurib chiqishda sansalorlik, rasmiyatchilik va befarq munosabatda bulish xolatlariga yul quyganlik uchun javobgarlikning mukarrarligini ta'minlash, shuningdek, bo'zilgan xuquqlarni tiklashning barcha zarur choralarni kurish uchun zarur tashkiliy va xuquqiy asoslarning yaratilishi mamlakatimizda fuqarolarning xuquq va erkinliklari xamda qonuniy manfaatlari kafolatlarini kuchaytiradi, axolining adolat qaror topishiga bulgan ishonchini mustaxkamlaydi, amaldagi qonunchilikka xurmati oshishiga xizmat qiladi.

Sud, xuquqni muxofaza qiluvchi va nazorat etuvchi organlar faoliyatida fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini ta'minlash. Fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish demokratik davlatni barpo etishdek ezgu maqsadni o'z oldiga kuygan xar kandy davlatning asosiy vazifalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 44-moddasida fuqarolarning odil sudlovga bulgan ajralmas konstitutsiyaviy xuquqi mustaxkamlab kuyilgan. Unga kura, xar bir shaxe uchun o'z xuquq va erkinliklarini sud orqali ximoya qilish, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalarining gayriqonuniy xatti-xarakatlari ustidan sudga shikoyat qilish xuquqi kafolatlangan.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab fuqarolarning sud ximoyasida bulish xuquqini ruyobga chikarishga karatilgan keng kulamdagi isloxotlar amalga oshirildi. Bu borada 2000 yil 14 dekabrda qabul qilingan «Sudlar to'g'risida»gi va 1995 yil 30 avgustda qabul qilingan «Fuqarolarning xuquq va erkinliklarini bo'zadigan xatti-xarakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida»gi Qonunlar xamda sud ishlarini yuritishga doyr yangi protsessual qonunchilikning qabul qilingani fuqarolarning yukorida kayd etilgan xuquqining ruyobga chiqishida katta axamiyat kasb etib kelmokda.

Bugun zamonning o'zi davlatimiz oldiga nafakat sud, shuningdek, boshka xuquqni muxofaza qiluvchi va nazorat etuvchi organlar faoliyatida xam fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini yanada samarali ta'minlash vazifasini kuchaytirish talabini kuymovda.

Jumladan, davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlarini amalga oshirish buyicha sud, xuquqni muxofaza qiluvchi va nazorat organlarining muxim vazifalari sifatida jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini o'z vaqtida xal etish, murojaatlarni kurib chiqishda sansalorlik va befarq munosabatda bulish xolatlariga yul quyganlik uchun jinoiy javobgarlikkacha bulgan javobgarlikning mukarrarligini ta'minlash, shuningdek, bo'zilgan xuquqlarni tiklash buyicha barcha zarur choralarni kurish belgilangan.

O'zbekiston tarixida birinchi marotaba bunday keng kulamda, yangi formatda jamoatlichilik urtasida muxokama qilingan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari buyicha Xarakatlar strategiyasida sud, xuquqni muxofaza qiluvchi va nazorat etuvchi organlar faoliyatida fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini ta'minlashga karatilgan kuyidagi chora-tadbirlar nazarda tutilgan:

Birinchiidan, jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan fuqarolik ishlari buyicha sud- larga murojaat qilish jarayonida tulanadigan davlat boji mikdorini kamaytirish.

Ma'lumki, xuquqlari bo'zilgan fuqarolar adolat kutib fuqarolik ishlari buyicha sudlarga murojaat qiladilar. Ammo urnatilgan davlat boji stavkalari da'vogar jismoniy va yuridik shaxslardan katta miqdordagi davlat bojini tulashni talab etadi. Ular bunday imkoniyatga eta bulmagan takdirida ko'pincha odil sudga murojaat etishda muayyan kiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu borada davlat bojini kamaytirishga karatilgan Vazirlar Maxkamasi qarorining istikbolda qabul qilinishi fuqarolarning o'z xuquqlarini ximoya qilishni surab sudlarga murojaat qilish imkonini yanada kengaytiradi. Pirovard natijada nizolarning sud jarayoniga kadar etib borishi ularning adolatli xal etilishiga xizmat qiladi xamda davlat va jamiyat xayotida qonun ustuvorligining amalda ta'minlanishiga erishiladi.

Ikkinchidan, elektron tartibda sud ishini yuritishning zamonaviy shakl va usullarini joriy etishga karatilgan «O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun xujjatlariga o'zgartish va kushimchalar kiritish to'g'risida»gi qonun loyixasini ishlab chiqish.

Mamlakatimizda axborot texnologiyalari va global internet tarmogining kun sayin takomil- lashib xamda ommalashib borishi odil sudlovni yuritishning elektron shakllaridan keng tarzda foydalanish sud protsessi taraflari uchun xar tomonlama kulayliklarni yaratadi.

Bu orqali odil sudlovni olib borishda samaradorlikning ortishiga va protsessual ishtirokchilar urtasida sansalorlik natijasida ortikcha xarajatlarning bartaraf etilishiga erishiladi.

Uchinchidan, sudlar faoliyatiga oid ma'lumot bilan fuqarolarni ta'minlashni nazarda tutuvchi «Sudlar to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Krnuniga o'zgartish va kushimchalar kiritish xakida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni loyixasini ishlab chiqish.

Qonunchilikka kiritiladigan bunday o'zgartish va kushimchalar orqali sud organ- lari faoliyati tizimiga oid ma'lumotlar xamda sud xujjatlarining oshkoraligini ta'minlash orqali sudlar faoliyatining shaffofligi ta'minlanadi. Buning natijasida xalqning sudlarga bulgan ishonchi va xurmati ortadi. Sudlarga nisbatan jazolovchi organ emas, balki inson xuquq va manfaatlarini ximoya qiluvchi organ sifatida munosabatda bulinishiga erishiladi.

Shuningdek, bu O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 29-moddasida mustaxkamlangan fuqarolarning o'zlari istagan axborotni izlash, olish va uni tarkatish singari konstitutsiyaviy xuquqlaridan sud organlari faoliyatiga nisbatan foydalanish imkoniyatini yaratadi xamda O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 30-moddasida nazarda tutilgan fuqarolarning o'z xuquq va manfaatlariga daxldor bulgan xujjatlar, qarorlar va bonuqa materiallar bilan tanishib chiqish xuquqlaridan samarali tarzda foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 221-moddasida «jinoyat kurollari, kimga tegishliligidan kat'i nazar, musodara qilinishi kerak va tegishli muassasalarga topshiriladi yoki yuk qilib yuboriladi» degan koida mavjud.

Mazkur kodeksning 203'-moddasiga asosan, «Ashyoviy dalil deb e'tirof etilgan jinoyatga tayyorgarlik kurish yoki sodir etish uchun maxsus muljallangan, tayyorlangan yoki moslashtirilgan narsalar, shuningdek jinoiy maqsadlarga erishish uchun jinoyat sodir etish jarayonida bevosita foydalanilgan mol-mulk jinoyat kurolidir».

Yukoridagilardan kelib chiqqan kolda, jinoyat kurolu yoki ma'muriy kukukbo'zarlik predmeti sifatida mulkdan foydalanishda mulkdorning aybi bulmagan kollarda mulkni olib kuyish (vaktinchalik olib kuyishdan tashkari) va musodara qilishni takiklash maqsadga muvofiqdir.

Sud xujjatlari va boshka organlar xujjatlari ijrosi samaradorligini oshirish. Mamlakatimizda sud-xuquq soxasida amalga oshirilayotgan keng kulamdagi isloxotlar natijasida sud qarorlarini ijro etish soxasi rivojlangani va yanada tako- millashib borayotganini aloxida kayd etib utish joiz. Bu borada 2001 yil 29 avgustda O'zbekiston Respublikasi «Sud xujjatlari va boshka organlar xujjatlarini ijro etish to'g'risida»gi

Qonunning qabul qilinishi mamlakatimizda sud tizimini yanada islox qilish, sudlar faoliyatini moddiy-texnik jixatdan va moliyaviy ta'minlashni tako- millashtirish, sudlar mustakilligini mustaxkamlash, shuningdek, sud qarorlarining o'z vaqtida va sifatli ijro etilishini ta'minlashda muxim axamiyat kasb etdi.

Mamlakatimizda sud qarorlarining o'z vaqtida, tulik va sifatli ijro etilishini ta'- minlash maqsadida 2009 yil 15 yanvardagi «Ijro ishi yuritish takomillashtirilishi muno- sabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun xujjatlariga o'zgartish va kunshm- chalar kiritish to'g'risida»gi Qonuni qabul kilindi. Mazkur Qonunga asosan sud xujjatlari va boshka organlar xujjatlarini ijro etish tizimi yanada takomillashtirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 29 dekabrdaagi «O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi xo`zuridagi Sud qarorlarini ijro etish, sudlar faoliya- tini moddiy-texnik jixdtdan va moliyaviy ta'minlash departamenti faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi GLL-1900-son kar ori qabul qilinishi o`z navbatida sud qarorlarining so`zsiz ijro etilishini ta'minlash, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi ko`zuridagi Sud qarorlarini ijro etish, sudlar faoliyatini moddiy-texnik jixdtdan va moliyaviy ta'minlash departamenti faoliyati samarador- ligini yanada oshirish, uning kadrlar saloxyatini mustaxkamlash, sud ijrochilarining mexnatini moddiy ragbatlantirish tizimi takomillashtirilishiga olib keldi.

Birok, sud xujjatlari va boshka organlar xujjatlari ijrosi samaradorligini oshirishda ushbu qabul qilingan normativ-xuquqiy xujjatlarni etarli deb bulmaydi. Shu boisdan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 21 oktyabrdagi «Sud- xuquq tizimini yanada islox qilish, fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-4850-son farmonining qabul qilinishi, sud xujjatlari va boshka organlar xujjatlarini ijro etish samaradorligini oshirishda muxim urin egalladi. Mazkur farmon bilan tasdikdangan kompleks chora-tadbirlarning ettinchi ustuvor yo`nalishi «Sud xujjatlari va boshka organlar xujjatlarini ijro etish samaradorligini oshirish»ga bagishlanib, unga kura

O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik proiessual va Xujalik proiessual kodekslariga kelgusida:

davlat foydasiga mulkiy undiruvlar bilan boglik ishlarni kurib chiqishda sudya- larning da'voni ta'minlash choralari kurish majburiyatini;

sud xal kiluv qarorining ijro etish tartibi va usulini belgilash kismida sud xal kiluv qaroriga kuyiladigan, uning tugridan-tugri amal qilishini ta'minlaydigan talablarni;

sudlar tomonidan ijro xujjatlarini yuborish muddatlarini; davlat byudjetiga undiruvlar buyicha ijro varakalarini fakat sud ijrochilariga berishni nazarda tutadigan yagona tartibni;

sud xal kiluv qarorini ijro etish usuli va tartibini tushuntirish, o'zgartirish to'g'risidagi murojaatlarni kurib chiqish, ish yuritishni tuxtatib turish, undiruvni karzdorning boshka shaxslarda turgan mol-mulkiga karatish tartibini belgilash yuli bilan ijro ishini yuritish ustidan sud nazorati mexanizmlarini (kurib chiqish muddatlari, sud tarkibi, sud muxokamasi tartibi, chikariladigan xal kiluv qarorining shakli);

sud xujjatlari ijrosini kechiktirish va bulib-bulib ijro etish asoslari va ular- ning eng ko`p muddatlarini;

kommunal karzdorlik buyicha sud buyrugini chikarish to'g'risidagi arizaga ilova kilinadigan xujjatlarining kengaytirilgan ruyxatini (karzni o'zish to'g'risidagi talab, kommunal tarmokdan o'zib kuyish dalolatnomasi, iste'molchi bilan to'zilgan shartno- ma, karzdor tomonidan e'tirof etilgan karzdorlik xisob- kitobi, kuchmas mulk egasi to'g'risidagi ma'lumotnoma va bonuqalar);

xorijiy sudlar va arbitrajlarining qarorlarini e'tirof etish va ijro etishning anik protsessual tartibini (sudlovga tegishlilik, takdim etiladigan xujjatlar ruyxati, sud muxokamasi tartibi, qarorni e'tirof etish va uning ijrosini rad etish asoslari) nazarda tutuvchi o'zgartirish va kushimchalar kiritish nazarda tutilmovda.

Fuqarolarning odil sudlovga tuskinliksiz erishishini ta'minlash. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiq xar bir shaxsga o'z xuquq va erkin- liklarini sud orqali ximoya qilish, davlat

organlarining, mansabdor shaxslarning, jamoat birlashmalarining gayriqonuniy xatti-xarakatlari ustidan shikoyat qilish xuquqi kafolatlanadi.

Xar kandy manfaatdor shaxe bo`zilgan yoki nizolashayotgan xuquqi yoxud qonun bilan kuriklanadigan manfaatlarini ximoya qilish uchun qonunda belgilangan tartibda sudga murojaat qilishga xdkli. Demak, sudlar manfaatdor shaxslarning xuquq va erkinlikla- rini ximoya qilish yuli bilan odil sudlovni amalga oshiradi.

Odil sudlovning fakat sudlar tomonidan amalga oshirilishi O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida, «Sudlar to`g`risida»gi qonunda va boshka qonunlarda o`z ifodasini topgan.

Fuqarolarning odil sudlovga tuskinliksiz erishishini ta`minlash uchuy ularga kuyidagi imkoniyatlar berilishi kerak:

sud xarajatlarining ko`p bulmasligi;

sud tomonidan davlat boji tulashdan ozod qilinishi yoki ularni tulashning kechik- tirilishi;

malakali yuridik yordam olishga yul kuyilishi;

fuqarolarga sud ximoyasidan foydalanishda kulayliklar yaratish maqsadida sud idoralari xalqning yashash joylariga mumkin kadar yakinlashtirilib joylashtirilgan bulishi.

Xulosa qilib aytganda, fuqarolarning odil sudlovga tuskinliksiz erishishini ta`minlash borasida amalga oshiriladigan ishlar, o`z navbatida, sudlar faoliyatiga oid ma`lumotlar bilan fuqarolarni ta`minlashga, fuqarolarning bo`zilgan xuquq va erkinliklari xdma qonun bilan kurivdanadigan manfaatlarining samarali ximoya qilinishiga xizmat qiladi.

3. Ma`muriy, jinoyat, fuqarolik va xujalik qonunchiligini takomillashtirish, jinoyatchilikka qarshi kurashish va xuquq buzarlklarning oldini olish tizimini takomillashtirish.

Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish va libe- rallashtirish, aloxida jinoiy kilmishlarni dekriminallashtirish, jinoiy jazolar va ularni ijro etish tartibini insonparvarlashtirish. «Harakatlar strategiyasi»ning 2.3. bandida ma`muriy, jinoyat, fuqarolik va xujalik qonunchiligini takomillashtirish belgilangan bulib, unda ushbu qonun xujjatlariga bir qator o`zgartish va kushimchalar kiritish nazarda tutilgan. Jumladan, Jinoyat va jinoyat- protsessual qonunchiligini takomillashtirish va liberallashtirish, aloxida jinoiy kilmishlarni dekriminallashtirish, jinoiy jazolar va ularni ijro etish tartibini insonparvarlashtirish kabi muxim vazifalar belgilangan.

Mazkur vazifa doirasida inson xuquq va erkinliklarini ta`minlashning shaf- fofligi xdma samaradorligini oshirish, iktisodiyotning rivojlanish xolati, zamonaviy talablardan, xalqaroo standartlardan kelib chiqqan xolda, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng jalb etishni nazarda tutgan xolda, «Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchilikni takomillashtirish buyicha 2018-2021 yillarga muljallangan Konsepsiya» loyixasini ishlab chiqish rejalashtirilgan. Unda:

birinchidan, kamok tarzidagi jinoiy jazo turi tugatilib, uning)fniga ozodlikdan maxrum qilish bilan boglik bulmagan jazoning mukobil turlarini qo`llash imkoniyati- ni kengaytirish nazarda tutilgan. Jumladan, O`zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga jinoyat sodir etgan shaxsni jamiyatdan ajratmagan xolda, uni ijtimoiy foydali mexnatga jalb etish orqali axlokiy-tarbiyaviy ta`sir kursatish choralarini kuchaytirishga karatilgan ozodlikdan maxrum qilish bilan boglik bulmagan mukobil jazo turini kiritish belgilangan.

Ushbu o`zgartirishlar jinoyat sodir etgan ko`plab insonlarni jamiyatdan, ularning oilasidan ajratmagan xolda, sodir etgan jinoyati uchun insonparvarlik tamoyillariga asoslangan jazo turlarini kengrok qo`llash im- konini beradi;

ikkinchidan, yarashuv munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutini yanada kengaytirish o`z ifodasini topgan bulib, unda asosan ijtimoiy xavfi katta bulmagan va uncha ogir bulmagan jinoyatlarni ushbu institutga kiritish nazarda tutilgan. Ma'lumki, O`zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 661-moddasiga muvofiq, ogir yoki uta ogir jinoyatlarni sodir etganlik uchun sudlanganlik xolati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan shaxslar yarashganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod kilinmaydi. Bugungi kunda yarashuv institutiga 50 dan ortik jinoyatlar kiritilgan bulib, minglab insonlar jinoyatni sodir etgandan sung etkazilgan zararni koplalab, jabrlanuvchilar bilan yarashib, jinoiy javobgarlikdan ozod bulmovda. Bu boradagi isloxotlarni davom ettirish va yarashganlik munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilishga asos buladigan jinoyatlar sonini kengaytirish mamlakatimizda yanada ko`prok shaxslarni sudlanganlik xolatidan saklab koladi;

uchinchidan, ijtimoiy xavfi katta bulmagan, bozor munosabatlari asoslariga muvofiq kelmaydigan xamda tadbirkorlikning rivojlanishini va iktisodiy aylanmani tuxtatib turuvchi ayrim iktisodiy jinoyatlar uchun javobgarlikni bekor qilish xam ushbu loyixada amalga oshirilishi lozim bulgan ishlarning mantikiy davomi buladi.

Ushbu yo`nalishda iktisodiyot soxasidagi, jumladan, xujalik faoliyati soxasidagi ayrim ijtimoiy xavfi katta bulmagan jinoyatlarni O`zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksidan batamom chikarib tashlash, buning evaziga mazkur soxada birinchi marta jinoyat sodir etgan shaxslar tugri yulga kaytsa, ularning qonun bo`zish xolat- lari va uning natijasida etkazilgan zarar bartaraf etilsa xamda ular tadbirkorlik faoliyatini qonuniy amalga oshirishni boshlasa, bunday toifadagi shaxslar jinoiy javobgarlikdan ozod etiladi;

turtinchidan, voyaga etmaganlar uchun nazarda tutilgan jinoiy jazolarni liberallashtirish, protsessual Harakatlarni o`tkazishda ularning xuquqiy ximoyasini kuchaytirishga doyr bir qator o`zgartirishlar kiritish belgilangan. Bunda diqqat-e`tibor voyaga etmagan shaxslarni ukish va ishdan, eng asosiysi, ularni oilasidan ajratmagan x,olda, ularning ta`lim-tarbiyasiga ijobiy ta`sir qiluvchi, xorijiy mamlakatlarda o`zini ijobiy tomondan oklagan jazo va majburlov choralarini kengrok qo`llash ga karatiladi. SHuningdek, nafakat voyaga etmagan ayblanuvchi va sudlanuvchi shaxslarni, balki jinoyat- lardan jabr kurgan va u yoki bu jinoyatning guvoxd bulgan voyaga etmaganlarning x,ukuk va manfaatlarini x,imoya qilish kabi muxim o`zgartirishlar kiritilishi belgilangan. Bunda voyaga etmagan shaxslarga nisbatan tergov Harakatlarini amalga oshirishda ularni advokat, ota-onalari yoki ya kin karindoshlari bilan ishtirokini ta`minlash, ushbu jarayonlarning muddatlarini qisqartirish va boshka shu kabi o`zgartirishlar nazarda tutiladi;

beshinchidan, kilmishning jinoiyligini istisno etadigan, jazoni engillash- tiradigan yoki shaxsning akvolini boshkacha tarzda yaxshilaydigan qonunni qo`llash tartibini belgilash nazarda tutilgan. Bunda kilmishning jinoiyligini istisno etadigan xrlatlarni kengaytirish, jinoyat sodir etilishi natijasida keltirilgan zarar koplangan tavdirda, shaxsning jinoiy javobgarlikdan ozod etilishini nazarda tutuvchi aloxida ragbatlantiruvchi normalar kiritilishi belgilangan. SHuningdek, jazoni engillashtiradigan yoki shaxsning axsolini boshkacha tarzda yaxshilaydigan qonunni qo`llash tartibi yo`zasidan O`zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining tegishli qarorini qabul qilish va unda shaxsning xuquq va qonuniy manfaatlarini x,imoya qilishga karatilgan, etkazilgan zararni koplagan, chin kungildan amalda pu- shaymon bulgan shaxslarga nisbatan jinoyat qonuni normalarini tugri va bir xilda qo`llashga oid tushuntirishlar berishga aloxida e`tibor karatiladi;

oltinchidan, sudlanganlik x,olatining tugallanishi va olib tashlanishining amaldagi muddatlarini qisqartirish belgilangan. Sudlanganlik shaxsning sodir et- gan jinoyati uchun xukm etilganidan kelib chikadigan xuquqiy x,olatdir. O`zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga tegishli o`zgartirish va kushimchalar kiritilishi natijasida sudlanganlik x,olatining tugallanishi va sudlanganlikning olib tashla- nishi muddatlarini yarmiga qisqartirish, shuningdek, ijtimoiy xavfi katta bulmagan va uncha ogir bulmagan jinoyat sodir etgan voyaga etmagan shaxslar uchun sudlanganlik muddatini belgilamaslik to`g`risidagi koidalar nazarda tutiladi. Sudlanganlik mud- datining qisqartirilishi, uning barcha kukukiy okibatleri bekor bulishiga sabab buladi. Bu esa, o`z navbatida, shaxsning x,ukukiy kolatini engillashtirish, ijobiy xulk-atvorini

ragbatlantirish bilan birga, shaxsga nisbatan davlat tomonidan ishonch bildirilayotganligining amaliy ifodasi xisoblanadi;

ettinchidan, ijtimoiy foydali mehnatga jalb etish orqali tarbiyaviy ta'sir kursatish choralari kuchaytirishga karatilgan «majburiy jamoat ishlari» jazosini kiritish nazarda tutilgan. Ijtimoiy xavfi katta bulmagan va uncha ogir bulmagan jinoyat sodir etgan shaxslar uchun jamiyatdan ajratmagan xolda tarbiyalash, uning jinoiy faoliyatiga tuskinlik qilish, yangi jinoyat sodir etilishining oldini olish, kelgusida Konstitutsiya va qonunlarga ogishmay rioya qilishga olib keladi. SHu bilan birga, mazkur jazo nafakat jinoiy jazolarni liberallashtirishga, balki jinoiy jazolarni xalqaroo standartlarga muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 21 oktyabrdagi «Sud-xuquq tizimini yanada islox qilish, fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to`g`risida»gi PF-4850-son Farmoniga kura, faoliyatni ish yakunlarining kompleks taxlili asosida rejalashtirish va tashkil etish, bunda e`tiborni avvalo xuquqni qo`llash amaliyoti va amaldagi qonun xujjatlarini takomillashtirish orqali tizimli xuquqbo`zarliklarning sabab va shart-sharoitlarini aniklash xamda bartaraf etishga karatish masalasi belgilab berilgan edi.

O`zbekiston Respublikasida jinoyatchilikka qarshi kurashish va xuquqbo`zarliklarning oldini olishga mas`ul organlar o`z vakolatlarini xar kandy davlat organlari, jamo- at birlashmalari va mansabdor shaxslardan mustakil xolda, fakat qonunga buysinib amalga oshiradilar.

Huquqni muxofaza qiluvchi organlar jinoyatchilikka qarshi kurash choralari samarali bajarish va asosiy faoliyat yo`nalishlarini kelishish asosida ta`minlash maqsadida o`z faoliyatlarini muvofiqlashtiradi.

Xuquqni muxofaza qiluvchi organlarning jinoyatchilikka qarshi kurash borasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish deganda tezkor-qidiruv faoliyatini, surishtiruvni, dastlabki tergovni amalga oshiradigan organlarning jinoyatchilikka qarshi kurash borasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish nazarda tutiladi.

SHu ma`noda, mazkur vazifani bajarish uchun O`zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori loyixasi va jinoyatchilikka qarshi kurashni amalga oshiradigan organlar faoliyatini muvofiqlashtirishning tartibi va mexanizmlari anik belgilab beriladi.

Muvofiqlashtirishning maqsadi - jinoyatchilikka qarshi kurash samaradorligini oshirishdir. Bu umumiy maqsad, tabiiy ravishda, barcha kuchlarni birlashtirishni, xuquqni muxofaza qiluvchi organlarning jinoyatchilikka qarshi kurash faoliyatida bir-birini takrorlamaslikni, biri boshkasining funksiyasini bajarmasligini, mu- ayyan anik maqsad yulida kuch xamda imkoniyatlarni birlashtirishni, ayni paytda xar biri qonunchilikka kattik rioya etgani xolda qonun doirasida o`z vazifasini malakali bajarishini takozo etadi.

SHundan kelib chikib, muvofiqlashtirishning asosiy maqsadi jinoyatchilikka qarshi kurashuvchi to`zilmalarning o`zaro boglik va xamkorlikda xarakat qilishini ta`minlash, jinoyatlarni tez, tula va xar tomonlama aniklash, tergov olib borish, ji- noyatni ochish xamda vakolatli organlarga uning yo`zaga kelish sabab va sharoitlarining oldini olishga karatilgan choralarni ishlab chiqish xisoblanadi.

Jinoyatchilikka qarshi kurashish va xuquqbo`zarliklarning oldini olish borasidagi faoliyatni muvofiqlashtirishning samaradorligini oshirishda kuyidagilarga aloxida e`tibor berish maqsadga muvofiq:

Huquqni muxofaza qiluvchi organlar va ular raxbarlarining birgalikda muvofiqlashtiruv kengashlarini tashkil etishlari;

Qayd etilgan organlarning jinoyatchilikka va ayrim turdagi jinoyatlarga qarshi kurash masalalari buyicha o`zaro axborotlar almashinuvi;

O`zaro kelishilgan xarakatlarni amalga oshirish maqsadida xamkorlikda mintakalarga chiqish, kuyi bugindagi xuquqni muxofaza qilish organlariga jinoyatchilikka qarshi kurashda yordam berish, mavjud ijobiy tajribalarni urganish va boshka xududlarda amaliyotga tatbik etish;

Ko'p epizodli va jamoatchilik e'tiborida bulgan anik jinoyatlarni tergov qilish uchun tergov-tezkor guruxlar to'zish va tergovni tashkil etish;

Jinoyatlarni aniklash va oldini olish maqsadida xamkorlikdagi maqsadli tadbirlar o'tkazish, shuningdek, ularning sodir etilish sabablari va sharoitlarini bartaraf etish choralarini kurish;

Xodimlarning malakasini oshirishda xuquqni muxofaza qiluvchi organlarning imkoniyatlaridan foydalanish, xamkorlikda seminarlar, konferensiyalar o'tkazish;

Jinoyatchilikka qarshi kurash faoliyati jarayonida ishtirok etayotgan xodimlar xavfsizligini ta'minlash uchun o'zaro yordam kursatish;

Hamkorlikda buyruklar, kushma kursatmalar chikarish, axborot xatlarini va boshka tashkiliy-farmoyish xujjatlarini tayyorlash, xamkorlikda kullanmalar, byulle-tenlar (tuplamlar) xamda boshka axborot nashrlarini chikarish;

Muvofiqlashtiruv faoliyatining o'zaro kelishilgan rejalarini ishlab chiqish, tasdiqlash va ijrosini ta'minlash;

Mamlakatda amalda bulgan jinoyatchilikka qarshi kurashni tashkil etishga oid qonunlar va normativ xujjatlarning ijro etilish axvoli buyicha xamkorlikda xududlarga chikib tekshirishlar tashkil etish;

Mintakalarda jinoyatchilikka qarshi kurash dasturlariga kiritish uchun xamkorlikda takliflar ishlab chiqish.

Jinoyatchilik va sudlanganlik xolati xakida o'zaro axborot al mashuv;

Jinoyatchilikka qarshi kurashni kuchaytirish chora-tadbirlarini ishlab chikitpla. sud statistikasi ma'lumotlaridan va sud amaliyoti materiallaridan foydalanish;

Jinoyatchilikka qarshi kurash to'g'risidagi qonun loyixalarini xamkorlikda tayyorlash;

Hamkorlikda seminarlar, konferensiyalar o'tkazish, tegishli mutaxassislar-ning xuquqni muxofaza qiluvchi organlar xodimlarining malakasini oshirishdagi ishtiroki;

Hamkorlikda axborot xatlarini, ma'lumotnomalarni, sharxlarni junatish va boshkalar.

Sud raislari, sudyalar jinoyatchilikka qarshi kurashni amalga oshiradigan organlar raxbarlarining muvofiqlashtiruv kengashlarida ko'zatuvchi sifatida yoki kengash ishtirokchilarini o'z organi faoliyati bilan tanishtirish maqsadida katnashishi mumkin.

Diniy ekstremizm, terrorism va uyushgan jinoyatchilikning boshka shakllariga qarshi kurashish buyicha tashkiliy-amaliy chora-tadbirlarni kuchaytirish.

Xozirgi kunda terrorism va diniy ekstremizm xavfidan xech kaysi davlat, jumladan, eng rivojlangan davlatlar xam kafolatlanmagan. Jaxonda yo'z berayotgan turli kungilsiz vokealar, kon tukishlar, jumladan, Irok va Suriyada faoliyat yuritayotgan terrorchi gurux 2014 yilda o'zini ISHID (Irok va SHom islom davlati) deb atab, islom dinidan nikob sifatida foydalanib, siyosiy va boshka tajovo'zkor maqsadlarda turli ogir va uta ogir jinoyatlarni sodir etmovda. Sir emaski, ISHID terrorism va diniy ekstremizm bilan boglik bir kancha jinoyatlar sodir etayotgan diniy ekstremistik, terroristik jinoiy uyushmadir.

Ishid Markaziy Osiyo mamlakatlariga xam o'z ta'-sirini o'tkazishga urinmovda. Afrika, O'rta Sharq va Markaziy Osiyodagi 15 dan ortik diniy ekstremistik va terrorchilik tashkilotlari Ishidning xatti-xarakterlarini kullab-kuvvatlab, ularga yordam berib kelmokda.

Korrupsiyaga qarshi kurashishning tashkiliy-xuquqiy mexanizmlarini takomillashtirish va korrupsiyaga qarshi kurashish tadbirlarining samaradorligini oshirish.

Jinoyatchilikka qarshi kurash tizimini va inson xuquqlarining ishonchli ximoyasini yanada takomillashtirish, xalqning davlat xokimiyatiga bulgan ishonchini yanada mustaxkamlash qonuniylikni ta'minlashning institutsional va xuquqiy asoslarni shakllantirish, korrupsiyaga qarshi kurashish samarali tizimini tashkil etish zaruriyatini namoyon etadi.

Mazkur soxadagi isloxlarning amalga oshirilishida milliy qonunchilikka xalqaro xuquqning umume'tirof etilgan normalari tatbik etilishi muxim ahamiyat kasb etadi, buni biz 2008 yili «Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi kurash konvensiyasiga (Nyu-York, 2003 yil 31 oktyabr) O'zbekiston Respublikasining qushilishi to'g'risida»gi qonunning qabul qilinishida yaqqol ko'rishimiz mumkin.

4.Sud-huquq tizimida qonuniylikni yanada mustaxkamlash, yuridik yordam va xizmat kursatish tizimini takomillashtirish

Harakatlar strategiyasining 2.5-bandi aynan sud-xuquq tizimida qonuniylikni yanada mustaxkamlash masalalariga bagishlangan bo'lib, unda, birinchi navbatda, xuquqni muxofaza qiluvchi va nazorat etuvchi organlar ishini samarali rejalashtirish va uning natijalarini taxlil qilish, tizimli xuquqbo'zarliklarni aniklash xamda ularning sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish kerakligi kursatilib, bunda xuquqni muxofaza qiluvchi organlarning asosiy vazifasi qonun bo'zilishi xolatlarini fosh etish va choralar kurishdangina iborat bulmay, balki mazkur xolatlarining barvakt oldi olinishi, profilaktika qilinishini ta'minlash xisoblanishini e'tiborga olgan xolda, ularning faoliyatini tashkil etish uslublarini tubdan o'zgartirish taklif kilinmokda.

Bunda eng asosiy va birlamchi maqsad sifatida aynan sud, xuquqni muxofaza qiluvchi va nazorat organlari faoliyatiga bulgan talabni kuchaytirish, ularning faoliyatini bevosita xalq manfaatlarini yuliga karatish, ular tomonidan xalqning ishonchini kozonishini ta'minlash, bunga esa, birinchi navbatda, ushbu organlarning o'z ichida tartib-intizomni mustaxkamlash, fakatgina shunday lavozimlarga munosib, xalol va adolatli insonlarning ishlashini ta'minlash belgilab kuyilgan.

Ko'rsatilgan maqsadlarga erishishdagi asosiy kadam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 21 oktyabrda qabul qilingan «Sud-xuquq tizimini yanada islox qilish, fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-4850-son Farmoni muxim ahamiyatga ega bulib, ushbu Farmon bilan mamlakatimizda sud-xuquq tizimini yanada islox qilish, xuquqni muxofaza qiluvchi organlar tomonidan fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini kuchaytirish buyicha kompleks chora-tadbirlar belgilab berildi.

Qayd etish lozimki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ushbu Farmoni bilan davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlarini amalga oshirish buyicha sud, xuquqni muxofaza qiluvchi va nazorat organlarining muxim vazifalari sifatida bir katar ustuvor yo'nalishlar anik kursatib utilgan. Jumladan, farmonga muvofiq quyidagilar sud, xuxukni muxofaza qiluvchi va nazorat organlarining muxim vazifalari sifatida belgilab berilgan:

fuqarolarning xuquqlari, erkinliklari va xonuniy manfaatlariga tajovo'z xilish xolatlarini yo'zasidan zudlik bilan zarur choralar kurit;

jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini o'z vaxtida xal etish, murojaatlarni kurib chixishda sansalorlik va befarx munosabatda bulish xolatlariga yul quyganlik uchun jinoiy javobgarlikkacha bulgan javobgarlikning mukarrarligini ta'minlash, shuningdek, bo'zilgan xuquqlarni tiklash buyicha barcha zarur choralarni kurit;

faoliyatning ochikligi va shaffofligini ta'minlash, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va axoli bilan xamkorlik qilishning samarali mexanizmlarini keng qo'llash;

faoliyatni ish yakunlarining kompleks taxlili asosida rejalashtirish va tashkil etish, bunda e'tiborni, avvalo, xuquqni xullash amaliyoti va amaldagi xonun xujjatlarini takomillashtirish orxali tizimli xonunbo'zarliklarning sabab va shart-sharoitlarini anixlash xamda bartaraf etishga xaratish;

xodimlar urtasida suiiste'molchilik va borqqa xuquqbo'zarliklarning oldini olish, profilaktika xilish va ularga chek xuyish buyicha idoraviy nazoratni kuchaytirish, odob-axlox xoidalariga ogishmay rioya etilishini ta'minlash;

yuxsak axloxiy-irodaviy va xasbiy fazilatlariga eta, yuxlatilgan vazifalar va amalga oshirilayotgan isloxotlarning samarali bajarilishini ta'minlashga xodir bulgan kadrlarni shaffof tanlov asosida ishga xabul xilish tizimini takomillashtirish;

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida va boshka barcha normativ-xuquqiy xujjatlarida fuqarolarning munosib xayot kechirishlarini ta'minlash va insonparvar xuquqiy demokratik davlat barpo etish asosiy maqsad qilib kuyilgan. Buning uchun mamlakatimizda turli soxalarda amalga oshirilayotgan isloxotlar - davlat mulkini xususiylashtirish, tadbirkorlik faoliyatiga xar tomonlama kumaklashish, fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ximoya qilish, Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligini ta'minlash yaqqol misoldir. Mazkur vazifalarni xayotga tatbik etishda yuridik xizmat muxim rol o'ynaydi.

Mamlakatni islox qilish xamda modernizatsiyalash sharoitida davlat va xujalik boshkaruvi organlari, maxalliy davlat xokimiyati organlari, shuningdek, davlat korxonalari, muassasalari va tashkilotlari faoliyatida qonuniylikni mustaxkamlash, normativ-xuquqiy xujjatlar loyixalarini tayyorlash sifatini yaxshilash, yuridik xizmatning roli va javobgarligini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2007 yil 24 avgustdagi 182-sonssarori qabul kilindi va mazkur qaror bilan «Davlat boshqaruvi organlari va maxalliy davlat hokimiyati organlarining yuridik xizmati to'g'risida»gi va «Xujalik boshkaruvi organlari, davlat korxonalari, muassasalari va tashkilotlarining yuridik xizmati to'g'risida»gi nizomlar tasdiklandi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2007yil 22 noyabr- dagi 244-sonssarori bilan davlat boshkaruvi va maxalliy davlat xokimiyati organlari, xujalik boshkaruvi organlarining, davlat korxonalari, muassasalari va tashkilotlarining yuridik xizmatlari xodimlarini besh yilda bir marta attestatsiyadan o'tkazish va ularning malakasini oshirish mustaxkamlab qo'yildii.

Yuridik xizmatga yordam kursatish maqsadida ko'plab normativ-xuquqiy xujjatlar qabul kilinib, bu soxani yanada rivojlantirishga karatilgan bir qator ishlar amalga oshirib kelinmokda. Jumladan, Vazirlar Maxkamasining 2015 yil 4 iyundagi «Davlat va xujalik boshkaruvi organlari, maualliy davlat uokimiyati organlari yuridik xizmatlari faoliyatining yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Xukumatining ayrimssarorlarigao'zgartirish va kushimchalar kiritish to'g'risida» 149-son qarorining qabul qilinishi bu soxdda muxim axdmiyatga ega buldi.

Advokatura institutini rivojlantirish, jinoyat, fuqarolik, ma'muriy va xujalik ishlarini kurib chiqishda advokatning urnini oshirish.

O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, «Advokatura to'g'risida»gi, «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy ximoyasi to'g'risida»gi qonunlari, shuningdek, Jinoyat protsessual kodeksi, Fuqarolik protsessual kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks va boshka normativ-xuquqiy xujjatlar bilan tartibga solinadi.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari buyicha Harakatlar strategiyasi asosida advokatura instituta takomillashtirilishi nazarda tutilgan.

Notariat va FXDYO organlari tizimini islox qilish. Mamlakatimizda notarial faoliyat O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Fuqarolik va Oila kodekslari, 1996 yil 26 dekabrda qabul qilingan «Notariat to'g'risida»gissonun va boshka qonun xujjalari bilan tartibga solinadi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi

Prezidentning 2010 yil 5 maydagi «O`zbekiston Respublikasida notariat institutini yanada takomillashtirish choralari to`g`risida»gi Farmoni bu soxadagi isloxotlarning yangi davrini boshlab berdi. Ushbu farmonning ijrosini ta`minlash maqsadida Adliya vazirligining qator buyruklari qabul qilindi va notariat soxasiga oid deyarli barcha normativ xujjatlarga o`zgartishlar kiritildi.

5-MAVZU: Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o`ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo`nalishlari

Reja:

- 1. Makroiqtisodiy barqarorlikni mustaxkamlash va yuqori iqtisodiy o`shish sur`atlarini saqlab qolish.**
- 2. Milliy iqtisodiyotning etakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish**
- 3. Qishloq xo`jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish.**
- 4. Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk xuquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish.**
- 5. Viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish.**

**Tayanch so`z va iboralar:** Makroiqtisodiyot, iqtisodiy o`shish, Milliy iqtisodiyot, modernizatsiya, diversifikatsiya, davlat ishtiroki, xususiy mulk, prognoz.

1. Makroiqtisodiy barqarorlikni mustaxkamlash va yuqori iqtisodiy o`shish sur`atlarini saqlab qolish.

O`tgan 26 yillik mustaqil taraqqiyot davrida idtisodiyotda ma`muriy-buyruqbozlikka asoslangan boshqaruv tizimidan mutlaqo voz kechilib, bozor islohotlari bosqichma-bosqich amalga oshirilgani va pul-kredit siyosati puxta o`ylab olib borilgani makroiqtisodiy barqarorlikni, idtisodiyotning yuqori sur`atlar bilan o`shishini, inflyasiyani prognoz ko`rsatkichlari darajasida saqlab qolishni ta`minladi hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, fermerlik harakatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar va qulay sharoitlar yaratilishiga xizmat qildi.

Ayni vaqtda mamlakatimiz bosib o`tgan taraqqiyot yo`lining chuqur taxlili, bugungi kunda jahon bozori kon`yunkturasi keskin o`zgarib, globallashuv sharoitida raqobat tobora kuchayib borayotgani davlatimizni yanada barqaror va jadal sur`atlar bilan rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha yondashuv hamda tamoyillarni ishlab chiqish va ruyobga chidarishni tadozo etmodda.

Shularni e`tiborga olib, Harakatlar strategiyasining uchinchi yo`nalishida makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustadkamlash va yuqori iqtisodiy o`shish sur`atlarini saqlab qolishning quyidagi vazifalari belgilab olindi:

- makroiqtisodiy mutanosiblikni sadlash, qabul qilingan o`rta muddatli dasturlar asosida tarkibiy va institutsional o`zgarishlarni chuqurlashtirish hisobidan yalpi ichki mahsulotning barqaror yuqori o`shish sur`atlarini ta`minlash;

- xarajatlarning ijtimoiy yo`naltirilganini saqlab qolgan holda, davlat byudjetining barcha darajalarida mutanosiblikni ta`minlash, madalliy byudjetlarning daromad dismini mustadkamlashga daratilgan byudjetlararo munosabatlarni takomil- lashtirish;

- soliq yukini kamaytirish va soliqda tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, soliq ma`muriyatchiligini takomillashtirish va tegishli ragbatlantiruvchi choralarni kengaytirish;

- ilg'or xaldaro tajribada qo'llaniladigan instrumentlardan foydalangan holda, pul-kredit siyosatini yanada takomillashtirish, shuningdek, valyutani tartibga solishda zamonaviy bozor mexanizmlarini bosdichma-bosdich joriy etish, milliy valyutaning barqarorligini ta'minlash;

- bank tizimini isloh qilishni chuqurlashtirish va barqarorligini ta'minlash, banklarning kapitallashuv darajasi va depozit bazasini o'stirish, ularning moliyaviy barqarorligi va ishonchligini mustahkamlash, istiqbolli investitsiya loyihalari hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini kreditlashni yanada kengaytirish;

- sug'urta, lizing va boshqa moliyaviy xizmatlarning xajmini ularning yangi turlarini joriy qilish va sifatini oshirish hisobidan kengaytirish, shuningdek, kapitalni jalb qilish hamda korxonalar, moliyaviy institutlar va aholining erkin resurslarini joylashtirishdagi muqobil manba sifatida fond bozorini rivojlantirish;

- xalqaro iqtisodiy xamkorlikni yanada rivojlantirish, jumladan, etakchi xalqaro va xorijiy moliyaviy institutlar bilan aloqalarni kengaytirish, puxta o'ylangan tashqi qarzlarni siyosatini amalga oshirishni davom ettirish, jalb qilingan xorijiy investitsiya va kreditlardan samarali foydalanish.

Iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida makroiqtisodiy ko'rsatkichlar hamda valyuta bozori holati ustidan tizimli monitoringni amalga oshirish, zaruriyat tug'ilganda, milliy valyuta va ichki bozordagi narxlarining barqarorligini oshirish, makroiqtisodiy muvozanatni saqlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlashga yo'naltirilgan qonunchilikni takomillashtirish bugungi kunning muxim masalalaridan hisoblanadi.

Ushbu masalalarni amalga oshirish asnosida Harakatlar strategiyasida taxliliy ma'lumotnomalarni tayyorlash, unda iqtisodiyotning yuqori o'sish sur'atlarini, shuningdek, milliy valyuta va narxlar darajasining barqarorligini ta'minlash nazarda tutilgan. Iqtisodiyotning rivojlanishi ko'p jixtdan milliy valyutaning va ichki bozordagi narxlarining barqarorligiga bog'liqdir. Buning uchun tovar va xizmatlarning iste'mol narxlari (tariflari) uzgarishini kuzatish metodikasini takomillashtirish muxim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ma'lumki, Markaziy bank tomonidan belgilanadigan qayta moliyalash stavkasi moliya bozorini tartibga solishning asosiy kursatkichidir. Shu borada, ya'ni moliya bozorlarini va tijorat banklarining investitsiyaviy imkoniyatlarini barqarorlashtirish uchun Markaziy bankning qayta moliyalashtirish stavkalarini belgilash tizimini takomillashtirish maksadga muvofiqdir.

2. Milliy iqtisodiyotning etakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan qabul qilingan «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmonida olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha soxalarini liberallashtirish bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadida 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi tasdiqlandi. Ushbu Harakatlar strategiyasida iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlari alohida muxim o'rin egallaydi.

Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning asosida albatta tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning etakchi tarmotlarini modernizatsiya va diversifikatsiyasilish hisobidan uning ratsobatdoshligini oshirish masalasi turadi.

Butun jaxonda «o'zbek modeli» nomi bilan tan olingan o'zimizga xos va mos rivojlanish modeli yo'lida dadil qadamlar bilan borayotganimiz qo'lga kiritilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy muvaffakiyatlarining bosh omili bulmovda. Pirovardida iqtisodiyotdagi tarkibiy uzgarishlar natijasida yurtimiz kun sayin ravnak topib, mamlakatimizning nafakat shaxarlarida, balki qishloqlarida xam sanoat jadal rivojlanib bormokda, zamonaviy ishlab chiqarish va xizmat kursatish korxonalari barpo etilyapti.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muxim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Maxkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida «Barchamiz

uchun aziz va qadrlı bo'lgan Islom Abduganievich Karimov bugun oramizda yo'q. Biroq Birinchi Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan taraqqiyotning «o'zbek modeli»ni amalga oshirish va zamonaviy davlat barpo etish borasidagi strategik tamoyillarga biz o'z ishimizda doimo suyanamiz», deb ta'kidlab o'tildi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash, isloxotlarni chukurlashtirish, yangi ishlab chiqarish kuchvatlari va asosiy fondlarni yaratish, amalda faoliyat yuritayotgan texnika va texnologiyalarni yangilash, ularni hullab-kuvvatlash investitsion jarayonlarni nechoglik tugri va samarali amalga oshirishga bog'liq. SHu boisdan xam, O'zbekiston Respublikasi davlat raxbari tomonidan ishlab chiqarishni modernizatsiyasilish, texnik va texnologik jihatdan yangilash, ishlab chiqarish, transport-kommunikatsiya va ijtimoiy infra- tuzilma loyqalarini amalga oshirishgassaratilgan faol investitsiya siyosatini olib borishta aloxida e'tibor karatilmokda. Buning uchun markazlashgan, markazlashmagan jamgarmalar mablaglari, xorijiy investitsiyalar va kreditlarni uzlashtirishga xmda ulardan samarali foydalanish masalalariga urgu berilmovda.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini tarkibiy uzgartirish, tarmokdarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashga doyr loyixalarni amalga oshirish uchun inves- titsiyalarni jalb qilish borasida bajarilayotgan ishlar aloxida e'tiborga loyik.

2018-2021 yillarga mo'ljallangan eksport faoliyatini rivojlantirish konsepsiyasi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorini qabul qilish ham 2017 yildagi asosiy vazifa bo'lib unda quyidagiilar nazarda tutiladi:

- yuqori qo'shimcha qiymatga ega bo'lgan mahsulotlarni eksport qilishni kengaytirish;
- O'zbekiston uchun savdo alokalarini rivojlantirish borasidagi maksadli bozorlarni aniklash;
- tashqi bozorlar kon'yunkturasini o'rganish asosida katta xajmdagi eksportbop tovarlarni ishlab chiqarishni yanada rivojlantirish;
- tashqi bozorlarni marketingga xos o'rganish usulini rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash;
- belgilangan bozorlarni asosiy ishtirokchilar bilan uzviy o'zaro hamkorlik o'rnatish orqali milliy mahsulotlar bilan ta'minlash;
- xalqaro sifat standartlarni (ISO 9001) keng joriy etish, ishlab chiqaruvchilarni tashqi bozorlarda mahsulotlarni standartlashtirish va sertifikatlashtirish to'g'risidagi ma'lumotlar bilan tanishtirish.

3. Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish.

Qishloq xujaligi O'zbekiston iqtisodiyotining muxim tarmoklaridan biri xssoblanadi. Bu tarmok mamlakatimiz ax,olisining ozik-ovkat max,sulotlariga, qayta ishlash sanoati tarmoklarining esa xom ashyoga bulgan talabini kondirish bilan birga, eksport saloxdyatini mustax,kamlashning istiqbolli manbalaridan biri sanaladi.

Qishloq xujaligini rivojlantirish masa- lasi respublikamiz iqtisodiyotini rivojlan- tirishning muxim ustuvor yunalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmokda. Mustaqillik yillarida qishloq xujaligini islox, qilish buyicha juda ulkan va arzigulik ishlar amalga oshirildi.

Ishlab chiqarishga yangi texnika va ilgor texnologiyalarni joriy etish ishlari yildan-yilga jadallashib, cheklangan er va suv resurslaridan, kapitaldan va mexsat resurslaridan foydala- nish samaradorligi yuksalmokda.

Qishloq xo'jaligida tarkibiy o'zgartirishlarni chuqurlashtirish orqali ishlab chiqarishni izchil rivojlantirish, axolini oziq-ovqat mahsulotlari, qayta ishlash sanoatini xom ashyo bilan uzluksiz ta'minlash orqali mamlakatimiz oziq-ovqat xavfsizligini yanada mustahkamlash, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, agrar sektorning eksport saloxiyatini sezilarli darajada oshirish istiqbolda amalga oshirilishi ko'zda tutilgan eng muxim vazifalardan sanaladi.

O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yunalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida birgina 2017 yilning o'zida paxta ekin maydonlarini 49 ming gektarga va g'alla maydonlarini 10 ming gektarga qisqartirish hisobidan qisqartirilgan ekin maydonlarining 8,1 ming gektariga kartoshka, 27,2 ming gektariga sabzavot, 5,9 ming gektariga intensiv bog', 2,9 ming gektariga tokzor, 10,9 ming gektariga ozuqa ekinlari va 4 ming gektariga moyli ekinlarni joylashtirish ko'zda tutilgan. Bu tadbirlar natijasida past rentabelli ekin maydonlarida paxta va g'alla etishtirishdan ko'riladigan zararni 80 milliard so'mga qisqartirish, qo'shimcha 1 million tonnaga yaqin meva-sabzavot mahsulotlarini ishlab chiqarish, xududlarda 48,5 mingdan ortiq yangi ish o'rinlarini tashkil qilish natijasida ushbu ekin maydonlarida band bo'lgan oli sonini 75,6 mingga etkazish, meva-sabzavot mahsulotlari eksport xajmini 2 barobar oshirish imkoni yaratiladi.

Qishloq xujaligi ekinlari x,osildorligini oshirishda urugchilik-seleksiya va nav tanlashning axdmiyati katta. O'zbekiston Respublikasi Qishloq va su v xujaligi vazirligining ma'lumotlariga Karaganda, Mustaqillik yillarida mamlakatimiz olimlari tomonidan mevali, rezavor mevali, yongoksimon, subtropik,ssitrus usimliklar kamda uzumning yangi navlarini yaratish, maxdliiy va introduksiya qilingan navlarni urga- nish, parvarishlash texnologiyalarini ishlab chikish va ishlab chiqarishga joriy qilish buyicha keng mikyosda tadkikotlar olib borildi. Natijada Markaziy Osiyoda birinchi bulib seleksion yul bilan urugli, danakli, rezavor, yongok mevali ekinlar seleksiyasi yulga kuyilib, yangi navlar yaratishga asos solindi. Ko'p yillik ilmiy tadkikotlar tufayli 170 dan ortik meva-uzum navlari yaratilib, ularning saksonga yakini Davlat reestriga kiritildi.

Harakatlar strategiyasi buyicha 2017-2021 yillarda bu yunalishda:

- mamlakatimiz tuprok-iklim sharoitiga mos, kurgokchilikka, shurlikka, issiklikka va kasalliklarga chidamli qishloq xujaligi ekinlari navlari va chorva turlarini yara- tish buyicha ilmiy- tadkikot ishlarini kengaytirish;
- gennokaut biotexnologiyalari asosida iste'molchilar sogligiga salbiy ta'sir- chanligini isbotlagan xolda, xar xil tuprok-ikdim zonalariga mos ertapishar va yuqori xosilli qishloq xujalik ekin navlarini yaratish vazifalari belgilangan.
- Chorvachilik tarmogini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish butun agrar tarmokni rivojlantirish strategiyasining muxim kismidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 29 dekabrdaqi PQ-2460-son «2016-2020 yillar davrida qishloq xujaligini islox qilishni chukurlashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to`g`risida»gi karorida 2016-2020 yillarda koramollar sonini 3 165 ming boshga, kuy va echkilar sonini 4 281 ming boshga va parrandalar sonini 31 200 mingtaga oshirish vazifalari belgilangan. Buning natijasida shu yillar oraligida gusht ishlab chiqarish xajmi (tirik vaznda) 519 ming, sut 4 177 ming, balik 90 ming, asal 13,7 ming tonnaga va tuxum 4 100 million donaga oshadi.

Harakatlar strategiyasi buyicha 2017-2021 yillarda chorvachilikni yanada rivojlan- tirish yunalishida quyidagii vazifalarni amalga oshirish belgilangan:

- chorvachilik va veterinariya buyicha me'yoriy-xuquqiy xujjatlarni takomillashtirish;
- naslchilik bazasini rivojlantirish, naslchilik xujaliklari negizida zamonaviy seleksiya-genetik markazlar tashqil qilish xamda ularning texnik va texnologik jixoz- lanish darajasini oshirish, naslchilikda ilmiy tadkikot ishlarini kengaytirish;
- chorvachilikning ozuka bazasini yaratish, ozuka ekinlari etishtiriladigan maydon- larni kengaytirish, ozuka ishlab chiqarishni ko`paytirish, ularning urugchiligini tashqil qilish, chorvachilikni sifatli ozukalar, bioqo`shimchalar, vitaminlar, makro-mikro elementlar va bonuqa ozuka birliklari bilan ta'minlash;
- veterinariya xizmatlarini yaxshilash va epizotik xolatning barqarorligini ta'minlash, veterinariya laboratoriyalarini moddiy-texnik jixozlashga davlat byudjetidan 21 400 million sum sarflash;
- veterinariya me'yorlari va koidalarini takomillashtirish xamda veterinariya prepa- ratlarini va ozuka qo`shimchalarini sertifikatlashni bir xil koidalarga keltirish;
- zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalarini joriy qilish orkali yirik parran- dachilik korxonalarining tulik kuvvatlar bilan ishlashini ta'minlash, ularni modernizatsiya qilish va texnik qayta jixozlash;

- chorvachilik maxsulotlarini qayta ishlash darajasini oshirish, yangi turdagi tayyor maxsulot ishlab chiqarish tizimini ragbatlantirish;

- soxani yuqori malakali kadrlar, ayniksa, zootexnik va veterinarlar bilan ta'minlash, shuningdek, malakali chet el mutaxassislarini jalb qilish.

Bularning natijasida 2020 yilga borib 2016 yilga nisbatan parranda bosh sonini 42,4 foiz, gusht ishlab chiqarishni 21,4 foiz va tuxumni 39 foizga ustirish kutilmoqda.

Bugungi kunda ozik-ovkat xavfsizligi masalasi butun jaxonni tashvishga solayotgan global muammolardan biri bulib kolmokda. BMT Ozik-ovkat va qishloq xujaligi tash- kilotining (FAO) ma'lumotlariga Karaganda, xozirgi vaktida dunyodagi jami axolining kariyb 30 foizi tuyib ovkat emaslikdan kiynalmokda. SHunday sharoitda respublika- mizda axolini sifatli va etarli mikdordagi ozik-ovkat maxsulotlari bilan barqaror ta'minlash orkali mamlakatimizning ozik-ovkat xavfsizligini mustaxkamlash bora- sida salmokdi natijalar hulga kiritildi. Jumladan, agar 1990 yilda barcha turdagi ozik-ovkat maxdulotlari buyicha ax,oli jon boshiga xdsoblaganda me'yorga nisbatan oz iste'mol qilingan bulsa, 2015 yilga kelib me'yorga nisbatan iste'mol xdjmi gushtda 105,40, sut maxdulotlarida 194,90, kartoshkada 104,4 foizni, sabzavotda va polizda 221,3 foizni tashqil etdi.

Harakatlar strategiyasida qishloq xujaligi max,sulotlari ishlab chiqarish xdjmini oshirish, ichki bozorda ularga bulgan narxlar keskin oshishining oldini olish maksadida quyidagii chora-tadbirlarni amalga oshirish belgilab berilgan:

- 2017 yilda sabzavotlar ishlab chiqarish xdjmini 105,7, kartoshkani 106,3, polizni mevani 106,0, uzumni 105,7, gushtni 105,6, sutni 108,1, tuxumni 111,3, balitsni 120,0 va asalni 118,2 foizga oshirish;

- 394 gektar maydonga 503 ta issikxona xujaliklari va 6885 ta axdli shaxsiy tomorkasidagi 176 gektar maydonda issikxonalar kurish;

- axdli tomorkalari va dexdon xujaliklarida mukobil elektr energiyasi manba- laridan foydalanadigan engil konstruksiyali issikxonalar, kichik parrandachilik, balikchilik, asalarichilik xujaliklarini tuzish, boshka yuqori samarali va yuqori daromadli maxdulotlar ishlab chiqarishda amaliy yordam kursatish;

- shaxsiy tomorkalardan samarali va okilona foydalanish, yuqori x,osil va da- romad olish buyicha zamonaviy texnologiya va tajribalarni targibot qilish x,amda tarkatish;

- hul meva va qayta ishlangan max,sulotlarni saqlash va eksportga junatish maksadida umumiy x,ajmi 132,2 ming tonnalik 184 ta muzlatkichli ombor tashqil qilish va 1,4 ming tonnalik 4 ta muzlatkichli omborni modernizatsiya qilish, muzlatkichli omborlarning umumiy xdjmini 632 ming tonnaga etkazish va 1000 ta yangi ish urini yaratish;

Ko`p tarmoqli fermer xujaliklarini rivojlantirish istiqbolda qishloq xujaligini barqaror va samarali rivojlantirishning mux,im omillaridan biridir. Ular nafakat qishloq xujaligi max,sulotlarini etishtirish, balki ularni chukur qayta ishlash, ax,oliga tur- li ishlar va xizmatlar kursatish bilan x,am shugullanishi maksadga muvofik. Bu ularning moliyaviy barqarorligi xdmada tulovga kobilli- gini mustaxdamlab, rakobatdoshligini oshirish- ga yordam beradi. Respublikamizda ko`p tarmoqli fermer xujaliklarini rivojlantirish buyicha dasturlar amalga oshirilmokda. Jumladan, 2017 yilda qabul qilingan dastur kursatkichlari yuqorida keltirilgan.

Harakatlar strategiyasida ko`p tarmoqli fermer xo'jaliklarini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ularning iqtisodiy samaradorligi va moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun quyidagilarni amalga oshirish ko'zda tutilmokda:

- ko`p tarmoqli fermer xo'jaliklari faoliyati me'yoriy-xuquqiy asoslarini yaratish, ularni davlat tomonidan, shu jumladan, imtiyozli kreditlash bilan qo'llab- quvvatlash;

- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tayyorlash, qayta ishlash, saqlash va sotishda fermer xo'jaliklari kooperatsiyasini rivojlantirish, qishloq joylarda mahsulot ishlab chiqarish va qayta ishlash bo'yicha kichik korxonalar va ularning bo'limlarini tashkil etish;

- qishloq xo'jaligini moliyalashtirish hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar bilan hisob-kitoblar tizimini takomillashtirish.

Sugʻoriladigan erlarning meliorativ xolatini yaxshilash qishloq xujaligini rivojlantirishda xal kiluvchi axdmiyatta ega omillardan biri sanaladi. Chunki, respublikamizda mavjud sugʻoriladigan ekin maydonlarining 50 foizga yadinini u yoki bu darajada shurlangan erlar tashqil etadi. Keyingi yillarda Sugʻoriladigan erlarning meliorativ xolatini yaxshilash buyicha yirik davlat dasturlari amalga oshirilmokda. Jumladan, 2008-2016 yillar davomida Sugʻoriladigan erlarning meliorativ xolatini yaxshilash dasturlarini amalga oshirishga davlat byudjetidan jami 2 011,37 milliard sumlik mablaglar ajratildi.

Harakatlar strategiyasida sugʻoriladigan erlarning meliorativ xolatini yanada yaxshilash, irrigatsiya va melioratsiya obʻektlarini rivojlantirish, ularning xavfsiz va barqaror ishlashini taʼminlash, suv resurslaridan okilona va tejimli foydalanish va shu asosda qishloq xujaligi maxsulotlarini ishlab chiqarish barqarorligiga erishish uchun quyidagi ilarni amalga oshirish kuzda tutilgan:

- 734,9 kilometr magistral, tumanlararo, xujaliklararo kollektorlarni, 348,3 kilometr yopik-yotik drenaj tizimlarini, 6 dona meliorativ nasos stansiyalarini, 79 dona meliorativ tik kudukni, 131 dona meliorativ obʻektdagi gidrotexnik inshootlarni kurish va rekonstruksiya qilish;
  - 14537,2 kilometr ochik kollertorlarni, 1330,5 kilometr yopik-yotik drenaj tarmoklarini, 15 dona meliorativ nasos stansiyasini, 791 dona meliorativ tik kuduklarni, 2277 dona meliorativ obʻektlardagi gidrotexnik inshootlarini taʼmir-lash va tiklash;
  - 500 kilometr kanallarni, 74 kilometr sugorish lotok tizimini, 106 dona gidrotexnik inshootni, 10 kilometr bosimli suv kuvurlarini, sigimi 625 million metr kubga teng bulgan suv omborlarini kurish va rekonstruksiya qilish xmda 0,5 kilometr kirkokbuyi mintakasini xdmoyalash;
  - 142 dona meliorativ texnika va jixdzlarni suv xujaligida ixtisoslashgan pudrat tashqilotlariga lizing orkali etkazish;
- «2013-2017 yillar davomida Sugʻoriladigan erlarning meliorativ xolatini yaxshilash va suv resurslaridan okilona foydalanish Davlat dasturi» doirasida amalga oshirilgan ishlarning samaradorligini tankidiy urganish asosida «2018-2022 yilsharda Sugʻoriladigan erlarning meliorativ xolatini yaxshilash va suv resurslaridan okilona foydalanish Davlat dasturi» loyixdsini ishlab chikish.

Bu ishlarga jami 905 000 million sum, shu jumladan, 457 273 million sum davlat byudjeti mablaglarini sarflash belgilangan. Buning natijasida 270,5 ming gektar Sugʻoriladigan erning meliorativ xolatini barqaror saqlash, 276,2 ming gektar Sugʻoriladigan erni suv bilan kafolatli taʼminlashga erishiladi.

Keyingi yillarda respublikamizning bir qator xududlarida ekinlarni sugʻorishning yangi texnologiyalari sinovdan oʻtmokda va qoʻllashga tavsiya etilmokda. Oʻzbekiston Respublikasining «2013-2017 yillar davrida Sugʻoriladigan erlarning meliorativ xolatini yaxshilash va suv resurslaridan okilona foydalanish Davlat dasturi»ga muvofiq 2013-2017 yillarda jami 104 600 gektar maydonda sugʻorishning zamonaviy usullarini joriy etish koʻzda tutilgan. Oʻzbekiston Respublikasi Qishloq va suv xoʻjaligi vazirligining maʼlumotlariga qaraganda respublikamizda 2011-2015 yillarda jami 47356 gektar ekin maydonlarida tomchilatib sugʻorish, 19214 gektarda egatga polietilen plyonka toʻshab sugʻorish, 18418 gektarda koʻchma egiluvchan quvurlar orqali sugʻorish texnologiyalari joriy etilgan.

Harakatlar strategiyasi buyicha sugorishning ilgor texnologiyalarini joriy etish ishlari tizimli ravishda davom ettiriladi va bu global suv tankisligi sharoitida ekinlarni suv bilan taʼminlash va hosildorlikning oshib borishiga zamin yaratadi.

Qishloq xujaligi maxdulotlarini chukur qayta ishlash asosida yarim tayyor va tayyor ozik-ovkat xmda kadoklash maxsulotlarini ishlab chiqarish buyicha eng zamonaviy yuqori texnologik asbob-uskunalar bilan jixrzlangan yangi qayta ishlash korxonalarini kurish, mavjudlarini rekonstruksiya va modernizatsiya qilish buyicha investitsiya loyixalarini amalga oshirish respublikamizni rivojlantirishning istiqbolli yunalishlaridan sanaladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 5 martdagi «2016-2020 yillarda meva-sabzavot va gusht-sut maxsulotlarining xom ashyo bazasini yanada rivojlantirish, ularni qayta ishlashni chukurlashtirish, ozik-ovkat tovarlari ishlab chiqarish va eksport qilishni koʻpaytirish chora-tadbirlari tutrisida»gi PQ-2505-son

karoriga asosan qishloq xujaligi maxsulotlarini chukur qayta ishlash buyicha yangi korxonalar kurish, amaldagilarini rekonstruksiya va modernizatsiya qilish buyicha umumiy qiymati 595 886,3 ming dollar ekvivalentiga teng jami 180 ta investitsiya loyixasini amalga oshirish kuzda tutilgan.

Mazkur karorga muvofik, 2016-2020 yillarda meva-sabzavotlarni qayta ishlash buyicha kuvvati 99 100 tonnaga teng 138 ta, gusht maxsulotlarini qayta ishlash buyicha kuvvati 16 500 tonnaga teng 46 ta, sut maxsulotlarini qayta ishlash buyicha kuvvati 34 850 tonnaga teng 79 ta va boshka ozik-ovkat maxsulotlarini qayta ishlash buyicha kuvvati 26 840 tonnaga teng 153 ta yangi korxonani ishga tushirish kuzda tutilgan.

Qishloq xujaligi maxsulotlarini chukur qayta ishlash buyicha tizimli tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida 2020 yilga ke- lib 2016 yilga nisbatan meva-sabzavot konser- valari xdjmini 79,4 foiz, meva sharbatlarini 80,5 foiz, kuruk mevalarni 73,1 foiz, gusht va gusht maxsulotlarini 59,5 foiz, kolbasa maxsulotlarini 68,8 foiz, sut va sut maxsulotlarini 56,6 foiz, sariyogni 51,4 foiz, kandolat maxsulotlarini 59,9 foiz, usimlik yogini 57,2 foiz, shakarni 24,0 foizga, pishlokni 2,5, gushtli konservalarni 2,4, balik maxsulotlarini 3,4 va muzlatilgan balikni 2,8 marta oshirish imkonini beradi.

Harakatlar strategiyasida 2017 yilda qishloq xujaligini rivojlantirish uchun xalqaro moliya institutlarining umumiy qiymati 337,8 million dollarga teng mablaglarni quyidagii yunalishlar buyicha uzlashtirish kuzda tutilgan:

- «Osiyo taraqqiyot banki»ning 150 million dollar mablagini «Qishloq xujaligi ishlab chiqarishini modernizatsiya qilish» loyixdsiga;
- «Xalqaro taraqqiyot va tiklanish banki»ning 150 million dollar mablagini «CHor- vachilik sektorini rivojlantirish» loyixdsiga;
- «Xalqaro qishloq xujaligi taraqqiyoti jamgarmasi»ning 23,8 million dollar mablagini «Kashkadaryo va Jizzax viloyatlarida sut maxsulotlarini ishlab chiqarishni kengaytirish va qayta ishlashni rivojlantirish» loyixdsiga;
- «Xalqaro taraqqiyot uyushmasi»ning 14 million dollar mablagini «Orol buyi mintakasida iklim uzgarishga moslashish va okibatlarini yumshatish» loyikasiga.

Qishloq xujaligini jadal rivojlantirish va modernizatsiya qilish buyicha «20172021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yuna- lishi buyicha Harakatlar strategiyasi»da belgilangan chora-tadbirlar agrar tarmokni barqaror sur`atlar bilan rivojlantirish, mamlakatimiz ozik-ovkat xavfsizligini mustaxdamlash, eksport saloxsyatini yuksaltirish xamda xalkimiz turmush sifati va moddiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

4. Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk xuquqini himoya qilish va

uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish.

2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta us- tuvor yunalishi buyicha Harakatlar strategiyasida iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk xukukini ximoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishini ragbatlantirishga karatilgan institutsional va tarkibiy isloxotlarni davom ettirish masalalariga aloxdda e`tibor karatilgan.

Pirovard maksadimiz ijtimoiy yunaltirilgan bozor iqtisodiyotiga asoslangan ochik va demokratik fukarolik jamiyatini barpo etishdan iborat ekan, bu boradagi asosiy shartlardan biri iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish xisoblanadi. Milliy taraqqiyot modelimizning asosiy tamoyillaridan biri - davlatning bosh islox,otchilik roli xisoblanib, mavjud iqtisodiy saloxiyatdan tulik foydalangan xolda, barcha kuchlarni yagona maqsad sari yunaltirishda davlatning tartibga soluvchi vazifasidan unumli foydalanish maksadga muvofivdir.

Zamonaviy bozor tizimini davlatning aralashuvisiz tasavvur etib bulmaydi. Birok, aralashuvning uz chegarasi bulib, uning mazkur chegaradan oshib ketishi bozor jarayonlarining izdan chikishiga ta`sir etib, ishlab chiqarish samaradorligi pasayadi. Natijada iqtisodiyotni davlat tasarrufidan chiqarish, xujalik

yuritishni tashkil etish va boshqaruv jarayonlarida davlatning me'yoridan ortiq ishtirokini pasaytirish masalasi maydonga tushadi.

Davlat aralashuvi miqyosini tartibga solish uchun muxim cheklovlar mavjud. Masalan, davlat tomonidan bozor mexanizmini izdan chikaruvchi x,ar kandy xatti-xarakatlarga yul kuyib bulmaydi (umumiy direktiv rejalashtirish, narxlar ustidan yalpi nazorat va boshkalar).

Iqtisodiyotga davlatning aralashuvini qisqartirish, eng avvalo, xususiy mulk xukukini kimoya qilish va uning ustuvor mavkeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishini ragbatlantirishga karatilgan institutsional va tarkibiy isloxotlarni davom ettirishni takozo etadi.

Shunga kura, Harkatlar strategiyasida xususiy mulk xuquqi va kafolatlarini ishonchli himoya qilishni ta'minlash, xususiy tadbirkorlik va kichik biznes rivoji yo'lidagi barcha to'siq va cheklovlarni bartaraf etish, unga to'liq erkinlik berish, «Agar xalq boy bo'lsa, davlat ham boy va kuchli bo'ladi» degan tamoyilni amalga oshirish borasidagi tadbirlarga alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, 2017 yilning I choragida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi tadbirkorlik sub'ektlari xuquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakili (biznes ombudsman)ni tashkil etish belgilandi.

Ombudsman (qadimgi skandinavchada umbop «vakolat», «zimmasiga yuklash») - kator davlatlarda ijro hokimiyati idoralari va mansabdor shaxslar faoliyatida ma'lum fuqarolar guruhining adolat va manfaatlari ta'minlanishini nazorat qilish vazifasi yuklatilgan mansabdor shaxs.

Huquqshunoslar xalqaro assotsiatsiyasi fikriga ko'ra, ombudsman instituti - bu konstitutsiya yoki qonunchilik hokimiyati xujjatlarida ko'zda tutilgan hamda mustaqil jamoatchilik asosidagi yuqori darajadagi mansabdor shaxs tomonidan boshqariluvchi xizmat. Mazkur shaxs davlat boshlig'i oldida mas'ul bo'lib, tadbirkorlardan davlat idoralari, xizmatchilarining noqonuniy xatti-harakatlari bo'yicha shikoyatlarni qabul qiladi hamda tadbirkorlik sub'ektlari xuquq va qonuniy manfaatlarini namoyon etish, ta'minlash va himoya qilish maqsadida harakat qiladi.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni loyixasining ishlab chiqilishi kuzda tutilib, unda yangi tashqil etiladigan ombudsmanga quyidagii vakolatlarni berish nazarda tutiladi:

✓ tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, tadbirkorlik sub'ektlarining xukudari va konuniy manfaatlarini ximoya qilish soxasida davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda ishtirok etish;

✓ tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risidagi konun xujjatlari normalari va talablarining amalda ruyobga chikarilayotganini urganish;

✓ davlat organlari, xukukni muxofaza kiluvchi va nazorat organlari, shuningdek, maxalliy davlat xokimiyati organlari tomonidan tadbirkorlik sub'ektlarining xukudari va konuniy manfaatlariga rioya etilishi yuzasidan nazoratni amalga oshirish.

Shuningdek, 2017 yil iyunga kadar xususiy mulkni ximoya qilish va xususiy mulk ob'ektlaridan samarali foydalanishni amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish maksadida quyidagii tartiblarni urnatish kuzda tutilmoqda:

- mulkdan jinoyat yoki ma'muriy xuxuxbuzarlikni sodir etish kuroli sifatida foydalanishda mulkdorning aybi bulmagan xollarda mulkni musodara qilish yoki olib kuyishni (vaktinchalik olib kuyish bundan mustasno) takiklash;

- davlat va jamoat extiyojlari uchun er uchastkalarining olib kuyilishi munosabati bilan tadbirkorlik sub'ektlariga etkazilgan zararni oldindan koplav berish;

- tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun ajratilgan er uchastkalaridan foyda- lanilmayotgan, jumladan, ajratilgan er uchastkalarida tovarlar va xizmatlar ishlab chikarishni tashqil etish buyicha tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan olingan majburiyatlar bajarilmayotgan xollar yuzaga kelgan takdirda er soligi va mol-mulk soligi stavkalarini uch barobar miyvorda hullash.

Bu borada qabul qilingan O`zbekiston Respublikasining konuni loyixasi xususiy mulk kafolatlari va uni ximoya qilishni kuchaytirish, kurilishi tugallanmagan ob`ektlar savdosini tartibga solish, tadbirkorlik faoliyati er uchastkalaridan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur yunalish buyicha belgilangan tadbirlardan yana biri - kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish uchun hula ishbilarmolik muxitini yaratish, tadbirkorlik tuzilmalarining faoliyatiga davlat, xukukni muxofaza kiluvchi va nazorat idoralari tomonidan nokonuniy aralashuvlarning kat`iy oldini olish xisoblanadi.

Mazkur tadbir, birinchi navbatda, nazorat kiluvchi organlarning kichik tadbirkorlik sub`ektlari faoliyatiga aralashuvini va ular tomonidan utkaziladigan rejali tekshirishlar sonini yanada qisqartirish, bunda 2017 yilning I choragida tadbirkorlik sub`ektlarining moliyaviy-xujalik faoliyatiga oid ma`lumotlar bazasini shakllantirish, ularni avtomatlashgan axborot tizimi orkali taxdil kilib, xavf-xatarlarni baxolash asosida tadbirkorlik sub`ektlarining moliyaviy-xujalik faoliyatini tekshirish buyicha reja-jadvalni ishlab chikishni takozo etadi. Tekshirishlar reja-jadvalini shakllantirishda xavf-xatarlar avtomatlashtirilgan xolda baxolanadi.

Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun bir gektardan ortik er maydonni ajratish tizimini takomillashtirish maksadida 2017 yilning II choragida tadbirkorlik sub`ektlarining ishtirokisiz «yagona darcha» tamoyili asosida er maydonlarini tanlash va ajratish materiallarini tayyorlash va vakolatli organlar bilan kelishish jarayonlarini tulik avtomatlashtirish, tadbirkorlik sub`ektlariga arizani kurib chikish jarayonini interaktiv kuzatish imkoniyatini yaratish tadbirlari belgilangan.

Ma`lumki, O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 15 maydagi PF-4725-son Farmoni bilan tasdiklangan Xususiy mulk, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ishonchli ximoya qilishni ta`minlash, ularni jadal rivojlantirish yulidagi to`siqlarni bartaraf etish chora-tadbirlari dasturini amalga oshirish, kurilishning barcha boskichlarida - shaxarsozlik xujjatlarini tayyorlashdan boshlab ob`ektlarni foydalanishga topshirishgacha bulgan boskichlarda tadbirkorlik faoliyati soxasidagi ruxsat berish tartiblari doirasida yagona koida va talablarni belgilash maksadida O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2015 yil 7 oktyabrdagi «Tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun tanlov asosida er uchastkalari berish tartibotlarini va kurilish uchun ruxsatnomalar olish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida»gi 285-son karori qabul qilingan edi.

Qaror asosida 2016 yil 1 yanvardan boshlab yuridik va jismoniy shaxslarga tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun er uchastkalari fakat tanlov asosida beriladi. Axoli punktlarida joylashgan bunday erning maydoni 1 gektargacha va 1 gektar etib belgilandi. Tanlov asosida beriladigan er uchastkalarining ruyxati Korakalpogiston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shaxri xokimliklari tomonidan shakllantiriladi.

Qonunga kura, agar oilaviy tadbirkorlik yuridik shaxe kurinishida tashqil etilsa, u oilaviy korxonada deb yuritiladi. Qonunda u «Oilaviy korxonada» deb nomlanib, uning asosiy mazmuni va belgilari bayon etilgan. Ya`ni, oilaviy korxonada uning ishtirokchilari tomonidan tovarlar ishlab chiqarish (ishlar bajarish, xizmatlar kursatish) va realizatsiya qilishni amalga oshirish uchun ixtiyoriy asosda, oilaviy korxonada ishtirokchilarining ulushli yoki birgalikdagi mulkida bulgan umumiy mol-mulk, shuningdek, oilaviy korxonada ishtirokchilaridan xar birining mol-mulki negizida tashqil etiladigan kichik tadbirkorlik sub`ektidir. Oilaviy korxonada faoliyati uning ishtirokchilarining shaxsiy mexnatiga asoslanadi. Oilaviy korxonada tadbirkorlik sub`ektlarining tashqiliy-xuquqiy shakllaridan biridir.

O`zbekiston Respublikasi «Oilaviy tadbirkorlik to`g`risida»gi konunida oilaviy korxonada ishtirokchilari tarkibi belgilab berilgan. Unta kura, oilaviy korxonada ishtirokchilari oilada boshligi, uning xotini (eri), bolalari va nabiralari, ota-onasi, mexnatga kobilyatli yoshga tulgan boshka karindoshlaridan iborat bulishi mumkin.

Kichik tadbirkorlikni yanada rivojlantirish, iqtisodiyotda xususiy sektor ulushini oshirish, ishlab chiqarish soxasida axoli bandligini to`laroq ta`minlash uchun qulay sharoit yaratish maqsadida 2003 yilning 30

avgustada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 9 apreldagi «Xususiy tadbirkorlik, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida»gi Farmoni qabul qilindi. Ushbu Farmon mamlakatimizda kichik biznes sub'ektlari chegaralarini aniqlash borasida navbatdagi bosqichni boshlab berdi. Unda mikrofirmalar va kichik korxonalarda band bo'lgan xodimlar o'rtacha yillik sonining tarmoqlar bo'yicha yanada aniqlashtirilgan holda belgilab berilishi mazkur bosqichning xususiyatli tomoni hisoblanadi.

Davlatning iqtisodiyotdagi ishtirokini qisqartirish bo'yicha ustuvor vazifalarni amalga oshirish uchun 2015-2016 yillarda davlat mulkini xususiyashtirish dasturi shakllantirilgan edi. Dastur O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 28 apreldagi «Iqtisodiyotda xususiy mulkning ulushi va axamiyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2340-son Qarori bilan tasdiqlangan.

Ushbu Dasturda quyidagilar nazarda tutilgan:

- to'la quvvat bilan ishlayotgan 660 tadan ko'proq davlat korxonasini tugatish va ochiq savdo orqali yangi xususiy mulkdorlar tasarrufiga o'tkazish;
- strategik ahamiyatga ega bo'lmagan 360 ta korxonadagi davlat ulushini to'liq ravishda sotish;
- foydalanilmayotgan 400 tadan ortiq davlat mulki ob'ektini «nol» qiymati bo'yicha sotish. Bu, o'z navbatida, qisqa muddatlarda strategik xorijiy investorlar va zamonaviy texnologiyalarni jalb etish imkonini beradi;
- xususiy investorlarga 450 milliard so'mlik qo'shimcha aksiyalarni fond bozorida sotish oqali ishlab turgan 203 ta korxonadagi davlat ulushini 51 foizgacha qisqartirish.

Shuningdek, davlat mulkidagi ob'ektlar va aktivlarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiyashtirish, shu jumladan xususiy investorlarga sotish ishlari samaradorligini oshirishga karatilgan ta'sirchan mexanizmlar ishlab chikilib, davlat mulkini xususiyashtirish va boshkarish soxdsida qator hulaayliklar yaratildi.

Jumladan:

- nashrlarda davlat aktivlarini «nol» xarid qiymatida sotish buyicha savdolar to'g'risidagi e'lon chop etilgan sanadan boshlab to ular ugkaziladigan sanagacha bulgan muddat ikki oydan 30 kungacha kiskartirildi;
- savdolarida davlat aktivlariga 2 oy mobaynida talabnoma tushmagan tavdirda, ularning narxini 50 foizgacha, xdr 15 kunda 10 foizdan pasaytirish mexanizmi joriy etildi;
- ob'ektlar narxi 50 foizgacha pasaytirilgandan sung 1 oy mobaynida sotilma- sa, ular investitsiya kiritish va yangi ish urinlari yaratish sharti bilan «nol» xarid qiymati buyicha sotilishi belgilandi;
- davlat aktivlariga bir oy davomida investor xarid tulovlarini tulagan takdirda, unga xarid summasidan shartnoma tuzilgan sanadagi Markaziy bankning qayta moliyalash yillik stavkasi mikdorida chegirma berildi;
- davlat ob'ektlarini kism-larga bulib sotish mumkinligi belgilandi, bu bilan tadbirkorlarga uz imkoniyati va zaruriyati doirasida ob'ektlarni sotib olish imkoni berildi;
- davlat aktivlari buyicha xarid tulovlarini xaridorlar tomonidan 24 oygacha bulgan muddatda amalga oshirish yuzasidan imtiyoz berildi;
- davlat ob'ektining ijarachilariga ijara ob'ekta sotilishida ustunlik berilishi belgilandi;
- xujalik boshkaruvi organlarining ustav kapitaliga berilgan davlat ulushla- rini sotishdan tushgan mablaglar korxonalarini modernizatsiyalashga yunaltirilishi mumkinligi belgilandi;
- davlat korxonalarini fakat O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxdsamasi karori bilan tuzilishi mumkinligi urnatildi;

Harakatlar strategiyasi bo'yicha Dasturga binoan, 2017 yil mart oyida foydalanilmayotgan davlat mulki ob'ektlarini, jumladan, «nol» xarid qiymati bo'yicha sotish jarayonlarini yanada soddalashtirish hamda bunday ob'ektlar tadbirkorlik sub'ekti tomonidan aniqlanganda, ularni sotib olish yuzasidan takliflarni qabul qilish va ko'rib chiqish tartibini belgilash ko'zda tutilgan. Bu borada ishlab chiqilishi ko'zda tutilayotgan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori loyixasi iqtisodiyotda davlatning ishtirokini qisqartirish, xususiylashtirish jarayonlarini jadallashtirish, davlat mulklarining real narxlarini shakllantirish imkonini beradi.

5. Viloyat, tuman va shaxarlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish

O'zbekiston Respublikasi tarkibida Qoraqalpog'iston Respublikasi, 12 ta viloyat, Toshkent shahri va jami viloyatlar tarkibida 157 tuman va shaharcha mavjud. O'zbekiston Respublikasi xududi bo'yicha dunyoda 55-o'rinni, aholisining soni bo'yicha 39-o'rinni egallab turibdi.

Mamlakatimizni 2017-2021 yillarda rivojlantirishning Harakatlar strategiyasida viloyat, tuman va shaxarlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga muljallangan iqtisodiy dasturning eng muxim ustuvor yo'nalishlariga bagishlangan Vazirlar Maxkamasining kengaytirilgan majlisidagi «Tankidiy taxlil, katiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir raxbar faoliyatining kundalik koidasi bulishi kerak» mavzusidagi ma'ruzasida aynan, «... iqtisodiyot tarmokdari va ijtimoiy soxani, shuningdek, mamlakatimiz xududlarini rivojlantirish buyicha kaysi eng muxim kursatkichlarni joriy yil birinchi choragi va birinchi yarim yilligida bajarish uchun nima qilish kerak?» degan masala ta'kidlab utilgan.

E'tirof etish joizki, bugungi kunda viloyat, tuman va shaxarlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanish xisobidan xududlarni barqaror rivojlantirishga erishish, axoli bandligini ustuvor ta'minlashga erishish, barcha mavjud resurslar salohiyatidan okilona foydalanishni ta'minlash muxim axamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimiz tarkibiga kirgan har bir viloyat, tuman ma'lum ob'ektiv qonuniyatlar asosida tashkil etilgan bo'lib, geografik va xududiy joylashuvi, iqtisodiyotining tarkibi, sanoat va qishloq xo'jaligining rivojlanganlik darajasi, xududlarning demografik xolati va axolining joylashuvi, shuningdek, iqlimi, suv va tabiiy resurslar salohiyatiga egaligi bilan bir-biridan farq qiladi. Far'gona, Andijon, Namangan, Sirdaryo, Xorazm viloyatlarida foydali qazilma va mineral xom ashyo resurslari juda kam, Navoiy, Toshkent, Qashqadaryo, Surxondaryo va Buxoro viloyatlarida hamda Qoraqalpogiston Respublikasi foydali qazilma va mineral xom ashyo resurslarga boy, Jizzax, Samarqand viloyatlari ushbu resurslar mavjud xududlar qatoriga kiradi.

Mamlakatimiz yoqilg'i-energetik salohiyatida esa Navoiy, Buxoro, Qashqadaryo, Toshkent viloyatlarining salohiyati yuqori. Yurtimiz aholisi ham viloyatlar bo'yicha notekis joylashgan. Masalan, Andijon viloyatida 1 kvadrat kilometrga to'g'ri keladigan aholi soni 665 kishini, Navoiy viloyatida esa 8,2 kishini tashkil etadi. Viloyatlar va tumanlarning er-suv resurslari, iqlim sharoitlari ham kam bo'lsada, farqlanadi. Er-suv resurslarining sifatida ham jiddiy tafovutlar mavjud. Toshkent, Jizzax va Samarqand viloyatlarida tabiat bilan bog'liq ekologik turizmni rivojlantirish uchun juda qulay imkoniyatlar mavjud.

Yurtimizda Samarkand, Buxoro, Xiva, SHaxrisabz, Kukon kabi jaxonga mashxur turistik shaxarlar mavjud. Turizm soxdsida deyarli barcha viloyat va tumanlarda imkoniyatlar etarli, ammo yuqorida sanab utilgan xududlarda mutlak va nisbiy ustunliklar ko'prok sanaladi. YAna bir jiddiy fark-xududlarda iqtisodiyotining rivojlanganlik darajasi va insonlar yashashi uchun zarur ne'matlar bilan ta'minlash imkoniyatlarida uz aksini topadi. Ana shunday murakkab xolat sharoitida barcha viloyat va tumanlarni barqaror va jadal rivojlantirish, ular urtasidagi tafovutlarning juda kattalashib ketishiga yul kuymaslik O'zbekiston Respublikasi raxbariyatining jiddiy e'tibor berayotgan masalalari qatoriga kiradi. Olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy isloxotlar natijasiga kura, xududlarning rivojlanishida, ularning iqtisodiyotining tarkibida sezilarli farklar mavjud.

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining «O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo`yicha Harakatlar strategiyasi to`g`risida»gi Farmonida belgilab berilgan 2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo`nalishi bo`yicha Harakatlar strategiyasini «Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili»da amalga oshirishga oid Davlat dasturida ham aynan viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga qaratilgan masalalar ustuvor yo`nalish sifatida belgilab berilgan.

Mamlakatimizning barcha viloyat va tumanlaridagi mavjud imkoniyatlarni chukur urganish, iqtisodiyotini ilmiy-amaliy taxdil etish asosida viloyat va tumanlarda, chekka qishloqlarda xam sanoat, qishloq xujaligi, xizmat kursatish soxalarini keng rivojlantirish kuzda tutilmokda. Bu jarayonning asosiy maqsadlaridan biri yurtimizning barcha xududlarida istiqomat qilayotgan insonlar uchun shart-sharoitlar yaratish xisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xujaligini jadal rivojlantirish va modernizatsiya qilish buyicha «2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yunalishi buyicha Harakatlar strategiyasi»da belgilangan chora-tadbirlar O`zbekiston Respublikasining viloyat, tuman va shaxdrlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud saloxdyatidan sa- marali va optimal foydalanish, xududlarda axolining uzgarib borayotgan ektiyojlarini tulik kondirishga erishish, xududiy korxonalar faoliyatiga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni keng tatbik etish, xududiy rakobatdosh va xalqaro standartlarga javob beradigan sifatli maxsulotlar ishlab chiqarish, xududlarda ishlab chiqarish ixtisoslashuvni tugri tashqil etish va ekologik toza maxsulot ishlab chiqarishga utish, xududlarning tabiiy resurs saloxiyatidan okilona foydalanish mexanizmlarini takomillashtirishga, xududlardagi mavjud mineral-xom ashyo resurslari imkoniyatlarini tugri baxdlash va kazib olish xamda qayta ishlash borasida tejamkor texnologiyalarni joriy qilish, xududlarda kichik sanoat zonalarini tashqil etish mexanizmini yanada takomillashtirish va ishlab chiqarishning tuliksiklini amalga oshiruvchi tadbirkorlik sub`ektlari faoliyatini shakllantirish, xududlarda kichik sanoat zonalarini xududida yangi investitsiyaviy loyixalarni amalga oshirishda tijorat banklarining ishtirokini kengaytirish, xududlarning turistik imkoniyatlarini qayta kurib chikish va xorijiy tajribalarga tayangan xolda, yangi xamda zamonaviy yoshlarbop turistik zonalarini bunyod etish, ichki turizmni rivojlantirish borasida davlat dasturlarini keng joriy qilish, xududlarda qishloq xujaligini ustuvor rivojlantirish asosida sanoatni qayta ishlash tarmokdarini rivojlantirishga erishishga xizmat qiladi.

6-MAVZU: Ijtimoiy soxadagi isloxotlarni chukurlashtirish

Reja:

- 1. Aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish.**
- 2. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog`liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish.**
- 3. Arzon uy-joylar barpo etish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish.**
- 4. Ta`lim va fan soxasini rivojlantirish.**
- 5. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish.**

Tayanch soʻz va iboralar: Bandlik, daromad, ijtimoiy himoya, sogʻliqni saqlash, modernizatsiya, taʼlim, fan, davlat, siyosat, real daromad.

1. Aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish

Samarali mexnat uchun zarur sharoitlar, munosib ish haqi, zamonaviy uy-joylar, sifatli taʼlim va tibbiy yordam, dam olish va xordik chikarish uchun keng imkoniyatlar yaratish. Bularning barchasi iqtisodiy soxadagi islohotlarimiz mohiyati va mazmunini belgilab beradigan muxim omillardir. Shu borada nafaqat eng kam oylik ish haqini, balki byudjet tashkilotlarida ham, xoʻjalik yurituvchi subʼektlarda xam urtacha ish haqi miqdorini, pensiya, stipendiya va ijtimoiy nafakalar xajmini bosqichma-bosqich kupaytirish maksadga muvofik.

2017-2021 yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasida ham byudjet muassasalari xodimlarining ish haqi, pensiya, stipendiya va ijtimoiy nafaqalar hajmini inflyatsiya surʼatlaridan yuqori miqdorda izchil oshirish ham ustuvor vazifa qilib qoʻyilgan.

Byudjet muassasalari xodimlarining ish haqi, pensiya, stipendiya va ijtimoiy nafakalar xajmi Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni asosida muntazam oshirib boriladi. Xususan, Prezidentning 2016 yil 22 avgustdagi PF-4822-son «Ish haqi, pensiyalar, stipendiyalar va nafakalar miqdorini oshirish toʻgʻrisida»gi Farmoniga asosan 2016 yilning 1 oktyabridan boshlab Oʻzbekiston Respublikasi xududida eng kam:

ish haqi - oyiga 149 775 sum;

yoshga doyr pensiyalar - oyiga 292 940 sum;

bolalikdan nogironlarga beriladigan nafaka - oyiga 292 940 sʼyaji;

zarur ish stajiga ega bulmagan keksa yoshdagi va mexnatga layokatsiz fuqarolarga beriladigan nafaka - oyiga 179 755 sum qilib belgilandi.

Ish haqi, pensiya, nafaqa va stipendiyalarni toʻlash tizimini tubdan takomillashtirish, pensionerlar, talabalar va aholining boshqa ijtimoiy ehtiyojmand qatlamlari xuquq va qonuniy manfaatleri himoyasini soʻzsiz taʼminlash, ularning Oʻzbekiston Respublikasining barcha xududida xarid qiladigan tovar va xizmatlar uchun toʻlovlarni toʻsiqlarsiz amalga oshirishi uchun qulay sharoitlar yaratish maqsadida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 fevraldagi «Ish haqi, pensiya, nafaqa va stipendiyalarni toʻlash mexanizmini takomillashtirishga doir qoʻshimcha chora- tadbirlar toʻgʻrisida»gi PQ-2753-son qarori qabul qilindi.

Mazkur qarorga asosan 2017 yilning fevral oyidan boshlab:

- barcha turdagi pensiyalar butun mamlakat xududida hech qanday cheklovlarsiz toʻliq hajmda naqd shaklda beriladi;
- 58 ta togʻli va olis tumandagi byudjet tashkilotlari xodimlariga ish haqi toʻlash, ijtimoiy toʻlovlar hech qanday cheklovlarsiz toʻliq xajmda naqd shaklda amalga oshiriladi;
- oliy oʻquv yurtlari talabalariga stipendiyalarning kamida 50 foizi naqd shaklda beriladi.

Bundan tashqari, xududlarda shakllangan ish haqini nakd shaklda xamda plastik kartalarga utkazish yuli bilan tulashda odamlar oʻz ish haqidani foydalanishda muammolarga duch kelmasigi va oʻzlariga kerakli tovar va xizmatlarni erkin xarid qilishlari uchun mavjud tulov ter- minallari infratoʻzilmasi xisobga olinadi.

Mamlakatimizda axoli bandligini taʼminlash ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ustuvor yunalishlaridan biri, xalq turmush darajasi va sifatini yuksaltirishning muxim sharti sifatida belgilangan.

Binobarin, yurtimizda xar yili milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, xududlar buyicha mexnat resurslaridan yanada toʻliq va oqilona foydalanish, axolining ijtimoiy muxofazasini taʼminlashga qaratilgan tegishli dasturlar qabul qilinyapti.

Milliy mehnat bozorining e'tiborga molik o'ziga xos xususiyatlari quyidagilar hisoblanadi: axolining asosiy qismini yoshlar tashkil etishi (har yili yarim milliondan ortiq bitiruvchilar ishga joylashish bo'yicha ko'makka muxtoj); 700 mingdan ortiq ishsizlarning, shuningdek, ishchi kuchining talab va taklifi bo'yicha nomutanosiblikning mavjudligi; ayrim tumanlarda ishsizlik va norasmiy sektorda ish bilan bandlikning yuqori darajasi kuzatiladi.

Yurtimizda yiliga 1,5 million odamni ishga joylashtirishga ehtiyoj bo'lsada, o'tgan yili Bandlikka kumaklashish markazlari atigi 248 ming kishini yoki 16,5 foizini ishga joylashtirgan. Buning asosiy sabablari ish faoliyatidagi eskirgan shakl va usullar xamda bandlik muammolarini xal etishdagi rasmiyatchilik bilan bog'liq.

Bunday xolat bandlikka kumaklashishning faol siyosat choralarini amalga oshirish, ya'ni ish o'rinlarini yaratish, avvalo yoshlarni va ijtimoiy himoyaga muxtoj axoli toifalarini ish bilan ta'minlash, tadbirkorlik faolligini rag'batlantirish chorasini ko'rishga zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Aytish joizki, 2017 yilda kasb-hunar kollejlari va oliy ta'lim muassasalarining 508,8 ming nafar bitiruvchisini ishga joylashtirish mo'ljallangan.

Yaqin kelajakda kasb-hunar kollejlari va oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini ish bilan ta'minlash sohasidagi asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

- bitiruvchilarni biriktirish ishlarini puxta tashkil etish;
- bitiruvchilar bandligini ta'minlashda yangi samarali shakllar va uslublarni davom ettirish;
- bitiruvchilar bandligini ta'minlashda belgilangan imtiyozlardan kengroq foydalanish;
- bitiruvchilarga o'z biznesini tashkil etishlari uchun mikro kreditlar ajratish amaliyotini davom ettirish.

Mexnat va Iqtisodiyot vazirliklari tomonidan ishlab chikilgan metodika asosida mexnat bozorida vaziyat murakkab bulgan tuman va shaxarlar ruyxati aniklanadi, unga muvofik axoli bandligi dasturlarining manzilli ruyxatlari, kichik sanoat zonalari, xizmatlar soxasini rivojlantirish, chorvachilik, parrandachilik va issiqxona xujaliklarini barpo etish, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari uchun «start-ap» loyixalarini amalga oshirishga mikro kreditlar va lizing asosida ishlab chikarish vositalarini ajratish ishlari amalga oshiriladi.

Xududlarda aholi bandligini ta'minlash hamda qo'shimcha daromad manbaini yaratish maqsadida tijorat banklari tomonidan mikro kreditlar ajratish xajmini yanada oshirish quyidagi soxalarda nazarda tutilgan:

- fuqarolarning shaxsiy yordamchi xo'jaliklarida qishloq xo'jaligi maxsulotlari etishtirish;
- qoramol, qo'y, echki, quyon boqish va go'sht etishtirish;
- parrandachilik va asalarichilikni rivojlantirish; ixcham issiqxonalar tashkil etish;
- urug' va ko'chatlar etishtirish.

Buning natijasida axoli tomorkasidan foydalanish samaradorligi oshadi, ishlab chikariladigan sifatli kishlok xujaligi maxsulotlari xajmi kupayadi. Xarakatlar strategiyasida olis va togli xududlarda turizm va ekoturizmni tashkil etish, dorivor usimliklarni etishtirish, yigish va kadoklash buyicha dasturlar ishlab chiqish ko'zda tutilgan. Bunda, tog oldi xududlaridagi kishloklarda 10-15 ta xonadonlarda sayyoxdarga xizmat kursatish uylari tashkil etilib, ya'ni uyning bitta yoki ikkita xonasi devorlari so'zana, adras bilan bezatilib, kurpacha tushalib, xontaxta kuyilib, xojatxona va oshxonaning sanitar xolatlari tartibga keltirilib, chet ellik sayyoxdarga tabiiy manzaralarni kursatish bilan birga non yopish, milliy taomlarni tayyorlash, milliy urf-odatlar bilan tanishtirish kabi xizmatlar kursatilishi rejalashtirilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga muljallangan iqtisodiy dasturning eng muxim ustuvor yunalishlariga bagishlangan Vazirlar Maxkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ro'zasida ayollarning jamiyatdagi mavkei va ular bandligi masalalariga tuxtalib, kuyidagilarni ta'kidlab utdilar: «Uchinchi vazifa -

ayollarni ularga munosib mehnat bilan bandligini ta'minlash masalasidir. Ayollar uchun doimiy ish joylari yaratish borasidagi muhim masala bilan birssatorda, oilaviy biznes, kasanachilik, xunarmandchilik, tomorsa xo'jaligini keng rivojlantirish ishlari ham otssamotsda»'.

Harakatlar strategiyasida xotin-qizlarning va kollej bitiruvchilarining bandligini ta'minlash, ularni tadbirkorlikka jalb qilish, tadbirkor ayollarni qo'llab - quvvatlash maqsadida:

- ❖ «Mahallaning eng namunali tadbirkor ayoli» tanlovining mahallalararo va tuman (shahar) bosqichlarini o'tkazish;
- ❖ «Tadbirkor qizning eng yaxshi loyixdsi - 2017» respublika tanlovini o'tkazish;
- ❖ Qo'rg'ontepa, Olot, Paxtakor, Dehkonobod, Kosoy, Nurota, O`zun va Kuchkupir tumanlarida ayollarni kasbga o'kitish va qayta tayyorlash kurslarini tashkil etish;
- ❖ pedagogik ma'lumotga ega bo'lgan, biroq bola parvarishlash munosabati bilan vaqtincha ishlamayotgan ayollarga oilaviy maktabgacha ta'lim tarbiyachisi sifatida kasanachilik faoliyati tashkil etish.

Bu tadbirlarning amalga oshirilishi xotin-qizlarda va kasb-xunar kollejlarning bitiruvchi qizlarida tadbirkorlik kunikmalarini shakllantiradi, ularning xuquqiy va iqtisodiy bilimlarini oshiradi.

2017 yil respublikada aholi bandligi masalalariga oid quyidagi qonunlar va qonun osti xujjatlari ishlab chiqilishi rejalashtirilgan:

«Mehnat migratsiyasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni loyixasini ishlab chiqish rejalashtirilgan. Aytish joizki, mazkur qonun mehnat migratsiyasi soxasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari, fuqarolarni chet ellarda ishga joylashtirishning mexanizm va shakllari, mehnat migrantlari bilan ishlash soxasidagi diplomatik vakolatxonalarining asosiy faoliyat yo'nalishlari, chet elda O'zbekiston fuqarolarining shaxsiy xavfsizligini ta'minlash va ularning ijtimoiy himoyasi masalalarini qamrab oladi.

O'zbekistonda tashki mehnat migratsiyasi masalalari Birinchi Prezidentimiz tomonidan belgilab berilgan 5 tamoyil (ish joyi va mehnat sharoiti, ish vakti, turarjoy bilan ta'minlash, malakali tibbiy xizmat, migrantning xavfsizligi ta'minlanganligi) asosida amalga oshirilmokda.

Mehnat vazirligining Tashqi mehnat migratsiyasi masalalari bo'yicha agentligi faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida quyidagilarni amalga oshirish rejalashtirilgan:

- Chet ellarga ketayotgan fuqarolarni oldindan ko'niktirish va o'qitish markazining xududiy to'zilmalarini tashkil etish;
  - fuqarolarga chet elda ishga joylashish uchun ruxsatnomalarni bekor qilish va xorijiy mamlakatlarga chikuvchi fuqarolarni hisobga olishning xabardor qilish tartibini joriy qilish;
- O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini xorijiy mamlakatlarga (AQSH Kanada, YAponiya, Evropa Ittifoki va Fors kurfazi mamlakatlariga) ishga yuborish xajmi va yunalishini kengaytirish maqsadida xorijiy mamlakatlarning vakolatli organlari bilan mo`zokaralar utkazish.

«Axoli bandligiga ko'maklashish nodavlat tashkilotlari (rekruting agentliklari) to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni loyixasini ishlab chiqish.

Loyixa mehnat bozori infrato'zilmalarni oshirish, axoli bandligini ta'minlash imkoniyatlarini, axoli daromadlari va turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi.

«O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun xujjatlariga o'zgartish va kushimchalar kiritish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni loyixasi ishlab chikiladi. Qonun kuyidagilarni nazarda tutadi:

- xususiy sektorda ish beruvchi va xodim urtasidagi mexdat shartnomasi to`zish jarayo- nini soddalashtirish, muddatli mehnat shartnomasi to`zish asoslarini kengaytirish;
- ishga olishning yangi shakllarini (bir martalik, soatbay), shuningdek, soatbay ish haqi tulash tartibini joriy etish;

➤ xodimlar bilan mehnat munosabatlarini rasmiylashtirmagani, mehnatni muhofaza qilish koidalari, xodimni ijtimoiy suturta qilish buyicha talablarni boʻzgan uchun ish beruvchining javobgarligini kuchaytirish.

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining «Mehnat tajini xamda byudjetdan gashkari Pensiya jamgarmasiga suturta tulovlari davriyligini ruyxat- ga olish tizimini yanada takomillashtirish tutrisida»gi qarori loyixasi ishlab chikiladi va kiritiladi. Mazkur qaror mehnat tajini elektron tarzda ruyxatga olish xamda davlat ijtimoiy suturta tulovlarini amalga oshiruvchi jismoniy shaxslarning yagona reestrini yuritishning imkonini yaratadi.

2017-2021 yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasida Bandlikka koʻmaklashish jamgʻarmasi mablagʻlari hisobidan nisbatan rivojlangan tumanlarning ishsiz yoshlarini Toshkent va Samarkand shaharlaridagi (Koreya Respublikasi hukumatining grant mablagʻlari hisobidan tashkil etilgan) kasb-hunarga oʻqitish markazlarida mehnat bozorida talab yuqori boʻlgan kasblarga qayta oʻqitish orqali ularning bandligi taʼminlanishi nazarda tutilgan.

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2012 yil 13 sentyabrdagi «Toshkent shaxridagi kasb-xunarga ukitish markazi faoliyatini taʼminlashga doyr kushimcha chora-tadbirlar tutrisida»gi 270-son qaroriga asosan tashkil etilgan Toshkent shaxridagi Kasb-xunarga ukitish markazida bugungi kunga kadar 2 ming nafar- dan ortik band bulmagan fuqarolar kuyidagi yunalishlarda kasb-xunarga qayta oʻqitilgan va tuliq ishga joylashtirilgan:

✚ «Mashinasozlik ishlab chikarish texnologiyalari» (tokarlar, frezerchilar, payvandchilar, metallga ishlov berish mutaxassislari);

✚ «Elektronika va elektrotexnika» (elektron kurilmalar, maishiy elektron texnika, radio va teleapparatlarni taʼmirlash va servis xizmati k)fsatish mutaxassislari);

✚ «Avtomobillarni taʼmirlash va ularga texnik xizmat kursatish» (avtochilangarlar, motorchilar, avtotransport vositalarini diagnostika qilish, taʼmirlash va texnik xizmat kursatish);

✚ «Axborot texnologiyalari va tizimlari» (kompyuterlarni dasturlash, kompyuter va boshka tashkiliy texnikaga xizmat kursatish va taʼmirlash).

2016 yil sentyabrdan Samarkand shaxrida Oʻzbekiston Respublikasi Mexdat vazirligi va Janubiy Koreya Xalqaro Xamkorlik agentligi (KOICA) xamkorligida «Oʻzbekistonda kasb taʼlimi imkoniyatlarini rivojlantirish» loyixasi doirasida oʻz faoliyatini bosh- lagan kasb-xunarga ukitish markazida mehnat bozorida talab yukori bulgan 4 ta yunalish buyicha 240 nafar band bulmaganlar kasbga qayta ukitilmokda.

Boʻsh ish oʻrinlari yarmarkalarini tashkil qilish ham mehnat bozoridagi taʼsirchan siyosatning muxim uslubi sanaladi. Bundan maqsad - ish izlovchilarni taklif etilayotgan boʻsh joylar bilan tanishtirish, shuningdek, ularga mehnat bozori, mavjud boʻsh ish oʻrinlari va yangi kasbga oʻkitish toʻgʻrisida toʻliq maʼlumot berishdan iborat. Shuning uchun ham 2017 yilda barcha shahar va tumanlardagi korxonalar va tashkilotlar ishtirokida band boʻlmagan aholi, kollej va oliy taʼlim muassasalari bitiruvchilari va migrantlar uchun 1000 dan ortiq yarmarkalar tashkil etish rejalashtirilgan.

2. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sogʻliqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish.

Chorak asrlik mustaqil taraqqiyotimiz davrida mamlakatimizda inson hayotini yaxshilash, uning qulay turmush sharoitlarini yaratish maqsadida ulkan ishlar amalga oshirildi. Demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etish, bunda axrlini ijtimoiy ximoya qilish, uning sogligini kafolatlash yunalishida jaxon va milliy tajribaga asoslangan xddsa yaxlit tizim yaratildi.

Ayni vakdda zamon talabi, mamlakatimiz bosib Oʻtgan taraqqiyot yulining chukur taxdili, axolini ijtimoiy ximoyalash va sogʻliqni saqlash tizimini takomillashtirish uchun mutlado yangicha yondashuv hamdai tamoyillarni ishlab chiqish va amalga oshirishni taqozo etmoqda.

Olib borilayotgan isloxotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning xdr tomonlama jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda xayotning barcha

soxalarini liberallashtirish buyicha ustuvor yunalishlarni amalga oshirish maksadida ishlab chikilgan Harakatlar strategiyasida axolini ijtimoiy ximoya qilish va sog`liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish ustuvor yunalishlardan biri sifatida belgilandi.

O`tgan davr mobaynida O`zbekiston sobik Ittifoqdan meros bulib kolgan tizimlashmagan, umumiy shaklga ega bulgan ijtimoiy ximoya tizimini tubdan yaxshilab, tizimli, manzilli xarakterga ega bulgan va pulami buyicha axolining barcha katlamlarini xar tomonlama ximoyalashni tashkil etishga karatilgan takomillashgan tizimni joriy etdi va bugungi kunga kelib axoliga ijtimoiy kafolatlarni ta`minlamokda.

Bugungi kunda Davlat byudjetining qariyb 60 foizi ijtimoiy soxani rivojlantirishga yunaltirilmokda. 1991 yilga takkoslaganda, axolining real daromadlari 12baro- bardan ziyod kupaydi, ish haqi, pensiya va ijtimoiy nafakalar salmokli darajada oshdi. Iste`mol tovarlari ishlab chikarishni jadal sur`atlar bilan oshirish va axolining ularga bulgan talabini kondirish ta`minlanmokda.

Taraqqiyotimizning bugungi bosqichida ijtimoiy soxaning axoliga majburiy ijtimoiy kafolatlarni ta`minlash, axolining extiyojmand katlamlarining ijtimoiy ximoyasini xamda keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslarni davlat tomonidan qo`llab - quvvatlashni kuchaytirish, ijtimoiy xizmat kursatishni yaxshilash, axoliga ijtimoiy xizmatlar kursatishda davlat-xususiy sherikligini rivojlantirish masalalariga e`tibor karatilmokda.

Keksalarni qo`llab-quvvatlash davlat tizimini yanada takomillashtirish maksadida kariyalar va faxriylarni ijtimoiy ximoyalash, ularning faolligini oshirish, mamlakatning ijtimoiy-siyosiy xayotida tulakonli ishtirok etishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, tinchlik va osoyishtalikni ta`minlash soxdsida katta avlod vakillarining rolini oshirish maksadida O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev tomonidan 28 dekabr kuni «O`zbekiston faxriylarni ijtimoiy qo`llab quvvatlash «Nuroni» jamgarmasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida»gi Farmon hamda «Keksalar va nogironlarni davlat tomonidan qo`llab quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish buyicha kushimcha chora-tadbirlar to`g`risida» gi Qarorning qabul kilinishi bu borada isloxotlarning yangi bosqichga kutarilishi buldi.

Bundan tashkari, xodimlar va ularning oila a`zolarini sog`lomashtirish va dam olishini tashkil etish maksadida kasaba uyushmalari tizimidagi «Oktosh» sanatoriysida, «Zomin» sanatoriysida yotok binolarini kurish; Surxondaryo viloyatidagi «Termiz mar- varidi» sanatoriysini kapital ta`mirlash va rekonstruksiya qilish; Namangan viloyati «CHodak» kishlok fuqarolar yiginida dam olish uyini kurish ishlarini amalga oshirish uchun yil davomida Kasaba uyushmalari mablaglari xisobidan 17 milliard 810 million sum yunaltirilmokda. Bunda asosiy e`tibor, ayollar va bolalarni sog`lomashtirish va dam oldirish samaradorligini oshirishga karatiladi.

Mamlakatimizda onalik va bolalikni muxofaza qilish borasidagi izchil isloxotlar tufayli «Sog`lom ona va bola yili» Davlat dasturi umummilliy xarakterga aylandi. SHu boradagi ishlar izchil amalga oshirilayotgani tufayli keyingi besh yilda mamlakatimizda xar 100 ming chakalokka nisbatan onalar ulimi 23,1 dan 19 taga, 5 yoshgacha bulgan bolalar ulimi 14,8 tadan 13,9 taga, chakalokdar ulimi 11 tadan 10,7 taga kamaydi. Ushbu kursatkichlar buyicha O`zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotining Mingyillik rivojlanish maksadlariga tulik erishdi.

Nufuzli xalqaro institutlarning e`tirof etishicha, O`zbekiston dunyoning 125 davlati orasida xotin-qizlar uchun kulay sharoitlar yaratish va onalikni muxofaza qilish borasida etakchi urinlardan birini egallab turibdi. Jaxon reytingida mamlakatimiz yosh avlod salomatligiga eng kup gamxurlik kursatayotgan 10 ta davlat safidan joy oldi. Axoli genofondini yaxshilash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida ayollarning urtacha umri 66 yoshdan 73,5 yoshga o`zaydi. Onalar va gudaklar ulimi 3 barobar kamaydi.

O`zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov raxnamoligida mamlakatimizda onalik va bolalikni muxofaza etishga karatilgan muxim ijtimoiy- iqtisodiy dasturlar qabul qilindi. Sog`liqni saqlash tizimini tubdan islox etish asosida ona va bola sogligini asrash buyicha dunyo e`tirof etayotgan milliy model

yaratildi. Bolalar va usmirlar urtasida sog`lom turmush tarzini qaror toptirishga, oilalarning moddiy va ma`naviy asoslarini mustaxkamlashga, xdr tomonlama sog`lom farzandlarni shakllantirish, ularning salomatligini muxofaza qilishga katta e`tibor karatildi.

Chunonchi, ilk davlat mukofotlaridan biri - «Sog`lom avlod uchun» ordeni ta`sis etilishi xam ramziy ma`no kasb etdi. Respublikamizda mustaxkam oilada sog`lom turmush tarzini barqarorlashtirishga karatilgan barcha sa`y-xarakatlarimiz isloxotlarimiz strategiyasiga mos bulib, kelgusida yurtimizda tinchlik-totuvlik xamda taraqqiyotga, yosh oilalarning mustaxkamligiga kushilgan xissa buladi.

Mamlakatimiz sog`liqni saqlash soxasini yanada rivojlantirish, kursatilayotgan tibbiy xizmatlar sifatini xalqaro standartlar darajasiga kutarish, yosh mutaxassis- larni tarbiyalash jarayoniga ilgor ta`lim texnologiyalarini keng joriy etish, dunyoning etakchi tibbiyot markazlari va ukuv muassasalari, tanikdi olimlar va mutaxassislar bilan xamkorlikni kengaytirish masalalari yo`zasidan anik topshiriklar berildi. Birlamchi tibbiyot muassasalari, ayniksa, kishlok vrachlik punktlari, oilaviy poliklinikalar, patronaj xizmati, tez tibbiy yordam tizimining faoliyati xamon konikarsiz axvolda kolayotganligi, shifoxonalar va axolini dori-darmon vositalari va tibbiyot buyumlari bilan ta`minlash, jumladan, ijtimoiy dorixonalar tashkil etish buyicha berilgan topshiriklar ijrosi talab darajasida emasligi kayd etildi.

2017-2021 yillarda Respublika ixtisoslashtirilgan tibbiyot markazlari, ilmiy- tekshirish institutlari va Oliy ukuv yurtlari klinikalari etakchi mutaxassislarini jalb kilgan xolda, keng tarkalgan kasalliklarning oldini olish va erta aniklashga karatilgan «Hech kim mehr va e`tibordan chetda kolmasin» shiori ostida keng kamrovi tibbiy kurik tadbirlarini utkazish rejalashtirilmokda. Natijada kelgusi 5 yilda mamlakatimizning chekka tumanlari axolisini chukurlashtirilgan tibbiy kurikdan utkazish, kasalliklarni erta aniklash va oldini olishga karatilgan tadbirlar amalga oshiriladi. Viloyatlar axrlisini sifatli tibbiy yordam bilan ta`minlash maksadida Respublika ixtisoslashgan tibbiyot markazlari shifokorlarining joylarga chikib, jarroxdik amaliyotlari va boshka tibbiy xizmatlar kursatishini tashkil etish buyicha maxsus chora-tadbirlar dasturi qabul kilinadi. Bu jarayonda esa Respublika ixtisoslashgan tibbiyot markazlari xizmatidan foydalanuvchilarga kushimcha kulayliklar yaratiladi. Axoliga tibbiy xizmat kursatish sifati yanada oshadi.

Sog`liqni saqlash buyicha qonunchilik asoslarini yanada mustaxkamlash maksadida «Odam a`zolari va tutsimalarini transplantatsiya qilish tutrisida»gi Qonun loyixdsini ishlab chiqish rejalashtirilmokda. Mazkur qonun loyixasini qabul qilish orkali axoliga kursatiladigan tibbiy xizmatlar doirasi kengaytiriladi hamdai odam a`zolari va tukimalarining transplantatsiya kilinishi tartibi belgilanadi, shuningdek, adolining transplantatsiyaga muxdoj bulgan toifasiga qonuniy asoslar va tartiblarda shu turdagi tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyati yaratiladi.

Harakatlar strategiyasi doirasida 2017-2021 yillarda 220 million sum evaziga ijtimoiy xsmoyaga muxtoj oilalar uchun tibbiy-ijtimoiy patronaj brigadalarining kuchi bilan togli, chul va borish kiyin bulgan xududlarda, shuningdek, aloxnda e`tibor talab etiladigan tumanlarda axoli tibbiy kurikdan utkaziladi, ekologik jixatdan nokulay mintakalarda yashovchi (Navoiy, Kdshkadaryo, Surxondaryo viloyatlari va Korakalpogiston Respublikasi) aholi uchun «Salomatlik» poezdlari tashkil etiladi. Borish kiyin bulgan xududlarda yashovchi aholini chukur tibbiy kurikdan utkazish orkali aholining ijti- moyi holatini aniklab, sog`lom oila shakllantiriladi va axolida tibbiy savodxonlik madaniyati oshiriladi

Onalar va bolalarga kursatiladigan tib- biy xizmat sifatini oshirish, onalar va yangi tugilgan chakalokdarga yukori malakali tibbiy xizmat kursatish maksadida 5,8 million AKDP dollari miqdorida, Jahon bankining Xalqaro taraqqiyot uyushmasi, «Salomatlik-3» loyixasi, byudjet mablatlari xisobidan onalar va bolalarga yukori malakali tibbiy yordam kursatish uchun tuman va shaxdr tibbiyot birlashmalarining 40 ta tugruk bulimi negizida tumanlararo perinatal markazlar tashkil etish1 ko`zda tutilmokda.

2017 yil Investitsiya dasturi doirasida 519 350 million sum miqdorida axoliga kursatilayotgan tibbiy yordam sifatini oshirish, davolash-profilaktika muassasasi, tugrukka yordam beruvchi va bolalar tibbiyot

muassasalarining moddiy-texnik bazasini yanada mustaxkamlash, kurilish, rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash va asbob-us-kunalar bilan jixozlash ishlari ko'zda tutilmokda.

Ma'lumki, mamlakatimizda mustaqillikning ilk yillaridanok xotin-qizlarga g'amxurlik kursatish, ularni ijtimoiy-xukukiy jixatdan qo'llab-quvvatlash, siyosiy faolligini oshirish, kasbiy, jismoniy, ma'naviy hamdai intellektual salohiyatini yuksaltirish, qiz bolalarni zamonaviy kasb-xunarga urgatish, ularni sportga keng jalb etish, sog'lom oilani shakllantirish davlat siyosati darajasiga kutarildi.

O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi mamlakatimiz xotin-qizlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlab, xalqaro ayollar xarakati xamda boshka nufo'zli to'zilmalar bilan keng xamkorlik qilib kelmokda. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov tashabbusi bilan 1991 yilda tashkil topgan mazkur tashkilot oxirgi yillarda xalqaro maydonda o'z obru-e'tiborini kuchaytirdi. Ayniksa, Prezidentimizning 2004 yil 25 maydagi «O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi faoliyatini qo'llab-quvvatlash borasidagi kushimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Farmoni qo'mita tizimining yana bir bosqich kutarilishiga asos buldi.

Yurtimizda xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy maydondagi faolligini yangi bir pog'onaga ko'tarish maqsadida 2004 yili O'zbekiston Respublikasining saylov qonunchiligiga o'zgartish va kushimchalar kiritilib, siyosiy partiyalardan vakillik organlari xamda parlament deputatligiga nomzod kursatish jarayonida xotin-qizlar uchun 30 foizli kvota joriy etildi.

Ayollarning 13 nafariga «O'zbekiston Kdxramoni» unvoni, 64 nafariga «Nixol» mu-kofoti berilgan bulsa, ular Konstitutsiyaviy sud tizimida 20 foizni, Oliy sud soxasida 14,6 foizni, ishlab chikarish tizimida 42,8 foizni, kishlok xujaligida qariyb 43 foizni, ta'lim, madaniyat va ilm-fan soxasida 72,9 foizni, sog'liqni saqlash tizimida 75,3 foizni tashkil etadi. Bundan tashkari, xotin-qizlar tomonidan 300 dan ortik doktorlik, 3 mingga yakin nomzodlik dissertatsiyalari ximoya kilingan.

Ayollarni moddiy qo'llab-quvvatlash maqsadida O'zbekiston Kasaba uyushmalari Federatsiyasi tomonidan 1500 million sum miqdorida mamlakatimizning turli xududlarida yashovchi 2 ming nafar extiyojmand oila ayollari elektr maishiy texnika jixozlari berish yuli bilan ragbatlantiriladi.

Oilalar farovonligini ta'minlash, oilalar va maxallalarda ijtimoiy-ma'naviy muxitning barqarorligini saqlash, sog'lom turmush tarzini yanada mustaxkamlash, sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalashda jamoat tashkilotlarining ijtimoiy xamkorligini keng yulga kuyish maqsadida oilalarning ijtimoiy-ma'naviy xolatini tizimli o'rganishning samarali mexanizmini yaratib, amaliyotga tatbik etish xamda axoli turmush darajasining haqiqiy axvolini doimiy urganib borish, joylardagi jamoatchilik vakillariga bu borada uslubiy kumaklashish, oilalardagi mavjud muammolarni aniklab, ularni bartaraf etish borasida chora-tadbirlar dasturi ishlab chikiladi.

Xududlarda axoli, ayniksa, xotin-qizlar bilan mulokotda bulish, oilalarga kirish, ularning muammolarini xal qilish, xotin-qizlar, yoshlar va voyaga etmaganlarning manfaatlarini ta'minlash maqsadida etuk va mas'ul mutaxassislar tomonidan maxallalarda sayyor qabullar tashkil qilib, zarur xukukiy, psixologik va tibbiy yordamlar kursatiladi. Fuqarolarning maishiy muammo va kamchiliklari joylarda xal etiladi, ularga xukukiy, psixologik va tibbiy yordamlar kursatiladi.

O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasining, respublika xotin-qizlar jamoat tashkilotlarining ayollar xukuklarini ximoya qilish, ularning mamlakatimiz siyosiy-ijtimoiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy xayotida tulakonli ishtirok etishini ta'minlash, xotin-qizlar xamda yoshlarning ma'naviy va intellektual saviyasini yuksaltirish borasida olib borayotgan ishlarining samaradorligini oshirish maqsadida «Xotin-qizlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash markazlari faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori loyixasi ishlab chikiladi. Ushbu qaror asosida axolining muam-moli masalalarini hal etishning samarali tizimi yaratiladi.

Mamlakatimiz sog'liqni saqlash tizimida amalga oshirilayotgan isloxotlar jarayonida farmatsevtika sanoatini rivojlantirish, aholi va davolash muassasalarini sifatli, xavfsiz va arzon dori-darmon vositalari bilan ta'minlashga aloxdda e'tibor karatilmokda. Bugungi kunda mamlakatimizda 130 dan ziyod farmatsevtika

korxonasi faoliyat ko`satib, ular tomonidan 2 mingdan ortik turdagi dori-darmon vositalari ishlab chikarilmokda.

Shuningdek, dori vositalarini ishlab chikarish va ular bilan axoli xamda davolash-profilaktika muassasalarini ta'minlash maqsadida mazkur soxadagi ishlarni tashkil etishning mustaxkam xukukiy asoslari barpo etildi. Yigirmadan ortik qonun, bir yo`z yigirmadan ziyod me'yoriy-xukukiy xujjatlar bu yunalishdagi ishlarni tartibga solishda muxim xukukiy asos bulmokda.

Pensionerlar, nogiron, yolgiz keksalar, axolining boshka extiyojmand toifalarining tulakonli xayot kechirishlarini ta'minlash uchun ularga tibbiy-ijtimoiy yordam kursa- tish tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirish soxasida bir kator ishlar amalga oshirilmokda.

Xalqimizga munosib turmush sharoitini yaratib berish, axoli sogligini sakdash masalasi davlatimiz va jamiyatimizning doimiy dikkat markazida bulib kelmokda. Harakatlar strategiyasida ayollar va qizlarning salomatligini mustahkamlash, ular orasida jismoniy tarbiya xamda sportni ommalashtirish, shuningdek, keksalar, o`zgalar parvarishiga muxtoj, urush va mexmat fronti katnashchilari, ijtimoiy ximoyaga muxtoj shaxslarni xar tomonlama qo`llab -quvvatlash bilan boglik dolzarb chora-tadbirlar xam kamrab olinganligi yurtimizda «Inson manfaatlari xar narsadan ulug» tamoyilining amalga oshirilishini ta'minlashda muxim omil bulib xizmat kiladi.

3. Arzon uy-joylar barpo etish va ijtimoiy infrato`zilmani rivojlantirish xamda modernizatsiya qilish.

O`zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab amalga oshirilgan isloxotlar jarayonida axolining turmush farovonligini xamda dayot sifatini oshirish yo`zasidan katta yaratuvchilik ishlari amalga oshirildi. Bugungi kunda Davlat byudjetining qariyb 60 foizi ijtimoiy soxani rivojlantirishga yunaltirilmokda. Bu axolining xayot sifati yaxshilanishiga xizmat kilmokda. SHu bilan birga axolini, ayniksa kishlok axolisini yangi, shinam uy-joylar bilan ta'minlash borasida katta ishlar amalga oshirilmokda. Axoli daromadlari kupayishi esa ularning xayot farovonligini yuksal- tirishga asos bulmokda.

SHu bilan birga «Republikamizda jadal sur`atlar bilan zamonaviy yul-transport va muxandislik-kommunikatsiya infra tuzilmasi tashkil kilinmokda. Jumladan, Kdmchik dovonidan utadigan, noyob tog tunelini o`z ichiga olgan Angren - Pop temir yul tarmogi, Toshgo`zor -Boysun-Qumkurgon temir yuli kurildi. Toshkentdan Samarkand, Kdrshi va Buxoroga yulovchi tashiydigan yukori tezlikdagi temir yul katnovi ochildi. Xalqaro aero- portlar modernizatsiya qilindi, Navoiy aeroporta negizida xalqaro logistika markazi tashkil qilindi va O`zbekiston milliy avtomagistrali barpo etildi».

Erishilgan yutuklar bilan birga axolining usib borayotgan talab-extiyojlarini tularok kondirish, ularning samarali ishlashi xamda xayoti uchun munosib sharoitlar yaratish xaldimiz farovonligini ta'minlashda muxim zaruriyatga aylanmokda va bu O`zbekistonni yanada rivojlantirishning ustuvor yunalishlaridan biri xisoblanadi.

Shularni xisobga olib, 2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yunalishi buyicha Harakatlar strategiyasida ijtimoiy soxani rivojlantirishning ustuvor yunalishlari buyicha kuyidagi vazifalarni amalga oshirish belgilab berilgan:

➤ axoli, eng avvalo, yosh oilalar, eskirgan uylarda yashab kelayotgan fuqarolar va uy- joy sharoitini yaxshilashga muxtoj boshka fuqarolarning yashash sharoitini imtiyozli shartlarda ipoteka kreditlari ajratish xamda shaxar va kishlok joylarda arzon uylar kurish orkali yanada yaxshilash;

➤ axolining kommunal-maishiy xizmatlar bilan ta'minlanish darajasini oshirish, eng avvalo, yangi ichimlik suvi tarmoklarini kurish, tejamkor va samarali zamonaviy texnologiyalarni bosqichma-bosqich joriy etish orkali kishlok joylarda axolini taza ichimlik suvi bilan ta'minlashni tubdan yaxshilash;

➤ odamlarning ekologik xavfsiz muxdga yashashini ta'minlash, maishiy chikindilarni qayta ishlash komplekslarini kurish va modernizatsiya qilish, ularning moddiy-texnik bazasini mustaxkamlash, chikindilarni yuk qilish buyicha zamonaviy ob'ektlar bilan ta'minlash;

➤ axoliga transport xizmati kursatishni tubdan yaxshilash, yulovchi tashish xavf- sizligini oshirish va atrof muxitga zararli moddalar chiqishini kamaytirish, xar tomonlama kulay yangi avtobuslarni sotib olish, avtovokzal va avtostansiyalarni kurish xamda rekonstruksiya qilish;

➤ yul infrato`zilmasi kurilishi va rekonstruksiya kilinishini davom ettirish, eng avvalo, mintakaviy avtomobil yullarini rivojlantirish, xujaliklararo kishlok avtomobil yullarini, axoli punkta kuchalarini kapital va joriy ta'mirlash;

➤ yangi elektr energiya ishlab chikarish kuvvatlarini kurish va mavjudlarini modernizatsiya qilish, past kuchlanishli elektr tarmoklari va transformator punktlarini yangilash asosida aholini elektr energiyasi xamda boshsa yokilgi-energiya resurslari bilan ta'minlashni yaxshilash, shuningdek, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish buyicha chora-tadbirlarni amalga oshirish;

➤ teatr va tomosha maskanlarini, madaniy-ma'rifiy tashkilotlar va mo`zeylar fa- oliyatini rivojlantirish hamdai takomillashtirish, ularning moddiy-texnik bazasini mustaxkamlash.

Ushbu ustuvor vazifalarni xal etish buyicha «Xalq bilan mulokot va inson manfaat- lari yili»da Harakatlar strategiyasi doirasida amalga oshirishga oid Davlat dasturida kompleks tadbirlar ishlab chikilgan.

Ularga kura, 2017 yilda axoliga kishlok joylarda yangi namunaviy loyixalar asosida 15000 ta arzon uy- joy quriladi. Buning uchun davlat byudjeti va axolining mablaglari xamda tijorat banklar kreditlari xisobidan 2121526,6 million sum sarflanadi. SHundan 350000 million sumi davlat byudjeti, 1292575,1 million sumi bank kreditlari va 478951,5 million sumi axolining badal mablaglari xisoblanadi.

Shuningdek, 2017 yil davomida kishlok joylarda namunaviy uy-joy massivlariga 415,3 kilometr elektr va 316,9 kilometr tabiiy gaz tarmoklari, 291 kilometr ichki yul- lar xamda 134 ta bozor infrato`zilma ob'ekta quriladi.

Shaxarlarda esa joriy yilda axolining xayoti darajasi va sifatini yaxshilash uchun namunaviy loyixalar asosida 191 ta arzon va kulay k)sh kavatli uy quriladi va buning uchun axoli badal mablaglari va banklarning 897100 million sum kreditlari sarflanadi.

Shu bilan 8121 ta oila arzon uy-joylar bilan ta'minlanib, axoliga o`zok muddatli imtiyozli ipoteka kreditlari ajratiladi.

Harakatlar strategiyasiga muvofik, 2017 yilda 202200 million sum Davlat byudjeti mablaglari xamda 112 million dollar Xalqaro moliya institutlari kreditlari xisobidan axolining ichimlik suvi ta'minotini yaxshilashga yunaltilgan kuyidagi chora-tadbirlar amalga oshiriladi:

a) markazlashgan kapital kuyilmalar xisobidan kishlok axoli punktlarida ichimlik suvi inshootlarini kurish va rekonstruksiya qilish amalga oshiriladi xamda yangi tarmoklar tortiladi;

b) Xalqaro moliyaviy institutlarning kredit mablaglarini jalb etish xisobidan ichimlik suvi va kanalizatsiya tizimlarini rivojlantirish va modernizatsiya qilish loyixalari amalga oshiriladi.

Sanitariya korxonalarining moddiy-texnik bazasi mustaxdamlanib, jumladan, 237 ta maxsus texnika xarid kilinadi, 94 ta garaj quriladi va chikindilar uchun 168 ta elak kurilmalari urnatiladi.

Harakatlar strategiyasiga binoan, 2017 yilda axrliga transport xizmati kukatish tizimini yaxshilash maksadida:

✚ mamlakatimiz xududlari buyicha 86 ta yangi avtobus yunalishini tashkil etish va yulga kuyish;

✚ yulovchi tashish korxonalarini tomonidan 537 ta yangi avtobus sotib olish va katnovga kuyish;

✚ transport infrato`zilmasini rivojlantirish maksadida xududlarda 13 ta avtostansiya kurish va rekonstruksiya qilish tadbirlari amalga oshiriladi. SHu bilan birga, Toshkent shaxdr jamoat transportida elektron tulov tizimi joriy etiladi.

Transport xizmat loyixdlarini amalga oshirish natijasida: axrliga

Ko`rsatilayotgan avtotransport xizmati sifati oshirilib, yanada kulayliklar yaratiladi; axrliga sifatli transport xizmatlari kursatishga erishiladi; transport xizmatidan olinadigan daromad xdjmining 15 foizga usishini ta'minlaydi.

Ushbu tadbirlar uchun 72200 million sum bank kreditlari, lizing va tashuvchilarning mablaglari, 3900 million sum tijorat banklari kreditlari jalb etiladi. Toshkent shaxdr jamoat transportida elektron tulov tizimini joriy etish uchun 35000 million sum tijorat banklari kreditlari sarflanadi.

Qishloq joylarida barpo etilayotgan namunaviy massivlar axoli uchun sifatli yashash sharoitlari va kulayliklar yaratish maksadida ichimlik suvi, elektr va tabiiy gaz tarmoklari, ichki yullar va bozor infrato`zilmasi ob'ektlari bilan ta'minlanadi. Yukorida bayon kilingan barcha chora-tadbirlar mamlakatimizda inson manfaatlarini ruyobga chikarishda kuyilgan muxim kadam xisoblanadi.

4. Ta`lim va fan soxasinin rivojlantirish

Uzluksiz ta`lim tizimini yanada takomillashtirish, malakali kadrlar tayyorlash siyosatini rivojlantirish xamda ta`lim moddiy-texnik bazasini mus- taxkamlashdagi chora-tadbirlar tizimi. Mamlakatimizda 2016 yilda siyosiy-xuxuxiy, iqtisodiy, ma`naviy soxalar bilan bir katorda, ijtimoiy soxada xam chukur sifat o`zgarishlari ruy berdi. Istiqlol yillarida respublikamizda ijtimoiy soxaga yunaltirilgan xarajatlar xajmi 5 barobar kupaytirildi. Har yili davlat byudjetining qariyb 60 foizi soglixni saqlash, ta`lim, kommunal xujalik, axolini ijtimoiy ximoya qilish soxalaridagi vazifalar ijrosiga yunaltirilmokda. Jamiyat ijtimoiy soxasining eng muxim tarkibiy kismlaridan biri ta`lim-tarbiya soxasi bulib, uning rivoji siyosiy- xukukiy, uqtisodiy va ma`naviy soxalarga bevosita ta`sir etadi xamda ijtimoiy soxalar me`yoriy moxiyatini, kamolot darajasini belgilab beradi.

Ta`lim va fan soxasini rivojlantirish davlat siyosati ma`no-mazmunidan va uning dolzarbligidan kelib chixib, uni quyidagicha izoxdash mumkin:

birinchidan, yangi ta`lim tizimi, barkamol avlod kadrlarini tayyorlashdagi o`zgarishlar va yangicha yondashuvlar, zamonaviy kasb soxalarining paydo bulgani xamda uning mamlakatimiz sharoiti bilan boglixligidir;

ikkinchidan, ta`lim tushunchasi ijtimoiy-ixtisodiy taraxxiyot natijasida muayyan davrdan boshlab, inson faoliyatining aloxida mustaxil soxasiga aylanib, jamiyatning ijtimoiy tajribasini keyingi bosxichga o`zatadi;

uchinchidan, ta`lim inson shaxsining intellektual-ma`naviy xirralarini shakllantirish, uning jamiyat ishlab chixarishi va ijtimoiy, siyosiy, madaniy, ma`rifiy xayotida faol va muvaffaxiyatli ishtirokini ta'minlashga xaratilgan xarakterlar yigindisi bulib, ma`rifat xamda bilim berishni anglatadi;

turtinchidan, fan jamiyatning ijtimoiy institutlaridan biri bulib, tabiat va jamiyat xayotini aks ettiruvchi ijtimoiy ong shakli. U katta ilmiy saloxdyatni, ijodiy kuch-xuvvatni birlashtirib, ma`naviy barkamol insonni tarbiyalash- ga, mamlakatda xudratli ilmiy saloxiyatni yaratishga xizmat xiladi.

O`zbekiston Respublixasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O`zbekiston Respublixasini yanada rivojlantirish buyicha Xarakterlar strategiyasi to`g`risida»gi Farmoni bilan Xarakterlar strategiyasini «Xalx bilan muloxot va inson manfaatlari yili» da amalga oshirishga oid Davlat dasturining «Ijtimoiy soxani rivojlantirish» deb nomlangan turtinchi yunalishida maktabgacha ta`lim muassasalarining xulayligini ta'minlash, umumiy urta, urta maxsus va oliy ta`lim sifatinin yaxshilash xamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarida turadi.

Uzluksiz ta'lim tizimining faoliyat olib borishi ta'lim dasturlarining izchilligi asosida ta'minlanadi va xuyidagi ta'lim turlarini o'z ichiga oladi:

- Maktabgacha ta'lim.
- Umumiy o'rtta ta'lim
- Orta maxsus, kasb-xunar ta'limi
- Oliy ta'lim
- Oliy uquv yurtidan keyingi ta'lim.
- Kadrlar malakasini oshirish va ularni xayta tayyorlash.
- Maktabdan tashxari ta'lim.

Umuman, iqtisodiyotning innovatsion taraqqiyotini ta'minlash ilm-fanning rolini kuchaytirishda amalga oshirilayotgan tizimli ishlarning davomi bulib, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5 ta ustuvor yunalishi buyicha

Harakatlar strategiyasini muvaffakiyatli amalga oshirishga xizmat qiladi.

Umuman, xulosa qilib aytganda, mustaqillik yillarida mamlakatimizda o'zluksiz ta'lim tizimi jaxon talablari darajasida, yuksak ma'naviyat zaminida kurilib, davlat ta'lim stan- dartlari va tegishli ta'lim dasturlari bilan ta'minlandi. Uzluksiz ta'lim tizimi umumdavlat dasturlari, maktabgacha tarbiya, boshlangich, umumiy va maktabdan tashkari ta'lim asosida amalga oshirilmokda.

Endilikda o'zluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, malakali kadrlar tayyorlash siyosatini rivojlantirish xamda uning moddiy-texnik bazasini mustaxkamlash borasida kilinayotgan ishlar muxim axamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'lim sifatini yuksaltirish, umumiy urta ta'lim sifatini oshirish, fanlarni chukurlashtirilgan tarzda urganishga yangicha yondashuv yuksak taraqqiyot garovi xisoblanadi. Kasb-xunar kolleji talabalarini bozor iqtisodiyoti talablariga javob beradigan mutaxassisliklar buyicha tayyorlash xamda ishga joylashtirish davlatimiz va jamiyatimiz, maxalliy xokimiyatlarning e'tibor markazida turibdi.

Shuningdek, ta'lim va ukitish sifatini baxolashning xalqaro standartlariga utishda oliy ta'lim muassasalari faoliyati va samaradorligini oshirish takozo etilmokda. Ilm-fan taraqqiyotining yangi bosqichi, yangi fan, ilmiy tadkikot, innovatsion yutuklarni ragbatlantirish va ularni amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlari yaratilmokda.

5.Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish

Jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini ishga joylashtirish hamda xususiy tadbirkorlik sohasiga jalb etish, yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash va ruyobga chiqarish, bolalar va yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, yoshlarni ijtimoiy himoya qilish, yosh oilalar uchun munosib uy-joy va ijtimoiy-maishiy sharoitlarni yaratish, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda davlat hokimiyati va boshkaruvi organlari, ta'lim muassasalari, yoshlar va boshqa tashkilotlarning samarali faoliyatini tashkil etish 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yunalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida «Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish» deb nomlangan aloxida band (4.5-band)da aks ettirildi va ijtimoiy soxdni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlaridan birining tarkibida o'z ifodasini topdi.

O'zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoevning tashabbusi bilan «Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili» deb atalgan 2017 yilda yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish borasida jiddiy ishlar kilinishi - 25 ta topshirikning bajarilishi anik qilib belgilab quyildi.

Ma'lumki, 2016 yilning 14 sentyabrida O'zbekiston Respublikasining 33 modsadan iborat «Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida»gi URK-406-son Qonuni qabul qilindi. Mazkur qonunning qabul qilinishi

munosabati bilan O`zbekiston Respublikasining 1991 yil 20 noyabrda qabul kilingan «O`zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to`g`risida»gi 429-XN-son Qonuni o`z kuchini yukotdi. Kdjunlarni qabul qilish masalaning bir jixati bulsa, ularni amalga oshirishga karatilgan chora-tadbirlar- ni kurish uning boshka bir jixatidir.

Yoshlarga oid davlat siyosati deganda, davlat tomonidan amalga oshiriladigan xamda yoshlarni ijtimoiy jixatdan shakllantirish va ularning intellektual, ijodiy va boshka yunalishdagi saloxiyatini kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratilishini nazarda tutadigan ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy va xukukiy chora-tadbirlar tizimi tushuniladi. O`zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to`g`risida»gi Qonuni 6-moddasining 1-kismida «Yoshlarga oid davlat siyosati davlat dasturlari, xududiy va boshsa dasturlar asosida amalga oshirilishi mumkin», deb belgilab kuyilgan.

Usha moddaning ikkinchi kismida «Davlat dasturlari, xududiy va boshkr dasturlar yoshlarni ijtimoiy qo`llab -quvvatlash, yosh fuqrolarning shaxsiy, siyosiy, itstisodiy, ijtimoiy x;amda madaniy, erkinliklari vassonuniy manfaatlarini x;imoya krlish va ruyobga chitsarishni ta`minlaydigan zarur shart-sharoitlarni yaratish, jamiyat uayotida ularning urni va faolligini oshirish, sog`lom va barkamol yosh avlodni tarbiyalash matssadida ishlab chiksladi d;amda amalga oshiriladi», deyiladi. SHundan kelib chikib, 2017 yilda Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishgassaratilgan kushimcha chora-tadbirlar dasturini ishlab chikssh va tasdik/gash vazifasi quyildi.

Yoshlar urtasida tibbiy madaniyatni oshirish, ularga tibbiy kurikdan doimiy utishning ijobiy tomonlarini tushuntirish maksadida ta`lim muassasalari, maxallalar hamda tibbiyot punktlarida «Salomatlik kunlari»ni tashkil etish belgilangan. Bu tadbirlarning amalga oshirilishi aholi, ayniksa, yoshlar orasida sog`lom turmush tarzi shakllantirilishiga, ularning tibbiy madaniyati yuksaltirilishiga xissa kushadi, yosh avlodni sog`lom va barkamol qilib voyaga etkazishda o`zining ijobiy natijasini kursatadi.

Ota-onalarning pedagogik madaniyatini, farzand tarbiyasi borasidagi burch va mas`uliyatini oshirish maksadida fuqarolar yigini xo`zurida «Ota-onalar universiteti» faoliyatida foydalanish uchun uslubiy kullanma va kurgazmali materiallar ishlab chiqish, fuqarolar yigini xodimlari va faollari uchun «Yosh avlod tarbiyasida ota-onalar mas`uliyatini oshirish» mavzusida respublika ilmiy-amaliy konferensiyasini utkazish choralari belgilandi. Ushbu chora-tadbirlar barkamol avlodni xukukiy, ma`naviy-axlokiy jixatdan tarbiyalashda ota-onalarning savodxonligini oshirish, namunali, ibratli oilalar tajribasini ommalashtirishni, mavjud ibratli an`ana va kadriyatlarni saqlash va rivojlantirishni ko`zda tutadi.

Yoshlarimiz urtasida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan isloxotlarga daxldorlik tuygusini shakllantirish, axlokiy va media madaniyatni oshirishga karatilgan uchrashuvlar, davra suxbatlari, treninglar, viktorinalar, tushuntirish tadbirlarini utkazish, maxallalarda axoli va yoshlar bilan terrorizm va diniy ekstremizmga karshi kurashishga bagishlangan uchrashuvlar utkazish muxim axamiyat kasb etadi va bu borada xam tegishli vazifalar belgilandi.

Notinch oilalar farzandlari, uyushmagan yoshlar, ish bilan band bulmagan, «ommaviy madaniyat» ta`siriga tushib kolgan yigit-qizlarning xatti-xarakatlarini nazoratga olishda ota-onalarning mas`uliyatini oshirish, kashandalik, alkogolli ichimliklar is- te`mol k,ilish va boshka illatlar profilaktikasiga oid tadbirlar, seminarlar utkazish, buklet, plakat, kurgazmali kullanmalar chop etish, kursatuv va eshittirishlar tashkil qilish yoshlarning «ommaviy madaniyat» ta`siriga karshi immunitetini mustaxkamlash, ma`naviy-axlokiy madaniyatini oshirish, sog`lom turmush tarziga, sog`lom oila kurishga intilishlarini ragbatlantirishni ko`zda tutadi.

7-MAVZU: Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni ta`minlash.

Reja:

1. Xavfsizlik, diniy bag`rikenglik va millatlararo totuvlikni ta`minlash sohasidagi ustuvor yo`nalishlar.
2. Chuqur o`ylangan, o`zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo`nalishlar

Tayanch so`z va iboralar:** Xavfsizlik, din, diniy bag`rikenglik, **millat, millatlararo totuvlik, tashqi siyosat, korrupsiya, korrupsiya tushunchasi, manfaatlar to`qnashuvi.

1. Xavfsizlik, diniy bag`rikenglik va millatlararo totuvlikni ta`minlash sohasidagi ustuvor yo`nalishlar

Bugungi kunda xavfsizlik masalalari butun dunyoda eng dolzarb masala bo`lib qolmoqda. Yil sayin davlatlar tomonidan mudofaa tizimi va xarbiy sohaga ajratilayotgan xarajatlarining oshib borishi fikrimizni tasdiqlaydi. Biroq, faqatgina zamonaviy qurol-yarog`ga ega bo`lishning o`zigina xavfsizlikni ta`minlamaydi. Chunki, guvoh bo`lib turganimizdek, zamonaviy buzg`unchi kuchlar ochiqcha jang qilmay, balki to`satdan qo`poruvchilik amaliyotlarini qo`llab, xarbiylar emas, balki tinch aholini nishonga olish kabi qabix usullardan foydalanadi. Bunda esa, milliy va diniy nizolarni keltirib chikarish asosiy maqsad **hisoblanadi**. XX asrning ikkinchi yarmida davlat-xududiy, etnoxududiy va etnodemografik zaminda 300 dan ortik katta-kichik nizolar qayd qilingani ham ushbu fikrning o`rinli ekanini tasdiqlaydi.

Millatlar mavjud ekan, ular o`rtasida o`zaro munosabatlar ham bo`ladi. Shunday ekan, bugun globallashuvning bu jarayonga utkazayotgan salbiy ta`sirining oldini olish xakida bosh kotirish va samarali mexanizmlarni topish o`z mustakilligini, erkini, o`ziga xosligini kadrlashga kodir bulgan barcha millatlar oldida turgan eng dolzarb vazifa xisoblanadi.

Mamalakatimizda xam millatlararo totuvlikni ta`minlash orkali tinchlik va xamjixatlikni mustaxkamlab borish goyasi davlatimiz birinchi raxbarlarining doimiy dikkat markazida bulib kelgan. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev keyinchalik barcha nutq va ma`ruzalarida tinchlikni ta`minlash, millatlar va dinlararo totuvlik muxitini kullab-kuvvatlash, din nikobidagi ekstremizm va terrorizmga karshi ayovsiz kurash masalalarini asosiy tamoyil sifatida olga surib kelmovda.

Prezidentimiz tashabbusi bilan 2017-2021 yillarda O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yunalishi bo`yicha Harakatlar strategiyasi ishlab chiqildi. Strategiyada beshinchi yo`nalish sifatida **«Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni ta`minlash hamda chuqur o`ylangan, o`zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo`nalishlar»** belgilandi. *Bu ham yurtimizda fuqarolarimiz xavfsizligi, millatlar va diniy bag`rikenglikka berilayotgan ulkan e`tibordan dalolat beradi.*

«Bag`rikenglik» tushunchasi ilmiy faoliyat va ijtimoiy hayotning turli sohalari, jumladan, siyosat va siyosatshunoslik, sotsiologiya, falsafa, ilohiyot, ijtimoiy axloq, dinshunoslik kabi fanlar doirasida keng istifoda etiladi. Lotincha «tolerare», ya`ni «chidamoq», «sabr qilmoq» ma`nosini anglatgan «tolerantlik» so`zi, asosan biror narsani, o`zgacha fikr yoki qarashni, o`z shaxsiy tushunchalaridan qatiy nazar, imkon qadar bag`rikenglik va chidam bilan qabul qilishni anglatadi. Xususan, ushbu tushuncha deyarli barcha tillarda bir xil yoki bir-birini to`ldiruvchi ma`no kasb etib, «chidamlilik», «bardoshlilik», «toqatlilik», «o`zgacha qarashlar va harakatlarga hurmat bilan munosabatda bo`lish», «muruvvatlilik», «ximmatlilik», «kechirimlilik», «mehribonlik», «hamdardlik» kabi ma`nolarga ega.

Taraqqiyotning asosiy omillaridan biri bo`lgan bag`rikenglik borasida 1995 yil 16 noyabrda BMT tizimida Fan, ta`lim va madaniyat sohasida ixtisoslashgan tashkilot (YUNESKO) bosh

konferensiyasining 28-sessiyasida «Bag`rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi» qabul qilindi. Deklaratsiyada irqi, jinsi, kelib chiqishi, tili, dinidan qat`i nazar, bag`rikenglikni targ`ib etish, inson xuquq va erkinliklariga hurmat bilan qarash kabi majburiyatlar belgilab qo`yilgan.

1998 yil 6 noyabrda Toshkentda o`tkazilgan YUNESKO Ijroiya Kengashining 155-sessiyasida «Tinchlik madaniyati va YUNESKOning a`zo davlatlaridagi faoliyati» deklaratsiyasi qabul qilindi. YUNESKOning «Tinchlik madaniyati» konsepsiyasi BMT tomonidan ma`qullanib, 2000 yil «Xalqaro tinchlik madaniyati yili», 2001 yil esa «Xalqaro madaniyatlararo muloqot yili» deb e`lon qilindi.

O`zbekiston diyorida qadimdan turli sivilizatsiya vakillari, madaniy qatlamlar, xilma-xil e`tiqod va dunyoqarashlar yonma-yon yashab kelgan. Bu erda yashovchi xalq boshqa joydan ko`chib kelib, urnashib qolgan emas. Bu zamin — ota-bobolarimiz yashab o`tgan azaliy va muqaddas makondir. Bu zamin - Sharq va g`arbning, shimol va janubning, qadim o`tmish va buyuk kelajakning tutashgan joyi, Markaziy Osiyoning yuragi, insoniyat tafakkuri, fan va madaniyatining eng qo`hna o`hoqlaridan biridir. Bu tuproqda jahonni hayratga sologan sivilizatsiyaning ildizlari vujudga kelgan, insoniyat tarixining eng qadimgi davrlariga mansub diniy va falsafiy an`analar shakllangan. Qadimgi yunon faylasufi Geraklit bu yurtni «Falsafiy tafakkur beshigi», deb bejiz ta`riflamagan. Shuni ta`kidlash joizki, bizning sivilizatsiyamiz o`ziga xos bag`rikenglik tafakkur uslubiga tayanadi.

Uch ming yillik tariximiz shundan guvoddik bermokdaki, oliyjanoblik va insonparvarlik, millatlararo totuvlikka intilish xalkimizning eng yuksak fazilatlaridan xisoblanadi. Bu boradagi an`analar avloddan-avlodga utib kelmokda.

Ma`lumotlarga ko`ra, bundan yo`z yil avval mamlakatimiz xududida 70 ga yaqin millat vakillari istiqomat qilgan. 1926 yilda yurtimizda 90 millat va elat yashagan bo`lsa, 1959 yilda ularning soni 113 taga, 1979 yilda 123, 1989 yilda esa 130 taga etgan edi.

O`zbekiston o`z mustakilligini kulga kiritganidan sung nafakat mamlakatga nom bergan o`zbek xalki, balki shu mukaddas zaminda istikomat kilayotgan turli millat vakillarining xam millat sifatida saklanib kolishi va rivojlanishi uchun teng sharoit va imkoniyatlar yaratish masalasiga aloxida e`tibor karatdi. Jumladan, kupmillatli diyorumizda tinchlik va osoyishtalikni saklash va yanada mustaxkamlashning muxim omili bulgan millatlararo totuvlik va xamjixatlikni ta`minlash, mamlakatimizda istikomat kilayotgan turli millatga mansub axolining ma`naviy-madaniy extiyojlarini kondirishga yunaltirilgan milliy-madaniy markazlar faoliyatini kullab-kuvvatlash xamda millatlararo munosabatlarni takomillashtirish uchun **Birinchi Prezidentimiz tashabbusi bilan 1992 yil 13 yanvarda Respublika Baynalmilal madaniyat markazi tashkil etildi.**

Uning asosiy vazifasi vazirliklar, idoralar, Qoraqalpog`iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyat, shahar va tuman hokimliklari, shuningdek, jamoat taskilotlari bilan birgalikda millatlararo munosabatlar sohasida yagona davlat siyosati amalga oshirilishida qatnashish, milliy-madaniy markazlar faoliyatini muvofikdashtirish va o`ziga xos an`ana, urf-odat va rasm-rusumlarni tiklash hamda rivojlantirishda ularga ko`maklashish deb belgilandi.

Millatlararo munosabatlarni tugri yulga kuyish borasida O`zbekiston o`ziga xos tajriba orttirdi. Bunda fakat milliy o`zlikni anglash, milliy gurur va iftixor tuygusini tarbiyalash, millatlarning tili, madaniyati, urf-odatlarini asrab-avaylash bilan cheklanmaslik, balki mamlakatdagi barcha millatlarning umumiy birdamligiga erishish tamoyiliga amal kilindi.

Davlatimiz siyosatidan ko`rinib turibdiki ko`p millatlilikni yaratuvchilik qudratiga ega bo`lgan omil sifatida tan olish;

- ✓ fuqarolarning jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, shaxsi, ijtimoiy kelib chiqishi va mavqeidan qat'iy nazar, tengligini ta'minlash;
- ✓ milliy mansubligidan qat'iy nazar, fuqarolarning mamlakat siyosiy va ijtimoiy hayotidagi teng xuquqli ishtirokini kafolatlash;
- ✓ milliy til, urf-odat va an'analar hurmat qilinishini ta'minlash va ularning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoit yaratish;
- ✓ ijtimoiy hayot, siyosiy institutlar, mafkura va fikrlar xilma-xilligi asosida rivojlanishini ta'minlash;
- ✓ fuqarolarning konstitutsiyaviy xuquq va erkinliklariga qarshi qaratilgan milliy, irqiy, diniy adovat va nizoni targ'ib qiluvchi faoliyatga yo'l qo'ymaslik;
- ✓ millatlar va elatlar xuquq va erkinliklarini muxofaza qilishga doir xalqaro qoidalar ustuvorligini tan olish kabi tamoyillarga tayangan holda izchil amalga oshirilmoqda.

Shuni unutmaslik kerakki, xaerda millatlararo totuvlik goyasining axamiyati anglab etilmasa, jamiyat xayotida turli ziddiyatlar, muammolar vujudga keladi, ular tinchlix va barxarorlikka xavf soladi. Bugungi kunda jaxonning ayrim mintaxalarida sodir bulayotgan milliy nizolar shundan dalolat berib turibdi.

Millatlararo totuvlix goyasini amalga oshirishga go'v buladigan eng xatarli tusix - tajovo`zkor millatchilik va shovinizmdir. Bunday illat, zararli goya to`zogiga tushib xolgan jamiyat tabiiy ravishda xalokatga yo`z tutadi. Buiga o`zox va yaxin tarixdan kuplab misollar keltirish mumkin. Birgina fashizm goyasi XX asrda insoniyat boshiga avvalgi barcha asrlardagidan kura kuprox kulfat, ofat-balolar yogdirib, oxir-oxibatda o`zi xam xaloxatga uchradi. Lekin xano`zgacha fashizm, shovinizm, irxchilix goyalarini tiriltirib, millatlararo totuvlik, xamjixatlik goyasiga xarshi «salib yurishi» uyushtirishga uri- nayotgan xuchlar borligi barchamizni xushyor torttirishi lozim.

Bag`rikenglikning muxim yunalishlaridan biri «diniy bagrixenglik»dir. Turli din vakillari e'tixodidagi mavjud farxlardan xat'i nazar, ularning yonma-yon, o`zaro tinch-totuv yashashi xamda xar bir diniy ta'limotga xurmat bilan xarashni anglatadigan mazkur tushuncha, xar kim o`z e'tixodiga amal xilishda erkin bulgani xolda, bu xuxuxxa boshxalar xam ega ekanini e'tirof etishini nazarda tutadi. «Bag`rikenglik tamoyillari deklaratsiyasi»da ta'kidlanganidek, **«Bag`rikenglik bulmasa, tinchlik bulmaydi, tinchliksiz esa tarauiyot va demokratiya bulmaydi».**

Xalqaro xuquqiy xujjatlarda ham e'tiqod erkinligi va diniy bag`rikenglik xalqaro xuquq himoyasida ekani ta'kidlanadi. Jumladan, 1948 yili qabul qilingan «Inson xuquqlari umumjaxon deklaratsiyasi»ning 18-moddasida **«Har bir inson fikr, vijdon, din va e'titsod erkinligi huquqiga egadir»**, deb ta'kidlangan. 1966 yili qabul qilingan «Fuqarolik va siyosiy xuquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt»da ham **«Biror odam ham o'z ixtiyori bilan o'z dini va e'tiqodiga ega bo'lish yoki ularni qabul qilish erkini kamsitadigan majburiy xatti-harakatlarga duchor bo'lmasligi kerak»**, deb ko'rsatilgan. Bu esa, diniy bag`rikenglikning nafaqat milliy qonunchilik, balki xalqaro xuquqiy normalar muxofazasida ekanidan dalolat beradi.

Vijdon erkinligi va diniy tashqilotlar tugrisidagi xukukiy me'yorlarning konunchilikka kiritilishi diyorimizda rasmiy faoliyat olib borayotgan barcha din vakillariga katta imkoniyatlar yaratib berdi. Jumladan, mustakillikkacha yurtimizda bir necha cherkov va sinagogalar faoliyat olib borgan bulsa, konuniy asoslar mustaxkamlangach, dunyoning turli mintakalarida diniy exczribodatlarini amalga oshiruvchi evangel-lyuteran jamoasi, rim-katolik cherkovi, «ettinchi kun adventistlari» diniy tashqiloti, baxoiylar, yaxudiylar diniy jamoalari kabi konfessiyalar rasmiy faoliyat yurita boshladi.

Xukumatimiz tomonidan turli diniy tashqilotlarning o'z faoliyatlarini amalga oshirish va mamlakat xayotida faol ishtirok etishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratib berildi. Jumladan, markaziy televidenie orkali O'zbekiston musulmonlari idorasi ma'naviy-ma'rifiy kursatuvlarni berib borishi, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy kabi mashxur allomalarning

tavalludiga bagishlangan anjumanlarning keng kulamda nishonlanishi kabi tadbirlarni aytib utish urinlidir. Ayniksa, xaj ibodatini to'la-to'kis va xamjixat xolda ado etish uchun barcha sharoitlar yaratilgani taxsinga sazovor.

Bag'rikenglikning ziddi «mutaassiblik»dir. Umumiy ma'noda «mutaassiblik» - bu bir g'oyaning to'griligiga qattiq ishonish va undan o'zgaralarini keskin rad etishni anglatadi. Mazkur fenomenning xavfli jihati shundaki, u borgan sari kuchayib ksenofobiya, ekstremizm va xatto terrorizmga aylanadi.

Terrorizm butun dunyoda tinchlikni ta'minlash yulidagi asosiy ^{so'v}, to'siqdir. XX asrning ikkinchi yarmida xalkaro miqyosida o'zini ochik namoyon etayotgan xatarli vokeliklardan biri, turli shiorlar bilan nikoblangan terrorizm mintakalar va mamlakatlar xayotiga birdek taxdid solmoqda. Keng kulam va xilma-xil kurinishlar kasb etayotgan ushbu illatga karshi kurash butun dunyo uchun dolzarb muammo bulib qolmoqda. Ma'lumotlarga kura, bugun dunyo buyicha 500 ga yaqin terrorchilik tashqilotlari faoliyat kursatmokda. Bir yil mobaynida butun Er yo`zida sodir etilgan teraktlar va ularning okibatida xalok bulganlarning soni bir necha un mingni tashqil etishi terrorizmning tinchlik va xotirjamlikni izdan chikarishga karatilgan asosiy taxdidlardan biriga aylanganini kursatadi.

Ayni paytda zamonaviy terrorizmning, bir tomondan, tobora shafkatsiz, gayriinsoniy mohiyat, ikkinchi tomondan, aqlga sig'dirish qiyin bo'lgan jug'rofiy kulam kasb etib borayotganini aloxpda ta'kidlash lozim. Xozirgi vaktida x,ar kuni dunyoning u yoki bu burchagida kimlarnidir kurkuvga solish orkali muayyan maksadlarga erishishni ko`zlagan kuporuvchilik xarakatlari amalga oshirilmokda. Afsuski, ularning soni mun- tazam oshib bormokda.

Markaziy Osiyo mintaqasida diniy mutaassib oqimlar faoliyati XX asrning 80-yillari boshlarida xorijiy ekstremistik markazlar sa'y-harakatlari bilan shakllana boshladi. Mintaqada xorijdan kelayotgan moliyaviy yordam hisobidan jangari sifatida foydalaniladigan shaxslarni tanlash va tayyorlash bilan shug'ullanadigan guruhdar paydo bo'ldi. Markaziy Osiyo respublikalari mustaqillikka erishgan 90-yillarning boshlarida esa, bu guruxlar faollashib ketdi. Mintaqada «Xizbut-taxrir», «Turkiston islom harakati», «Akromiyalar», «Nurchilar» kabi guruxdarning faoliyati ko`zatildi.

Islom asoslarini bo`zib talkin kilish, ilmsiz, tashqi ta'sirga beriluvchan axolini o`z talkinidagi diniy goyalar bilan zaxarlash, o`zlariga kushilmagan kishilarga, davlat- larga va to`zumlarga nisbatan zuravonlik, bo`zgunchilik, kotillik bilan munosabatda bulishni xalol deb xisoblash kabi xususiyatlar yukorida zikr etilgan tashqilotlarning barchasiga xosdir. Afsuski, sunggi yillarda mazkur guruxdar faoliyati natijasida dunyo buylab xar yili 30 mingdan ortik tinch fuqaro xalok bulmokda. Unlab million axoli o`z uylarini tashlab ketib, dunyoning turli mamlakatlarida sarson-u sargardon bulishga majbur qolmoqda. **BMT ma'lumotlariga ko'ra, bir milliondan ortiq yosh bolalar ochlikdan o'lish xavfi ostidadir. Ularning aksariyati terrorchilik avj olgan, buzg'unchi guruxlar tomonidan egallab turilgan xududlarga to'g'ri keladi. Bugungi kunda Iroq, Suriya, Nigeriya, Afgoniston, Yaman, Liviya xanuz dunyoning eng xatarli nuqtalari hisoblanadi. Taxlilchilarning fikricha, hech qaysi davlat o'zining terrorchilar xurujidan holi ekaniga 100 foiz kafolat bera olmaydi. Jumladan, 2015 yilda dunyoning 96 mamlakati, u yoki bu darajada terrorchilikdan aziyat chekkan.**

Mana shunday sharoitda ekstremizm va terrorizm xavfini tugri anglab etish, ularga Karshi amaliy choralar kurish - davr talabidir. SHunday ekan, Prezidentimiz SHavkat Mirziyoev ta'biri bilan aytganda, «yanada ogoh va sergak bulish, eng asosiy boyligimiz bulgan va biz uatsli ravishda faxrlanadigan kup millatli xalsimizning birdamligi va jipsligini ko`zssorachigidek

asrash uamda yanada mustaukamlash O`zbekistonni o`z Vatani, deb biladigan har bir insonning muqaddas burchidir».

2. Chuqur o`ylangan, o`zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yo`nalishlar

Ma'lumki, dunyodagi har qanday suveren davlat jahon hamjamiyatiga o`zining tashqi siyosiy qarashlari, umumsayyoraviy muammolarga munosabatlari hamda azaliy munozara va muzokaralar ob'ekti bo'lgan urush va tinchlik masalalariga yondashuvlari bilan kirib boradi. Bu borada O`zbekiston o`z mustaqilligining dastlabki kunlaridanoq aniq siyosiy pozitsiyasini va tashqi siyosat borasidagi konsepsiyasini bayon etdi. Jumladan, 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi O`zbekistonning tashqi siyosatini qonuniy asosda kafolatlab berdi.

Uning 17-moddasida O`zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to'la xuquqli sub'ekti sifatida davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan taxdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro xuquqning umume'tirof etilgan boshqa qoida va normalariga asoslanishi belgilab qo'yildi. Davlatning, xalkning oliy manfaatlarini, farovonligi va xavfsizligini ta'minlash maksadida turli ittifoqlar to'zishi, xamdustliklarga va boshqa davlatlararo to'zilmalarga kirishi, zarur bulganda ulardan ajralib chikishi mumkinligi Asosiy konunda belgilab berildi.

Mustakillik davrida O`zbekiston chindan xam jaxon xamjamiyatining eng siyosiy faol, xalkaro munosabatlarda o`zini asosli, kat'iy va o`zgarimas pozitsiyasiga ega bulgan davlat sifatida namoyon kildi. Bu O`zbekistonning jaxon xamjamiyatidagi siyosiy mavkei va imijini belgilab beradigan muxim omil sifatida o`z kuch-kudratini kursatdi.

Vaqt utgan sari umumdunyoviy siyosiy jarayonlar tabora faollashmokda, yangidan-yangi muammolar davlatlararo, mintakalararo va umum sayyoraviy miqyosida butunlay yangicha yondashuvlarni, siyosiy qarashlarni takozo etmoada. O`zbekiston ana shu jarayonlarda, xalkaro munosabatlar va tashqi siyosatda o`zining zamonaviy qarashlari va muammolar echimini topishdagi o`ziga xos yondashuvlari bilan o`zining keng imkoniyatlarini namoyon etmokda. Bu xakdagi xakkoniy fikrlarni Prezident Shavkat Mirziyoevning O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 24 yilligi munosabati bilan utkazilgan tantanali yigilishdagi ma'ro`zasida yakkol kurish mumkin.

Ushbu ma'ro`zada Prezident O`zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining xozirgi zamon talablari va zamonaviyssivilizatsiya extiyojlari nuktai nazaridan anik belgilab berdi. SHuni aloxida ta'kidlash kerakki, O`zbekiston davlatining ichki va tashqi siyosatida mustaxkam izchillikning mavjudligi, Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov boshlab bergan mustakil tarakkiyot yuli, ichki va tashqi siyosat davom etayotgani davlatimiz kudratining va siyosiy barkarorligining yorokin misolidir. **Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tamal toshini qo`ygan va jahon mexvarida butun saloxiyatiyu salobati va qudratini ko`rsatayotgan O`zbekiston davlatining tashqi siyosati zamonaviy talablar, bugungi ehtiyojlar va dunyoviy qarashlarning eng ilg'or namunalari bilan boyitib borilmoqda. Demak, O`zbekiston bugungi kunda o`z Prezidenti Sh.M. Mirziyoev raxbarligida o`tgan 25 yilda to`plangan tarixiy tajribalarga tayangan holda, uni yanada boyitish, takomillashtirish, rivojlantirish yo`lidan bormoqda.**

O`zbekistonning zamonaviy tashqi siyosati faol, tashabbuskor va pragmatik tashqi siyosiy kurs olib borishni xamda yo`zaga kelayotgan xavf-xatarlarga o`z vaqtida va adekvat javob choralari k)fib, ularni okilona echishni talab etadigan XXI asrning uta shiddat bilan o`z- garib borayotgan xalkdro-siyosiy vokeliklarini inobatga olgan xolda kurilmokda.

Mamlakatimizning xalkaro munosabat- larini tulakonli sub'ekti sifatidagi urni va rolini yanada kuchaytirish xamda milliy va mintakaviy xavfsizlikni ta'minlash, yurtimiz iqtisodiyotining barkaror

va tez sur'atlar bilan usishi, uning ochik, demokratik davlat kurish yulida jadal siyosat olib borishi va rivojlangan davlatlar safidan munosib urin egallashi bugungi kunda tashqi siyosat soxdsidagi asosiy maksaddir.

O`zbekiston o`z tashqi siyosatida quyidagi prinsiplarga sodiq bo`lib qolmoqda:

✓ o`zining milliy manfaatlariga asoslangan ochiq, pragmatik va puxta o`ylangan tashqi siyosat olib borish;

✓ teng xuquqlilik va o`zaro manfaatdorlik, suverenitetni, xududiy yaxlitlikni hurmat qilish, chegaralarning daxlsizligi va davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, munozarali masalalarni tinch yo`l bilan hal etish, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik;

✓ tashqi siyosiy faoliyat konsepsiyasiga muvofiq, O`zbekiston Respublikasi davlatning, xalqning oliy manfaatlariga, uning farovonligi va xavfsizligiga, mamlakatni modernizatsiya qilishning ustuvor yo`nalishlariga, amaldagi milliy qonunchilik hamda qabul qilingan xalqaro majburiyatlarga amal qilgan holda ittifoqlar tuzish, hamdo`stliklarga va boshqa davlatlararo tuzilmalarga kirish, shuningdek ulardan chiqish xuquqini o`zida saqlab qoladi;

✓ O`zbekiston tinchliksevar siyosat yuritadi va xarbiy-siyosiy bloklarda ishtirok etmaydi, har qanday davlatlararo tuzilmalar xarbiy-siyosiy blokka aylangan taqdirda ulardan chiqish xuquqini o`zida saqlab qoladi.

Aslini olganda, tarixiy tajriba shundan dalolat beradiki, davlatning siyosiy qarashlari va jaxon xamjamiyatidagi xalkaro munosabatlarda o`zviylikning mavjudligi uning jaxon xamjamiyatidagi mavkeini belgilash bilan birga, ichki siyosatda barkaror tarakkiyotning muxim omili bulib xizmat kiladi. O`zbekistonda ichki va tashqi siyosatning ana shunday soglom, kat`iyatli va ishonchli rivojlanishi bevosita uning xam dunyoviy, xam ichki mavkeini belgilamokda. **Hozirgacha mavjud siyosiy qarashlar XXI asrda inson va insoniyat taqdiri bilan bog`liq bo`lgan yo`nalishlar tizimini qamrab olmoqda. Prezident Sh. Mirziyoev bugungi kunda va olis istiqbolda O`zbekiston tashqi siyosatining asosiy vazifalarini aniq belgilab berdi.**

Jumladan:

✓ O`zbekiston Respublikasi kushni davlatlar xududlari qurolli mojarolar va keskinlik o`cholariga aylanishining oldini olish yuzasidan siyosiy, iqtisodiy va boshqa chora-tadbirlarni ko`radi, shuningdek, o`z xududida xorijiy davlatlarning xarbiy bazalari va ob`ektlari joylashtirilishiga yo`l qo`ymaydi;

✓ siyosiy, savdo-iqtisodiy, madaniy-gumanitar, ilmiy-texnikaviy va boshqa soxalarda xalqaro hamkorlikni izchillik bilan rivojlantirish;

✓ mamlakatimizda olib borilayotgan demokratik isloxotlarni hamda jamiyatni va iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning jadal jarayonlarini samarali amalga oshirish uchun mumkin qadar qulay tashqi siyosiy shart-sharoitlarni shakllantirish;

✓ Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni saqlash hamda mustahkamlash, mintaqani xavfsizlik va barqaror taraqqiyot zonasiga aylantirish, Afgonistonda tinchlik va barqarorlikka erishishga ko`maklashish;

✓ jahonning etakchi davlatlari va xalqaro tashkilotlar bilan strategik hamkorlik qilishning mutanosib, ko`p qirrali tizimini shakllantirish, mintaqada geosiyosiy muvozanatni saqlab turish, O`zbekistonning savdo, iqtisodiy, texnologik, transport va boshqa aloqalarini keng diversifikatsiya qilish;

✓ mavjud yoki yu`zaga kelayotgan muammolarni o`z vaqtida hal etish uchun siyosiy diplo-matik hamda xalqaro xuquqiy mexanizmlardan, jumladan, preventiv diplomatiya chora-tadbirlaridan foydalanish;

✓ O`zbekistonning siyosiy va savdo-iqtisodiy sohadagi ishonchli, mas`uliyatli sherik sifatidagi xalqaro nufuzini mustahkamlash, mamlakatimizning tashqi dunyo uchun investitsion, sayyohlik, madaniy-tarixiy jozibadorligini kuchaytirish;

✓ milliy iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlariga to`g`ridan-to`g`ri chet el investitsiyalari va ilg`or texnologiyalarini jalb etish jarayonlarini kuchaytirish uchun ikki tomonlama va ko`p tomonlama hamkorlik mexanizmlaridan foydalanish va ularni rivojlantirish;

✓ O`zbekistonning dunyoning yirik bozorlariga kafolatli chiqishini ta`minlaydigan ko`p

muqobilli transport-kommunikatsiya yulaklarining tizimini shakllantirish va rivojlantirish;

✓ xorijdagi O`zbekiston Respublikasi fuqarolari va yuridik shaxslarining xuquq va manfaatlari har tomonlama himoya qilinishini ta`minlash.

Yuqoridagi vazifalar, aytish mumkinki, O`zbekistonning jahon hamjamiyatiga tobora chuqurroq kirib borishini ta`minlaydi. Shu asosda har tomonlama o`zaro manfaatli hamkorlik chuqurlashib boradi. Ayni paytda bu vazifalarning samarali hal etilishi O`zbekistonning jahon hamjamiyatidagi mavqegini, siyosiy va iqtisodiy salohiyatini namoyon qiladi.

Prezident Sh.Mirziyoevning davlatlararo va mintaqaviy masalalarni hal qilishda yaqin kushni mamlakatlar bilan xamkorlikni yanada chuqurlashtirish, xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar bilan munosabatlarni yangi bosqichga ko`tarish borasidagi sa`y-harakatlari O`zbekiston davlatining tashqi siyosatidagi muxim tamoyil sifatida ko`zga tashlanayotgani ayniqsa e`tiborlidir.

8-MAVZU: Korrupsiyaga qarshi kurash-fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti

REJA:

- 1.Korrupsiya tushunchasi, korrupsiyaga qarshi kurashishning mazmun-mohiyati va uning milliy hamda **xalqaro huquqiy asoslari.**
- 2.“Korrupsiyaga qarshi kurashish to`g`risida”gi O`zbekiston Respublikasi Qonunining **mazmuni va qo`llash doirasi.**
3. **Korrupsiyaga qarshi kurash olib borishning yo`llari va usullari.**

Insoniyat tarixidan ma`lumki, korrupsiya jamiyatni emiradigan, shaxsni axloqiy jihatdan inqirozga uchratadigan, har qanday davlat iqtisodiyotiga salbiy ta`sir qiladigan ijtimoiy illatdir. Mustaqillik davrida birinchi Prezident I.A. Karimov rahbarligida tarixan qisqa davr ichida mamlakatda qonuniylik va huquq-tartibotni ta`minlashning, shuningdk korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslari shakllantirildi. Uning “O`zbekiston XXI asr bo`sag`asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” asarida qayd etilganidek, totalitarizmdan demokratiya va bozor munosabatlariga o`tishdagi murakkab ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar jamiyatni bir tekisda rivojlanish sur`atlariga doimo ham ijobiy ta`sir etavermaydi. Bu davrda korrupsiyani paydo bo`lishi natijasida ahloq va odob me`yorlariga putur etadi. Demokratiya va bozor munosabatlariga o`tish davrida korrupsiyani avj olishi – bu uzoq davom etgan totalitar tuzumdan keyin shakllanadigan, har bir shaxsning o`z imkoniyatlarini yuzaga chiqishiga shart-sharoitlar yaratdigan demokratik erkinliklar tufayli avj oladigan kasallikdir. Bu kabi sharoitlarda mansabdorlarga ancha erkinliklar berilishi oqibatida ularning ba`zilari o`z manfaatlarini jamiyat hamda davlat manfaatlaridan yuqori qo`ya boshlaydi. Uning natijasida korrupsiya paydo bo`ladi.

Prezident Sh.M.Mirziyoev korrupsiyani mohiyati va unga qarshi kurashish zarurligi haqida quyidagi fikrni bejiz aytmagan edi: “Jamiyat rivojiga g`ov bo`layotgan yana bir illat – bu korrupsiya balosidir. Bunday xatarga qarshi kurashish maqsadida yaqinda Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinib, Senatga yuborilgan “Korrupsiyaga qarshi kurashish to`g`risida”gi qonunni tezroq amaliyotga joriy etish chora-tadbirlarini ko`rishimiz lozim. Bularning barchasi, o`z navbatida, inson huquq va manfaatlarini ishonchli himoya qilish

tizimini takomillashtirishga, xalqimizning davlat hokimiyatiga bo'lgan ishonchini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi"¹³.

Korrupsiya – shaxsni mansab mavqeidan shaxsiy maqsadlarda foydalanish bilan bog'liq bo'lgan jinoyat turidir. Korrupsiyaviy faoliyat xufyona iqtisodiyotning asosiy zararli va emiruvchi turlaridan biri hisoblanadi. Aksariyat hollarda korrupsiya deganda davlat mansabdorlari tomonidan o'z shaxsiy manfaatlarni ko'zlab boylik orttirish maqsadida fuqarolardan pora olishi, qonunga xilof ravishda boylik orttirishi tushuniladi. Lekin, umuman olganda, davlat mansabdorlarigina emas, balki, korxonalar yoki firmalarning menejerlari ham korrupsiyaga doir munosabatlarning ishtirokchilari bo'lishi mumkin. Bunda ko'pincha poralar pul bilan emas, balki boshqa shakllarda olinadi; korrupsiyaga doir jinoyatlarning tashabbuskorlari ba'zan tadbirkorlar bo'lishi ham mumkin.

O'zbekiston Respublikasining 2017 yil 3 yanvarda qabul qilingan “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi qonunida “korrupsiya” tushunchaga quyidagicha ta'rif berildi: “Korrupsiya” deganda - shaxsning o'z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini yoxud o'zga shaxslarning manfaatlarini ko'zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etish tushuniladi; shuningdek, korrupsiyaga oid huquqbuzarlik deganda— korrupsiya alomatlariga ega bo'lgan, sodir etilganligi uchun qonun hujjatlarida javobgarlik nazarda tutilgan qilmish tushuniladi"¹⁴. Shuningdek, qonunda manfaatlar to'qnashuvi tushunchasiga ham izoh berilgan bo'lib - u shaxsiy (bevosita yoki bilvosita) manfaatdorlik shaxsning mansab yoki xizmat majburiyatlarini lozim darajada bajarishiga ta'sir ko'rsatayotgan yoxud ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan hamda shaxsiy manfaatdorlik bilan fuqarolarning, tashkilotlarning, jamiyatning yoki davlatning huquqlari va qonuniy manfaatlari o'rtasida qarama-qarshilik yuzaga kelayotgan yoki yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaziyat anglanadi.

Etimologik jihatdan olganda “korrupsiya” atamasi “buzish, pora evaziga og'dirish” degan ma'noni anglatadigan lotincha “corruptio” so'zidan kelib chiqdi. Yuridik ensiklopediya mualliflarining ta'kidlashicha, “korrupsiya - mansabdor shaxslar tomonidan ularga berilgan huquqlar va hokimiyat imkoniyatlaridan shaxsiy boylik orttirish uchun foydalanishda ifodalovchi siyosat yoki davlat boshqaruvi sohasidagi jinoiy faoliyat”dir.

“Yuridik atamalar qomusiy lug'ati”da korrupsiya tushunchasiga “davlat funksiyalarini bajarish vakolatiga ega bo'lgan (yoki ularga tenglashtirilgan) shaxslarning noqonuniy tarzda moddiy va boshqa boyliklar, imtiyozlarni olishda o'z maqomi va u bilan bog'liq imkoniyatlardan foydalanishi, shuningdek, bu boylik va imtiyozlarni jismoniy yoki yuridik shaxslar qonunga xilof ravishda egallashiga imkon berishi”, deb ta'rif berilgan.

Ba'zi adabiyotlarda e'tirof etilishicha, korrupsiya atamasi “siyosat yoki davlat boshqaruvi sohasidagi jinoiy faoliyat bo'lib, mansabdor shaxslar o'zlariga berilgan huquqlar va hokimiyat imkoniyatlaridan shaxsiy boyish maqsadida foydalanishidan iborat”, deb tavsiflandi.

BMTning xalqaro miqyosda korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha Ma'lumotida shunday deyiladi: “Korrupsiya - bu shaxsiy naf ko'rish maqsadlarida davlat hokimiyatini suiste'mol qilish”dir. Korrupsiya tushunchasiga berilgan shu kabi ta'rif Jahon bankining hozirgi dunyoda davlatning roliga bag'ishlangan hisobotida ham berilgan: korrupsiya - bu “shaxsiy naf ko'rish yo'lida davlat hokimiyatini suiste'mol qilish”dir.

BMTning korrupsiyaga qarshi kurash borasida quyidagi hujjatlarni qabul qildi:

- 1) “Huquqiy tartibotni saqlash bo'yicha mansabdor shaxslarning xulq-atvor Kodeksi” (BMT Bosh assambleyasining Rezolyusiyasi bilan 1979 yil 17 dekabrda qabul qilingan);
- 2) Huquqiy tartibotni saqlash bo'yicha mansabdor shaxslarning xulq-atvor Kodeksini samarali amalga oshirilishi uchun rahbariy prinsiplar (BMTning Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengashi rezolyusiyasi

¹³ Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. // Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. - Т.: Ўзбекистон НМИУ, 2017. - Б.110.

¹⁴ Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни. 4 январь 2017 й. // <http://parliament.gov.uz/uz/laws/adopted/253/19165/>.

bilan 1989 yil 24 mayda qabul qilingan);

3) Davlat mansabdor shaxslarining Xalqaro xulq-atvor kodeksi (BMT Bosh assambleyasining Rezolyusiyasi bilan 1996 yil 12 dekabrda qabul qilingan);

4) BMTning Xalqaro tijorat operatsiyalarida korrupsiya va poraxo'rlikka qarshi kurash to'g'risidagi Deklaratsiyasi (BMT Bosh assambleyasining Rezolyusiyasi bilan 1996 yil 16 dekabrda tasdiqlangan);

5) Terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash to'g'risidagi xalqaro konvensiya (BMT Bosh assambleyasining Rezolyusiyasi bilan 1999 yil 9 dekabrda qabul qilingan);

6) BMTning Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash to'g'risidagi Konvensiyasi (BMT Bosh assambleyasining Rezolyusiyasi bilan 2000 yil 15 noyabrda qabul qilingan);

7) BMT Forumining ofshorlar bo'yicha Kommyunikesi (Kayman orollari, 2000 yil 30-31 mart);

8) BMT Bosh kotibining korrupsiyaga oid ma'ruzasi (Vena, 2001 yil 8-17 may);

9) Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha chora-tadbirlar to'plami (2001 yil iyun);

10) Korrupsiyaga qarshi kurash choralari. Pulni tozalashga qarshi kurash choralari. Jinoyatchilik va odil sudlov: XXI asr chorloviga javoblar to'g'risidagi Vena deklaratsiyasini amalga oshirish harakat Rejasi (BMT Bosh assambleyasining Rezolyusiyasi bilan 2002 yil 15 aprelda qabul qilingan)

11) BMTning Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risidagi Konvensiyasi (BMT Bosh assambleyasining Rezolyusiyasi bilan 2003 yil 31 oktyabrda qabul qilingan).

BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi. Korrupsiyaga qarshi kurash borasidagi eng asosiy xalqaro hujjat bu - shubhasiz, BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi mazkur xalqaro hujjatni ratifikatsiya qilgan: O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi Qonunchilik palatasi tomonidan "BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga O'zbekiston Respublikasining qo'shilishi to'g'risida"gi Qonuni 2008 yil 24 iyunda qabul qilindi va 2008 yil 27 iyunda O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi Senati tomonidan ma'qullandi va 2008 yil 28 avgustdan e'tiboran kuchga kirdi.

O'zbekiston Respublikasi mazkur konvensiyaga bir nechta bildirishlar, bayonotlar va shartlar bilan qo'shildi. Jumladan, Qonunning 1-bandiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Konvensiya 6-moddasining 3-bandi bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Bosh prokuraturasi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati va Adliya vazirligi korrupsiyaning oldini olish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab-chiqish va ularni amalga oshirishda boshqa Ishtirokchi - davlatlarga yordam ko'rsatishi mumkin bo'lgan organlar sifatida belgilanganligi keltirildi. Bu qoida Konvensiyaning 6-moddasi 3-bandidagi har bir ishtirokchi Davlat BMTning Bosh kotibiga korrupsiyaning oldini olish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda boshqa ishtirokchi Davlatlarga yordam berishi mumkin bo'lgan organ yoki organlarning nomi va manzilini xabar qiladi, degan talablariga to'la javob beradi.

Qonun mazmuniga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Konvensiyaning "Noqonuniy tarzda boylik orttirilishi"ni jinoyat deb baholagan 20-moddasi va "Yuridik shaxslarning javobgarligi"ni nazarda tutuvchi 26-moddasiga qo'shilmagan.

Qonunning 3-bandiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Konvensiya 44-moddasi 6-bandining "a" kichik bandiga muvofiq, ushbu Konvensiyadan korrupsiya jinoyatlari sodir etgan shaxslarni tutib topshirish masalalarida ushbu Konvensiyaning boshqa Ishtirokchi-davlatlari bilan o'zarolik asosida hamkorlik qilish uchun huquqiy asos sifatida foydalanishligini bildirgan.

Uzoq yillar tajribasidan kelib chiqib korrupsiyani bir nechta asosiy turlarga ajratish mumkin:

1) sub'ektlarning maqomiga ko'ra:

a)hokimiyat organlaridagi korrupsiya;

b)xususiy sektordagi korrupsiya;

v)siyosatdagi korrupsiya yoki siyosiy korrupsiya;

2) darajasiga ko'ra:

a)quyi darajadagi korrupsiya;

b)yuqori darajadagi korrupsiya;

v)vertikal korrupsiya;

3) ijtimoiy xavflilik darajasiga ko'ra:

a) korrupsiya-qilmish;

b)korrupsiya-jinoyat.

Korrupsiyaning ko'rsatilgan turlarini quyida mufassalroq ko'rib chiqishga harakat qilamiz. Hokimiyat (ijroiya, vakillik va sud) organlaridagi korrupsiya hozirgi vaqtda jahonning deyarli barcha mamlakatlari, shu jumladan O'zbekistonda ham muhim muammolardan biri hisoblanadi. Bu turdagi korrupsiya jinoyatlarining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, ularni o'zlari qonunga rioya etishlari va uni muhofaza qilishlari lozim bo'lgan kishilar sodir etadi. Aksariyat mamlakatlarda bu jinoyatlar keng tarqalganligi, davlat apparati xodimlari korrupsiya domiga ilinganligi mazkur mamlakatlarning qonunchilarini poraxo'rlik, mansab mavqeini suiiste'mol qilish va boshqa xavfli mansabdorlik jinoyatlariga qarshi qat'iy choralar ko'rishga va, aksincha, mansabdorlarning uncha xavfli bo'lmagan va ko'proq darajada tarqalgan jinoyatlariga jiddiy e'tibor bermaslik (masalan, uncha qimmat turmaydigan sovg'a olish jinoyat hisoblanmaydi) holatlari uchrab turibdi.

Ayrim tadqiqotchilar siyosiy korrupsiyani alohida tadqiq etib, uni korrupsiyaviy jinoyatlarning alohida turi sifatida ajratib ko'rsatadi. Ular asosan korrupsiyaning uchta asosiy shaklini keltiradi:

1)siyosiy: mansabdor shaxs yuzaga kelgan qarindosh-urug'chilik munosabatlari tufayli qonunga zid harkat qiladi;

2)jinoyat faoliyati bilan bog'liq bo'lib, mansabdor shaxslarni sotib olishga asoslangan. Ular esa mukofot puli olish evaziga g'ayriqonuniy xizmatlar ko'rsatadi;

3)tarafdardan biri o'ziga eng qulay tartib vujudga keltirish uchun jinoyatga mansabdor shaxslarning tegishli toifalarini izchillik bilan jalb etishni nazarda tutadi. Korrupsiyaning bu shakli uyushgan jinoyatchilik bilan mustahkam bog'langan bo'lib, mansabdor shaxslarga nisbatan sotib olish, provakatsiya qilish va tahdid solishni anglatadi¹⁵.

Siyosiy korrupsiyaning, ayniqsa ko'p uchraydigan shakllari – bu pora olish va pora berish hisoblanadi. Bu holat saylovlarda nomzodlar o'z huquqini qing'ir yo'llar bilan amalga oshirish maqsadida siyosat sub'ektlarini pora evaziga og'dirib olishga urinadi. Faoliyat ko'rsatish darajalariga binoan korrupsiya quyi darajadagi, yuqori darajadagi va vertikal jihatlar bilan bir-biridan farqlanadi.

Quyi darajadagi korrupsiya hokimiyat va boshqaruv organlarining o'rta va quyi darajalarida keng tarqaladi, mansabdorlar va fuqarolarning muntazam o'zaro aloqalari bilan bog'liqdir (masalan, ro'yxatdan o'tkazish, jarimalardan qutilish, litsenziyalar va turli ruxsatnomalar olish va sh.k.).

Yuqori darajadagi korrupsiya yuqori hokimiyat organlarida ishlaydigan siyosatchilar, oliy martabali mansabdorlarni o'ziga qamrab oladi va juda katta boyliklar evaziga o'z foydvsiga qarorlar qabul qilish bilan bog'liqdir (qonunlarni ilgari surish va qabul qilish, davlat buyurtmalari, mulk shakllarini o'zgartirish va sh.k.). Aksariyat hollarda korrupsiyaviy bitimdan manfaatdor bo'lgan ikkala tomon ayni bir davlat hokimiyati organida ishlashi mumkin. Masalan, quyi turuvchi davlat organining mansabdori o'zidan yuqorida turuvchi boshliqqa o'zining korrupsiyaviy harakatlariga homiylik qilishi yoki qo'shimcha mablag'lar, resurslar, vakolatlar ajratishi uchun pora beradi.

Korrupsiyaning pora olish va xizmat mavqeini suiiste'mol qilish kabi odatdagi shakllaridan tashqari, yana uning quyidagi amalda namoyon bo'lishi shakllarini bir-birlaridan farqlash mumkin:

-mansabdor shaxslar, davlat xizmati xodimlari, deputatlar tijorat faoliyatida shaxsiy yoki korporativ naf ko'rish uchun bevosita ishtirok etishi; davlat pul mablag'larini o'zlashtirish niyatida tijorat tuzilmalariga o'tkazish uchun o'z xizmat mavqeidan foydalanish;

-o'z korporativ (siyosiy, diniy, milliy va sh.k.) guruhiga davlat resurslari hisobidan imtiyozlar berish; shaxsiy yoki korporativ naf ko'rish maqsadida ommaviy axborot vositalariga tazyiq o'tkazish uchun o'z xizmat mavqeidan foydalanish;

-mansabdor shaxslar va davlat xizmati xodimlari shaxsiy boyish maqsadida tijorat tuzilmalarida soxta shaxslardan va qarindoshlaridan foydalanishi; shaxsiy yoki korporativ naf ko'rish maqsadida axborotni manipulyasiya qilish (buzib ko'rsatish, bermaslik, berish muddatlarini cho'zish va sh.k.) uchun xizmat mavqeidan foydalanish;

-tor gruppaviy manfaatlarda normativ hujjatlar qabul qilish haqidagi qarorlarni ilgari surish; ayrim nomzodlarning saylov fondlariga davlat moliyaviy va moddiy resurslarini taqdim etish.

2. "Korrupsiya qarshi kurashish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining mazmuni va qo'llash doirasi

¹⁵Исмоилов Б.И. «Коррупцияга қарши курашнинг халқаро-ҳуқуқий асослари» махсус курси бўйича маъруза матни.-Т.:2013.-Б.8-9.

Har qanday jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy hayotiga xavf soladigan, qolaversa, jamiyatni ichdan kemiradigan ijtimoiy illatlardan biri – bu korrupsiyadir. Mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab mamlakatimizda huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etishning umumiy strategiyasini amalga oshirish doirasida qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, sud-huquq tizimini isloh qilish va bunda korrupsiyaviy jinoyatlarga qarshi kurashish yuzasidan qator chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasining 2008 yili Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga (2003 yil 31 oktyabr, Nuyu-York), shuningdek, 2010 yili Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti doirasida qabul qilingan korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha Istanbul harakat rejasiga (2003 yil 10 sentyabr, Istanbul) qo'shilishi korrupsiyaga qarshi kurashning huquqiy asoslarini rivojlantirishda muhim qadam bo'ldi.

Korrupsiyaga qarshi kurash va uning oldini olish bilan bog'liq huquqiy asoslarni takomillashtirishga qaratilgan qator muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, Byudjet, Bojxona kodekslari (yangi tahrirda), "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi, "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi, "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi, "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi, "Elektron hukumat to'g'risida"gi, "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonunlar qabul qilindi.

Korrupsiya va uni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan holatlarning oldini olish maqsadida iqtisodiyotni erkinlashtirish, mehnat jamoalarida ishchanlik muhitini yaxshilash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun qulay sharoitlar yaratish, ma'muriy to'siqlarni bartaraf etish hamda litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini soddalashtirish, davlat xaridlari mexanizmini takomillashtirish, davlat xizmatchilarining odob-axloq qoidalarini tasdiqlashga oid qator chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Mamlakat Prezidenti Shavkat Mirziyoevning tashabbusi bilan 2017 yil 4 yanvardan boshlab O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"gi Qonuni kuchga kirdi. Mazkur Qonundan ko'zlangan maqsad korrupsiyaga qarsha kurash sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat bo'ldi. Unda "korrupsiya", "korrupsion huquqbuzarlik" va "manfaatlar to'qnashuvi" kabi tushunchalarga izohlar berildi.

Qonunda korrupsiyaga qarshi kurashning asosiy prinsiplari sifatida qonuniylik; fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari ustuvorligi; ochiqlik, shaffoflik va tizimlilik; davlat va fuqarolik jamiyatining o'zaro hamkorligi; korrupsiyadan ogohlantirish va javobgarlikning muqarrarliligi bo'yicha choralar ustuvorligi kabilar mustahkamlab qo'yilgan.

Qonunda korrupsiyaga qarshi kurash sohasida davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilar belgilab qo'yildi:

- aholining huquqiy savodxonligi va huquqiy madaniyatini oshirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan toqatsizlikni shakllantirish;
- davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyadan ogohlantirish bo'yicha choralarni amalga oshirish;
- korrupsion huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash, ular oqibatlari, sabablari va keltirib chiqargan sharoitlarni bartaraf etish hamda korrupsion huquqbuzarliklar sodir etilgani uchun muqarrar jazolash tamoyilini tadbiq etish.

Qonunda davlat boshqaruvi sohasida korrupsiyadan ogohlantirish bo'yicha qator choralar belgilandi. Jumladan, davlat organlari faoliyatining ochiqligi va hisobdorligini ta'minlash, parlament va jamoatchilik nazorati, mansabdor shaxslar faoliyati sifatini baholash hamda ishga qabul qilish va mansab pillapoyalaridan ko'tarilishda ochiqlik va xolislik tamoyili asosida tanlovlar asosidagi saralashlarga amal qilish mexanizmlarini joriy etish belgilandi. Davlat organlari xodimlarining huquqiy maqomi aniqlanib, ularni ijtimoiy himoya qilish, moddiy ta'minotini oshirish va mehnat faoliyatini har tomonlama rag'batlantirish choralari ko'rishga shart-sharoitlar yaratildi.

Ijtimoiy-iqtisodiy va tadbirkorlik sohaslarida korrupsiyani yuz bermasligi yoki undan voqif etish qator choralar qatoridan ma'muriy va byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, turli ro'yxatga olish, ruxsat berish va litsenziyalash jarayonlarini soddalashtirish va ularni rasmiylashtirish tezkorligini oshirish, davlat organlarining nazorat-tekshiruv vakolatlarini optimallashtirish hamda ular bilan tadbirkorlik sub'ektlari o'rtasida o'zaro munosabatlarning uzoqdan masofaviy tarzda bog'lana olish shakllarini joriy etish belgilandi.

Qonunda davlat organi xodimi biror bir shaxs tomonidan uni korrupsion huquqbuzarlikni sodir etishga da'vat qilish holati, shuningdek, boshqa xizmatchilar tomonidan shu kabi holatlarning amalga oshirilishi bo'yicha unga oshkor bo'lgan ma'lumotlarni o'z rahbari yoki huquqni muhofaza qilish organlariga murojaat etish huquqlari belgilab qo'yildi. Mazkur majburiyatlarning amalda bajarilmasligi qonunchilikka muvofiq tegishli ravishda jazolanishi qoidasi o'rnatildi. Korrupsion jinoyat to'g'risida axborot bergan shaxs davlat himoyasi ostiga olinadigan bo'ldi. SHuningdek, mazkur qoida yolg'on ma'lumotlarni taqdim etuvchi fuqarolarga nisbatan amal qilmasligiga e'tibor qaratildi..

Qonunning alohida moddalari bilan har qanday fuqaro turli tashkilotlar va davlat organlari faoliyati, o'ziga yoki boshqa shaxslar guruhiga taalluqli qabul qilinayotgan me'yoriy aktlar to'g'risida ma'lumot olish huquqiga ega ekanligi belgilab qo'yildi. Davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat tashkilotlar tomonidan OAVga korrupsiya bilan bog'liq hodisalar, dalillar, voqealar va jarayonlar to'g'risida ma'lumotlarni taqdim etishi uchun qulay sharoitlar yaratildi.

Qonunning 5-moddasiga binoan, korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat bo'ldi:

-aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishi,

-jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishi;

-davlat va jamiyat hayotining barcha sohaslarida korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirishi;

-korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlashi, ularga chek qo'yishi, ularning oqibatlarini, ularga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etishi,

-korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni sodir etganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipini ta'minlashi kerak.

Qonunning 7-moddasiga binoan korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi davlat organlari sirasiga quyidagilar kiritildi:

-Bosh prokuratura,

-Milliy xavfsizlik xizmati,

-Ichki ishlar vazirligi,

-Adliya vazirligi,

Bosh prokuratura huzuridagi Soliq, valyutaga oid jinoyatlarga va jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish departamentining huquqiy maqomi va vakolatlari belgilab qo'yildi. SHu bilan birga, korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha faoliyatni qonun hujjatlariga muvofiq boshqa davlat organlari tomonidan ham amalga oshirishi belgilandi.

Shu bilan birga, qonunda korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi va unda ishtirok etuvchi organlar hamda tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish uchun Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha Respublika idoralararo komissiyasini tashkil etish ham nazarda tutildi. Idoralararo komissiyani shakllantirish va uning faoliyati tartibi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan belgilanishi nazarda tutildi. Qoraqalpog'iston Respublikasida, viloyatlarda va Toshkent shahrida korrupsiyaga qarshi

kurashish bo'yicha hududiy idoralararo komissiyalar tashkil etilishi belgilandi. Unga muvofiq tarzda idoralararo komissiyaning asosiy vazifalari sifatida quyidagilar belgilandi:

–korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat dasturlarini ishlab chiqish hamda amalga oshirishni tashkil etish;

–korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarning oldini olishga, ularni aniqlashga, ularga chek qo'yishga, ularning oqibatlarini, shuningdek, ularga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etishga doir chora-tadbirlarni ko'rish;

–korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish;

–hududiy idoralararo komissiyalar faoliyatini muvofiqlashtirishdan iborat.

Ushbu qonunning 12, 16, 18 va 20 moddalari bevosita ta'lim tizimi jarayoniga qo'llash mo'ljallandi. Qonunning 16-moddasiga asosan davlat organlari va boshqa tashkilotlar korrupsiyaga qarshi kurashish maqsadida aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish bo'yicha zarur chora-tadbirlarni ko'rib borishlari lozim.

Shuningdek, davlat organlari va boshqa tashkilotlar xodimlarining huquqiy savodxonligini oshirish uchun davlat organlari va boshqa tashkilotlar o'z mansabdor shaxslarining va xodimlarining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi huquqiy savodxonligini, jumladan, huquqiy bilimlari darajasini oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlarni ham amalga oshirib borishlari nazarda tutildi.

Qonunda ta'lim muassasalarida korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi huquqiy ta'lim va tarbiyani olib borishga ham alohida urg'u berildi. Kelgusida ta'lim muassasalarida korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi huquqiy ta'lim va tarbiya davlat tomonidan belgilab qo'yilgan ta'lim standartlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Davlat ta'limni boshqarish organlari va ta'lim muassasalari korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini inobatga olgan holda ta'lim muassasalarida huquqiy ta'lim va tarbiyaga, mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning sifatini oshirishga, ta'lim dasturlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishlari belgilab qo'yildi.

Shuningdek, qonunda davlat boshqaruvi sohasida korrupsiyaning oldini olishga doir quyidagi chora-tadbirlar belgilandi:

—davlat organlari faoliyatining ochiqligini va ularning hisobdorligini ta'minlash, davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini oshirish, davlat organlarining, ular mansabdor shaxslarining mas'uliyatini kuchaytirish;

—korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat organlarining faoliyati ustidan parlament va jamoatchilik nazoratini amalga oshirish.

Mamlakat Prezidenti Shavkat Mirziyoevning tashabbusi bilan ishlab chiqilgan va uning farmoni bilan tasdiqlangan "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi" da ham korrupsiyani tugatishga shart-sharoitlar yaratadigan yangi qonunlar qabul qilish nazarda tutilmoqda. Amaldagi qonunlar va istiqboldagi yillar nomlari bo'yicha qabul qilinayotgan davlat dasturlariga muvofiq, amaldagi qonunchilikni "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonun me'yorlariga muvofiqlashtirish jarayonlari davom etmoqda.

Reja:

1. **Fuqaroviylik, mazmun-mohiyati va asosiy xususiyatlari**
2. **Fuqaroviy ong va uning namoyon bo'lish omillari**
3. **Fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, ularning ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish.**

Tayanch so'z va iboralar: Jamiyat, davlat, fuqarolik jamiyati, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqaroviylik, fuqaroviy ong, faollik, ijtimoiy faollik, huquqiy davlat, fuqaroviy faollik, ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy makon, ijtimoiy jarayonlar, siyosiy jarayonlar, davlat va fuqaro munosabatlari.

1. **Fuqaroviylik, mazmun-mohiyati va asosiy xususiyatlari**

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi fuqarolik jamiyati barpo etishda fuqarolarning faolligi qanday ahamiyatga ega ekanligini yoritishdan iborat. Zero fuqarolik jamiyati fuqaroviy ongi va faolligi yuksak bo'lgan fuqarolar yordamida barpo etilishi mumkin. Fuqaroviylik mamlakatning rivojlanish bosqichlarida, boshqacha aytganda o'tish davrida yaqqol namoyon bo'ladi. Bugungi kunda ham ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni boshidan kechirayotgan, aniqrog'i fuqarolik jamiyati barpo etayotgan turli mamlakatlarda fuqaroviylik muhim ahamiyat kasb etmoqda. Fuqaroviy faollikning negizini anglash uchun avvalo fuqaroviylikning nazariy mohiyatini tushunish talab etiladi.

Fuqaroviylik bir davlatga mansublikni anglash, davlatga sodiqlik hamda vatanparvarlik hissi sifatida talqin etilishi mumkin. Bunda davlatni, konstitutsiyani, davlat ramzlarini hurmat qilish, davlat tuzumini va qonun ustuvorligini himoya qilishga tayyorlik nazarda tutiladi. Fuqaroviylikni insonga huquqiy, ijtimoiy, ma'naviy va siyosiy jihatdan layoqatli ekanligini his etishni ta'minlovchi jamlovchi tushuncha sifatida ham talqin etish mumkin.

V. Dalning qayd etishiga qaraganda, "fuqaroviylik fuqarolik jamiyatini tuzish uchun jamiyatning ongi va bilimi darajasini ifoda etgan holatdir"¹⁶.

Ko'rinib turganidek, *fuqaroviylik nafaqat insonning huquqiy maqomi, balki uning bilimi va jamiyatning holatini anglashi, ijtimoiy me'yorlardan xabardorligi va ularga rioya qilishiga bog'liq.* Bu erda fuqarolar tomonidan jamiyat taraqqiyoti yo'lida amalga oshiriladigan birdamlik, o'zaro hamkorlik singari ixtiyoriy faoliyat ham nazarda tutiladi. Bunday holatda fuqaroviylikda huquqqa nisbatan ma'naviyatning ustuvorligi namoyon bo'lmoqda. Aslida ko'pgina an'anaviy jamiyatlarda hamisha fuqaroviylik huquqiy mazmunda emas, balki ko'proq ma'naviy axloqiy ko'rinishda namoyon bo'ladi.

Fuqaroviylik bir tarafdin jamiyatda shaxsning oliy darajada mustaqilligini, ikkinchi tarafdin esa kishilarning jamiyat hayotidagi ishtirokida namoyon bo'ladigan yuqori darajadagi birdamlikni nazarda tutuvchi qarashlar majmuini ifoda etadi.

Quyidagilar fuqaroviylikni ifoda etuvchi muhim jihatlar qatoriga kiradi:

- fuqaroning o'z haq-huquqlarini tushunishi va uni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi;
- boshqa fuqarolarning haq-huquqlarini hurmat qilish;
- fuqaroning o'z xatti-harakati uchun shaxsiy javobgarligi;
- davlat va jamiyat oldida o'zining huquqiy va axloqiy mas'uliyatini anglash;
- fuqarolarning tengligi;
- yuksak ma'naviy-axloqiy mezonlarga asoslangan holda ijtimoiy voqelikka nisbatan ob'ektiv va tanqidiy yondashuv;
- hokimiyat bilan, boshqa fuqarolar va jamoat birlashmalari bilan ijobiy muloqot yuritish qobiliyati;
- bir mamlakat, jamiyat va davlatga, shuningdek unga tegishli huquqiy, madaniy va til makoniga mansublikda ifodalangan fuqaroviy o'zlikni anglash va hokazolar.

¹⁶ Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка (современное написание слов). Изд. "Цитадель", г. Москва, 1998 г

Fuqaroviyligni faolligi nuqtai nazaridan shartli ravishda darajalarga ham ajratish mumkin:

- fuqaro mas'uliyatli, ongli va vijdonli bo'lsa u dastlabki pog'onada, ya'ni fuqaroviy xususiyatlarga ega bo'lgan shaxslar qatoriga kiritish mumkin;
- agar fuqaroda atrofda bo'layotgan voqea-hodisalarga nisbatan ma'lum bir munosabati shakllangan bo'lsa uni fuqaroviy pozitsiyasiga ega bo'lgan shaxs sifatida e'tirof etish mumkin;
- agar fuqaroda o'z haq-huquqlari hamda burchi uchun amaliy harakatni bajarish ko'nikmasi mavjud bo'lsa uni faol fuqaro sirasiga kiritish mumkin.

Fuqaroviyligning tugal yoki to'kis ekanligini quyidagi mezonlar vositasida talqin qilish mumkin:

1. Agar fuqaroviy pozitsiya hali shakllanmagan, fuqaroviy xususiyatlar, o'z haq-huquqlari uchun kurashish istagi to'liq namoyon bo'lmasa fuqaroviyligning eng quyi darajasi namoyon bo'ladi.

2. Fuqaro o'z haq-huquqlari uchun kurashishga moyil bo'lsa, u haqda o'z bilim va qobiliyatini namoyon qilishga tayyor bo'lsa, bunda fuqaroviyligning o'rta darajasi namoyon bo'ladi.

3. Agar fuqaroda fuqaroviy xususiyatlar hamda faol fuqarolik pozitsiyasi to'liq shakllangan, o'z haq-huquqlari uchun amaliy harakatga kirish ishtiyoqi yaqqol namoyon bo'ladigan bo'lsa uni yuqori darajada fuqaroviylig sifatida talqin etish mumkin.

Fuqaroviylig jamiyat a'zolarini safarbar etish va yo'naltirishga xizmat qiladi. Fuqaroviylig tevarak atrofda bo'layotgan voqea-hodisalarga nisbatan faol munosabatni, fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Fuqaroviylig jamiyat oldida ma'lum bir maqsadning shakllanishiga xizmat qiladi. Albatta jamiyatda fuqaroviyligning rivojlanishi uchun tegishli tarbiyaviy chora-tadbirlar, qulay ijtimoiy muhit muhim ahamiyatga ega.

Fuqaroviylig shaxsning siyosiy jihatdan komillikka erishishi bilan bog'liq bo'lib, bunday darajaga etgan kishi siyosiy jarayonlar va hodisalarga qiziqish bilan qaraydi, ro'y berayotgan voqelikni tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'ladi. Aynan ana shunday qobiliyatga ega bo'lgan fuqaro kezi kelganda o'z vatani taqdiri uchun amaliy harakat qilish uchun zarur bo'lgan qarorga kelish qobiliyatiga ega bo'ladi. Vatanparvarlik ruhiga, mas'uliyat, siyosiy madaniyat va taraqqiy topgan siyosiy ongga ega bo'lgan jamiyat a'zosini fuqaroviylikka ega bo'lgan shaxs sifatida e'tirof etish mumkin.

2. Fuqaroviy ong va uning namoyon bo'lish omillari

Fuqarolik ongi iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, ma'naviy sohalarda me'yoriy, shakllantiruvchi, yo'naltiruvchi, mulqotga etaklovchi singari rang barang vazifalarni bajaradi.

Bu vazifalar ta'sirlashgan holda o'zaro kesishadilar va bir-birini to'ldiradi. Ularning ko'pchiligi davlat va uning institutlariga xosdir. Ammo davlat organlari qonunlar, me'yoriy hujjatlar, qoida va talablardan iborat huquqiy doirada faoliyat yuritrsa, fuqarolik ongi erkin shakllanadi. Fuqaroviy ong me'yorlari ijtimoiy-siyosiy jarayonlar natijasida shakllanadi, uni muvofiqlashtiradigan yoki uni amalga oshiradigan maxsus tuzilmalar bo'lmaydi. Fuqarolik ongining vazifalari alohida individ emas, balki butun jamiyat faoliyati bilan bog'liq.

Fuqarolik ongi jamiyat hayotida turli shakllarida namoyon bo'ladi. Kishilar shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlar borasida o'z qarashlari, tasavvurlari, qadriyatlari, intilishlari, me'yorlarini turli ko'rinishlarida namoyon etishadi. Jamiyat, guruhlar, shaxsning ijtimoiy manfaatlari namoyon bo'ladigan fuqaroviy manfaatlar tizim holiga keladi. Aynan tizim holda bo'lganligi tufayli fuqaroviy manfaatlar har bir shaxsning qadriyatlarini hayotga tatbiq etadi, uning jamiyatga, davlatga, boshqa fuqarolarga nisbatan munosabatini shakllantiradi. Fuqaroning mas'uliyati, maqsadlari, vazifalarini belgilashga, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xususiyatlarini shakllantirishga ko'maklashadi. Aynan ana shu tarzda shakllangan fuqaroviy ong fuqarolik jamiyatining shakllanishiga xizmat qiluvchi qadriyatlar, me'yorlar, g'oya hamda tasavvurlarni shakllantirish, jamiyatni komillik va erkinlikka etaklashga xizmat qiladi.

Fuqarolik ongi tabiiy va tadrijiy taraqqiyot mahsuli bo'lib, uni sun'iy jihatdan tezlashtirish mumkin emas. U ijtimoiy, iqtisodiy hamda siyosiy omillar negizida tadrijiy tarzda shakllanadi. Har bir avlod mavjud demokratik qadriyatlarni o'zlashtiradi va yangilarini yaratadi. Bu jarayonda fuqarolik ongini belgilab beruvchi me'yorlar va qadriyatlarni saqlash hamda uzluksiz takomillashtirish eng muhim faoliyat hisoblanadi.

Tadrijiy taraqqiyot natijasida demokratik tasavvurlar mustahkamlanib, asta sekinlik bilan fuqarolik tajribasi to'planib boradi.

Fuqarolik ongi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Fuqarolik ongi ijtimoiy tizimning o'zgarishi bilan yangilanadigan qadriyatlarga moslashib boradi. Boshqa tarafdin fuqarolik ongi ijtimoiy o'zgarishlarni keltirib chiqaruvchi faol omil hisoblanadi. U fuqarolarni faol harakatga boshlovchi tasavvurlar bilan bog'liq bo'lganligi tufayli, jamiyat o'zligining yangilanishiga, ijtimoiy taraqqiyotni tezlashtiruvchi omilga aylanishi mumkin. Fuqarolik ongi ijtimoiy taraqqiyotning ruhiy negizini yaratgan holda jamiyatning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Fuqarolik ongi yangi g'oyalarni qabul qilish darajasida ochiq xarakterga ega. Yangi g'oyalar shu tizimga mos ekanligi o'z isbotini topgan taqdirda asta sekin jamiyatning mohiyatiga singib boradi.

Fuqarolik ongi umumiy tamoyillargagina asoslanmasdan, mohiyati jihatidan o'zgarib boradi. Albatta jamiyatda barqaror bo'lgan, har qanday siyosiy tizimga xos bo'lgan tarixiy tajriba, an'analar singari o'zgarimas xususiyatga ega qadriyatlar mavjud bo'lib, ular fuqaroviy ongda ro'y berishi mumkin bo'lgan tezkor o'zgarishlarni tiyib turadi. Yangi tarixiy tajriba esa aynan ana shunday qadriyatlar negizida vujudga keladi va fuqarolar ongiga singib boradi.

Tushuncha sifatida "fuqarolik ongi" haqida gap ketganda avvalo fuqaroning davlat bilan siyosiy-huquqiy munosabatlari nazarda tutilib, kishining biror-bir davlatga mansubligi va shu davlatning qonunlariga bo'ysunishi tushuniladi. Kishining huquqiy maqomida ifodalangan fuqarolik davlat bilan fuqaro o'rtasida amal qiladigan bir qator huquq va burchlar bilan mustahkamlangan.

Demokratik jamiyatning barqarorligi demokratik qadriyatlar bilan boyishni taqozo etadi. Bu jarayon jamiyatdagi fuqarolarning ijtimoiy erkin sharoitda yashashga qanchalik tayyor ekanliklari, ya'ni shaxslarning fuqaroviy etukligi va faolligiga bog'liq. O'z navbatida fuqaroviy etuklik va fuqaroviy mas'uliyat jamiyat a'zolarining fuqaroviy ongi darajasi bilan belgilanadi. Aynan fuqaroviy ong jamiyatning ma'naviy, intellektual hamda ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini shakllantiradi.

Fuqaroviy ong jamiyatni birlashtirishga xizmat qiladi, umumiy manfaatlar yo'lida fuqarolar o'rtasida kelishuv bo'lishiga xizmat qiladi. Jamiyatda ro'y beradigan turli ijtimoiy-madaniy omillar ta'sirida fuqaroviy ong o'zgarib boradi va fuqaroviylik to'g'risidagi g'oyalar taraqqiyotida o'z aksini topadi.

Davlat va jamiyat, davlat va shaxs o'rtasidagi munosabatlarning tabiati haqidagi bilimlarning kengayishi "fuqaroviylik" tushunchasini qayta-qayta tafakkur qilishni taqozo etadi. Ijtimoiy jarayonlar natijasida sayqallangan fuqaroviy madaniyat va fuqaroviy ong kishilarni iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, axloqiy jihatdan shakllantiradi.

3. Fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, ularning ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish demokratik davlat barpo etishning muxim shartidir. «Demokratiya» so'zi «xalq xokimiyati» degan ma'noni anglatadi. Aynan fuqarolik jamiyati insonga u hokimiyat egasi, hokimiyatning birdan-bir manbai ekanini xis qilish imkonini beradi. Demak, demokratiyaning rivoji fuqarolik jamiyatining ham taraqqiy etishini taqazo etadi.

Fuqarolik jamiyati erkin fuqarolarning o'z salohiyatini namoyon qilish soxasi bo'lib, ixtiyoriy ravishda shakllangan tashkilot va birlashmalardan tashkil topadi kamda davlatning aralashuvidan xoli bo'ladi. Ijtimoiy Harakatlar, OAV, partiyalar, kasaba uyushmalari, jamoat birlashmalari,

nodavlat-notijorat tashkilotlari, Fuqarolarning o'zini o'ziboshkarish organlari, ijodiy uyushmalar - fuqarolik jamiyati institutlari hisoblanadi. Fuqarolik jamiyatining asosiy maqsadi - insonning turli manfaat va ehtiyojlarini to'laroq qondirish, uning salohiyatini yuzaga chiqarishdan iborat. Zero, fuqarolik jamiyati institutlari jamiyatdagi ayrim muammolarni mustaqil ravishda, qonuniy yo'l bilan, davlatning aralashuvisiz hal qilishga qodir bo'ladi. O'zini o'zi boshqarish va qat'iy intizom - fuqarolik jamiyatining poydevorini hosil qiladi. Inson, uning manfaatlari, sha'ni va qadr-qimmatini fuqarolik jamiyatining oliy qadriyatlari sifatida tan olinadi.

Fuqarolik jamiyatining mohiyatini chuqurroq anglash uchun uning davlat bilan o'zaro munosabatiga oydinlik kiritish lozim. Davlat tuzilmalarida bir markazdan boshqarish, vertikal bo'ysunish munosabatlari amal qilsa, fuqarolik jamiyatida o'zaro tenglikka, ixtiyoriylikka, shaxsiy tashabbusga asoslangan gorizontal munosabatlar ustuvordir. Ayni paytda davlat va fuqarolik jamiyati bir-biriga qarama-qarshi bo'lmay, bir-birini to'ldiradi. Shuning uchun ham demokratik davlatlarda fuqarolik jamiyati institutlari qonun doirasida qo'llab-quvvatlanadi va himoya qilinadi.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari buyicha Harakatlar strategiyasida xam fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgani bejiz emas. Chunki davlat tomonidan fuqarolik jamiyatini rivojlantirish masalasining strategik vazifa sifatida ilgari surilishi jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

«Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili» Davlat dasturining 49-bandi O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarining mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan qo'llab-quvvatlanishini ta'minlaydi. Uning ijrosi hududlarda nodavlat-notijorat tashkilotlari tomonidan ijtimoiy sheriklik loyixalari bo'yicha tadbirlarni amalga oshirish ko'lamini kengaytirishga xizmat qiladi.

Fuqarolik jamiyati ongli, faol fuqarolar tomonidan barpo etiladi. Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega inson jamiyatda ro'y berayotgan voqea-hodisalarni kuzatadi, ularning sabab-oqibatlari haqida mushoxada yuritadi, mavjud muammolarning echimini izlaydi. Bunday inson fuqarolik mas'uliyati tuyg'usining kuchlilik bilan ajralib turadi. Fuqarolik jamiyati institutlariga a'zolik shaxsiy daromadni ko'paytirishga xizmat qilmaydi. Chunki tashkilotning daromadi uning a'zolari sifatida taqsimlanmasdan, shu tashkilot faoliyatini rivojlantirishga yo'naltiriladi.

Faol fuqaro o'z xaq-xuquqlari uchun kurashadi, o'z kuchiga ishonadi, mavjud vaziyatni o'zgartirishga qodirligini anglaydi. Bunday kungillilar faoliyati umumjamoat manfaatiga xizmat qiladi. Lekin bunday imkoniyatlardan kimdir foydalanishi, yana kimdir foydalanmasligi mumkin. Chunki, fuqarolik jamiyati institutlariga a'zolik har kimning o'z ixtiyoridadir. Shunday ekan, nima insonni jamoat tashkilotlariga a'zo bo'lishga undaydi, degan xaqli savol tug'iladi. Bular - mavjud vaziyatni o'zgartirish istagi, jamiyatdagi muammolarni bartaraf etishga bel bog'lash, boshqalarga naf keltirish xohishi, vatandoshlarga ko'maklashish xissidir.

Bundan tashkari, o'z salohiyatini namoyon qilish, boshqalar bilan muloqotga kirishish istagi, ijtimoiy e'tirofga extiyoj, professional va hayotiy tajribani qo'llash xohishi, o'z g'oyalarini tatbiq etishga intilish ham bunday ko'ngilli faoliyatga chorlashi mumkin. Bunda inson o'z shaxsiy manfaatlari bilan jamiyat manfaatlarini uyg'unlashtira oladi. Bunday faollik insonning o'zi uchun ham, davlat uchun ham ulkan ko'mak bo'ladi. Chunki inson yuzaga kelayotgan muammolarni o'z vaqtida payqashda, ularning echimini topishda, ularni hal qilishda davlatga yordam beradi.

Fuqarolik jamiyati institutlari jamoatchilik fikrini ifodalaydi, jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi. Jamoatchilik nazoratining mavjudligi demokratik davlatning asosiy belgisi sanaladi. Bir tomondan, jamoatchilik nazorati davlat hokimiyati organlari faoliyatini takomillashtirishga xizmat

kilsa, ikkinchi tomondan, Fuqarolarni davlat organlari, mansabdor shaxslarning noqonuniy xatti-harakatlaridan himoya qilish mexanizmi vazifasini o'taydi.

Jamoatchilik nazorati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish (har bir fuqaro davlat idorasining xujjati bilan bemalol tanishishi mumkin, Fuqarolarning murojaatlari darhol ko'rib chiqilishi va ularga zudlik bilan javob berilishi lozim);
- davlat hokimiyati va o'zini o'zi boshqarish organlariga yuboriladigan petitsiyalar;
- davlat va jamiyat ishlarida Fuqarolarning bevosita qatnashishi (asosan maxalliy o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyati orqali amalga oshiriladi);
- davlat siyosatiga ta'sir **o'tkazuvchi** ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish, ilmiy ekspertizani amalga oshirish, taxlilij xujjatlar tayyorlash, publitsistik asarlar chop etish, ijtimoiy audit);
- jurnalistik tekshiruv;
- qonun loyixalari va davlat hayotiga oid muxim masalalarni oshkora muhokama qilish;
- qonunchilik tashabbusi bilan chiqish (unga ko'ra Fuqarolar qonun loyixasini tegishli sub'ektlarga tavsiya etish xuquqiga ega).

Jamoatchilik nazorati jamiyatdagi illatlarni bartaraf etishda muxim o'rin tutadi, mavjud xuquqbo'zarliklarning oldini olishda samarali xizmat qiladi. Jamoatchilik nazoratida faoliyatning samaradorligi va natijasi, shuningdek, amalga oshirilgan nazorat amaliyotining ta'sirchanligi muxim o'rin tutadi. Bu jihatdan jamoatchilik nazorati jamiyatda mavjud muammolar va o'z echimini kutayotgan ziddiyatlar haqida ob'ektiv ma'lumot olish hamda ularning maqbul echimini topishga xizmat qiladi. Ta'kidlash joizki, jamoatchilik nazoratining samaradorligini oshirishda ommaviy axborot vositalari muxim o'rin tutadi.

10-MAVZU: Saylov huquqi erkinligi-fuqarolik jamiyatining sharti.

- 1. Erkin saylovlar fuqarolik jamiyatining asosiy belgisi.**
- 2. Xalqaro saylov standartlari va O'zbekiston qonunchiligi.**
- 3. Fuqarolik jamiyati talabi, davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtiroki.**

1. Erkin saylovlar fuqarolik jamiyatining asosiy belgisi

Saylov xalq hokimiyatchiligining timsoli bo'lib, eng avvalo o'zida jamiyat a'zolarining, qolaversa saylovchi – fuqaro manfaatini ifoda etadi. Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari amalga oshirilayotgan islohotlarda saylovlarning o'rni beqiyosdir. O'zbekiston mustaqil taraqqiyot yo'lining hozirgi bosqichida davlat hokimiyatining vakillik organlarini erkin, qonuniy va adolatli saylovlar asosida shakllantirilishi demokratik jarayonlar va yangilanishlarning ijtimoiy hayotda oliy qadriyat sifatida ifoda etilayotganligining yorqin namunasidir¹⁷.

Erkin saylovlarni o'tkazish jarayonida qonuniylik, tenglik kabi bir qator umumiy huquqiy tamoyillarga og'ishmasdan amal qilinishi ularni muvaffaqiyatli amalga oshirishga va fuqarolik jamiyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning e'tiroficha, «demokratiya va saylov tushunchalari doimo yonma-yon yuradi, ular o'zaro birlashib ketgan. Saylov – demokratiya degani. Demokratiya – bu saylov degani». Darhaqiqat, saylovsiz demokratiyani, demokratiyasiz saylovni tasavvur qilish qiyin. Demokratiya saylov asosida, erkin fikr mushtarakligida, siyosiy plyuralizm mavjudligida namoyon bo'ladi.

¹⁷ Парламент сайлови: миллий қонунчилик ва хорижий тажриба: илмий-амалий қўлланма // М.Абдусаломов ва бошқалар; Масъул муҳаррир проф. Ш.Х.Файзиев; –Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузиридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти нашриёти, 2009. 26-бет.

Saylovlar kishilik jamiyatining bir necha asrlik tarixiy rivojlanish mahsuli bo'lib, davlat va jamiyatning takomillashgan modellarini shakllantirish maqsadida paydo bo'lgan institutdir. Hozirgi davrga kelib, dunyoning aksariyat mamalakatlarida davlat hokimiyati va o'z-o'zini boshqarish organlarini shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan demokratik saylovlar siyosiy tizimining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib bo'ldi. Turli mamlakatlardagi huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining rivojlanish darajasini ularda o'tkaziladigan saylovlarga, saylovlardagi aholining ishtirokiga, saylovlarning saviyasiga ko'ra belgilanadi¹⁸. Bundan tashqari mamlakatdagi tinchlik, barqarorlik xukm surishi va shaxs, jamiyat, davlat xavfsizligining ta'minlanishi demokratik saylov tamoyillarining qay darajada ro'yobga chiqishiga ham bevosita bog'liqdir.

Erkin saylov huquqining amalga oshirilishi, erkin hamda chinakamiga ifoda etiladigan xalq irodasi hokimiyat va har qanday hukumat qonuniyligining asosi ekanligi va har bir shaxsning o'z davlatini boshqarishda bevosita yoki o'z vakillari orqali qatnashish huquqi ko'pgina xalqaro hujjatlarda alohida ta'kidlangan. **Fuqarolarning bevosita saylov jarayonida, o'zlari erkin saylaydigan vakillari orqali mamlakatni boshqarishda qatnashish huquqining amalga oshirilishi uchun yaratilgan imkoniyatga qarab, u yoki bu davlat qay darajada demokratik tamoyillar asosida yashayotganligiga baho berish mumkin.**

O'zbekiston xalqi demokratik taraqqiyoti huquqiy davlat qurish orqali fuqarolik jamiyatini barpo qilishni ko'zlaydi. Bu xususda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti shunday degan edi: "Biz uchun fuqarolik jamiyati – ijtimoiy makon. Bu makonda qonun ustuvor bo'lib, u insonning o'z-o'zini kamol toptirishga monelik qilmaydi, aksincha yordam beradi. Shaxs manfaatlari, uning huquq va erkinliklarini to'la darajada ro'yobga chiqishiga ko'maklashadi. Ayni vaqtda, boshqa odamlarning huquq va erkinliklari kamsitilishiga yo'l qo'yilmaydi. Ya'ni erkinlik va qonunga bo'ysunish bir vaqtning o'zida amal qiladi"¹⁹. Buning uchun, eng avvalo, kishilarning siyosiy faolligini yuksak darajaga ko'tarishga alohida e'tibor qaratish talab etiladi. Fuqarolarning siyosiy-ijtimoiy jihatdan etukligi uning davlat hayotida faol ishtirok etishi bilan belgilanishi shubhasiz.

Demokratiyaning ushbu eng muhim tamoyilini hayotga tatbiq etish, fuqarolarning saylov huquqini, o'z xohish-irodasini erkin ifodalash, o'z qonuniy manfaatlarini ro'yobga chiqarish va himoya qilish huquqini ta'minlash uchun haqiqiy shart-sharoit, huquqiy asos yaratib berilishi lozim. O'zbekistonda bularning barchasi yaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida, "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi, "Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi, "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasining Markaziy saylov komissiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlarida saylovlarga doir umume'tirof etilgan demokratik xalqaro tamoyil va qoidalar mustahkamlab qo'yilgan.

Umumxalq saylovlari orqali davlat hokimiyat vakillik organlarini shakllantirish demokratik huquqiy davlatning eng muhim belgisidir. Demokratik davlatlarda saylovlar muhim ahamiyatga ega ekanligi shundaki, ular mamlakat parlamenti qanday siyosiy kuchlardan tashkil topishini aniqlab beradi. Saylovlar mamlakat aholisining kayfiyati va kimni afzal bilishini namoyon etuvchi ko'rsatkich sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruzasida ta'kidlaganidek, «ilk bor ikki palatali parlamentga bo'lib o'tgan saylovlar O'zbekistonning yangi tarixida alohida, g'oyat muhim o'rin egalladi»²⁰. Zero, demokratiyaning eng ta'sirchan mexanizmi ham saylovlardir. Demokratiya va saylov tushunchalari doimo yonma-yon yuradi, ular o'zaro birlashib ketgan. Aslida ham, saylov – demokratiya degani, demokratiya – bu saylov, demakdir. Oliy Majlis Qonunchilik palatasining birinchi yig'ilishida davlatimiz rahbari uqtirganidek, deputat degan yuksak

---

¹⁸ Жўраев К.А. Сайлов тизимини эркинлаштириш – демократик тараққиёт омили. Адолат. 2011 йил 6 май № 20 (825)

¹⁹ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. - Т.: Ўзбекистон. 1997. 173-бет.

²⁰ Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – Жамятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир. – Т.: «Ўзбекистон», 2005. – Б.30.

ishonchga sazovor har qaysi inson avvalo o'zi uchun ovoz bergan odamlar haqida o'ylashi ham demokratiyaning yana bir belgi-alomati hisoblanadi²¹.

Prezidentimiz e'tirof etganidek, «Fuqarolarimiz saylovlarga mamlakatimiz hayotidagi eng muhim, jamiyatimizning barcha jabhalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyatiga, demakki, har bir saylovchi taqdiriga ta'sir ko'rsatadigan siyosiy voqea sifatida yondashdilar²².

O'zbekiston Respublikasida demokratik huquqiy davlatni barpo etish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishga qaratilgan izchil islohotlar o'tkazib kelinmoqda. Bu islohotlar davlat va jamiyat hayotining barcha jabhalarini qamrab olgan. Xususan, davlat qurilishi va boshqaruvi, xalq hokimiyatchiligini ta'minlash, davlat hokimiyati organlari faoliyatida demokratik prinsiplarni mustahkamlash sohasida muayyan yutuqlarni qo'lga kiritdik. Biroq, hali oldimizda konstitutsiyaviy tuzumni yanada mustahkamlash, fuqarolar tinchligi va milliy totuvligini ta'minlash, demokratiya va ijtimoiy adolatni o'rnatish kabi, shuningdek mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligiga asoslangan siyosiy institutlarni yanada rivojlantirish orqali insonparvar demokratik huquqiy davlat barpo etishdek ulkan vazifalar turibdi.

Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov bu borada qilingan ishlarni sarhisob qilib, "mamlakatimizni 1991-2000 yillar davomida isloh qilish va yangilash borasida qo'lga kiritilgan natijalar milliy davlatchilikni shakllantirish va respublikamizni barqaror rivojlantirishda mustahkam zamin bo'ldi. Tarixan qisqa vaqt ichida sovet davridagi eski ma'muriy-buyruqbozlik tizimiga barham berilib, milliy davlatchilikni shakllantirishning puxta huquqiy asoslari yaratildi, davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati tarmoqlari tashkil etilgani, ijtimoiy va fuqarolik institutlari faoliyati yo'lga qo'yilib, iqtisodiyotni erkin bozor munosabatlariga o'tkazish jarayoni amalga oshirilgani" ni alohida ta'kidladi²³.

Zotan, o'zining tashkil etilishi, tuzilishi jihatidan va faoliyatida xalqning irodasiga tayangan, barcha umume'tirof etilgan inson va fuqarolarning huquq va erkinliklariga ta'minlashga intilgan davlat deganda tom ma'nodagi demokratik davlat tushiniladi. Bunda, demokratik davlat fuqarolarning erkinligi va hurfiylikligiga asoslangan fuqarolik jamiyati demokratiyasining muhim ajralmas qismidir. Mazkur davlatning legitimligi asosini esa xalq suvereniteti tashkil etadi. O'z navbatida, xalq suverenitetining amalda namoyon bo'lishining asosini saylovlar orqali tashkil etilgan davlat hokimiyati ifoda etadi.

Har qanday davlatning demokratik davlat, deb e'lon qilishning o'zi kifoya emas, muhimi, uning tashkil etilishi va faoliyatini tegishli huquqiy institutlar, huquqiy kafolatlar bilan ta'minlashdan iboratdir. Bunday, konstitutsiyaviy-huquqiy institutlarning negizini saylov huquqi instituti tashkil etadi.

Ana shu nuqtai nazardan qaraganda, yuqorida ko'rsatilgan maqsadlarga erishishda saylovlar bir vaqtning o'zida ikkita yirik vazifani echishga xizmat qiladi: Birinchidan, saylovlar demokratiyani amalga oshirishning bevosita shakli bo'lib, fuqarolarni uyushgan holda o'zlari yashab turgan davlat va jamiyatni boshqarish jarayonlariga safarbar etadi. Haqiqatdan ham "xalq hokimiyatining bevosita oliy ifodasini erkin saylovlar tashkil etadi"²⁴. Bunda fuqarolar har qanday jarayonning ishtirokchisi bo'lganidek, saylov jarayonida ishtirok etib o'ziga siyosiy tajriba orttiradilar. Ular, avvalambor, o'zlarining siyosiy ongini charxlab, siyosiy-huquqiy madaniyatini oshiradi va bu jarayonda ishtirok etishning tashkiliy-huquqiy jihatlarini takomillashtirib boradilar. Shuningdek, fuqarolar uyushqoqlik, hamjihatlik bilan, o'z harakatlarini kelishuv asosida namoyon qilishlarida siyosiy tajriba va ko'nikmalarini orttirib boradilar.

Demokratik davlatning muhim belgilaridan birini vakillik demokratiyasi tashkil etadi. Vakillik demokratiyasi fuqarolarning manfaatlarini birlashtirib, qonunlar va qarorlar qabul qilishga mutloq huquq berilgan saylanadigan muassasalar orqali xalq hokimiyatini amalga oshirishidir. Bundan kelib chiqadiki, tom ma'nodagi vakillik demokratiyasining amalga oshirilishi saylov jarayonining demokratik tamoyillarga amal

²¹ Саидов А. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва сайлов тизими. - Т.: ТДЮИ нашриёти, 2005. – 44 б.

²² Каримов И.А. Бизнесиш бош мақсадимиз – Жамятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдири. – Т.: «Ўзбекистон», 2005. – Б.33.

²³ Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққийт йўли. – Тошкент: Ўзбекистон, 2007. – Б. 29.

²⁴ Қаранг: Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. – М.: ИНФРА, 2000. – С. 107.

qilishligi bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir. Bundan xulosa qilish mumkinki, demokratiya va saylovlar bir-biri bilan uzviy bog'liq tushunchalardir.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov shunday ta'kidlaydi: "Demokratiya va saylov tushunchalari doimo yonma-yon yuradi, ular o'zaro birlashib ketgan. Saylov – demokratiya degani. Demokratiya – bu saylov degani"²⁵. Mazkur g'oyalarning mazmun-mohiyati negizida saylovlarning davlat hokimiyati organlarini shakllantirishga aloqadorlik darajasi yotadi. Davlat hokimiyati organlari ikkita uslubda shakllantiriladi: saylovlar yo'li bilan va tayinlash yo'li bilan. O'zbekistonda ijro hokimiyati va sud organlarining oliy mansablariga tayinlashlar saylanadigan organlar tomonidan amalga oshirilib kelinmoqda.

Saylovlar, referendum kabi, xalq irodasini to'g'ridan-to'g'ri namoyon etilishining qonunlashtirilgan shaklidir. Saylovlar orqali fuqarolar davlat hokimiyati organlarining shakllanishida ishtirok etadilar va bu bilan davlat boshqaruvidagi o'zining konstitutsiyaviy huquqini amalga oshiradilar.

Fuqarolik jamiyati bilan saylovlarning aloqadorligi asosan shu bilan belgilanadiki, fuqarolik jamiyati, fuqarolarning fikrlari va manfaatlarining xilma-xilligiga asoslangan holda, tashkil etiladi, davlat organlari fuqarolarning ishtiroki bilan adolatli saylovlar asosida tashkil etilmaydigan bo'lsa, fuqarolarning ixtiyoriy ravishda qonunga itoat etishini ta'minlashga, o'tkir ijtimoiy qarama-qarshiliklardan qochib-qutilishga imkoniyat bo'lmaydi, Demokratik saylovlar – hokimiyat masalasining kuch bilan hal etilishini tamoman inkor etadi. Bu borada Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov, "Demokratiya sharoitlarida esa davlat ijtimoiy qarama-qarshiliklarni zo'rlik va bostirish yo'li bilan emas, balki ijtimoiy kelishuv, xalq ta'biri bilan aytganda, murosai-madora bilan bartaraf etish vositasiga aylanadi"²⁶ deb ta'kidlaydilar.

Saylovlar bevosita jamiyatning siyosiy tizimini aks ettiradi va o'z tomonidan unga ta'sir ko'rsatadi. Ularning tashkil etilishi va ovoz berishning yakunlarini aniqlash tartibiga tegishli barcha jarayonlar siyosiy partiyalar bilan yaqindan bog'liqdir. Respublikamiz Prezidenti ta'kidlaganidek: "Aynan saylov paytida partiyalar o'zining asosiy va ustuvor fikr-qarashlarini, hayotni qanday yaxshilash, islohotlarni qanday amalga oshirish, O'zbekiston deb atalmish mustaqil davlatning ertangi hayotini qanday barpo etish borasidagi g'oyalarini ilgari suradi"²⁷. Saylovlar fuqarolarga hokimiyat uchun kurashayotgan siyosiy partiyalarning dasturlarini haqiqiy mazmun-mohiyatini anglashga imkoniyat beradi. Faqatgina saylovlar orqali xalqning ko'pchiligining irodasi aniqlanadi, uning asosida esa demokratik hokimiyat yaratiladi.

2. Xalqaro saylov standartlari va O'zbekiston qonunchiligi

Mamlakatimiz hozirgi zamon saylov huquqi xalq hokimiyatini yaqqol namoyon qiladigan muhim konstitutsiyaviy institutdir. O'zbekiston saylov qonunchiligi erkin demokratik saylovlar o'tkazish bo'yicha xalqaro saylov andozalari majmuini tashkil etuvchi xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan prinsiplari va normalariga to'la mos keladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Muqaddimasida ta'kidlanganidek, yurtimizda «xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan qoidalari ustunligi»²⁸ tan olinadi.

Ma'lumki, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab fuqaroning saylov huquqlari va erkinliklari mavzusi nufuzli xalqaro tashkilotlar jiddiy shug'ullanadigan masalaga aylandi. Hozirgi paytda dunyoda insonning saylov huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, erkin demokratik adolatli saylovlarni tashkil etish va o'tkazish sohasiga doir 20 dan ziyod xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar mavjud²⁹.

Saylov huquqi sohasiga taalluqli prinsiplar va andozalar Birlashgan Millatlar Tashkilotining bir qancha xalqaro universal hujjatlarida, xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining (1948 yil) 21-moddasida, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning (1966 yil) 25-moddasida, Irqiy kamsitishning barcha shakllarini tugatish to'g'risida xalqaro konvensiyaning 5-

²⁵ Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч қимга қарам бўлмайди. Т.13. – Тошкент: Ўзбекистон. 2005. – Б. 165.

²⁶ Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т.3. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – Б. 20.

²⁷ Каримов И.А. Парламент – жамият ҳаётининг кўзгуси // Ўзбекистон демократик тараққийнинг янги босқичида. Тўплам. – Тошкент: Ўзбекистон, 2005. – Б. 13.

²⁸ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2003. – Б.3.

²⁹ Саидов А.Х. Международное право и избирательное законодательство – Т.: ТГЮИ, 2004. – С. 19-33.

moddasida, Irqiy kamsitishning barcha shakllarini tugatish to'g'risida BMT deklaratsiyasining (1963 yil) 6-moddasida mustahkamlab qo'yilgan³⁰.

Davlat hokimiyati vakillik organiga saylov masalalariga o'zida 145 davlat parlamentlarini birlashtirgan va, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi ham a'zo hisoblanuvchi Parlamentlararo ittifoq ayniqsa katta e'tibor qaratadi. 1994 yili Parlamentlararo ittifoq Kengashi «Erkin va adolatli saylov prinsiplari to'g'risidagi deklaratsiya»ni qabul qildi³¹. Ushbu Deklaratsiya barcha mamlakatlar hukumatlari va parlamentlarini mazkur hujjatda belgilangan saylov huquqi sohasiga doir xalqaro prinsiplar va normalarga amal qilishga davlat etadi.

Mintaqaviy xalqaro tashkilotlar ham o'zlarining Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoyalash to'g'risidagi Evropa konvensiyasi (1950 yil), Inson huquqlari to'g'risidagi Amerika konvensiyasi (1969 yil), Inson va xalqlar huquqlarining Afrika xartiyasi (1986 yil) kabi xalqaro-huquqiy hujjatlari timsolida xalqaro saylov andozalariga jiddiy ahamiyat qaratadi. Xususan, Evropada Xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining (EXHT) demokratik saylovlar sohasidagi asosiy andozalari Insoniylik mezonlari bo'yicha Kopengagen hujjatida (1990) o'z aksini topgan. EXHTning saylov prinsiplarini quyidagi ettita so'z – universallik, tenglik, erkinlik, adolatlilik, yashrinlik, ochiqlik va hisobdorlik - misolida to'la ifodalash mumkin. Bu - har bir ovoz e'tiborga olinishi va fuqaro davlat hokimiyati vakillik organlarini shakllantirishga ko'maklashishi mumkin ekanligining o'ziga xos dalolatidir.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 21-moddasiga ko'ra, "Har bir inson o'zi yashayotgan davlatning boshqaruvida bevosita yoki erkin saylangan vakillar orqali qatnashish huquqiga egadir. Xalq irodasi hokimiyatning asosi bo'lmog'i lozim; bu iroda davriy va soxtalashtirilmagan, umumiy va teng saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yoki ovoz berish erkinligini ta'minlaydigan boshqa teng qiymatli shakllar vositasida o'tkaziladigan saylovlarda o'z aksini topishi lozim". Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan yana bir hujjat, ya'ni "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida"gi xalqaro Paktning 25-moddasiga muvofiq har bir fuqaro kamsitishsiz hamda asossiz cheklovlarisiz: bevosita va erkin saylangan vakillar orqali davlat ishlarini boshqarishda qatnashish; umumiy va teng saylov huquqi asosida, yashirin ovoz berish orqali o'tkaziladigan va saylovchilarning erkin holdagi xohish-irodasini ta'minlovchi chinakam davriy saylovlarda ovoz berish va saylanish; o'z mamlakatida umumiy shartlarda davlat xizmatiga kirishda teng huquqqa ega bo'lishi joizligi ta'kidlangan.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Irqiy kamsitishning barcha shakllariga barham berish haqida"gi hamda "Ayollarga nisbatan kamsitishlarning har qanday shakllariga barham berish haqida"gi xalqaro konvensiyalarga ko'ra, ayollar hech qanday kamsitishsiz erkaklar bilan teng saylov huquqiga egadirlar. Irqiy yoki milliy mansubligi, terisining rangi, etnik kelib chiqishiga qarab fuqarolarining saylov huquqini biron-bir tarzda bevosita yoki bilvosita cheklash ta'qiqlanishi belgilab qo'yilgan.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 1952 yil 20 dekabrda qabul qilingan hamda O'zbekiston Respublikasi 1997 yil 30 avgustda qo'shilgan «Xotin-qizlarning siyosiy huquqlari to'g'risida»gi Konvensiyaning 1-moddasida xotin-qizlar hech bir kamsitishsiz erkaklar bilan teng sharoitlarda barcha saylovlarda ovoz berish huquqiga egadirlar deb belgilangan. Mazkur hujjatning 2-moddasida esa xotin-qizlar hech bir kamsitishsiz erkaklar bilan teng sharoitlarda saylab qo'yiladigan muassasalarga milliy qonunchilikda belgilangan tartibda saylanishi mumkin. SHu bilan birga, 1979 yil 18 dekabrda «Xotin-qizlar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish to'g'risida»gi Konvensiyaning (O'zbekiston Respublikasi 1995 yil 6 mayda qo'shilgan) 7-moddasiga muvofiq, ishtirokchi davlatlar mamlakatning siyosiy va jamoat hayotida xotin-qizlar kamsitilishiga barham berish yuzasidan barcha tegishli choralarni ko'rishlari, jumladan, ayollarga erkaklar bilan teng shart-sharoitlar asosida quyidagi huquqlarni ta'minlashlari lozim: a) barcha saylovlar va ommaviy referendumlarda ovoz berish va ommaviy saylanadigan organlarga saylanish; b) davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda qatnashish hamda davlat lavozimlarini egallash, shuningdek, davlat boshqaruvining barcha bo'g'inlarida davlat vazifalarini amalga oshirish.

³⁰ Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартнома/Масъул муҳаррир А.Х. Саидов. – Т.: «Адолат», 2004. –Б. 34;45;86-87.

³¹ Декларация о принципах свободных и справедливых выборов//В кн.: Саидов А.Х. Межпарламентские организации мира: Справочник, - М.: Международные отношения, 2004. – С. 295-300.

Parlamentlararo Ittifoq Kengashi tomonidan qabul qilingan “Erkin va adolatli saylovlar mezonlari to‘g‘risida”gi Deklaratsiyaning 1-moddasida har qanday davlatda hokimiyat xalqning umumiy, teng va yashirin ovoz berish asosida muntazam vaqt oralig‘ida o‘tkazib turiladigan haqiqiy, erkin va adolatli saylovlarda bildiradigan xohish-irodasidan kelib chiqadi, deb belgilangan.

Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkilotining Insoniylik mezonlari bo‘yicha Kopengagen hujjatida demokratik saylov prinsiplari ko‘rsatib o‘tilgan bo‘lib, ular universallik, tenglik, erkinlik, adolatlilik, yashirinlilik, ochiqlik va hisobdorlik kabilarda ifodasini topgan.

Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkilotining davlat va hukumat rahbarlarining 1990 yil 19-21 noyabrdagi Kengashida qabul qilingan “Yangi Evropa uchun Parij Xartiyasi”da ushbu tashkilotga a‘zo davlatlar rahbarlari zimmasiga o‘z davlatlarini yagona boshqaruv tizimi sifatida kurish, jipslashtirish va mustahkamlash majburiyatlarida demokratik boshqaruv erkin va adolatli saylovlar paytida muntazam ravishda ifodalangan xalq xohish-irodasiga asoslanish, vakillik va fikrlar xilma-xilligi xususiyatiga ega bo‘lgan demokratik saylovlarga hisobot berishga davlat hokimiyatlarining qonunlarga rioya etish majburiyatlarini ta‘minlanishi ta‘kidlangan.

2002 yil 7 oktyabrda Kishinev shahrida qabul qilingan “Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligida ishtirok etuvchi davlatlarda demokratik saylovlar, saylov huquqlari va erkinliklari standartlari to‘g‘risidagi Konvensiyasi”da demokratik saylovlar xalq hokimiyati va irodasining bevosita oliy ifodasining biri, saylanadigan davlat hokimiyati va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari xalq (milliy) vakilligining, saylanadigan mansabdor shaxslarning asosi hisoblanadi. Saylovlarni xalqaro kuzatish, saylov jarayoni ishtirokchilarining saylov huquqlari va erkinliklarini amalga oshirish kafolatlari demokratik saylovlarning standartlari hisoblanishi e‘tirof etiladi.

2002 yil 7 oktyabrda qabul qilingan Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligiga a‘zo davlatlarning «Demokratik saylovlar, saylov huquq va erkinliklari standartlari to‘g‘risida»gi Konvensiyaning 1-moddasi 2-bandida, saylovchilarning erkin xohish-iroda bildirishini ta‘minlovchi, umumiy, teng saylov huquqi bilan yashirin ovoz berish asosidagi saylovlarning muntazamligi, majburiyligi, odionaligi, chinakamligi va erkinligi tamoyillarini ta‘minlash.

O‘zbekistonning hozirgi saylov qonunchiligida asosiy xalqaro saylov andozalarining barchasi implementatsiya qilingan. Avvalo, Konstitutsiyamizda va milliy saylov qonunchiligimizda, xususan, «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida»gi qonunda (yangi tahriri) saylov xalq o‘z hokimiyati va xohish-irodasini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ro‘yobga chiqarishining oliy ifodasi, davlat hokimiyati organlarini demokratik tarzda tashkil etishning negizi ekani qayd etiladi³².

Fuqaroning davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash (faol saylov huquqi) va saylanish (passiv saylov huquqi) huquqlari O‘zbekiston Konstitutsiyasida mustahkamlangan, uni amalga oshirish tartib-qoidalari saylov qonunchiligida aniq belgilab qo‘yilgan. Bunda saylash va saylanish huquqlari, saylovlar tartibi, shu bilan birga, saylov huquqlari va erkinliklarining cheklanishi bilan bog‘liq masalalarning qonunchilik asosida tartibga solinishi insonning umum e‘tirof etilgan huquq va erkinliklarini, ularning qonuniy kafolatlarini chegaralab qo‘ymaydi. Shuningdek, bu boradagi milliy qonunlarni amalga oshirishda hech qanday kamsitishlar ko‘zda tutilmasligi e‘tiborga olingan.

O‘zbekiston saylov qonunchiligida umumiy saylov huquqi prinsipi mustahkamlangan. Har bir fuqaro saylov kuniga qadar yoki saylov kunida Konstitutsiyada va saylov to‘g‘risidagi qonunlarda belgilangan muayyan yoshga to‘lishi bilan davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish huquqiga ega hisoblanadi («O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida»gi qonunning 2-moddasi) **Umumiy saylov huquqi fuqarolarning ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy va mulkiy mavqei, irqiy va milliy mansubligi, jinsi, ma‘lumoti, tili, dinga munosabati, mashg‘ulotining turi va xususiyati kabi holatlardan qat’i nazar, hech qanday kamsitishsiz ro‘yobga chiqariladi. Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek, sud**

---

³² Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги қонун//Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси, 2003, №9-10, 136-модда.

hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylanishi mumkin emas va saylovda qatnashmaydilar.

Teng saylov huquqi prinsipi «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida»gi qonunning 3-moddasida mustahkamlangan. Har bir fuqaro – saylovchi bir ovozga ega va boshqa fuqarolar bilan tengma-teng tarzda o‘zining ana shu ovozga egalik huquqini amalga oshira oladi. Bir mandatli saylov okruglari bo‘yicha ovoz berishda ushbu okruglar tenglik asosida tashkil etilishi ta‘minlanadi. Bir mandatli saylov okruglarining saylovchilar soniga qarab tuzilishi tenglikka amal qilishning o‘ziga xos mezonidir. «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida»gi qonunning 7-moddasida qayd etilganidek, «qonunchilik palatasiga saylov o‘tkazish uchun bir yuz yigirmata hududiy saylov okrugi tuziladi. Har bir saylov okrugidan bitta deputat saylanadi». Shu moddaning davomida belgilanishicha, «Saylov okruglari, qoida tariqasida, O‘zbekiston Respublikasining butun hududida saylovchilar soni teng holda tuziladi». Har bir saylovchi o‘zining erkin ovoz berishda ishtirok etish huquqidan foydalanish maqsadida saylov uchastkasiga, shuningdek, ovoz berish xonasiga teng asoslarda va hech qanday to‘siqlarsiz kirish huquqiga egadir. Har bir fuqaro saylovda o‘z nomzodini ko‘rsatish imkoniyatidan foydalanishda ham teng huquqlarga ega.

O‘zbekiston saylov qonunchiligida to‘g‘ridan-to‘g‘ri saylov huquqi prinsipi ham o‘z aksini topgan. Fuqarolar saylovda nomzod uchun bevosita, ya‘ni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ovoz beradilar. «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida»gi qonunning 4-moddasida belgilanganidek, «qonunchilik palatasi deputatlari fuqarolar tomonidan bevosita saylanadilar»³³. O‘zbekiston qonunchiligidagi yashirin ovoz berish prinsipi saylovchilarning xohish-irodasining qanday tarzda bo‘lmasin nazorat qilinishini istisno etish, erkin saylov uchun teng shart-sharoit ta‘minlash kabi maqsadlarni ko‘zda tutadi. Saylovlar yashirin ovoz berish protsedurasidan foydalangan holda o‘tkaziladi.

O‘zbekistonda fuqarolarning saylovda ishtirok etishi erkin va ixtiyoriydir. Hech kim ularning muayyan nomzod uchun «tarafdor» yoki «qarshi» ovoz berishga majbur etish huquqiga ega emas. Hech kim fuqaroga uni saylovda ishtirok etishga yoxud ishtirok etmaslikka majburlash maqsadida ta‘sir o‘tkazishga, shuningdek, o‘z xohish-irodasini emin-erkin ifoda etishi uchun majburlashga haqli emas. «Qonunchilik palatasi deputatlari saylovda erkin va yashirin ovoz beriladi. Ovoz beruvchilarining xohish-irodasi nazorat qilinishiga yo‘l qo‘yilmaydi» («O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida»gi qonunning 5-moddasi). Byulletenni belgilash paytida ovoz berish xonasida ovoz beruvchidan boshqa shaxslarning hozir bo‘lishi taqiqlanadi.

O‘zbekiston saylov qonunchiligida saylovlarning ochiqligi va oshkoraligi prinsipiga alohida o‘rin berilgan. qonunchilik palatasi saylovlariga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazishni saylov komissiyalari ochiq va oshkora amalga oshiradilar («O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida»gi qonunning 6-moddasi). Saylovlarni belgilash, tayyorgarlik ko‘rish va o‘tkazish, fuqarolarning saylov huquqini ta‘minlash va himoyalash bilan bog‘liq qarorlar saylov to‘g‘risidagi qonunlarda ko‘zda tutilgan tartibda va muddatlarda rasmiy e‘lon qilinadi va ko‘pchilikning e‘tiboriga havola etiladi. Ushbu prinsipga amal qilinishi saylov jarayonlarini milliy va xalqaro doiralarda kuzatishni yo‘lga qo‘yish uchun ham tegishli shart-sharoit yaratadi.

11-MAVZU: O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy o‘z-o‘zini boshqarish.

- 1. Fuqarolik jamiyati talabi, davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtiroki.**
- 2. Jamoat birlashmalari, siyosiy partiyalar tadrijiy rivoji va huquqiy asoslari.**
- 3. Mahalliy hokimiyat va fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarining o‘zaro munosabatlari.**

1. Fuqarolik jamiyati talabi, davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtiroki.

Demokratik tamoyillarga amal qilib, fuqarolik jamiyatini qurishni maqsad qilgan jamiyatda fuqarolarning davlat va jamiyatni boshqarishda keng jalb etish, faol ishtirokini ta'minlash asosiy siyosiy maqsadga aylanadi. Bu, demokratik institutlarning rivojini xarakterlovchi muhim mezondir. SHu ma'noda, "Demokratiya, - deb yozadi Birinchi Prezident Islom Karimov, — inson, jamiyat, davlat degan uch sub'ekt o'zaro bir-birini to'ldiradigan, bir-birini boyitib, kerak bo'lsa, nazorat qilib turadigan tizim demakdir. Bu har qaysi insonning jamiyat bilan, jamiyatning esa davlat bilan munosabatini, ular o'rtasidagi muvozanatni anglatadi».

Xususan, mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab O'zbekistonda xalqni davlat hokimiyatini boshqarishda ishtirok etishini ta'minlashning siyosiy-huquqiy asoslarini yaratilishiga alohida e'tibor qaratildi. O'zbekistonda yangi demokratik jamiyat asoslariga o'tish, totalitarizmdan meros bo'lib qolgan davlat va fuqaro munosabatlariga barham berish siyosatning ustuvor yo'nalishiga aylandi. Qisqa davrda mamlakatda "fuqaro - jamiyat -davlat" tizimi qonuniy asosga qo'yildi. Bu – siyosiy jihatdan keng va atroflicha tahlilga ega bo'lgan jarayon. Chunki, uning mohiyati jamiyatda demokratik jarayonlarni amalga oshirishni nazarda tutadi, eng muhimi, fuqaro manfaati bilan davlat hokimiyatini boshqarish o'zaro muvofiqlashtiriladi. Bu jamiyatda, insonning barcha huquqlari: xususan, davlat ishlarida qatnashish; e'tiqod erkinligi; yig'ilishlar; uyushmalar erkinligini amalda ta'minlash siyosiy voqelikka aylanadi. "Fuqaro" va "davlat" munosabatlaridagi mavjud begonalashish jarayonlariga barham berilib, ularni davlat hokimiyatini boshqarishga bo'lgan mas'ulligi hamda davlatning fuqarolar oldidagi javobgarligi vujudga keldi. Jumladan, bosh Qomusimizning 32-moddasida belgilab qo'yilganidek, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar³⁴ deb, belgilab qo'yiladi. Bunday imkoniyat jamiyatda demokratik institutlarning rivoji bilan ta'minlanadi.

Demokratik institutlar jamiyat hayotida demokratik tamoyillarni qaror topishga xizmat qiladigan tashkilotlar va tuzilmalar majmuasi. Tarixiy jihatdan ularni shartli ravishda demokratik mazmunga ega bo'lgan an'anaviy, ijtimoiy-siyosiy institutlar (davlat, siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari, OAV) hamda faqat demokratik jamiyat sharoitida faoliyat yuritadigan maxsus institutlarga, masalan, inson huquqlariga amal qilinishini ta'minlovchi turli nodavlat tuzilmalarga ajratish mumkin³⁵.

Demokratik institutlar mamlakatda fuqarolik jamiyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kuchli fuqarolik jamiyatining o'ziga xos jihatlari shundan iboratki, demokratik tamoyillar rivojida fuqarolik institutlari faoliyatiga keng o'rin beriladi, ular jamiyatda jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi, davlatning e'tiboridan chetda qolgan muammolarni belgilash va bartaraf etishda davlat institutlari bilan hamkorlik qiladi.

Bugungi kunda, O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan 200 dan ortiq qonun va qonunosti hujjatlari qabul qilindi. Bular jumlasiga asosiy xujjatlar sifatida, "O'zbekiston Respublikasida jamoat birlashmalari to'g'risida" (1991y.), "Kasaba uyushmalari, ularning huquqlari va faoliyatining kafolatlari to'g'risida" (1992y.), "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida" (1999 y.), "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida" (1999 y.), "Siyosiy partiyalar to'g'risida" (1996 y.), "Jamoat fondlari to'g'risida" (2003 y.), "Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to'g'risida" (2004 y.), "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida" (1991 y.), "Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to'g'risida" (2007 y.), "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida" (1997 y.), "Jamoatchilik nazorati to'g'risida", "Ijtimoiy sherikchilik to'g'risida" (2014 y) O'zbekiston Respublikasi qonunlarini e'tirof etish mumkin.

Demokratiyaning mezonlari ko'p qirrali bo'lib, unda siyosiy erkinlik, fuqarolik huquqlari, davlat va jamiyat qurilishida, boshqaruv jarayonlarida ishtirok etishga intilgan, ijtimoiy bahslarga qatnashgan, o'z

³⁴Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: Ўзбекистон. 2014. 13 б.

³⁵Маънавият - асосий тушунчалар изоҳли луғатиТ.: Ғофур Ғулом наш. 2010. 19 б.

hatti-harakatlari, mas'ullik faoliyati bo'yicha saylovchilar oldida hisobot beruvchi vakillarni tanlashda qatnashgan va insonlar orasida sabr-toqat va murosa lozimligini tushungan fuqarolar tomonidan qadrlangan taqdirda u doimo rivojlanib, takomillashib boradi. Shu jihatdan, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan demokratik jamiyatni xarakterlovchi muhim mezon mavjuddir. Bular "Jamiyatda, - deb yozadi O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov, - demokratiya qay darajada ekanligini belgilovchi kamida uchta mezon bor. Bular - xalq qarorlar qabul qilish jarayonlaridan qanchalik xabardorligidir. Hukumat qarorlari xalq tomonidan qanchalik nazorat etilishi, oddiy fuqarolar davlatni boshqarishda qanchalik ishtirok etishidir. Ana shu uch sohada haqiqiy siljishlar bo'lmas ekan, demokratiya haqidagi hamma gap so'zlar yo xalqqa xushomad qilish, yoki oddiy siyosiy o'yin bo'lib qolaveradi."³⁶ Respublikada jamiyatning barcha jabhalarida amalga oshayotgan o'zgarishlarni, ana shu uch mezon bo'yicha demokratik jamiyat farqni qiyosiy tahlil etiladigan bo'lsa, quyidagi muhim farqni anglash qiyin emas.

Qisqa davrda mamlakatda "fuqaro - jamiyat -davlat" tizimi qonuniy asosga qo'yildi. Bu siyosiy jihatdan keng va atroflicha tahlilga ega bo'lgan jarayon. Chunki, uning mohiyati jamiyatda demokratik jarayonlarni amalga oshirishni nazarda tutadi, eng muhimi fuqaro manfaati bilan davlat hokimiyatini boshqarish o'zaro muvofiqlashadi. Bu jamiyatda, insonning barcha huquqlari: xususan, davlat ishlarida qatnashish; e'tiqod erkinligi; yig'ilishlar; uyushmalar erkinligini amalda ta'minlash siyosiy voqeelikka aylanadi. "Fuqaro" va "davlat" munosabatlaridagi mavjud begonalashish jarayonlariga barham berilib, ularni davlat hokimiyatini boshqarishga bo'lgan ma'sulligini hamda davlatning fuqarolar oldidagi javobgarligi vujudga keldi.

Fuqarolarning davlat hokimiyatini boshqarishga ishtirok etishda "haqiqiy" va "haqiqiy bo'lmagan demokratiyani" bir-biridan farqlash zarur. Hozirgi davrda "demokratiya" tushunchasi keng ma'noda ishlatiladi. Demokratiya davlat hokimiyatini boshqaruv shaklida, ko'pchilikning idora etish shakli sifatida; ikkinchidan, boshqaruvning shunday shakli, unda fuqarolar o'z huquqlarini shaxsan emas, balki o'zlarining vakillari orqali amalga oshiradi. Bu vakillik demokratiyasi sharoitida namoyon bo'ladi; uchinchidan, boshqaruvning shunday shakli, unda konstitutsion normalar asosida ayrim individ yoki guruh huquqlari ta'minlanadi.

Bundan tashqari, "demokratiya" qanchalik tarixiy-siyosiy mazmunga ega bo'lmasin, uning o'ziga xos mas'uliyat yuki mavjud. Jamiyatni demokratiyalashtirish har qanday demokratiyaga "yashil yo'l" ochib berishni maqsad qilib qo'ymaydi. Haqiqiy demokratiya inson shaxsiga eng oliy qadriyat sifatida qaraydi va ularni hokimiyatini boshqarish ishlarida faol ishtirok etishlari uchun zarur bo'lgan tizimni yaratadi. Unda saylov tizimi asosiy o'rin tutadi.

O'zbekistonda saylov tizimini isloh etilib, bir mandatlikdan ko'p mandatli saylov tizimiga o'tilishi fuqarolarga siyosiy erkinliklarini, huquqlaridan atroflicha foydalanish imkoniyatini berdi. Jamiyat hayotini isloh etishga, shakllangan eski tizim o'rnida tamomila yangi siyosiy qadriyatlarni qaror topishga shart-sharoitni vujudga keltirdi.

Bu insonlar ongi, tafakkurida jamiyat siyosiy hayotiga qarashda yangicha yondoshuvga, "totalitar ong va tafakkurni" barham topib borishiga muhim turtki bo'ldi. Fuqarolarning davlat hokimiyatida ishtiroki jarayon sifatida yangicha mazmun bilan boyib bormoqda. Bu jamiyatda vujudga kelgan xilma-xil demokratik institutlar bilan bevosita bog'liq. Shu nuqtai nazardan yondashganda davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining vazifalari o'zgarayotganligini kuzatamiz.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "Yangi sharoitda davlatning, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining g'oyat muhim vazifasi siyosiy partiyalar, nodavlat, ijtimoiy

---

³⁶ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёти кафолатлари. Т., Ўзбекистон, 1997. 191.6

strukturalar, fuqarolik jamiyatining endigina paydo bo'lib kelayotgan xilma-xil institutlari bilan ishlash va hamkorlik qilishning yangidan-yangi shakllarini izlab topishdan iboratdir".³⁷

Fuqarolarning davlat hokimiyatini boshqarishda ishtiroki, demokratiyaning ikki asosiy ko'rinishi orqali, ya'ni bevosita va vakolatli tarzda amalga oshirib boriladi. Bevosita demokratiyada barcha saylash yoki saylanish huquqiga ega bo'lgan fuqarolar saylangan yoki tayinlangan rasmiy vakillar vositachiligisiz jamiyatni boshqarish ishlariga, qonunlar ishlab chiqish, qabul qilishda qatnashishlari mumkin. Bu jarayon tashkiliy jihatdan qaraganda reallikni, bugungi voqeylikni aniq hisobga olishni taqazo etadi. Bugungi siyosiy voqeylikda uni hayotga tadbiiq etish o'zining muhim amaliy jihatiga ega. Davlatning bosh strategik vazifalarini ishlab chiqishda, mamlakat oldida turgan eng dolzarb vazifalarga nisbatan umumxalq fikrini, munosabatlarini aniq ifodalash lozim bo'lganda, murojaat etiladi. Xalq o'zining xohish-irodasini ifodalaydi.

Shu nuqtai-nazardan yondoshganda xalqning davlat hokimiyati va jamiyatni boshqarishda ishtirokining tub mohiyati, xalq tomonidan uni idora etish bo'lib, oliy hokimiyati xalq qo'liga topshiriladi va xalq uni bevosita yoki erkin saylovlar orqali amalga oshiradi. Demokratik jamiyat qurish vazifalari davlat hokimiyati faoliyatini, mansabdor shaxslar bilan fuqaro o'rtasidagi munosabatlarni, ularni bir-birlariga nisbatan mas'uliyatini bog'lagan holda amalga oshirishni taqozo etadi. Shuning uchun ham, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2 moddasida "Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamiyat va fuqarolar oldida ma'suldirlar"³⁸ deb yozib qo'yilgan.

Demokratik jamiyatda fuqarolarni davlat va jamiyatni boshqarishda ishtiroki, bevosita jamiyat siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy tuzulmalarni isloh etib borishni talab qiladi. Nosiyosiy institutlar ham siyosiy hayotga o'zining amaliy takliflari bilan ta'sirini o'tkazib boradi. Fuqarolarning davlat va jamiyatni boshqaruvda ishtirokining demokratik jihatlari: a) hokimiyatning xalq tomonidan idora etilishi; b) turli ijtimoiy guruhlar huquqlarining uyg'un holda aks ettirilishi; v) har bir fuqaro huquqlarining kafolatlanganligi; g) erkin saylov; d) fuqarolarning qonun oldida tengligi; e) odil sud hokimiyati; yo) siyosiy institutlar, fikrlar va mafkuralar xilma-xilligi kabi muhim asoslarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Mustaqillik tufayli davlat va jamiyat boshqaruvining haqiqiy demokratik tabiati to'g'risida aniq tasavvur, fikr va mulohazalar paydo bo'lib, fuqarolar o'z erkinliklari, siyosiy huquqlarini bevosita yoki bilvosita amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu huquq O'zbekistonning xalqaro munosabatlarning sub'ektiga aylanganligidan, fuqarolarning o'z taqdirini o'zi amalda belgilash shart-sharoitlarini ta'minlamoqda.

Natijada, demokratiya xalq hukumatga emas, aksincha hukumat xalqqa xizmat qilishi kerakligi to'g'risidagi tamoyilga asoslana boshladi. Demokratiya sharoitida xalq davlatning irodasiga qarab emas, aksincha, ongli, faol fuqarosi sifatida ishtirok etadi. Davlat va fuqaro o'rtasida shunday oqilona munosabat qaror topadiki, davlatning fuqaro ustidan hukmronligi, zo'rvonligi, "bo'ysundirish" kabi totalitar davlatga xos belgilari barham topadi. Davlatning demokratik kuchi ham uning fuqaroga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi. SHunda xalqning davlatga nisbatan sadoqati yuqori bo'ladi. Xalqni itoatkorlik asosida tutib turish va siyosat olib borish, oxir oqibatda faqat demokratik jarayonlarga hamda xalqning jamiyat boshqaruvi jarayonlaridan, faol mehnat ruhiyatidan so'ndiribgina qolmasdan, davlatni tobora zaif bir holatga tushib borishga sabab bo'ladi. Bunday davlat, siyosiy rejimning dunyo hamjamiyati oldida ham nufuzi yuqori bo'lmaydi. Fuqarolarga erkinlik, demokratiyani real ta'minlab bermagan davlat tabiatan ma'rifiy bo'la olmaydi.

Fuqarolarning jamiyatdagi boshqaruv jarayonlarida ishtirok etish darajasi, ko'p jihatdan ularning amalga oshirilayotgan siyosiy jarayonlar, davlat strategiyasi maqsadlari va uning asosiy yo'nalishlarini qanday darajada aniq tasavvur etishlariga bevosita bog'liq bo'ladi. SHunda ularning faoliyati davlat va umummillat manfaatlari bilan uyg'un holda namoyon bo'ladi, har bir fuqaro, o'z huquq va erkinliklarini mamlakat ozodligi, uning istiqboli bilan bog'lagan holda uyg'un ko'radi. SHunda fuqaroning burchi bilan

³⁷ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва таракқиёти кафолатлари. Т., Ўзбекистон, 1997. 159.б

³⁸ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т. 2012 й.

erkinligi o'zaro uyg'unlashadi. Ular o'z xohishlari asosida bironing ta'ziqida emas, balki ongli holda demokratik jarayonlarda ishtirok etadi. Fuqarolarning jamiyatni boshqarishda ishtirok etishi, keng tushuncha bo'lib, u faqat saylovoldi kompaniyasida qatnashish yoki ma'lum mansabga ega bo'lib, ijtimoiy faoliyatda bo'lishidan ko'ra ko'p qirralidir.

Demokratik institutlar faoliyat ko'rsatayotgan hozirgi sharoitda fuqarolarning jamiyatni boshqarishda ishtirok etishi turli yo'nalishlarda kengayib bormoqda. Bular, a) mehnat jamoalarida (mulkchilikning shaklidan qat'iy nazar); b) noishlab chiqarish sohalarida; v) ta'lim-tarbiya maskanlarida; g) mahallalarda; d) mahalliy o'z-o'zini boshqarish idoralariga saylanish va uning kengashlari orqali: e) turli ijtimoiy guruhlar, siyosiy partiyalar yoki harakatlar; yo) jamiyatda mavjud boshqa turli xil nosiyosiy institutlar orqali jamiyatni boshqarish jarayonlarida ishtirok etadi. Bular bilan fuqarolar umumdavlat, viloyat, tuman yoki qishloq darajasida jamiyatning siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy hayoti orqali turli insonlar, ijtimoiy-siyosiy guruhlar faoliyati bilan bog'lanadilar. Boshqarishda u yoki bu darajada ishtirok etadilar. Bunda ular o'z shaxsiy huquqlarini boshqa shaxslar huquq va erkinliklari bilan uyg'un holda ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar, uni anglab etadilar. Shaxslar jamiyatni boshqarishda ishtirok etar ekan, o'z huquqlarini boshqa shaxslar huquqlariga zid holda emas, aksincha konsensus holatida bo'lish muhim ekanligini bu jamiyatni boshqarishning demokratik tamoyillar bilan mos tushushini to'la hisobga olishga karatilgan siyosiy madaniyatga ega bo'lib boradilar. Bu umumdemokratik rivojlanish qonunlari bilan mos tushadi. Fuqarolarning demokratik jarayonlarda ishtiroki bu qotib qolgan, o'zgarmaydigan bir holat emas. U doimo rivojlanishga moyil va barcha fuqarolar orasida o'zaro hamkorlik, kelishuv va o'zaro ixtilofli holatlar sodir bo'lganda sabr-qanoatli bo'lib, ma'rifiylikni talab etadi. SHuning uchun ham fuqarolarning jamiyatni boshqarishdagi faoliyatlari, uning demokratik jihatlari insonning tabiati bilan, turli xil moyillik xususiyatlaridan ajralmagan holda namoyon bo'ladi.

Jamiyatni boshqarishda fuqarolarning ishtiroki ulardan yuqori darajada fuqarolik madaniyati bo'lishni ham taqazo etadi. Fuqarolik madaniyati qancha yuqori bo'lsa, jamiyatda demokratik jarayonlar shuncha rivoj topib boradi. Shuning uchun huquqiy demokratik jamiyatni qurishni maqsad qilib qo'ygan O'zbekiston, fuqarolarning siyosiy ong va madaniyatini oshirishni ham ustuvor vazifa qilib qo'yadi. Yuksak ma'naviyatga, demokratik jamiyat qurilishining muhim omili sifatida qaraydi. Fuqarolar o'zlarida yuksak madaniyatni shakllantirib, demokratiya ishiga katta ma'suliyat bilan yondoshib, o'z erki va ozodliklariga yanada ma'suliyat bilan yondoshish zarurligini chuqurroq anglab etmoqdalar.

12-MAVZU. Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatini ochiqligi. Ijtimoiy sheriklik

Reja:

- 1. Jamoatchilik nazoratining mohiyati va nazorati tizimi**
- 2. Jamoatchilik nazoratining sub'ektlari va shakllari**
- 3. Ijtimoiy sheriklikning nazariy asoslari**
- 4. O'zbekistonda ijtimoiy sheriklik nazariyasining boyitilishi va amaliyotining rivojlantirilishi**

Tayanch so'zlar: jamoatchilik, jamoatchilik nazorati, fuqarolik nazorati, sanksiyalar, ijtimoiy sheriklik nazariyasi, amaliyot, fuqarolik jamiyati.

1. Jamoatchilik nazoratining mohiyati va nazorati tizimi

Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Jamoatchilik nazorati bo'lmagan yoki jamoatchilik nazorati etarli darajada kuchga ega bo'lmagan mamlakatda fuqarolik jamiyati shakllanishini ham tasavur qilish qiyin. SHuning uchun mamlakatimiz Konstitutsiyasida jamoatchilik nazoratining mamlakatimiz fuqarolari davlat boshqaruvida ishtirok etishlarining muhim vositasi ekani e'tirof etilmoqda. Mamlakatimiz Birinchi Prezidenti Islom Karimovning 2010 yil 12 noyabrda e'lon qilgan "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"da jamoatchilik nazorati to'g'risidagi qonunni qabul qilish zarurligi alohida ta'kidlandi: "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan qonun hujjatlarining ijro etilishi ustidan jamiyat, fuqarolik institutlari nazoratini amalga oshirishning tizimli va samarali huquqiy mexanizmini yaratishga qaratilgan «O'zbekiston Respublikasida jamoatchilik nazorati to'g'risida»gi Qonunni qabul qilish fursati etdi."¹

Jamoatchilik nazoratini tashkil qilish masalalarini tahlil qilishdan avval "jamoatchilik nazorati" tushunchasining turdosh tushunchalar bilan umumiy jihatlari va tafovutlarini aniqlab olish lozim. Hozirgi kunda matbuotda va ilmiy adabiyotlarda "jamoatchilik nazorati", "ijtimoiy nazorat", "fuqarolik nazorati" kabi atamalar ishlatilmoqda. Tahlil shuni ko'rsatmoqdaki, mazkur atamalar ko'pincha sinonim sifatida va ba'zan noo'rin qo'llanilmoqda.

"Jamoatchilik nazorati" va "fuqarolik nazorati" tushunchalari bir-biriga juda yaqinday tuyuladi. Aslida ular o'rtasida umumiyliklar bilan bir qatorda jiddiy tafovutlar ham mavjud. Ular o'rtasidagi tafovutlar avvalo shundan iboratki, harbiy yuristlarning fikriga ko'ra, fuqarolik nazorati armiya faoliyati ustidan jamoat tashkilotlari olib borayotgan nazoratni anglatadi. Masalan, bizning mamlakatimizda Mudofaa vazirligi qoshida tuzilgan Jamoatchilik kengashi ana shunday nazoratni amalga oshiradi. SHu ma'noda fuqarolik nazorati noharbiy tashkilotlar tomonidan Qurolli kuchlar faoliyatining mamlakatimiz qonunlariga mosligi va maqsadga muvofiqligini nazorat qilishni bildiradi. Ikkinchidan, fuqarolik nazorati alohida shaxslar tomonidan Qurolli kuchlar faoliyatining Konstitutsiyaga, xalqaro shartnomalarga mosligi, shuningdek, Qurolli kuchlar tizimidagi ijtimoiy masalalarning huquqiy me'yorlarga mosligi ustidan o'tkaziladigan nazoratni ham bildiradi. "Jamoatchilik nazorati" va "fuqarolik nazorati" tushunchalari o'rtasidagi tafovut xuddi mana shu o'rinda ko'rinadi. Fuqarolik nazoratini hech bir jamoat birlashmasiga a'zo bo'lmagan fuqaro ham amalga oshirishi mumkin. Jamoatchilik nazoratini esa alohida fuqarolar emas, jamoat birlashmalari va ularning vakillari amalga oshiradi.

"Jamoatchilik nazorati" va "ijtimoiy nazorat" tushunchalari o'rtasidagi tafovut avvalo, shundaki, "ijtimoiy nazorat" tushunchasi mazmun doirasiga ko'ra "jamoatchilik nazorati" tushunchasidan kengroq. Bu tushuncha tarkibiga "jamoatchilik nazorati" tushunchasidan tashqari davlat nazorati va fuqarolik nazorati ham kiradi. CHunki ular ham mohiyatan ijtimoiy nazoratning ko'rinishlaridir.

Jamoatchilik nazoratiga turli-tumanta'riflar berilgan. Jamoatchilik nazoratining asosiy xususiyatlarini qamrab oladigan quyidagicha ta'rifdan foydalanish o'rinliroq bo'ladi: "Jamoatchilik nazorati — jamoat birlashmalari tomonidan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining amaldagi qonunlarga mosligini aniqlash va baholash bo'yicha yuritadigan faoliyat".

Hozircha mamlakatimizda "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi qonun qabul qilinmagan bo'lsa ham, shunday qonun loyihasi keng jamoatchilik muhokamasiga taqdim qilindi. Muhokama qilinayotgan Qonun loyihasida jamoatchilik nazoratining maqsadlari quyidagicha ta'riflanadi: "Jamoatchilik nazoratining maqsadlari quyidagilardan iborat:

- fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlash;
- davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari faoliyatida qonuniylikni ta'minlash;
- jamiyat manfaatlarini himoya qilish".

Qonun loyihasida jamoatchilik nazoratining vazifalari quyidagicha tavsiflanadi: "Jamoatchilik nazoratining vazifalari quyidagilardan iborat:

- davlat organlari va jamiyatning o'zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanati tizimini ta'minlash;

– davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan qonunlarga, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishi va ularning ta’minlanishi ahvoli to’g’risida fuqarolarni xabardor qilish;

– davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan qonunga rioya qilmaslik holatlarini aniqlash va keng jamoatchilikni xabardor qilish, ularni jamoatchilik yordamida bartaraf etish, jamiyatda ijtimoiy adolat prinsipini qo’llab-quvvatlash va rag’batlantirish;

– fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash sohasida fuqarolik jamiyati institutlari va davlat organlarining hamkorligi”.

Fuqarolik jamiyati institutlari o’z tashabbuslari bilan shakllanadigan va o’zini o’zi boshqaradigan institutlar hisoblanadi. Lekin ana shu o’zini o’zi boshqaradigan institutlar o’ziga o’xshash boshqaradigan institutlar bilan mutanosib ravishda faoliyat yuritishlari uchun ular muayyan darajada rivojlangan bo’lishlari kerak. SHuning uchun ham, fuqarolik jamiyati institutlari o’sha muayyan darajaga etgunlaricha ularga davlatning madadi zarur bo’ladi.

2014 yilda Konstitutsiyamizga kiritilgan o’zgarishlar jamoatchilik nazoratiga konstitutsiyaviy maqom berdi. Konstitutsiyamizning 32-moddasi endi quyidagi tahrirda bayon qilindi: “O’zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o’z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o’zini o’zi boshqarish, referendumlar o’tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish, shuningdek davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va takomillashtirish yo’li bilan amalga oshiriladi.”² Fuqarolarimizning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ishtirok etishlari davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va takomillashtirish yo’li bilan amalga oshirilishining Konstitutsiyada mustahkamlab qo’yilishi jamoatchilik nazoratiga mamlakatimizda qanchalik katta ahamiyat berilayotganining belgisidir.

Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi va rivojlanishi bilan bog’liq tarzda rivojlanib boradi. Fuqarolik jamiyati rivojlanib borgani sari jamoatchilik nazorati uchun kengroq imkoniyatlar va istiqbollar paydo bo’ladi. Ikkinchi tomondan, jamoatchilik nazoratining rivojlanishi fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishiga olib keladi. Rivojlangan va keng quloq yoygan jamoatchilik nazoratini fuqarolik jamiyatisiz tasavvur qilib bo’lmaganidek, fuqarolik jamiyatining rivojlanishini ham jamoatchilik nazoratisiz tasavvur qilib bo’lmaydi.

Fuqarolik jamiyati jamoatchilik nazorati rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratishining sababi shundaki, tom ma’nodagi samarali, mustaqil va xolis jamoatchilik nazoratini iqtisodiy va siyosiy jihatdan erkin fuqarolar va ularning birlashmalarigina amalga oshirishi mumkin.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va modernizatsiyalash sharoitida jamoatchilik nazorati mazmunida ana shunday o’zgarishlar o’z ifodasini topadi. Bu esa faoliyat sub’ekti bo’lgan har bir shaxs o’z zimmasiga muayyan majburiyatlarni olish bilan birga, boshqalardan, davlat hokimiyati organlaridan ularning zimmasidagi majburiyatlarni, vazifalarni bajarishlarini talab qilishi mumkinligini anglatadi.

Mamlakatning barqaror rivojlanishida jamiyat va shaxsning munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy mexanizmlardan biri bo’lgan davlat nazorati muhim rol o’ynaydi. Ayni paytda, jamiyat, undagi fuqarolik institutlari va barcha fuqarolar jamoatchilik nazorati orqali davlat va boshqaruv sub’ektlarining faoliyatini mavjud ijtimoiy me’yorlar, qadriyatlar, huquqiy andozalar yordamida nazorat qiladi.

Jamoat tashkilotlari davlat hokimiyati organlari bilan birga nazorat ishlarini olib borishlari va zarur hollarda davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini olib borishlari ham mumkin. Bu ikki vaziyatbir-birini inkor qilmaydi.

Davlat boshqaruvi organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratining zarurligini buyuk allomalar va faylasuflar asoslab berishgan. Masalan, Aristotel o’zining asarlarida xalqning mansabdor shaxslar va hukmdorlar ustidan nazoratini davlatning siyosiy baqarorligi hamda gullab-yashnashining eng muhim shartlaridan biri deb hisoblagan³.

Abu Nasr Forobiyning «Fozil odamlar shahri» asarida ham hukmdorlarning aholi oldida hisob berib turishlari va ularning qonunlarga soʻzsiz buysinishlari zarurligi alohida taʼkidlanadi.⁴

SH.Monteske jamiyat hukumatsiz mavjud boʻla olmasligi, lekin mavjud qonunlar fuqarolarga hukumat faoliyati ustidan nazorat olib borish imkoniyati berishini taʼkidlaydi.

Davlat boshqaruvi organlari faoliyatining ochiq-oshkoraligi jamoatchilik nazoratini amalga oshirish uchun qulay sharoit yaratadi. Xuddi shuni hisobga olib, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish maqsadida Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqqligini taʼminlash toʻgʻrisidagi qaror qabul qilindi. Mazkur qarorni bajarish yuzasidan Samarqand va Buxoro viloyatlarida davlat boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqqligini taʼminlash boʻyicha eksperiment oʻtkazildi.

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish ikki yoʻnalishda olib borilmoqda. Birinchidan, davlat oʻzining bosh boshqaruv subʼekti maqomini saqlagan holda jamoat tashkilotlari bilan aloqalarni yangi asosga oʻtkazmoqda. Endi, davlat oʻzining muayyan funksiyalarini jamoat tashkilotlariga oʻtkazmoqda, bir qator vakolatlarini, huquq va resurslarni ularga bermoqda. SHu yoʻl bilan davlat jamoat tashkilotlarining oʻzini oʻzi boshqarish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ikkinchi tomondan, jamiyat jamoat tashkilotlarini rivojlantirish orqali ularningulgan salohiyatlarini mamlakatni boshqarish yoʻnalishida faollashtirmoqda.

Jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda huquqiy meʼyorlar poydevor vazifasini bajaradi. Huquqiy meʼyorlarning asos vazifasini bajarishi jamoatchilik nazoratining har bir qadami mavjud qonunlar asosida qoʻyilishini taqozo etadi.

Jamoatchilik nazoratining mohiyat jihatidan huquqiy nazorat ekani fuqarolik jamiyatining tarkibiy qismi boʻlgan huquqiy davlatning mohiyatiga toʻla mos keladi. Ayni paytda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, huquqiy davlatni yaratish yoʻlida amalga oshirilayotgan jamoatchilik nazoratining oʻzi ham mavjud qonuniy meʼyorlarga asoslanishi lozim.

Davlat organi oʻzining nazorat funksiyalarini amalga oshirishda jamoatchilik nazorati subʼektlaridan kelib tushadigan axborotdan foydalanadi, jamoatchilik nazorati esa, oʻzining funksiyalarini koʻpincha tegishli davlat organlariga murojaat qilish orqali amalga oshiradi. Ana shunday oʻzaro bogʻliqlik mamlakatimizda “Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqqligini taʼminlash toʻgʻrisida”gi qonun loyhasini muhokama qilish jarayonida hamda mazkur qonun loyhasini hayotga tadbiiq qilish boʻyicha Buxoro va Samarqand viloyatlarida oʻtkazilgan eksperiment davomida oʻzining yorqin ifodasini topdi.

NNTlarning vujudga kelishi obʼektiv voqelikning inʼikosi boʻlib, hatto eng rivojlangan demokratik mamlakatlarda ham davlat oʻzining fuqarolariga oʻz organlari va mansabdor shaxslarining suiisteʼmolliklardan xoli ekaniga toʻla kafolat berolmaydi.

Demokratiya fenomenining yirik tadqiqotchilaridan boʻlgan Aleksis de Tokvil demokratik tuzumning mohiyati hukumatning hokimiyatini cheklashda, deb talqin qilgan edi. Insonning huquqini hukumat emas, birinchi navbatda, qonun, shaxsning oʻzi va jamiyat himoya qilishi kerak. Demokratik jamiyatda jamoat birlashmalarining vujudga kelishi jamiyatni boshqarish qonunlaridan biri boʻlibgina qolmay, mutlaq zaruriy qonun hamdir. De Tokvilning fikriga koʻra, “Dunyodagi mamlakatlar orasida eng demokratik mamlakat fuqarolari maqsadga etishishda oʻzaro maslahatlashish asosida ish koʻradigan va mazkur jamoaviy harakat usulini boshqalardan koʻra koʻproq qoʻllaydigan mamlakatdir”⁶. Huquqni himoya qilish boʻyicha tuzilgan jamoat tashkilotlari barcha mamlakatlarni tezkor, samarali va kam sarf bilan inson huquqlari muammosini hal qilishga koʻmaklashadigan va hokimiyat organlari suiisteʼmolliklaridan himoya qiladigan tashkilotlarga boʻlgan ehtiyojni ifodalaydi.

Demokratik mamlakatlarda tuzilayotgan NNTlar bir qator umumiy funksiyalarga ega. Fuqarolarning talablarini ifodalash; soʻz erkinligini taʼminlash; jamoatchilikni davlatni boshqarish va demokratik jarayonlarda ishtirok etishga safarbar qilish kabilar ana shunday funksiyalar jumlasiga kiradi..

XX asr oxiriga kelib bir qator muammolarni hal qilishda, xususan, inson huquqlarini himoya qilishda NNTlarning ishtirokini ta'minlash xalqaro-huquqiy jarayonning uzviy tarkibiy qismiga aylandi. BMT doirasida inson huquqlariga oid asosiy hujjatlarni tayyorlashni NNTlarning ishtirokisiz tasavvur qilish qiyin.

Jamoatchilik nazorati quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- u jamiyat va uning alohida institutlarini boshqarish, jamiyatning barcha a'zolari ehtiyojlari va manfaatlarini uyg'unlashtirish shakli sifatida namoyon bo'ladi;

- mamlakatdagi turli ijtimoiy guruhlarning manfaatlarini uyg'unlashtirishda va bu manfaatlar o'rtasida nizolar kelib chiqishining oldini olishda muhim vosita hisoblanadi.

- jamiyatdagi tezkor hal qilinishi lozim bo'lgan vazifalarni bajarishda jamiyatning kuch-g'ayratini birlashtirish va muvofiqlashtirish vazifasini bajaradi.

- jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy me'yorlarning bajarilishini kafolatlaydigan vosita hisoblanadi.

Davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini olib boruvchi institutlar jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- mamlakatdagi turli ijtimoiy-madaniy hamda kasbiy guruhlarning manfaatlarini himoya qiluvchi siyosiy partiyalar. Saylovchilar saylov jarayonida u yoki bu partiyaga ovoz berar ekan, ijroiya hokimiyati organlari faoliyatini bivosita nazorat qiladi. Ayni paytda, ular ovoz bermagan partiyalarning faoliyatiga ishonchsizlik bildirgan hisoblanadi;

- mehnatkashlarning manfaatlarini taqdim va himoya qilish maqsadida tuzilgan kasaba uyushmalari;

- notijorat xarakterga ega bo'lgan jamoat tashkilotlari va uyushmalarining turli-tumanligi. Mazkur uyushma va tashkilotlar davlat hokimiyati organlari oldida fuqarolarning huquq va manfaatlarini taqdim qilish va himoya qilish maqsadida tuziladi;

- mamlakatda jamoat-davlat tuzilmalarining mavjudligi. Bunday tuzilmalar qatoriga turli vazirliklar va idoralar qoshida tashkil etilgan jamoatchilik kengashlari va uyushmalarini kiritish mumkin;

- mamlakat hududida jamoatchilik hokimiyatining quyi bo'g'ini hisoblanadigan o'zini o'zi boshqarish organlarining mavjudligi. O'zbekistonda ana shunday organlardan hisoblanadigan mahalla institutining faoliyati aholini o'zining ehtiyoj va manfaatlarini qondirish va himoya qilish maqsadida uyushtirishga yo'naltirilgan bo'ladi;

Ijtimoiy taraqqiyotning umumiy qonuniyatlaridan biri shundaki, jamiyat o'sib va rivojlanib borishi jarayonida oddiy xalq va hokimiyat o'rtasidagi bevosita aloqalar murakkablashib boradi. Masalan, qishloq joylarda har bir fuqaro qishloq oqsoqoli bilan bevosita muloqot qilish imkoniyatiga ega. SHaharlarda, ayniqsa, katta shaharlarda istiqomat qiluvchi fuqarolar bunday imkoniyatga ega emas. Bunday shaharlarda har doim vositachilar paydo bo'ladiki, ular bir tomondan, xalqning ehtiyoj va kayfiyatini yuqori idoralarga etkazib tursa, ikkinchi tomondan, hokimiyat faoliyati to'g'risida aholiga axborot etkazib turadi. Ana shunday vositachilar jumlasiga ommaviy axborot vositalari, reklama va piar agentliklarini kiritish mumkin. SHundan xulosa qilib aytish mumkinki, xalq va hokimiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ikki turli bo'lishi mumkin:

1. Unchalik katta bo'lmagan ijtimoiy tizimlar uchun xos bo'lgan bevosita o'zaro ta'sir.

2. Shaharlar va umuman, katta ijtimoiy tizimlarda hokimiyat va aholi o'rtasida bivosita o'zaro ta'sir vujudga keladi. Bunda vositachilik vazifasini ommaviy axborot vositalari, PIAR va reklama agentliklari kabilar bajarishadi.

Jamoatchilik nazorati juda qadim zamonlardan buyon mavjud. Masalan, ibtidoiy jamoada shaxs xulqini jamoa nazorat qilgan. Agar shaxs xulq-atvorida jamoa tomonidan qabul qilingan me'yorlardan og'ish bo'lsa, jamoa a'zolari turli sanksiyalar yordamida uning xulqini tegishli tomonga o'zgartirgan.

O'zbekistonda qadimdan o'zini o'zi boshqarish organi bo'lgan mahalla nazoratchilik funksiyalarini ham bajargan. Bunday funksiyani mahalla jamoasi yuqoridan tushirilgan farmonlar, buyruqlar va boshqa huquqiy me'yorlarga munosabat bildirish shaklida ifodalagan.

Jamoatchilik nazorati uzoq tarixga ega bo'lsa ham, uni ilmiy tushuncha sifatida fanga ijtimoiy psixologiyaning asoschilaridan bo'lgan T.Tard olib kirdi. Uning talqinida mazkur tushuncha jinoyatchining xulq-atvorini me'yoriy qoidalar doirasiga qaytarish uchun qo'llaniladigan usullar majmuini ifodalagan. Keyinroq, bu tushunchaning mazmuni ancha kengaydi. Bunday kengayish amerikalik sotsiologlar E.Ross va R.Park tadqiqotlari tufayli yuz berdi. Ularning talqinida jamoatchilik nazorati individga uning xulq-atvorini ijtimoiy me'yorlarga mos keltirish maqsadida o'tkaziladigan ta'sirni anglatadi.

Amerikalik sotsiolog T.Parsons tavsifida jamoatchilik nazorati sanksiyalar yordamida deviant xulq-atvorga ta'sir o'tkazish orqali uni me'yoriy holatga keltiradi va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki, jamoatchilik nazorati ijtimoiy tizimning o'zini o'zi tartibga solish usulidir. Mazkur usul huquqiy me'yorlar yordamida hamda mazkur tizimning tarkibiy qismlari orqali tartib va barqarorlikni ta'minlash maqsadida o'tkaziladi. Jamoatchilik nazoratining xarakteri, mazmuni, yo'naltirilganligi mazkur ijtimoiy tizimning xarakteri, mohiyati va tipi bilan belgilanadi. Jamoatchilik nazorati ibtidoiy, arxaik jamiyatlarda hozirgi rivojlangan industrial jamiyatlardagiga nisbatan mutlaqo o'zgacha xususiyatga ega bo'ladi. Arxaik jamiyatlarda u sodda tuzilmaga ega bo'lsa, industrial jamiyatlarda murakkab tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Sanksiyalar — jamoatchilik nazoratining elementi. Alohida shaxslar va ijtimoiy guruhlarning xatti-harakatiga tezkor munosabat bildirish maqsadida jamiyat ijtimoiy sanksiyalar tizimini yaratgan. Sanksiyalar o'z mohiyatiga ko'ra, alohida shaxs va ijtimoiy guruhlar, muassasa va tashkilotlarning xatti-harakatiga munosabatdir. Ijtimoiy sanksiyalar tizimining vujudga kelishi tasodifiy hol emas. Me'yorlar jamiyat qadriyatlarini himoya qilish maqsadida yaratilgan bo'lsa, sanksiyalar ijtimoiy me'yorlar tizimini himoya qilish va mustahkamlash uchun xizmat qiladi. Me'yor sanksiya yordamida himoya qilinmasa, unga odamlar amal qilmay qo'yadi.

Sanksiyalar moddiy va ma'naviy bo'lishi mumkin. Moddiy sanksiyalar vazifasini jarima, mol-mulkni musodara qilish kabilar bajaradi. Ma'naviy sanksiyalar esa tanqidiy fikr, xayfsan, kesatiq, piching, izza qilish kabi shakllarda bo'lishi mumkin. Fuqarolik jamiyati institutlari ma'muriy va huquqiy sanksiyalarni qo'llash vakolatiga ega emas. Ular faqat ma'naviy sanksiyalarni qo'llashi mumkin. Lekin o'rinli va to'g'ri qo'llangan ma'naviy sanksiyalarning kuchi huquqiy sanksiyalar kuchidan kam bo'lmasligi mumkin.

Yuqorida bayon qilinganlardan xulosa qilib aytish mumkinki, me'yorlar va sanksiyalar bir butunlikni tashkil qiladi. Birorta me'yor tegishli sanksiyalarga ega bo'lmasa, u odamlar va ijtimoiy guruhlarning xulq-atvoriga ta'sir o'tkaza olmaydi. Bunday me'yor shior, chaqiriq bo'lishi mumkin. Lekin, u jamoatchilik nazoratining tarkibiy qismi bo'la olmaydi.

Alohida shaxs yoki ijtimoiy guruh ijtimoiy me'yorlarga bo'yinsunishni istamasa yoki ularni chetlab o'tishga harakat qilsa, jamiyat majburlash choralarini qo'llaydi. Hozirgi jamiyatlarda majburlash orqali nazorat qilishning qat'iy ishlab chiqilgan qoida va tizimlari mavjud. Mazkur tizimlar me'yorlardan og'ishning tiplari va darajasiga ko'ra, mutanosib ravishda qo'llanadigan sanksiyalar yig'indisidan iborat.

2.Jamoatchilik nazoratining sub'ektlari va shakllari

Nodavlat notijorat tashkilotlarning davlat hokimiyati organlari faoliyati qonunlarga mosligini nazorat qilish huquqi ularning davlat boshqaruvidagi faqat yakuniy-nazorat bosqichida ishtirok etishi bilangina cheklanmaydi. Ular o'zlarining mazkur huquqini davlat boshqaruvining avvalgi bosqichlari, ya'ni rejalashtirish va tashkillashtirish bosqichlarida ham namoyon qilishlari mumkin. SHuning uchun nodavlat

notijorat tashkilotlari davlat hokimiyati organlari faoliyatining qonunlarga mosligini nazorat qilish huquqini faqat nazorat bosqichigabog'lab qo'yish unchalik to'g'ri bo'lmaydi.

Mazkur tashkilotlar davlat boshqaruvining rejalashtirish bosqichlaridayoq ishtirok etish huquqi ular davlat hokimiyati organlari, jumladan, mahalliy davlat boshqaruvi organlarining ijtimoiy ahamiyatga molik tadbirlar va dasturlarini rejalashtirish bosqichidayoq nazorat qilishida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, har qanday nazorat, jumladan, jamoatchilik nazoratining samaradorligi davlat hokimiyati organlari, jumladan, mahalliy davlat hokimiyati organlari muayyan tadbir va dasturlarni amalga oshirib bo'lgandan keyin ularning qonunlarga mos yoki mos emasligini nazorat qilishi mumkin va ba'zi hollarda zarur bo'ladi. Lekin bunday yo'l tutish samarali emas. Chunki tadbir yoki dastur amalga oshirilib, unga davlatning, ya'ni soliq to'lovchilarning mablag'lari sarflanib bo'lgandan keyin bu tadbir yoki dastur o'rsiz ekani aniqlansa, bu tadbir yoki dastur uchun mablag'lar noo'rin sarflangan, deb topish ehtimol to'g'ridir. Lekin endi noo'rin sarflangan mablag'larni qaytarib bo'lmaydi. SHuning uchun ham NNTlar o'zlarining nazorat qilish huquqini o'sha tadbir yoki dastur rejalashtirish bosqichida ekanidayoq amalga oshirishlari kerak. Buning uchun muayyan shart-sharoit zarur.

Ma'lumki, NNTlar hokimiyat funksiyalari va vakolatlariga ega emas. Lekin ular davlat hokimiyat organlari faoliyatini nazorat qilish huquqiga ega. Ana shu huquq samarali ishlashi uchun davlat hokimiyati organlari faoliyatining shaffofligini ta'minlash zarur. SHuning uchun mamlakatimizda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining ochiqqligini ta'minlash bo'yicha maxsus qonun qabul qilingan.

Bu Qonunning 5-moddasida, jumladan, shunday deyiladi: "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborot jumlasiga quyidagilar kiradi: davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan ishlab chiqilayotgan normativ-huquqiy hujjatlarning, normativ va boshqa hujjatlarning loyihalari to'g'risidagi ma'lumotlar;"⁷Mamlakatimizda jamoatchilik nazoratiga aloqador qonunlarning puxta o'ylab tuzilayotgani va qabul qilinayotgani Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati to'g'risidagi axborot jumlasiga normativ va boshqa hujjatlarning *loyihalari* to'g'risidagi ma'lumotlar kiritilganida ham namoyon bo'ladi. Mazkur holat jamoatchilik nazoratining davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyatini tadbirlar rejalashtirilishi bosqichidayoq nazorat qilish uchun imkoniyat yaratadi.

O'zbekiston Respublikasining "Jamoat birlashmalari to'g'risida"gi Qonunida ham fuqarolarning birlashmalar tuzish huquqi kafolatlangan: "Inson huquqlari to'g'risidagi Umumiy deklaratsiyaga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga asoslanib, ushbu Qonunda fuqarolarning jamoat birlashmalarini tuzish erkinligi ularning ajralmas huquqi sifatida mustahkamlab qo'yiladi"⁸Mazkur Qonunda "jamoat birlashmasi" tushunchasiga ta'rif ham berilgan: "O'z huquqlari, erkinliklarini xamda siyosat, iqtisodiyot, ijtimoiy rivojlanish, fan, madaniyat, ekologiya va hayotning boshqa sohalaridagi qonuniy manfaatlarini birgalikda ro'yobga chiqarish uchun birlashgan fuqarolarning xohish-irodalarini erkin bildirishlari natijasida vujudga kelgan ixtiyoriy tuzilma jamoat birlashmasidir." Ko'rinib turiptiki, jamoat birlashmalariga berilgan ta'rif ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan "Vikipediya" lug'atida keltirilgan ta'rifga to'la mos keladi va ta'kidlash joizki, bizning qonunimizda jamoat birlashmalariga berilgan ta'rifning bir qator jihatlari "Vikipediya" dagidankengroq va mustahkamroqdir.

Konstitutsiyamizda davlatimiz ijtimoiy davlat ekani mustahkamlab qo'yilgan. Jamoatchilik nazoratidavlatning ijtimoiyligini ta'minlaydigan muhim omildir. Jamoatchilik nazorati bo'lmagan davlatni ijtimoiy davlat deb bo'lmaydi. Jamoatchilik nazorati qanchalik kuchli bo'lsa, davlatning ijtimoiylik darajasi shunchalik yuqori bo'ladi. Davlat ijtimoiy hayotida xalq qo'llab-quvvatlagan narsalargina yashashi kerak.

Jamoatchilik ekspertizasi yakunlariga ko'ra aholi qo'llab-quvvatlamaydigan narsa va hodisalarga barham berish zarur. Jamoatchilik nazoratining shakllaridan biri bo'lgan jamoatchilik ekspertizasi mamlakatda yuz berayotgan siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy jarayonlarga aholining munosabatini aniqlaydi va mazkur jarayonlarning qay biri yashashi va qay biridan voz kechilishi kerakligi to'g'rsida xalqning hukmini ifodalaydi.

Fuqarolik jamiyati institutlari jumlasiga jamoat birlashmalari, siyosiy partiyalar, yoshlar, xotin-qizlar harakatlari, ekologik harakat, turli jamg'armalar, uyushmalar kiradi. Bu institutlar tom ma'noda jamoat birlashmalaridir. Konstitutsiyamizning XIII bobida jamoat birlashmalariga quyidagicha ta'rif beriladi: "O'zbekiston Respublikasida qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar, faxriylar va yoshlar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar va fuqarolarning boshqa uyushmalari jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etiladi."¹⁰

Ta'rifdan ko'rinib turibdiki, barcha fuqarolik jamiyati institutlarini jamoat birlashmalari tashkil qiladi. Demak, fuqarolik jamiyati institutlari jamoat birlashmalari sifatida jamoatchilik nazoratining sub'ektlari hisoblanadi. Mana shu jumlaning o'zida fuqarolik jamiyati institutlarining jamoatchilik nazoratini tashkil qilishdagi o'rni va roli o'z ifodasini topgan.

Jamoat birlashmalari orasida siyosiy partiyalar jamoatchilik nazoratini tashkil qilishda ancha faol ishtirok etmoqda. Mamlakatimizdagi eng ko'p sonli jamoat tashkiloti kasaba uyushmalaridir. Ular mehnatni muhofaza qilish, mehnatkashlarning dam olishini tashkil qilish va nazorat qilish kabi masalalarda birqancha ijobiy ishlarni amalga oshirdi.

Tashkilot va korxonalaridagi jamoa shartnomalarining ma'muriyat tomonidan bajarilishini nazorat qilish kasaba uyushmalarining eng asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Bu vazifani kasaba uyushmalarining ko'pchilik boshlang'ich tashkilotlari qoniqarli bajarmoqda.

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatining rivojlanishida muhim omillardan hisoblangan ommaviy axborot vositalari taraqqiy topmoqda. Hozirgi kunda mamlakatimizda o'nlab nodavlat telekanallari, yuzlab bosma axborot vositalari faoliyat yuritmoqda. Ularning bari jamoatchilik nazoratining sub'ektlari hisoblanadi. Jamoatchilik nazoratida ular ishtirokining o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, ular mazkur jarayonda bevosita ishtirok etishlaridan tashqari nazoratning boshqa sub'ektlari tomonidan aniqlangan qonunga xilof holatlarni keng jamoatchilikka etkazishda muhim rol o'ynaydi. Ular etkazgan ma'lumotlar jamoatchilikning qonunlarni buzish hollariga nisbatan murosasiz munosabatlarini shakllantiradi.

O'zbekistonda huquqiy davlat qurish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish davlat organlari barcha sohalaridagi faoliyatini jamoatchilik tomonidan nazorat qilinishini eng dolzarb masalalardan biriga aylantiradi. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish davlat hokimiyati organlari va o'zini o'zi boshqarish organlarining faoliyati shaffofligini ta'minlash, ijroiya hokimiyati organlari tomonidan tayyorlanayotgan ijtimoiy ahamiyatga molik qarorlarni jamoatchilik ekspertizasidan o'tkazish, ijroiya hokimiyati organlari qoshida jamoatchilik kengashlarini tuzish, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash mexanizmlarini yaratish bilan bog'liq.

Jamoatchilik nazoratining hokimiyat vakolatlariga ega emasligi, uning etarli ta'sir kuchiga ega emasligi to'g'risida noto'g'ri tasavvurlar keltirib chiqarishi mumkin. Aslida, unday emas. Jamoatchilik nazorati jarayonida aniqlangan qonundan chetga chiqish holatlari vakolatli davlat organlariga yoki jamoatchilik fikriga murojaat etish orqali bartaraf etiladi. Mazkur holat jamoatchilik nazorati sub'ektlari nazoratning ham huquqiy, ham ijtimoiy mexanizmlardan foydalanishi mumkinligini anglatadi. Davlat nazorati esa, asosan, huquqiy mexanizmlardan foydalanadi.

Jamoatchilik nazoratining mohiyati davlat hokimiyati organlari faoliyatiga tanqidiy munosabatda bo'lishdagina emas, ana shu tanqidiy munosabat orqali davlatni qo'llab-quvvatlashda ham namoyon bo'ladi.

Jamoatchilik nazoratining samaradorligini ta'minlashda muhim omillardan biri davlat hokimiyati organlari faoliyatining shaffofligidir. Yangi talablarga ko'ra, jismoniy va yuridik shaxslarning so'rovlari qayd etilgan kundan boshlab, 15 kun davomida ko'rib chiqilishi belgilandi. OAVning eksperiment sub'ektlari faoliyati, mansabdor shaxslar bilan intervyu tashkil qilish haqidagi so'rovlarni esa, etti kundan oshmagan muddatda ko'rib chiqish belgilandi.

Fuqarolik jamiyati shakllanishida fuqarolik jamiyati barcha institutlarining o'zaro aloqadorlikda ishlashi muhim ahamiyat kasb etadi. Jamoatchilik nazoratining maqsadi davlat hokimiyati organlarining aholi oldidagi barcha majburiyatlarini qanday bajarayotganliklarini nazorat qilishdan iborat. Mamlakatni modernizatsiyalash, korrupsiyaga qarshi kurash kuchaytirilayotgan hozirgi sharoitdajamoatchilik

nazoratining roli beqiyos darajada ortadi. Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish mamlakatda qonunchilikni ta'minlashning kafolati vazifasini bajaradi. Davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati turli ko'rinish, shakl va usullar yordamida o'tkaziladi. Jamoatchilik nazorati turlari va shakllarini to'la va chuqur anglash uchun quyidagi holat va hodisalar haqida aniq tasavvurlar hosil qilish lozim:

- davlat hokimiyat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati tushunchasining mazmun va mohiyatini tahlil qilish:

- jamoatchilik nazoratini tartibga solib turuvchi hujjatlarni tahlil qilish:

- fuqarolik jamiyati institutlarining jamoatchilik nazorati olib borishdagi amaliy faoliyatlarini tahlil qilish.

Jamoatchilik nazorati muayyan shakllarda olib boriladi. Jamoatchilik nazorati shakllari xilma xil bo'lib ularning asosiylari quyidagilar:

- jamoatchilik ekspertizasi;

- jamoatchilik monitoringi;

- jamoatchilik tinglovi;

- jamoatchilik surishtiruvi;

- jamoatchilik muhokamasi;

- jamoatchilik kuzatuv.

Jamoatchilik nazoratining hozirgi sharoitda bizning mamlakatimizda eng ko'p qo'llanayotgan shakllaridan biri jamoatchilik tinglovidir. Mazkur shakl ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan u yoki bu muammoni hal qilishda turli ijtimoiy guruhlarining manfaatlarini o'zaro kelishtirishga xizmat qiladi. Jamoatchilik tinglovi quyidagi maqsadlarni ko'zlab o'tkaziladi:

- ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan muammolarni aniqlash va muhokama qilish;

- mazkur muammoni hal qilishdan manfaatdor bo'lgan tomonlarni aniqlash;

- manfaatdor tomonlarning mazkur muammo bo'yicha mavqeini qayd qilish va barcha tomonlar uchun maqbul bo'ladigan qaror variantini ishlab chiqish.

Jamoatchilik tinglovi ishtirok etayotgan barcha tomonlarning o'z fikr va dalillarini bayon qilishini ko'zda tutadi. Bunda ular muhokama qilinayotgan masalaga aloqador bo'lgan hujjatlar bilan tanishib chiqadi.

Jamoatchilik tinglovining ishtirokchilari quyidagilar bo'lishi mumkin:

- mazkur muammoni kun tartibiga qo'yishda tashabbus ko'rsatgan tomon (investor, tayyorlangan loyiha mualliflari);

- mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining, ma'muriyat, davlat nazorat idoralarining vakillari;

- muhokama qilinayotgan masaladan manfaatdor bo'lgan jamoatchilik, shu jumladan, jamoat tashkilotlarining vakillari.

Jamoatchilik tinglovini tashkil etish va o'tkazishga mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, jamoat tashkilotlari va birlashmalarining vakillari jalb etilishi lozim.

Jamoatchilik tinglovining ob'ekti jamiyatda vujudga kelgan muammoni hal qilish bo'yicha tayyorlangan loyiha bo'lishi mumkin. Mabodo, loyiha tarkibida yopiq ma'lumotlar mavjud bo'lsa, loyiha mualliflari jamoat tinglovi uchun alohida ma'ruza tayyorlashadi. SHu bilan birga, muammoni hal qilish bo'yicha tayyorlangan hujjatning qisqacha mazmuni ko'pchilik uchun tushunarli bo'lgan sodda tilda tayyorlangan bo'lishi zarur.

Mamlakatimizda jamoatchilik nazoratining eng ko'p tarqalgan ko'rinishlaridan biri tuman va shaharlarda mahalliy hokimiyat organlari rahbarlari, xususan hokimlarning hudud aholisi oldida muayyan davr (chorak, yarim yil yoki yil) davomida rejalarning qanday bajarilayotgani to'g'risida axborot berishidir. Bunda hokimdan tashqari hududdagi aholiga xizmat ko'rsatadigan barcha tashkilot va muassasalarning rahbarlari hozir bo'lishadi. Tinglov davomida erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda yo'l qo'yilgan kamchiliklar, rejadani orqada qolish, ko'rsatilayotgan xizmatlarning to'laligi va sifati singari masalalar ham muhokama qilinadi. Bunday tinglovlar mamlakatimizdagi barcha hududlarda an'ana tusini oldi.

Jamoatchilik tinglovi yakunlari bo'yicha tashkilotchiquyidagi vazifalarni bajarishi zarur:

- qaror loyihasi bo'yicha tayyorlangan hujjatga tinglov jarayonida bildirilgan taklif va mulohazalar asosida tegishli o'zgarishlar kiritish;
- jamoatchilik tinglovi natijalarini hujjatlashtirish.

Jamoat tinglovining asosiy hujjatlari quyidagilar: muhokama qilinayotgan loyiha, berilgan savollar hamda takliflar, ularga berilgan javoblar; jamoatchilik tinglovining bayonnomasi; tomonlarning kelishmovchiligi qayd etilgan yakuniy hujjat; loyihaga tinglov natijasida kiritilgan o'zgarishlar ro'yxati.

Jamoat tinglovining yakunlovchi hujjatini ommaviy axborot vositalarida e'lon qilish tavsiya etiladi

Jamoatchilik tinglovi muammoga ekspertlarni jalb qilish, tinglov haqida ommaviy axborot vositalarida e'lon berish, jamoatchilik tinglovini o'tkazadigan joyni ijaraga olish kabi moliyaviy mablag'larni talab etadigan masalalar bilan bog'liq. Odatda, tegishli moliyaviy mablag' bu muammoni hal qilishdan manfaatdor tomon va hal qilish uchun buyurtma bergan buyurtmachi yoki investor tomonidan qoplanadi. SHuningdek, qo'shimcha mablag'lar (xayriya mablag'lari, jamoat tashkilotlari a'zolaridan tushgan badallar) ham jalb qilinishi mumkin.

Jamoatchilik ekspertizasi. "Ekspertiza" tushunchasi muayyan masalani mutaxassislar tomonidan o'rganish va u haqda xulosalar berishni anglatadi. Ijtimoiy sohada shunday masala va muammolar mavjudki, ularni o'rganish va tadqiq qilish muayyan qiyinchiliklar bilan bog'liq. Bu qiyinchiliklar o'rganilayotgan masala va muammoning murakkabligi tufayli vujudga keladi. SHuning uchun ham, jamiyatda ekspertiza qilishga katta ehtiyoj mavjud.

Ekspertiza qilish, ko'pincha, biror bir hujjat, loyiha, bajarilgan ish natijalari haqida xulosa berishni anglatadi. Ijtimoiy ekspertiza mutaxassis (ekspert)lar tomonidan ob'ektning holatini tashxislash, uning haqidagi axborot to'g'riligi va ishonchliligini aniqlash, uning keyingi tadrijini, shuningdek, boshqa ob'ektlarga ta'sirini prognozlash hamda qaror qabul qilish uchun tavsiyalar ishlab chiqishni qamrab oladigan tadqiqotdir. Ekspertiza, jumladan, jamoatchilik ekspertizasi to'rt funksiyani bajaradi:

1. Diagnostik funksiya. Mazkur funksiya o'rganilayotgan ob'ektning holatini aniqlashni ifodalaydi.
2. Axborot-nazorat funksiyasi. Mazkur funksiya ob'ekt va uning atrofidagi muhit haqidagi axborotni o'rganish, uning to'g'riligiva ishonchliligini aniqlash. Agar axborotda noaniqlik va noto'g'ri ma'lumotlar bo'lsa, ularga tegishli tuzatishlar kiritishni bildiradi.
3. Prognostik funksiya. Mazkur funksiya o'rganilayotgan ob'ektning yaqin, o'rta va uzoq istiqbolda qanday holatga o'tish ehtimolini aniqlashni bildiradi.
4. Loyihalash funksiyasi. Mazkur funksiya o'rganilayotgan ob'ektning ekspertiza qilish natijalarini ijtimoiy loyihalash va qarorlar qabul qilishda qo'llashni nazarda tutadi.

Jamoatchilik ekspertizasining ob'ektlari davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining faoliyati, ijtimoiy institut va jarayonlar, konsepsiyalar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar bo'lishi mumkin. Jamoatchilik ekspertizasidan o'tkazish lozim bo'lgan ob'ektlarning barchasini sanab o'tish juda ko'p vaqt talab qiladi. Umumlashtirib aytganda, jamoatchilik ekspertizasining ob'ekti davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining qonunlarga mosligi yoki mos emasligidan tashqari, ijtimoiy, siyosiy ahamiyatga molik barcha faoliyat va jarayonlar bo'lishi mumkin. Lekin jahondagi mamlakatlar o'z taraqqiyotining turli bosqichlaridagi ehtiyojlaridan kelib chiqib jamoatchilik nazoratining turli qirralari yoki ob'ektlariga oid qonunlar qabul qilishi mumkin. Jamiyat, ijtimoiy

guruh yoki alohida shaxslar hayoti va faoliyatiga ijobiy yoki salbiy ta'sir o'tkazishi mumkin bo'lgan har qanday hujjat va qarorlar ekspertizadan o'tkazilishi mumkin.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari qabul qilgan yoki qabul qilmoqchi bo'lgan qarorlar quyidagi hollarda ekspertizadan o'tkazilishi tavsiya etiladi:

- qabul qilingan yoki qilinayotgan qarorlarning aholi hayot faoliyatiga va turmush darajasiga o'tkazadigan ta'siri miqyosini aniqlash zarur bo'lganda;
- qabul qilingan qarorni amalga oshirishning oqibatlari turli ijtimoiy guruhlar, turli hududlar hayotida vujudga keltiradigan oqibatlari qay darajada turli-tuman bo'lishi mumkinligini aniqlash zarur bo'lganda;
- qabul qilingan qaror va hujjatlar to'g'risida turli-tuman, bir-biriga zid fikrlar mavjud bo'lganda;
- qabul qilingan yoki tayyorlangan qaror etarli asoslanmaganda. Uning ijobiy va salbiy oqibatlari qanday bo'lishi aniq bo'lmaganda;
- qaror qabul qilayotgan organ mazkur qarorning oqibatlarini bashorat qilishga ehtiyoj sezganda;
- bir-biriga zid bo'lgan qaror variantlari mavjud bo'lganda.

Bizning mamlakatimizda jamoatchilik nazorati bo'yicha tayyorlangan qonun loyihasi bo'yicha o'tkaziladigan jamoatchilik ekspertizasining maqsadi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining amaldagi qonunlarga mosligini, shuningdek, mazkur qarorlar fuqarolar manfaatlariga hamda jamoatchilik fikriga qay darajada mosligini aniqlashdan iborat.

Jamoatchilik ekspertizasi murakkab jarayon bo'lganligi tufayli, uning ob'ektivligi va xolisligiga erishishning asosiy yo'li ekspertlarning hamkorlikda ish olib borishidir.

Jamoatchilik nazoratining monitoring shakli. Jamoatchilik nazoratining monitoring shakli dastlab atrof-muhitdagi o'zgarishlarni o'rganishda qo'llangan. Masalan, O'zbekistonda nazoratning monitoring shakli Orolbo'yi mintaqasida bir qator holat va ko'rsatkichlarni kuzatish maqsadida o'tkazilgan. Jamoatchilik nazoratiga ekologiya sohasidan kirib kelgan mazkur usul, keyinchalik, jamiyat hayotining boshqa sohalarida ham qo'llana boshladi.

Mamlakatni modernizatsiyalash jarayonida mavjud muammolarni hal qilish yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Lekin, vujudga kelayotgan yangi muammolar taraqqiyotning yangi, yuqoriroq bosqichida, shu bosqichning talablariga mos ravishda hal qilinadi. Ana shunday muammolarni samarali hal qilish uchun jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar tadrijini muntazam tahlil qilish zarurati vujudga keladi. Ana shunday tahlil talablariga jamoatchilik monitoringi to'la javob beradi. Ijtimoiy munosabatlar tadrijini tashxis qilish va bashorat qilish vazifasini bajaruvchi jamoatchilik monitoringi, ayni paytda, mazkur jarayonlarni boshqarish bo'yicha tezkor axborot olish imkonini ham beradi.

Jamoatchilik monitoringining boshqa tadqiqot usullaridan afzalligi shundaki, uning yordamida ijtimoiy ko'rsatkichlarning keng doirasi bo'yicha olinadigan ma'lumotlarni muntazam to'ldirib va uyg'unlashtirib borish imkoni paydo bo'ladi. Axborotlarni ana shunday to'ldirish va uyg'unlashtirish asosida muntazam yangilanib turuvchi axborot banki yaratiladi. Ayni mana shu afzalligi jamoatchilik monitoringining keng tarqalishi uchun asos yaratmoqda.

Jamoatchilik monitoringi jamoatchilik faolligining yangi shakli bo'lib, muayyan tizimlar to'g'risida muntazam va ilgarilab boruvchi axborot olish imkonini beradi. Olingan axborotlarda tizimning holati monitoring ko'rsatkichlari yordamida ifodalanadi. Monitoring ko'rsatkichlari komplekslik va integrativlik mezonlari asosida shakllanadi. Komplekslik tushunchasi tizimning turli tarkibiy qismlari to'g'risida axborot olishni anglatadi, integrativlik mezoni olinayotgan axborotning o'sha tarkibiy qismlari o'zaro ta'sirini ifodalashni ta'minlaydi. Mazkur axborotlar tizimdagi miqdoriy va sifat o'zgarishlarni o'zaro aloqadorlikda ifodalaydi.

"Monitoring" tushunchasi muayyan ob'ektlarning holati to'g'risida maxsus tashkil etilgan tizimli kuzatishni anglatadi. Masalan, atrof-muhitni monitoring qilish tabiatdagi ob'ektlarning holati va ulardagi o'zgarishlarni kuzatishni anglatadi.

Jamoatchilik monitoringi nodavlat notijorat tashkilotlar va umuman, fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan davlat hokimiyati organlari faoliyatining amaldagi qonunchilikka mos yoki mos emasligini nazorat qilish maqsadida amalga oshiriladi. Jamoatchilik monitoringi davlat hokimiyati organlari faoliyatiga baho berish bilan birga, zarur bo'lgan hollarda ularni korreksiya qilish imkonini ham yaratadi.

Jamoatchilik monitoringi quyidagi tamoyillarga asoslanib o'tkaziladi:

- tizimlilik va xolislik;
- qonuniylik va ochiqlik;
- olinayotgan ma'lumotlarning ishonchligi.

Ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlarni jamoatchilik monitoringidan o'tkazishning maqsadi mazkur dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir. Bunday tavsiyalar monitoring natijalarini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazish asosida qabul qilinadi.

Ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlarni jamoatchilik monitoringidan o'tkazish texnologiyasi o'zaro bog'liq va muayyan ketma-ketlikda tashkil etilgan harakatlar yig'indisi bo'lib, ularni amalga oshirish manfaatdor shaxs va tashkilotlarga, birinchi navbatda, nodavlat notijorat tashkilotlarga ijtimoiy ahamiyatga molik mazkur dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish imkoniyatini beradi. Bunday ishtirok aholiga ko'rsatilayotgan ijtimoiy xizmatlarning sifati va samaradorligini oshirishni nazarda tutadi.

Jamoatchilik monitoringi bir necha usullardan foydalanib o'tkaziladi. Bunday usullar jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin: statistik tahlil; byudjet tahlili; huquqiy tahlil; so'rovnomalari; intervyu.

Monitoring o'tkazish dasturimuammoli vaziyatni tavsiflashni ham qamrab oladi. Monitoring ana shu vaziyatni statistik ma'lumotlar, ommaviy axborot vositalarida chop etilgan ma'lumotlar, shuningdek, boshqa manbalardan olingan ma'lumotlar asosida tahlil qilishni nazarda tutadi. Ana shunday tahlil asosida ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlarning mazmuni, maqsadga yo'naltirilganligi muammoni hal qilish uchun belgilangan tadbirlarning etarli yoki etarli emasligi, asoslanganligi, amalga oshirish mexanizmlari mavjudligi, jamoatchilik fikri hisobga olingani yoki olinmaganligi, uni tuzishda jamoatchilikning ishtirok etish darajasi baholanadi.

Jamoatchilik monitoringidan o'tkazishning tashkiliy shakli tashabbuskor tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan loyiha hisoblanadi. Loyihada jamoatchilik monitoringini tashkil qilishning asosiy bosqichlari ifodalangan bo'ladi: tayyorgarlik ko'rish bosqichi, jamoatchilik monitoringi bo'yicha tadbirlarni tashkil qilish bosqichi, yakunlovchi bosqich.

Jamoatchilik muhokamasi. Jamoatchilik muhokamasi ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan me'yoriy-huquqiy hujjatlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlarning loyihalari, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining qaror, buyruq va farmoyishlari, shuningdek, ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan boshqa hujjat va materiallarni tahlil qilishga bag'ishlanadi. Amaldagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar bo'yicha jamoatchilik muhokamasi ularga o'zgarishlar kiritish, yoki ularni yangi tahrirda qabul qilish zarur bo'lgan hollarda jamoatchilik fikri hisobga olinishini ta'minlash maqsadida o'tkaziladi.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda qabul qilinadigan qonun loyihalarini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazish odat tusiga kirdi. Milliy ong va milliy ma'naviyatning tiklanishi va rivojlanishi natijasida qonunlardan tashqari, ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan boshqa hodisalarni muhokama qilish ham ijtimoiy amaliyotda mustahkam o'rin egallay boshladi.

Oliy Majlis fuqarolarning vakillik organi sifatida mamlakat hayotida muhim rol o'ynaydi. Shunday bo'lsa ham, Qonunchilik Palatasi hamda Senat a'zolari qonunlarning sifatli bo'lishi hamdaijtimoiy hayotda o'z o'rnini egallashini ta'minlash uchun, ularning loyihalarini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazishga ehtiyoj sezadilar. Bundan tashqari, qonunlar legitimlikka ega bo'lishi uchun, keng xalq ommasini ularning muhokamasiga jalb qilish zarur bo'ladi.

Qonunlarning loyihalari bo'yicha loyiha mavzusi bo'yicha mutaxassis bo'lgan ekspertlar jalb qilinadi. Ayni paytda, qonunlarni qabul qilishda ekspertlardan tashqari, turli maqsadli guruhlarga murojaat qilish ham zarur bo'ladi. Bunday maqsadli guruhlarga mazkur qonunning qabul qilinishidan manfaatdor bo'lgan tomonlarni kiritish mumkin. Masalan, chorvachilikni rivojlantirishga oid qonun qabul qilinmoqchi bo'lsa, uning loyihasi muhokamasiga, birinchi navbatda, chorvadorlarning vakillari jalb qilinishi kerak. Bundan tashqari, chorva hayvonlariga em-xashak etkazib beruvchi dehqonlar, omuxta em etkazib beruvchi sanoat vakillarini ham jalb qilish maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, chorvachilik mahsulotlarini iste'mol qiluvchi keng xalq ommasi vakillari ham ishtirok etishi shart bo'ladi. Mana shu bir qonun loyahasini muhokama qilishga jalb qilinganlar orasida bir necha maqsadli guruh vakillarini ko'rish mumkin. Sanab o'tilgan guruhlardan tashqari, qonun loyahasini muhokama qilishga mamlakatimizdagi ijroiya va qonun chiqarish

organlarining, shuningdek, mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining vakillarini ham jalb etish maqsadga muvofiq. Bulardan tashqari, qonun loyahasini muhokama qilishda fuqarolik jamiyatlari institutlari (kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, iste'molchilarning huquqlarini himoya qiluvchi tashkilotlar, huquqni himoya qiluvchi tashkilotlar, yoshlar tashkilotlarining vakillari ham) ishtirok etishi zarur bo'ladi. Sanab o'tilganlardan tashqari, mamlakatdagi har bir fuqaro qonun muhokamasida ishtirok etishi mumkin.

Jamoatchilik muhokamasi o'z mohiyatiga ko'ra, ijtimoiy-siyosiy jarayon bo'lib, davlat boshqaruvida siyosiy qadriyatlarni, ya'ni fuqarolarning siyosatni ishlab chiqishdagi ishtirokini ta'minlashga qaratilgan bo'ladi. Davlat boshqaruvi uchun siyosiy qadriyatlardan tashqari, huquqiy qadriyatlar ham xos bo'lib, ular siyosiy qarorlar qabul qilish chegaralarini belgilab beradi, alohida fuqarolarning va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning huquqlarini himoya qiladi. Qarorlar qabul qilishda siyosiy va huquqiy qadriyatlardan tashqari, boshqaruv qadriyatlari ham mavjud bo'lib, ular qonunlarni amalga tadbiiq qilish jarayonida namoyon bo'ladi. Huquqiy qadriyatlar jumlasiga huquqning ustuvorligi, tenglik kabilar kirs, boshqaruv qadriyatlariga boshqaruv organlari faoliyatining samaradorligi, optimalligi kabilarni kiritish mumkin.

Jamoatchilik muhokamasini o'tkazishda ishtirokchilar oldindan ro'yxatdan o'tishlari, xulq-atvor qoidalariga hamda jamoatchilik muhokamasini o'tkazish reglamentiga amal qilishlari shart.

Muhokama qilinayotgan loyihani ko'rib chiqayotgan davlat hokimiyati organi yoki mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organi jamoatchilik muhokamasi tashkilotchisini mazkur tavsiyalarni ko'rib chiqish muddati va tartibi to'g'risida oldindan xabardor qilishi shart.

Jamoatchilik surishtiruvi. Jamoatchilik surishtiruvi keng jamoatchilikka ma'lum bo'lmagan va kam o'rganilgan, ayni paytda, jamoatchilik qiziqishini uyg'otgan muammoni atroflicha va batafsil tadqiq etish maqsadida o'tkaziladi. Jamoatchilikning qiziqishini uyg'otadigan masalalar jumlasiga jinoyatchilikni fosh etish yoki oldini olish, jamoat tartibini buzish, korrupsiya va adolatsizlikni fosh etish, odamlarning salomatligi va xavfsizligini himoya qilish, ijtimoiy muhim masalalar bo'yicha etarli ma'lumot asosida qarorlar qabul qilinishi uchun zarur bo'lgan axborotni ommalashtirish kabilarni kiritish mumkin.

Jamoatchilik surishtiruvining ob'ekti ko'pchilikni qiziqtirgan har qanday hodisa, voqea yoki tamoyil bo'lishi mumkin.

Boshlangan surishtiruvlarda mazkur muammoga qiziqqan jamoat tashkilotining har qanday a'zosi ishtirok etishi mumkin. Jamoatchilik surishtiruvini boshlagan jamoat tashkiloti jamoatchilik surishtiruvining etakchisi mavqeiga ega bo'ladi. Etakchi surishtiruvga foyda keltirishi mumkin bo'lgan mutaxassis va shaxslarni jalb etishi mumkin. SHu bilan birga, etakchi surishtiruvning har qanday bosqichida har qanday ishtirokchini surishtiruvdan chetlashtirishi mumkin. Bunda u chetlashtirishning sabablarini bayon qilishi lozim.

Etakchi tashkilotning qarorisiz masalani muhokama bosqichiga olib chiqishi mumkin emas. SHuning uchun masalani keyingi bosqichga olib chiqishdan avval etakchi avvalgi bosqichda barcha vazifalar bajarilganiga ishonch hosil qilishi lozim.

Surishtiruvning barcha bosqichlarini yopiq rejimda o'tkazish tavsiya etiladi. Bu esa, surishtiruv doirasidagi barcha masalalar, tahlillar, tortishuvlar va boshqa materiallar faqatgina surishtiruv ishtirokchilariga ma'lum qilinishini anglatadi. Bundaycheklash oxirigacha tekshirilmagan axborot va materiallartarqab ketishining oldini olish maqsadida amalga oshiriladi. Biroq, surishtiruv jarayonida shunday vaziyat ham vujudga kelishi mumkinki, unda surishtiruv olib borilayotganiga jamoatchilikning e'tiborini tortish zarur bo'lib qoladi. Bunday hollarda surishtiruvga yangi odamlar, yangi ekspertlar va jurnalistlarni jalb qilishga to'g'ri keladi.

3. Ijtimoiy sheriklikning nazariy asoslari

Ijtimoiy nizolarni tizimli tahlil qilish bo'yicha dastlabki urinishlarni italiyalik davlat arbobi va nazariyotchi Nikkolo Makiavelli amalga oshirgan edi. U birinchilardan bo'lib nizolarning faqat vayronkor

emas, balki yaratuvchilik funksiyalari ham mavjudligiga e'tibor qaratdi. Bunda u nizolarga to'g'ri ta'sir o'tkazish zarurligini ta'kidladi. Uning fikriga ko'ra bunday vazifani davlat bajarishi lozim edi.

Ijtimoiy mehnat munosabatlari tizimini birinchilardan bo'lib angliyalik Frensis Bekon nazariy tahlil qildi. U ijtimoiy tabaqalarning fikrlarini mensimaslik, boshqaruv jarayonidagi xatoliklar, mish-mishlar va g'iybatlarning tarqalishi jamiyatdagi nizolarning paydo bo'lishiga olib kelishini dalillar bilan ko'rsatib berdi.

Odamlar o'rtasida ijtimoiy shartnoma tuzish zarurligi g'oyasi Tomas Gobbsning asarlarida bayon qilindi. Mazkur shartnoma jamiyatning o'zini o'zi himoya qilishi hamda xususiy mulkning abadiy bo'lishiga xizmat qiladi. Uning "Leviatan", "Fuqarolar haqidagi ta'limotning falsafiy elementlari" asarlarida ijtimoiy shartnomaga erishish zarurligi asoslab berilgan. Bunday shartnoma umumiy kelishuv hamda xususiy mulkning xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yangi davrga kelib ma'rifatparvar faylasuf Jan-Jak Russoning ijtimoiy shartnoma to'g'risidagi g'oyalari keng tarqaldi. Uning asarlarida ijtimoiy shartnoma odamlar o'rtasida yo'qotilgan ijtimoiy munosabatlarning uyg'unligini, o'zaro kelishuv va tinchlikka intilishni qayta tiklaydi.

Yollanma ishchi va ish beruvchi kapitalist o'rtasidagi o'zaro munosabatlar Adam Smit asarlarida ilk bor tahlil qilindi. Xo'jalik yuritishning asosiy maqsadi foyda olish ekanini e'tirof etar ekan, u erkin raqobat, xususiy mulk humronligi, savdo-sotiq erkinligi, davlatning iqtisodiyotga aralashmasligi iqtisodiy hayotning "tabiiy tartibi" degan xulosaga keldi. Uning fikriga ko'ra, yollanma ishchilar va kapitalistlar o'rtasidagi o'zaro kurash jamiyatning rivojlanib borishi manbai, raqobat esa insoniyat uchun farovonlik keltiruvchi hodisadir.

Nemis faylasuflari Leybnits va Immanuel Kant fikriga ko'ra odamlar o'rtasidagi murosa va tinchlik ijtimoiy-iqtisodiy hayotda shartnoma va kompromissga erishish asosida ta'minlanishi lozim. Tovar ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi o'zaro mahsulot almashish g'oyasi hamda turli ijtimoiy kuchlar o'rtasidagi kurash muammolarini P'er Jozef Prudon tomonidan tadqiq qilindi.

Fransiyalik olim Lui Ogyust Blanki kapitalistik jamiyatni tanqid qilar ekan tarixiy taraqqiyotni ma'rifatning tarqalishi va shu asosda madaniy-ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi sifatida talqin qildi.

Ijtimoiy sheriklikning nazariy konseptual asoslari ijtimoiy harakat nazariyasi, ijtimoiy birdamlik, ijtimoiy kelishuv, ijtimoiy jipslik to'g'risidagi g'oyalar asosida shakllandi.

M.Veber fikriga ko'ra an'anaviy harakat tahlil qilish hamda oqilona tanqid qilish mumkin bo'lmagan madaniy an'analarda mustahkamlangan xulq-atvor namunasidir. Harakatning mazkur tipi ahamiyati odamlarning kundalik xulq-atvori ko'pincha ana shu tarzda yuz berishi bilan belgilanadi. Bunday harakatlarda hal qiluvchi rolni urf-odatlar, turli darajada anglangan odatlarga sadoqat o'ynaydi.

Ijtimoiy harakat nazariyasi amerikalik sotsiolog Parsons tomonidan tadqiq etildi. U sub'ektlarning o'zaro ta'siri mexanizmlarini tadqiq qildi. Bunda u ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan me'yorlar, xulq-atvor andozalari faoliyatning ichki motivlariga aylanishi jarayoniga alohida ahamiyat berdi. Muvozanat, konsensus, ijtimoiy tizimning me'yoriy holatidagi eng muhim belgilar ekaniga e'tibor qaratar ekan T.Parsons ana shu holatni nazorat qilish va tartibga solish jarayonlariga katta e'tibor berdi. Uning fikricha, aynan ana shu jaryonlar jamiyatni ko'ngilsiz nizolardan himoya qiladi. Uning tadqiqotlarida konsensus muammosi o'zaro kelishilgan harakat yo'llarini izlash bilan bevosita bog'liq tarzda tadqiq etiladi. Bunday o'zaro ta'sir sheriklarning o'zaro ekspektatsiyalariga, ya'ni bir-birlaridan kutayotgan harakatlar va natijalarga asoslanadi.

Ijtimoiy sheriklikning nazariy va tashkiliy asoslaridan biri bo'lgan konsensusni nemis sotsiologi Yu.Xabermas demokratiyaning muqobili sifatida talqin qiladi. Uning talqinida demokratik usul jamoa va jamiyatni ikkiga: ko'pchilik va ozchilikka bo'lib qo'yadi. Konsensus esa bo'lingan jamoa va jamiyatni birlashtiradi. Bunga u hal qilinayogan muammoga nisbatan ko'pchilikning fikrini aniqlash yo'li bilan emas, barcha tomonlar qarshi bo'lmagan echimni topish yo'li bilan erishadi. Konsensusga erishish uchun

manfaatlari va yondashuvlari bir-biriga unchalik mos kelmayotgan tomonlar hech bir tomon qarshi bo'lmagan echimni topishga harakat qilishlari va topishlari kerak.

Konsensus mohiyatan kelishuvni bildiradi. Lekin uning XX asrgacha mavjud bo'lgan kelishuvlardan farqi shundaki, u kelishuvga erishishning yangi samarali amaliyotini yaratdi. Unga ko'ra manfaatlari bir-biriga mos kelmaydigan tomonlar o'zaro munosabat va muzokaraga kirishar ekan, ular avvalo bir-birlariga yon bosishlari kerak. Qolaversa, ular barchani qoniqtiradigan, hech bo'lmaganda hech qaysi tomonda qarshilik uyg'otmaydigan echimni topishga harakat qilishlari va topishlari lozim. Bunday echimning topilishi konsensusga erishganlikni bildiradi.

Ijtimoiy sheriklik tarixi va tadrijini qisqacha ko'rib o'tish shundan guvohlik beradiki, ungacha mavjud bo'lgan barcha nazariya va mafkuralar faqat u yoki bu sinf, ijtimoiy guruh manfaatlarini ifodalagan. Ijtimoiy sheriklik nazariyasi munosabatga kirishuvchi barcha ijtimoiy guruhlar manfaatini uyg'unlashtirilgandagina jamiyatda totuvlik va ijtimoiy barqarorlik vujudga kelishi mumkinligini asoslaydi. Shuning uchun bu nazariya u yoki bu sinf nazariyasi emas, o'zaro munosabatlarga kirishayotgan barcha ijtimoiy guruhlar manfaatlarini uyg'unlashtirish orqali ifodalaydigan nazariya hisoblanadi. Ijtimoiy guruhlar manfaatlarini uyg'unlashtirish fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirishning muhim sharti va asosi hisoblanadi.

Ijtimoiy sheriklik jarayonida o'zaro ta'sirning eng muhim belgilaridan biri konsensusga yo'naltirilganlikdir. Bu belgi ijtimoiy sub'ektlarning maqsadlari va manfaatlarini mavqelarni o'zaro yaqinlashtirish orqali ro'yobga chiqarishni nazarda tutadi. Bu jarayon tomonlarning bosim o'tkazishga moyilligini inkor qiladi. Tomonlardan birining bosim o'tkazishga intilishi bir zumda ijtimoiy sheriklikni yo'q qilib uni o'zaro kurashga aylantiradi.

Ijtimoiy sheriklikning juda muhim belgilaridan biri erkin fikr almashishning kafolatlanganligi, tomonlar o'zining me'yoriy qadriyatli tizimlarini erkin taqdim qila olishi hisoblanadi.

Ijtimoiy sheriklik nazariyasi nizolar muammosi bilan chambarchas bog'liq holda vujudga keladi. Chunki ijtimoiy sheriklik nizolarni hal qilish jarayonida vujudga keladi va nizolarni hal qilish uchun xizmat qiladi. Ijtimoiy sheriklik nizolar tufayli yuzaga keladi, nizolardan o'sib chiqadi. Bu jarayon nizolarni boshqarish hamda manfaatlarini kelishtirish asosida hal qilishga intilish bosqichida, shuningdek, kompromissga, konsensusga intilish bosqichida yuz beradi.

Ijtimoiy sheriklikning jamiyat hayotiga keng tadbiiq etilishi o'z-o'zidan avtomatik tarzda yuz beradigan hodisa bo'lmay, atroflicha va puxta o'ylab amalga oshiriladigan siyosat natijasidir. Mamlakatimizda bunday siyosatni Islom Karimov ishlab chiqdi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-ma'naviy islohotlarning negizida yotgan besh tamoyil ijtimoiy sheriklikning jamiyat hayotida ildiz otishi uchun sharoit yaratdi.

Ijtimoiy sheriklik turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlarning manfaatlarini maksimal darajada hisobga olish, muvofiqlashtirish va imkon boricha to'laroq ro'yobga chiqarishni nazarda tutadi.

Ijtimoiy sheriklik mohiyat e'tibori bilan jamiyatda konsensus va osoyishtalik o'rnatilishiga, shuningdek, turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlar o'rtasidagi tarangliklarni yumshatishga, turli darajadagi hokimiyat organlari va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari o'rtasida siyosiy birdamlikni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'ladi.

Har qanday mamlakat hududida aholining ko'pchiligi manfaatlarini ko'zlaydigan adolatli ijtimoiy tartibotlarni joriy etish faqatgina davlat organlarining ishi emas. Jahon tarixi guvohlik berishicha, ijtimoiy nizolarni alohida holda davlat ham, oila ham, bozor munosabatlari ham hal etolmaydi. Faqatgina ijtimoiy sheriklik, ya'ni ijtimoiy-siyosiy maydondagi turli kuchlarning konstruktiv muloqotigina insonlarga xos turmush kechirish imkoniyatlarini berishi mumkin. Hozirgi kunda O'zbekistonda ijtimoiy sheriklik munosabatlari hayotga tadbiiq etishning asosiy maqsadi davlat va fuqarolik jamiyatlari o'rtasida katta ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlarni amalga oshirishda o'zaro hamkorlikni ta'minlashdir.

O'zaro hamkorlik jamiyatda mavjud bo'lgan qashshoqlik, jinoyatchilik, atrof-muhitning ifloslanishi, etimlik singari ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun zarur. Bu jarayonda ishtirok etayotgan barcha tomonlar ana shu muammolarni hal etishda o'zlarining mas'uliyatlarini his etishlari lozim. Ayni paytda ular bu muammolarni hal etish uchun turlicha imkoniyatlar va turlicha tasavvurlarga ega. Ana shu turlichalik, o'zaro tafovutlar, ba'zi ziddiyatlarga qaramay o'zaro sheriklik munosabatlarini o'rnatish mumkin va zarur.

Ijtimoiy sheriklikning muhim qirralaridan biri ijtimoiy muammolarni hal qilish yo'llari va usullarini birgalikda topish, bu muammolarni echishga keng jamoatchilikni jalb etish hamdir.

Ijtimoiy sheriklikning tadbiriq etilishi davlatning kuchli, barqaror va samarador bo'lishiga olib keladi, chunki u hokimiyatning maqsadlari va harakatlarini keng jamoatchilik tomonidan ma'qullanishi, qo'llab-quvvatlanishini ta'minlaydi. Ijtimoiy sheriklik g'oyalari keng xalq ommasini maqsadlari va manfaatlariga yaqin bo'lib, tegishli tushuntirish ishlari olib borilganda, u ko'pchilik aholi tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Bu tamoyil xalqni hokimiyat bilan yaqinlashtiradi, adolatli, samarali jamiyat shakllanishiga ko'maklashadi.

Demokratik tamoyillarga amal qiladigan davlatning maqsadi huquqiy davlatni shakllantirishdir. Huquqiy davlat fuqarolik jamiyati qurishning muhim sharti hisoblanadi. Ko'ngilli jamoat birlashmalarida, kasaba uyushmalarida, xayriya jamg'armalari va boshqalarda ishtirok etish har bir fuqaroning shaxsiy ishi bo'lsa ham, aslida u jamiyat va shaxsning munosabatlari darajasini ko'rsatadigan indikator hisoblanadi. Bunday birlashmalarda ishtirok etish bir tomondan shaxsiy ish bo'lsa, ikkinchi tomondan, ulkan siyosiy ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy hodisadir. Fuqarolar o'z erkinliklari va huquqlaridan foydalanib, jamoat birlashmalariga a'zo bo'lar ekan, o'z zimmlariga muayyan mas'uliyat va majburiyatni oladilar. Jamoat birlashmalariga a'zo bo'lishdan avval fuqarolar o'sha birlashmalarining maqsadlari, tamoyillari, strategiya va taktikalaridan xabardor bo'lishlari zarur.

Jamiyatda mavjud muammolarni aniqlash, ifodalash va tegishli tashkilotlarga etkazishda jamoat birlashmalari muhim rol o'ynaydi. Ularning mas'uliyati ham xuddi mana shunda, ya'ni muammoni aniqlash va davlat yoki biznes vakillariga etkazishda ko'rinadi. Ana shu birlashmalar faoliyatida ishtirok etar ekan, fuqarolar muayyan muammolar to'g'risida atroflicha ma'lumotga ega bo'ladi va bu ma'lumot ularning zimmasiga muammoni echish yo'llarini izlash, undan davlat hokimiyati organlari va biznes vakillarini tegishli tarzda xabardor qilish mas'uliyatini yuklaydi. Fuqarolarning mana shu jarayonda faol ishtirok etishi ijtimoiy sheriklikning harakatga keltiruvchi kuchi hisoblanadi.

Ijtimoiy sheriklik sub'ektlaridan biri bo'lgan davlatning funksiyalari ana shu sheriklikni rivojlantirish uchun huquqiy va iqtisodiy stimullarni yaratishdan iborat. O'zbekistonda davlatning eng muhim funksiyalaridan biri jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlar o'rtasidagi muvozanatni va dialogni saqlab turishdir. Davlat tomonidan o'tkazilayotgan kuchli ijtimoiy siyosat aholining muayyan guruhlari haddan tashqari boyib ketishi, boshqa guruhlar esa qashshoqlashib ketishining oldini olib turadi. Bunday siyosatning maqbulligi shundaki, juda boy va juda qashshoq guruhlar o'rtasida nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va madaniy tafovutlar kelib chiqadi. Bunday tafovutlarning kuchayishi esa, ziddiyatlarga, ijtimoiy larzalarga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy sheriklik turli mamlakatlarda umumiy xususiyatlar bilan bir qatorda milliy o'ziga xosliklarga ham ega bo'ladi. Ko'pincha ijtimoiy sheriklik tushunchasi ijtimoiy ongda adekvat tarzda aks etmaydi. Chunki, ijtimoiy sheriklikni to'la va chuqur tushunish uchun ijtimoiy fanlar, xususan, sotsiologiya, ijtimoiy falsafa, huquqshunoslik fanlari bo'yicha muayyan bilimlarga ega bo'lish taqozo etiladi. Ba'zan tashkilotlar ichidagi yoki tashkilotlar o'rtasidagi har qanday hamkorlikni ijtimoiy sheriklikning ko'rinishi sifatida qabul qilinadi. Aslida bu haqiqatga unchalik to'g'ri kelmaydi. Bunday hamkorlik oddiy sheriklikning ko'rinishidir. Ijtimoiy sheriklik, yuqorida ta'kidlanganiday, katta ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi sheriklikni anglatadi.

Hozirgi kunda ijtimoiy sheriklikning mohiyati ijtimoiy-siyosiy maydondagi kuchlar: davlat tuzilmalari, tijorat korxonalari va notijorat tashkilotlari o'rtasidagi konstruktiv aloqadorlik sifatida anglashiladi. Ijtimoiy fanlarda bu kuchlar 1-, 2- va 3-sektor nomlari bilan yuritiladi. Ijtimoiy sheriklik har uch

sektor vakillari o'rtasida hamkorlik paydo bo'lganda va bu hamkorlik har uch guruh va jamiyat uchun manfaatli ekani anglashilganda vujudga keladi.

Ijtimoiy sheriklikning quyidagi muhim elementlarini ko'rsatish mumkin: ijtimoiy muammo; sheriklarning manfaatlari va sheriklikning huquqiy asoslanishi; o'zaro ta'sir va o'zaro nazoratning qoidalari ishlab chiqilgani; ijtimoiy sheriklik jarayonlarini yoritadigan axborot maydoni mavjudligi; tomonlarning o'zaro jipslashishi uchun loyihalarning mavjudligi; ijtimoiy sheriklik jarayonining barqarorligi va doimiyliigi; ijtimoiy muammolarni echishning innovatsion usullarini izlash va topish; ijtimoiy muammoning barcha tomonlar uchun muhimligi; sheriklarning manfaatlarini aniqlash va hisobga olish; faoliyat maqsadi va vazifalarini birgalikda belgilash; hamkorlik jarayonida amal qilishi zarur bo'lgan aniq qoidalarni ishlab chiqish; hamkorlik alohida-alohida harakat qilishga nisbatan bir necha barobar samarali bo'lishi mumkinligini barcha tomonlar to'la anglab etishi.

Har qanday kooperatsiya ham ijtimoiy sheriklikka misol bo'la olmaydi. Chunki, kooperatsiyaga tomonlar o'zlarining maqsadlariga erishish uchun birlashadilar. Masalan ikki yoki undan ortiq xususiy korxonaning muayyan faoliyat turlarini birgalikda amalga oshirish to'g'risida tuzgan bitimi ijtimoiy sheriklik emas. Bu iqtisodiy sheriklikdir. Ijtimoiy sheriklik ko'pqirrali hodisa bo'lib siyosiy jihatlardan tashqari ma'naviy, ahloqiy, falsafiy jihatlariga ham ega. Uni ijtimoiy amaliyotga tadbiiq qilish uchun jamiyatda bag'rikenglik keng tarqalgan bo'lishi taqozo etiladi.

Bag'rikenglikning amaliy ahamiyati qay daraja katta ekanini shundan ham bilish mumkinki, bir qator shaxslararo munosabatlarga emas, guruhlararo munosabatlarni ham uning yordamisiz yo'lga qo'yib bo'lmaydi. Masalan, ijtimoiy sheriklik munosabatlariga kirishayotgan guruhlar va shaxslarda bag'rikenglik singari ma'naviy-ahloqiy sifat bo'lmasa, uning qaror topishi benihoya qiyinlashadi.

Ijtimoiy taraqqiyot intensivlashayotgan va davlatlararo munosabatlar murakkablashib ketayotgan hozirgi davrda bag'rikenglik guruhlar va davlatlararo munosabatlarni tartibga solishda, jamiyatda millatlararo, ijtimoiy guruhlararo, dinlararo tinch-totuvlikni ta'minlashda borgan sari ulkanroq ahamiyat kasb etmoqda.

Bag'rikenglik ahamiyatining ortib borishi uning umuminsoniy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqligi tufayli ham yuz bermoqda. Mazkur qadriyatlar asnosida bag'rikenglik shaxslararo va guruhlararo munosabatlarning ko'pchilik tomonidan eng maqbul, deb hisoblanadigan yo'li sifatida namoyon bo'lmoqda. Shuning uchun ham katta ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish mexanizmi bo'lgan ijtimoiy sheriklikning ijtimoiy hayotda qaror topishi ko'p jihatdan bag'rikenglikning ijtimoiy guruhlar faoliyati tamoyili sifatida qanday o'rin egallaniga bog'liq bo'lmoqda.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi inqilobiy yo'l emas, ijtimoiy sheriklik mamlakatlarni farovon hayotga olib kelishi mumkinligini ko'rsatdi. Biz ana shu sheriklik yo'lini tanladik. Lekin bu G'arb mamlakatlari tajribasini mexanik tarzda O'zbekistonga ko'chirishni anglatmaydi. Mamlakatimizning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib islohotlar o'tkazish Prezident Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan va hozir dunyoda o'zbek modeli nomi bilan mashhur bo'lgan modelda o'z ifodasini topgan.

4.O'zbekistonda ijtimoiy sheriklik nazariyasining boyitilishi va amaliyotining rivojlantirilishi

Insoniyat tarixida buyuk rol o'ynagan ijtimoiy sheriklik nazariyasi Mustaqil O'zbekistonda hayotga keng tadbiiq etila boshladi. U hayotga nafaqat tadbiiq etildi, balki uning nazariy asoslari boyitildi va amaliy jihatlari rivojlantirildi.

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab Birinchi Prezident Islom Karimov tomonidan "Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari" shiori o'rtaga tashlandi. Kuchli jamiyat esa fuqarolik jamiyatidir. Ba'zan, "Nima uchun bira to'la "Kuchli davlatdan fuqarolik jamiyati sari" shiori olg'a surilmadi?" degan savol o'rtaga tashlanadi. Dastavval "Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari" shiori o'rtaga tashlanishining sababi shundaki, sobiq sho'rolar tuzumi davrida "fuqarolik jamiyati" tushunchasi umuman

ishlatilmasdi. SHuning uchun mustaqillikning dastlabki yillarida bu tushuncha mamlakatdagi ko'pchilikka tanish emasdi. Agar o'sha davrda "Kuchli davlatdan fuqarolik jamiyati sari" shiori o'rtaga tashlansa, u ko'pchilik uchun tushunarli bo'lmay qolardi.

Prezident Konsepsiyasida "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi Qonunni qabul qilish zarurati haqida gapirilar ekan, asosiy e'tibor fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qaratiladi. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan falsafa, sotsiologiya, siyosatshunoslik va boshqa fanlarga oid adabiyotlarda asosiy e'tibor fuqarolik jamiyati institutlarining mohiyati, miqdori, funksiyalari kabi masalalarga qaratilgan. Bunday institutlar fuqarolik jamiyatining negizini tashkil qiladi. Biroq negizning o'zi fuqarolik jamiyati, degani emas. Bunday institutlarning soni o'n minglab va yuz minglab bo'lsa ham fuqarolik jamiyati qurilib qolmaydi. Fuqarolik jamiyati vujudga kelishi uchun ana shu institutlar, davlat hokimiyati organlari va biznes vakillari o'rtasida sheriklik munosabatlari bo'lishi shart. Shu ma'noda aytish mumkinki, ijtimoiy sheriklik fuqarolik jamiyatiga olib boradigan asosiy yo'ldir.

Mustaqillikning dastlabki yillarida sho'rolar tuzumi davrida ijtimoiy tashabbuslari bo'g'ilgan va shunday vaziyatga ko'nikib qolgan aholining tafakkur tarzini o'zgartirish zarur edi. Mustabid tuzum davrida odamlar ijtimoiy sheriklik to'g'risida bilim olish va ko'nikmalar hosil qilish imkoniga ega emas edilar. Chunki u davrlarda ijtimoiy fanlar bo'yicha chop etilgan adabiyotlarda bu mavzu umuman tilga olinmas, olingan paytlarda esa faqat tanqidiy nuqtai nazardan yoritilar edi.

Sho'rolar davri ijtimoiy-gumanitar fanlarida ijtimoiy sheriklik g'ayri ilmiy nazariya sifatida baholanar edi. Ana shunday kayfiyatda tarbiyalangan odamlar ijtimoiy sheriklik munosabatlariga mustaqillik qo'lg'a kiritilgandan keyin ham kirishib ketishlari qiyin kechdi. SHuni hisobga olib davlat tomonidan nodavlat notijorat tashkilotlari qo'llab-quvvatlana boshladi. Davlat dastavval fuqarolik jamiyati institutlari erkin harakat qilishlari uchun me'yoriy-huquqiy bazani tayyorladi.

So'nggi yillarda «Jamoat fondlari to'g'risida»gi, «Homylik to'g'risida»gi qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanishiga ko'maklashish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori va boshqa qator hujjatlar qabul qilindi va ular fuqarolik jamiyati institutlari ijtimoiy faolligini kuchaytirishda muhim omil vazifasini bajarmoqda³⁹.

Davlat fuqarolik jamiyati institutlari erkin harakat qilishlari uchun me'yoriy-huquqiy bazani tayyorlash bilan bir qatorda ularga iqtisodiy jihatdan ko'mak berishni ham kuchaytirib bordi. NNTlarga ko'rsatilayotgan ko'mak davlatning iqtisodiy salohiyati oshishi bilan birga kuchayib bordi. Bu ko'mak keyingi birnecha yil davomida ayniqsa salobatli bo'ldi. 2010 yilda Prezident "bunday ko'makning miqdori keyingi uch yilda o'n bir milliard so'mdan ortiq tashkil qildi", deb aytgan bo'lsa, 2015 yilning o'zida bu ko'mak hajmi so'mni tashkil qildi.

Davlatning NNTlarga har tomonlama ko'mak ko'rsatayotganining sabablaridan biri shundaki, NNTlarning asosiy maqsadi-aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish. Aholiga ijtimoiy xizmatni davlat idoralari ham ko'rsatadi. Lekin NNTlar tarkibi ixchamligi va bevosita aholi tashabbusi bilan tuzilgani sababli ularning xizmati tezkor va aniq manzilga qaratilgan bo'ladi. Bundan tashqari, NNTlar ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishga davlat byudjeti mablag'laridan tashqari xususiy sektor mablag'larini ham grantlar, xayriya ishlari, badallar, volontyorlar faoliyati shaklida jalb etish imkoniyatiga ega. O'zbekistonda davlat NNTlarning mana shu xususiyat va imkoniyatlarini hisobga olib har tomonlama yordam ko'rsatmoqda. Davlatning ko'magi grantlar, ijtimoiy buyurtmalar, subsidiyalar tarzida amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda ijtimoiy sheriklikning o'ziga xos xususiyatlari, maqsadlari va sub'ektlari "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi Qonunda mustahkamlab qo'yilgan. Mazkur Qonunning 3-bandida bu haqda shunday

---

³⁹Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. Т.2010, 40-бет.

deyiladi: “Ijtimoiy sheriklik davlat organlarining nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini, shu jumladan tarmoq, hududiy dasturlarni, shuningdek normativ-huquqiy hujjatlarni hamda fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor boʻlgan boshqa qarorlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish borasidagi hamkorligidir”⁴⁰

Davlatning NNTlarga koʻrsatadigan koʻmagi barqaror va salmoqli boʻlishini taʼminlashda Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senati Kengashlarining «Nodavlat notijorat tashkilotlarini, fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qoʻllab-quvvatlashni kuchaytirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi qoʻshma qarori ham alohida ahamiyatga ega boʻldi. Shu qaror asosida NNTlarga moʻljallangan grantlar miqdori va ajratilayotgan mablagʻ hajmining ortib borishi fuqarolik jamiyati institutlarining tezroq oyoqqa turib olishlari va faolligining ortishida sezilarli rol oʻynamoqda.

Mamlakatimizda ijtimoiy sheriklikni qoʻllab-quvvatlash va rivojlantirish sohasida olib borilayotgan ishlarga qisqacha koʻz yugurtirib chiqishning oʻzi ham bu masalada jahon fani yaratgan nazariya yangi yondashuv bilan boyitilgani, uning bir qator jihatlari aniqlashtirilgani, mazkur soha amaliyoti esa jiddiy boyitilganidan guvohlik bermoqda.

13-MAVZU. FAOL FUQAROLIK POZITSIYASIGA EGA BOʻLGAN YOSH AVLODNI TARBIYALASHNING ASOSIY YOʻNALISHLARI

Reja

- 1. Yoshlarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-maʼnaviy va axloqiy jihatlari**
- 2. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda fuqarolik madaniyati va masʼuliyatining oʻrni**
- 3. Oʻzbekistonda yoshlarga oida davlat siyosatining strategik yoʻnalishlari**
- 4. Barkamol avlodni tarbiyalash gʻoyasi va uni amalga oshirish mexanizmlari**

Tayanch soʻzlar: Fuqarolik pozitsiyasi, fuqarolik madaniyati, fuqarolik burchi, fuqarolik masʼuliyati, yoshlar, yoshlarga oid davlat siyosati, komil inson, barkamol avlod.

1.Yoshlarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-maʼnaviy va axloqiy jihatlari

Oʻzbekiston Respublikasida mamlakatni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etishga qaratilgan islohotlarning tub mohiyati aholi turmush tarzining farovonligini oshirish, fuqarolarning siyosiy va huquqiy madaniyati va saviyasini yuqori darajaga koʻtarish, ularda aniq fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda oʻz ifodasini topadi. Davlatning taraqqiy etishida va undagi iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy munosabatlarning yangi bosqichga oʻtishida mamlakat oldida turgan vazifalarni turli yoʻnalishlarga taqsimlagan holda, fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim sharti, Prezident I.Karimov taʼkidlaganidek, “... – bu jamiyat hayotida nodavlat va jamoat tashkilotlarining oʻrni va ahamiyatini keskin kuchaytirishdan iborat. YOki boshqacha qilib aytganda, bu – “Kuchli davlatdan – kuchli jamiyat sari” degan tamoyilni amalda hayotga joriy etish demakdir. Hammamizga ayonki, bu yoʻnalish ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bilan bogʻliq koʻp masalalarni hal qilishda davlat tuzilmalarining rolini kamaytirish va bu vazifalarni bosqichma-bosqich jamoat tashkilotlariga oʻtkaza borishni taqozo etadi”⁴¹. Demak, fuqarolik jamiyatini qaror toptirish uchun davlat oʻzining ayrim vazifalarini boʻynidan soqit qilib, asta-sekin jamiyatning boshqa institutlariga topshirmogʻi lozim. Buning uchun esa davlat tomonidan muayyan shart-

---

⁴⁰Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 39-сон, 488-модда

⁴¹ Каримов И.А. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари // Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т. 11. – Т.: Ўзбекистон, 2003. – 27-б.

sharoitlar, imkoniyatlar yaratilib, jamiyatning o'z-o'zini tashkil etuvchi va boshqaruvchi idoralarining faoliyati to'g'ri yo'lga qo'yilishini talab etuvchi mexanizmlarni vujudga keltirish zarur.

O'zbekiston fuqarolari millati, irqi, jinsi, kasb-kori, ijtimoiy kelib chiqishidan qat'iy nazar fuqaro sifatida qonun oldida huquqan teng va birdek mas'uliyatlidir. SHuning uchun ham mavjud muammolarni bartaraf etishda fuqarolarning o'z fuqarolik huquqlarini bilib olishlari va ular himoya qilishlari hamda burchlarini chuqur anglab etishlari uchun ularni huquqiy jihatdan tarbiyalab borish dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Bu jarayon fuqarolar uchun ma'naviy kamolot manbai bo'lishi bilan birga, ularning bu boradagi mas'uliyatini yanada oshirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shuning uchun ham, O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish kuchli davlatdan, kuchli fuqarolik jamiyatga o'tish konsepsiyasi zamirida inson erkinliklarini fuqaro, halq manfaatlariga mos holda bosqichma-bosqich yuzaga chiqarish asosiy vazifa sifatida belgilangan. Ma'lumki, qonunlarning har bir moddasida insonning muayyan yo'nalishdagi erkinliklari beriladi. Lekin yodda tutmoq kerak-ki, bunday tartib, yo'l-yo'riq yoki imkoniyat faqat bitta fuqaroning erkinligini yuzaga chiqarish uchungina joriy etilgan emas. Balki bu huquqiy me'yor barcha uchun teng asosga ega. Hamonki shunday ekan, barcha ya'ni butun jamiyat a'zolari ana shu me'yor asosida o'z erkinliklarini bir xil darajada amalga oshirishi shart⁴².

SHuningdek, bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining ma'naviy binosi mustahkam bo'lishi lozim. Bu esa, eng avvalo, fuqarolarni, ayniqsa, yoshlarni chuqur bilimli, teran fikrli, o'z o'tmishi durdonalaridan va ma'naviy qadriyatlaridan xabardor, vatanparvar, haqiqatparvar, fidoyi qilib tarbiyalashni taqazo etadi. Komil inson shaxsini tarbiyalash esa eng murakkab va qiyin jarayondir. Bu jarayonni amalga oshirish ular ongiga milliy qadriyatlarni singdirish maqsadga muvofiqdir. Demak, bugungi yosh avlod o'z tarixini, madaniyatini, milliy qadriyatlarini, tilini, dinini va urf-odatlarini mukammal bilsagina, mustaqillikning asl mohiyatini chuqurroq anglab etadilar. Fuqarolik jamiyati ham ana shu milliy qadriyatlarimizga asoslanib rivojlantirilishi bejiz emas. Zero, "Madomiki biz huquqiy demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyati qurayotgan ekanmiz, ma'naviyat sohasidagi XXI asrga mo'ljallangan harakat dasturimiz shundan kelib chiqmog'i darkor, ya'ni erkin fuqaro – ongli yashaydigan, mustaqil fikrga ega bo'lgan shaxs ma'naviyatini kamol toptirish bizning bosh milliy g'oyamiz bo'lishi zarur"⁴³.

Insonga yoshligidan singdirilgan madaniy-ma'naviy qarashlar, axloqiy qadriyatlar, an'analar, diniy-ruhiy tuyg'ulardan iborat. Bu bo'g'inda u oilasi, qarindosh-urug'lari, mahallasi, millati, yurti bilan birligini, uning tarkibiy qismi ekanligini his etadi. Natijada, uning ongi va qalbida milliy g'urur, vatanparvarlik tuyg'usi shakllanadi. Bu jarayonda shaxsda haqiqiy fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi. Zotan, I.A.Karimov aytganlaridek, har qanday islohotning eng muhim samarasi, avvalo, xalqning ma'naviy-ruhiy qarashlaridagi yangilanish jarayonlari, uning ongu tafakkurining yuksalishi, mamlakatda yuz berayotgan o'zgarishlar uning hayotiga, taqdiriga daxldor bo'lganligini chuqur his qilishi va shundan xulosa chiqarishi bilan belgilanadi. Ushbu so'zlardan qo'rinib turibdiki, yoshlarning ijtimoiy siyosiy faoligini oshirish bugungi kundagi eng dolzarb vazifalardan biridir. SHu maqsadda har birimiz ushbu vazifalarni amalga oshirilishida faol fuqarolik pozitsiyamizni ko'rsatishimiz hamda yurtboshimizni biz yoshlarga qarata aytgan "Farzandlarimiz, yoshlarimiz bizning nafakat ishonchimiz va kelajagimiz, yoshlarimiz bugungi va ertangi kunimizning xal kiluvchi kuchidir"⁴⁴ so'zlarini doimo yodimizda saqlashimiz zarurdir.

Fuqarolik tuyg'usi esa shaxsning "Avloddan-avlodga o'tib kelayotgan madaniy jarayonlar ahloqiy qadriyatlarning o'tmish bilan kelajakni uzviy aloqadorligini ta'minlab, tarixiy merosning nodir ne'matlarini o'zgartirish asosida shakllanadi"⁴⁵. Fuqarolik jamiyatining asosiy mezonlaridan biri bu fuqarolarning yuksak darajada ong va madaniyatga ega bo'lishliklari hisoblanadi. SHu nuqtai-nazardan qaraganda, fuqarolik jamiyatida faol, tashabbuskor, g'ayratli, faqat yaratuvchanlik, ijodkorlik ruhi va kayfiyati bilan yashovchi

⁴² Қаранг: Мусаев Ф. Эркинликнинг ҳуқуқий асоси // Тафаккур журнали. –Тошкент: 2002. - № 2. – 84 б.

⁴³ Каримов И.А. Ўз келажғимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз. Биз ўз келажғимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. 7-том.-Т.: «Ўзбекистон», 1999. 303-б.

⁴⁴Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 15 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза

⁴⁵ Губман Б.Л. Смысл истории. Очерки современных западных концепции. - М.: Наука, 1991. – 15 с.

shaxslarga e'tibor va ehtiyoj katta bo'ladi. Bunday yuksak intellektual salohiyat tafakkur erkinligining qay darajada shakllanishi bilan uzviy bog'liq. Jamiyatning inson uchun yaratgan real iqtisodiy qulayliklari va imkoniyatlari, yuridik haq-huquqlari, qaror topgan axloqiy va ma'naviy muhit uning tafakkuri erkin, ilg'or va yuksak ideallarni ko'zlashi bilan uyg'unlashmog'i lozim. Olimlarimizning kuzatishicha, fuqarolarning ijtimoiy voqelikka yangicha, mustaqil va erkin tafakkur asosida yondashishi yuqori ko'rsatkichga ega. Ayni paytda, psixolog va sotsiologlarning nuqtai nazaricha, yangi shakllanayotgan fuqarolik jamiyati rivoji ko'p jihatdan shaxs ongi, xarakteri va dunyoqarashini korreksiyalab borishni talab etmoqda.

Hozirga kelib, mamlakatimizda fuqarolik jamiyati, unga monand davlat boshqaruvi tizimini – demokratiyani qaror toptirish zarurati va mas'uliyati har bir fuqaroning yuksak ma'naviy salohiyatining, falsafiy tafakkur tarzini yanada shakllantirish vazifasini ko'ndalang qilib qo'ydi. Darhaqiqat, odamzot o'z oldida turgan vazifalarni hal etishdan oldin hamma narsani aql tarozisiga qo'ymog'i, o'zi tashlaydigan amaliy qadamlarning ehtimoliy natijalarini avvaldan taxmin qilmog'i, nazarda tutmog'i lozim. Fuqarolik madaniyatini yuksaltirishda ta'lim beqiyos o'rin tutadi. Bugungi kunda ham oldimizga qo'ygan asosiy maqsad - fuqarolik jamiyatini barpo etish va uni takomillashtirish uchun Milliy dasturda ko'zda tutilgan bilimli, ongli, tafakkuri ozod, zamonaviy dunyoqarashli, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq insonlarni tarbiyalashga yanada muhim e'tibor qaratish va bu masalalar ta'lim islohotlarining bosh vazifasi deb qabul qilib, uni amalga oshirishdan iborat. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida yaratilgan va amalga oshirilayotgan yangi ta'lim modeli aynan ana shu maqsadga erishish yo'lida o'zining yangicha ta'lim va tarbiyaviy jarayonini shakllantirib bormoqda. Farzandlarimiz to'qqiz yillik o'rta ta'limni tamomlab, o'z xohish irodasi va intilishiga qarab ikki turdagi uch yillik o'quv yurtlarida- akademik litseylar va kasb-hunar kollejarida ta'limni majburiy – ixtiyoriy davom ettirish imkoniyatlariga, bularni tugatganlar esa oliy o'quv muassasalariga kirishda bir xil huquqlarga ega bo'ldilar. Unutmasligimiz kerakki, ma'rifat xalqimiz, millatimiz qonidadir. Bizda qadimdan "Ma'rifatli inson" tushunchasi ancha keng ma'noni anglatadi. An'anaviy sharqona qarashga ko'ra, ma'rifatlilik–faqat bilim va malaka emas, ayni paytda chuqur ma'naviyat va go'zal ahloq degani hamdir. Xalqimiz bilimli, kamolotli inson deganida aynan shunday odamlarni ko'z oldiga keltiradi. Shuning uchun xam Kadrlar tayyorlash milliy modelimizning butun mohiyati milliy tariximiz va hayotimiz bilan bog'lanib ketgan. Shu tariqa O'zbekistonda bevosita o'zimizga xos, o'zimizga mos bo'lgan takrorlanmas, buyuk tariximiz, an'analarimizga asoslangan va, shu bilan birga, hozirgi davr talablariga javob bera oladigan Kadrlar tayyorlash milliy modeli yaratildi. Dasturimizning, modelimizning milliyliigi ham aynan shulardan iboratdir.

Fuqarolik jamiyat asoslari shakllanayotgan respublikamizda, yoshlarimizning faollikni yuksaltirish, ularda millat, xalq va jamiyat oldidagi burch hamda mas'uliyatini yurakdan his qilish tuyg'ularini kamol toptirish hamda ularning ongu shuurida mustaxkam hayotiy pozitsiyani, e'tiqod hamda maslakni shakllantirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. SHuning uchun ham bugungi kunda ta'lim tizimining barcha bosqichlarida yoshlarning intellektual salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan dars soatlari, o'quv kurslari yo'lga qo'yilgan. Mazkur sa'y-harakatlarni amalga oshirish, egallagan bilimlarini amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini mustahkamlash, qolaversa, bu borada faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yoshlarni qo'llab-quvvatlash kelajakda natijalar keltiradi. Zero, zamonaviy ta'limning maqsadi har bir kishiga o'z faoliyati uchun zarur bo'lgan yangi bilimlarni olish va ularni jamiyat hayotiga tadbiq etish imkoniyatini yaratishdan iboratdir. Shu bois tarbiyaviy va o'quv ishlari shaxsning intellektual ong va madaniyat darajasini inson, jamiyat, davlat manfaatlariga javob beradigan eng muhim prinsiplarni anglab etishga qadar oshirishga yo'naltirilishi lozim. Ayniqsa fuqarolik jamiyatini barpo qilishda fuqaro ongi, madaniyati, dahldorlik hissi va mas'uliyatini yuksaltirish hamda takomillashtirishni hozirgi talab darajasida yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga egadir. Albatta, yoshlar faoliyatida ushbu zaruriy masala o'zining dolzarb jihatlari bilan ajralib turadi va samarali tarzda amalga oshirishni yo'lga qo'yishimiz lozimligini yana bir bor qayd qilamiz.

2.Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda fuqarolik madaniyati va mas'uliyatining o'rni

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini barpo etish maqsad etib belgilangan davrda demokratik tamoyillarni shakllantirish, fuqarolar ijtimoiy –siyosiy faolligini oshirish, shaxs erkinligini amalda joriy etish, siyosiy jarayonlarni erkinlashtirish, demokratik me'yorlar asosida ko'ppartiyaviylik tizimini takomillashtirish,

jamiyat hayotida jamoat va nodavlat tashkilotlar faolligini oshirish kabi vazifalar umuminsoniy qadriyatlarini o'zida ifoda etgan holda fuqarolik madaniyati bilan tutashadi. Agar fuqarolik jamiyatini yuksak fuqarolik madaniyatini oshkor etish imkoniyati sifatida e'tirof etadigan bo'lsak, fuqarolarning ma'naviy etukligi bunday jamiyatdagi demokratik tamoyillarni to'liq anglash omili ekanligini tushunamiz. Chunki fuqarolik jamiyatida insonni oliy qadriyat darajada tushunish bevosita har bir fuqaroning o'z madaniyat darajasini qanchalik anglashi va unga sodiqligi bilan xarakterlanadi.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish o'zining bir qator mezonlariga ega bo'lib, ularning asosiylaridan biri – har bir insonda mas'uliyat tuyg'usi bilan yashash xususiyatini shakllantirishdir. Mas'uliyat odamning xar bir amali, faoliyati mahsulini to'liq tasavvur qilgan holda uning o'zi va o'zgalari uchun nima naf keltirishini anglay olish qobiliyatidir. Mas'uliyatni his qilgan inson o'z ishini doimo puxta rejalashtirib, uning oqibatlarini oldindan tasavvur qila oladi va zarur natijaga erishish uchun butun kuchi va salohiyatini safarbar etishga qodir bo'ladi. Shaxsiy mas'uliyatni fuqarolik mas'uliyatidan farqlash lozim. Birinchisi shaxsning kundalik faoliyatidan keladigan shaxsiy manfaatni, ikkinchisi esa jamiyat manfaatlarini nazarda tutadi. Fuqarolik mas'uliyatini his etgan inson, eng avvalo, o'zi mehnat qilayotgan jamoa yoki ta'lim olayotgan o'quv dargohi, o'z mahallasi va yurti ravnaqini o'ylaydi. Mustaqil O'zbekiston fuqarolari uchun yagona maqsad Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va xalq farovonligi uchun xizmat qilish bo'lsa, demak har bir inson fuqarolik mas'uliyatining ma'no-mazmunini ana shu g'oyalarni amalga oshirishda, deb bilishi darkor.

Fuqarolik mas'uliyati, O'zbekistonda yashayotgan har bir ongli fuqaroning qaysi millat vakili bo'lishidan qat'iy nazar Respublika Konstitutsiyasida kafolatlangan xuquqlaridan foydalanish barobarida, unga javoban fuqarolik mas'uliyatini ham xis etib yashashidir. Bu shunday deganiki, har bir fuqaro mamlakat Konstitutsiyasiga, Oliy Majlis qabul qilgan barcha qonunlarga, Vazirlar Maxkamasi chiqargan qarorlarga rioya etishi va hurmat qilishi, ularni amalga oshirishi uchun mas'uliyat sezishi lozim. Binobarin, davlat o'z fuqarosiga xuquq va kafolat berar ekan, shunga yarasha uning zimmasiga mas'uliyat ham yuklaydi⁴⁶. Shuni unutmaslik kerakki, ijtimoiy taraqqiyotning demokratik rivojlanish jarayoni shaxsning o'zini o'zi anglashi, qadr-qimmatini qay darajada e'zozlay olishi, jamiyat uchun xizmat qilish imkoniyati va harakat me'yoriga ko'p jihatdan bog'liqdir. Bularning hammasi kishilarning o'zi yashab turgan ko'cha, maxallasidan tortib, to yaxlit mamlakatning barqarorligini saqlab qolish, xavfsizlikni ta'minlashda yuksak mas'uliyatni o'z faoliyatida ongli ravishda amalga oshirish demakdir⁴⁷. Bir xil maqomga ega bo'lgan shaxslarda talab ham teng bo'ladi. Ana shu jihatning o'zi ham fuqarolik mas'uliyatini anglatuvchi dalillardan biridir. Fuqarolik mas'uliyati bilan milliy mas'uliyat orasida o'ziga xos mushtaraklik mavjud. Sir emas har bir millatning balog'atga etgan ongli a'zosi o'sha o'zi mansub millatning oldida mas'uliyati bo'ladi. Millatning miqdoriy, iqtisodiy, madaniy, ahloqiy, ma'rifiy, manaviy taraqqiy eta borishi, er yuzidagi boshqa xalqlardan orqada qolib ketmasligi uchun birinchi shu xalqqa mansub kishilar javobgarlik tuyg'usini tuyish lozim. Oila va jamiyatdagi har bir harakatida, bosgan har qadamida shu millatning umumiy manfaatini unutmaslik milliy mas'uliyat hissining muhim tomoni hisoblanadi. Kishilarning muayyan millat ravnaqi yo'lidagi siyosiy ongilligi va ma'naviy etukligi darajasi milliy mas'uliyatni anglatuvchi ikkinchi muhim tomonidir. Shuni alohida qayd etish zarurki, milliy mas'uliyat bu yurtimizda yashovchi barcha millat va elatning mas'uliyatidir.

SHu o'rinda rivojlangan davlatlar tajribasiga alohida e'tibor qaratishni maqsadga muvofiq deb bilamiz. Masalan, jahonning etakchi davlati sanalmish AQSHda fuqarolik madaniyatini yuksaltirish qanday yo'lga qo'yilgan? Amerikaliklarga qanday g'oya va qadriyatlar singdirilmoqda? Bu savollarga javob topish uchun fuqarolik madaniyati qanday g'oyaviy ustunlarga tayanishini aniqlash kifoya. AQSH fuqarolari Konstitutsiyani, amerika davlatchiligining asoschilari va demokratik tamoyillarni muqaddas deb biladilar va bu tuyg'uni yoshlarga singdirish haqida tinimsiz qayg'uradilar. Yoshlarda erkin yashashga ishtiyoq, mustaqillikni qadrlash tuyg'usi shakllantiriladi.

⁴⁶ Қаранг: Иброхимов А. Бизким Ўзбеклар. -Тошкент: Шарқ нашриёт -матбаа концерни бош тахририяти, 1999. - 177 б.

⁴⁷ Қаранг: Саидқосимов А. Сиёсий фаоллик ва фуқаролик маънавияти // Жамият ва бошқарув. –Тошкент: 2007. - №2, -Б. 50 -51.

AQSH nimaning evaziga fan va texnologiyalar sohasida boshqalardan o'zib ketdi? Bu savolning ham javobi bor: Amerikada erkin fikr va ijodiy tafakkur qadrlanadi hamda o'zgacha fikrlaydiganlarga nisbatan bag'rikenglik qaror toptirilgan. Lekin amerikalik fuqaroni tarbiyalashning eng asosiy jihati boshqa bir g'oyada yashirin. U ham bo'lsa, har bir insonni noyob iste'dod egasi deb bilish, har bir shaxsga hazrati inson sifatida murojaat qilishdir. Insonga bunday munosabat, so'zsiz, uning salohiyatini yuzaga chiqarishga imkon beradi. Aynan shu g'oya ta'sirida amerikaliklar orasida o'zini «o'rtamiyona odam» deb biladigan yoxud «men bir oddiy odam» deb gapiradigan kishilar nihoyatda kam uchraydi.

Amerika fuqarolari adolatni ham o'ziga xos tarzda tushunadilar: shaxs nimagaki erishsa, qanday maqomni egallasa, bunga faqat o'z aqli va iste'dodi bilanгина etishadi. SHunday qilib, har bir amerikalik bolaligidanoq kimgadir va nimagadir orqa qilishga emas, balki o'z kuchiga tayanishga o'rgatiladi. Lekin, eng asosiysi, har bir amerikalikda kelajakka ishonch uyg'otiladi. Xuddi ana shu «amerika orzusi» kishilarni yangi maqsadlar sari rag'batlantiradi, yangi g'oyalarni amalga oshirishga shavq uyg'otadi. Xulosa yasaydigan bo'lsak, demokratiya qoidalari va erkinlik Amerika mafkurasining poydevorini tashkil etadi. Bunday tarbiya natijasida faqat o'z kuchiga ishonish, ruhiy ozodlik va mustaqil fikrlash kabi xislatlar amerikaliklarning qon-qoniga singib ketgan. Albatta, yuqorida keltirilgan fikrlar «AQSHda bu borada muammo yo'q ekan» degan xulosa uchun asos bo'lmaydi. Oxirgi paytlarda erkinlikka hadeb urg'u beraverish oqibatida amerikaliklar erkinlikni jamiyat oldidagi majburiyatlardan ham ozodlik sifatida idrok eta boshladilar. SHu bois hozirgi kunda AQSHning ziyolilari tomonidan yangi mafkura - «liberal-natsionalizm» mafkurasini yaratish zarurligi haqidagi fikr o'rta tashlanmoqda. Bu mafkura milliy va irqiy jihatdan bo'linib ketgan ko'p sonli ijtimoiy guruhlarini «AQSH - millatlar hamjamiyatidir» g'oyasi atrofida birlashtirishni nazarda tutadi. E'tibor beradigan bo'lsak, yangi mafkurada milliy omilning ustuvorligi o'rnatilmoqda. Demak, gap AQSH da asta-sekinlik bilan yagona milliy vujudni shakllantirish, xalqning birdamligini kuchaytirishga xizmat qiluvchi mafkurani yaratish haqida borayotir.

Endi misol tariqasida SHarqqa murojaat qilaylik. Sharqning eng ilg'or mamlakatlaridan biri - Yaponiyada fuqaroni tarbiyalashning eng samarali va ta'sirchan usulidan foydalaniladi. Bunday tarbiyaning asosiy maskani sifatida maktab tanlangan. CHunki maktabda bola bilim olishdan tashqari shaxs sifatida ham shakllanadi. Kunchiqar mamlakatda fuqaro tarbiyasi «axloqiy tarbiya» tizimi doirasida amalga oshiriladi. Rasmiy hujjatlarda «axloqiy tarbiya» tizimi quyidagicha nomlanadi: «xarakterni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim», «davlat uchun maqbul axloqiy sifatlarni tarbiyalashga qaratilgan faoliyat», «fuqarolik axloqi asoslarini tarbiyalash». Aslida bu tizim millatni tarbiyalash tizimi vazifasini o'taydi. Undan qudratli mafkuraviy ta'sir vositasi sifatida ham foydalaniladi. Ko'pchilik olimlarning fikricha, aynan «axloqiy tarbiya» tizimi mamlakat iqtisodiy ravnaqining g'oyaviy asosini tashkil qiladi. Chunki bu tizim ishlab chiqarishda ma'naviy salohiyatdan unumli foydalanishga yo'naltirilgan. Ikkinchi jahon urushidan xaroba bo'lib chiqqan mamlakatning 30-40 yilda ishlab chiqarish hajmi bo'yicha dunyoda ikkinchi o'ringa chiqib olgani ko'pchilikning xayratini uyg'otadi. "Kichik bir orolning bunday qisqa vaqtda hunarmandchilik ustaxonalaridan avtomatlashgan sanoatgacha bo'lgan yo'lni bosib o'tganligini qanday tushuntirish mumkin?". Mazkur savolga javoban yaponlar quyidagicha javob beradilar: "Salohiyat insonlarda yashirin". Yaponiya menejmentining oltin qoidasiga ko'ra, insondan qimmatroq boylik yo'q.

Xo'sh, davlat yapon kishisida qanday qadriyat va sifatlarni qaror toptirishga harakat qiladi? Aslida mehnatsevarlik, intizomlilik va jamoaviylik yapon milliy xarakteriga xos xususiyatlar sanaladi. Biroq davlat bu bilan qanoatlanmay, o'z fuqarolarida ushbu sifatlarni mustahkamlash va kuchaytirish vazifasini maorifga yuklaydi. Natijada, maktablarda guruhiy birdamlikni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratiladi. Bunda kollektivning yutug'i ham, mag'lubiyati ham guruhning har bitta a'zosiga bog'liq ekanligi haqidagi g'oya singdiriladi. Muhimi, boladan umumiy ishda o'z rolini aniq bilish va shunga yarasha mas'uliyatni his qilish talab etiladi. Bunday tarbiya ko'rgan fuqaro jamoa muammolarini o'zining shaxsiy muammolari sifatida qabul qiladi. Olimlarning fikricha, aynan shunday guruhiy birdamlik (yaponchada «aydagarasyugi») tufayli mamlakat misli ko'rilmagan iqtisodiy yutuqlarga erishdi. Mehnat yapon kishisi uchun axloqiy qadriyat sanaladi. Uning qadriyat darajasiga ko'tarilishida "axloqiy tarbiya" tizimining roli beqiyos. Gap shundaki, yapon kishisiga maktabdayoq quyidagi g'oyalar singdiriladi: "Faqat

tirishqoqlik va mehnat bilan muvaffaqiyatga erishish mumkin", "O'z ustingda tinimsiz ishla - shunda birovdan kam bo'lmaysan". Bu kabi g'oyalar ta'sirida ulg'aygan yapon kishisi o'zining barcha harakatlarini quyidagi mantiqqa bo'ysundiradi: "Bor imkoniyatlaringni ishga sol!".

Shunday qilib, davlat o'z fuqarolarida tirishqoqlik va hafsala, qunt va g'ayratni maqsadli ravishda qaror toptiradi. Intizomdan jamiyat manfaatlarida foydalanish borasida esa yaponlarning ayniqsa boshqalarga o'rnak bo'la oladi. "Axloqiy tarbiya" natijasida Yaponiyada fuqarolar mehnat intizomining buzilishini shunchaki salbiy illat deb hisoblamay, balki uni Vatanga xiyonat deb qabul qiladilar. Yaponiyada fuqaro tarbiyasi zamon ehtiyojlari va jamiyat manfaatlariga moslashtirib boriladi. Aynan shu tufayli yapon fuqarolari jamiyat taraqqiyotini harakatlantiruvchi qudratli kuch sanaladilar. Ko'rinib turibdiki, millat kelajagini o'ylaydigan hech bir davlat fuqaro tarbiyasi masalasini e'tiborsiz qoldira olmaydi. Ana shu ma'noda jamiyatimiz yoshlarni moddiy-ma'naviy va boshqa ehtiyojlarini qondirish, ayniqsa, globallashuv tufayli axloqimizga, turmush tarzimizga katta kuch bilan kirib kelayotgan buzg'unchi g'oyalardan, ularni saqlab qolish uchun mafkuraviy bo'shliqqa yo'l qo'ymaslik, zamonaviy yoshlarni barcha hayotiy ehtiyojlarini ro'yobga chiqarish bugungi kunning eng muhim vazifasi bo'lishi kerak. Chunki ehtiyoj tom ma'noda erkin faoliyat hamda fuqarolik mas'uliyatini belgilovchi mezon hisoblanadi. Biz o'z faoliyatimizga qay darajada va qay mazmunda baho bermaylik, faoliyatimiz motivlari muayyan ehtiyojlar tufayli shakllanadi. Ehtiyojlar va manfaatlar uyg'unli hisobga olinmagan joyda mas'uliyatsizlik, befarqlik va xatto jinoyatlar sodir bo'ladi.

3.O'zbekistonda yoshlarga oida davlat siyosatining strategik yo'nalashilari

Hozirgi fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurishga doir islohotlarni chuqurlashtirish jarayonida yoshlarni shu yurtga, shu Vatanga munosib farzand sifatida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biriga aylandi. Shuning uchun davlatimiz va xalqimiz ta'lim-tarbiya tashkilotlari hamda jamoat birlashmalaridan yoshlarni etuk inson bo'lishlariga munosib hissa qo'shishiga katta umid bilan qaraydi. Xalqimiz mazkur demokratik institutlarga, ularning tashkilotchilik, tashabbuskorlik harakatlariga katta ishonch bog'lamokda. O'ylaymizki, O'zbekiston Yoshlar Ittifoqi va siyosiy partiyalar faoliyatini davlat hamda hukumat tomonidan moliyalashtirishning joriy qilinishi ularning yoshlar o'rtasida keng qamrovli ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy faoliyat olib borishini ta'minlaydi. Yoshlar jamiyatni erkinlashtirish va boshqarish bilan bog'liq islohotlarga ko'proq jalb etiladi.

Fuqarolik jamiyati asoslari shakllanayotgan bir sharoitda shaxs erkinligini yanada kengaytirish ularda davlat va jamiyat hayoti, uning ravnaqini ta'minlashdagi burch va mas'uliyatlarini chuqur anglab etish, ko'nikmalarini hosil qilish huquqiy saviyasi va madaniyatini yuksaltirishda, davlat organlari, ta'lim muassasalarigina mas'ul bo'lib qolmay shu bilan birga jamoat tashkilotlari va boshqa nodavlat tuzilmalarini faollik darajasini ortishini ham taqozo etadi. «Odamlarning siyosiy ongi, siyosiy madaniyati, siyosiy faolligi yuksalib borgan sari deb, ta'kidlagan edi I.A.Karimov, davlat vazifalarini nodavlat tuzilmalari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tkazib borish zarur. Bu borada o'zini o'zi boshqaradigan idoralarning, mahallarning nufuzini va mavquini oshirish, ularga ko'proq huquqlar berish katta ahamiyat kasb etadi»⁴⁸.

Fuqarolik madaniyati shakllangan muhitda odamlarda siyosiy hayotda ishtirok etish ehtiyoji paydo bo'ladi. Bunda kishilar fuqarolik jamiyati institutlariga birlasha boshlaydilar. Fuqarolik madaniyati kuchayib borgan sari odamlar siyosiy jihatdan faollashib, partiyalarga a'zo bo'lish tendensiyasi kuchayadi. Demak, siyosiy partiyalar a'zolari soni va sifatining oshib borishi darajasi ham fuqarolik madaniyatini ko'rsatuvchi mezonlardan biridir. Fuqarolik madaniyati shaxsning jamiyatdagi faol a'zosi sifatida ma'lum haq-huquqlarga ega bo'lish bilan birga o'z zimmasidagi burch va majburiyatlarni vijdonan ado etishdir. YOshlarda fuqarolik madaniyatini shakllantirish - ularga mustaqil davlat tuzilmasining xususiyatlari, mamlakatning xalqaro maydonda tutgan o'rni, vatanparvarlik va millatlararo do'stlik tuyg'ulari, respublikamiz iqtisodiyotini rivojlantirish yo'lida amalga oshirilayotgan ijtimoiy harakatlar, mehnat

⁴⁸Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. 8 -жилд. -Тошкент: Ўзбекистон, 2000. – 333 б.

an'analari, milliy istiqlol g'oyasi va mafkura asoslari haqidagi bilimlarni berish asosida ularda fuqarolik hissini zimmalaridagi burch va majburiyatlarni bajarishga nisbatan mas'uliyat, yot mafkuraviy qarashlarni anglash va unga qarshi bo'lish, ijtimoiy faollik va fidoyilik kabi sifatlarni mujassamlashtirgan yaxlit bir tarbiya jarayoni hisoblanadi.

Fuqarolik jamiyatining institutlari - o'z-o'zini boshqarish organlari, nodavlat va jamoat tashkilotlarini mustahkamlash hamda rivojlantirish yoshlarning siyosiy madaniyatini, faolligini oshirishning muhim shartlaridan biridir. O'zbekistonda davlat qurilishi va fuqarolik jamiyatini erkinlashtirish, kuchli davlatdan kuchli jamiyatga o'tish vazifalarini amalga oshirishda har bir yoshning jamiyatda o'z o'rnini bo'lishini bilish, eng muhimi, o'zini jamiyatning ajralmas qismi deb, tushunishi ulkan ahamiyat kasb etadi. Bu o'z mas'ulligini anglashga erishishda mavjud demokratik institutlar, o'z-o'zini boshqarish organlari, partiyalar, nodavlat va jamoat tashkilotlari muhim o'rin tutadi. Chunki, jamiyatda yashayotgan har bir yoshning ijtimoiy-siyosiy faoliyati mavjud siyosiy institutlar, partiyalar yoki nodavlat va jamoat tashkilotlari orqali amalga oshiriladigan demokratik siyosiy jarayonlarda aks etadi. Bu, bir tomondan, yoshlarning siyosiy faollik darajasiga, ularning siyosiy qarashlarini idrok etib, uning ishtirokiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, jamiyatdagi mavjud o'z-o'zini boshqarish organlari, nodavlat va jamoat tashkilotlarining ish faoliyatiga, yoshlarni o'z atroflariga birlashtiradi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan demokratlashuv jarayoni insonlar, turli xil ijtimoiy qatlamlar, siyosiy institutlar, davlat va nodavlat tashkilotlarning faoliyati va o'zaro munosabati bilan bog'liq. Jamiyat hayotining demakratlashuvi hamda mamlakatni modernizatsiyalash jarayonlari aholining eng katta ijtimoiy qatlamini tashkil etadigan yoshlarning ijtimoiylashishiga hamda ularning tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Yoshlar — jamiyatning tub negizi, aholining ilg'or qatlami, kelajakning ishonchli egalari hisoblanadi. SHu nuqtai-nazardan qaraganda, har bir davr yoshlarining bilim darajasi, dunyoqarashi, o'y-fikri, ma'naviy qiyofasiga qarab o'sha jamiyatning ertangi kunini aniq tasavvur etish mumkin. Shu boisdan ham mustaqillikka erishilgach, aniqrog'i, 1991 yilning 20 noyabrida "O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi bilan mamlakatimizda yoshlarga e'tibor masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan edi. Ushbu Qonunning 1-moddasida: "Yoshlarga oid siyosat O'zbekiston Respublikasi davlat faoliyatining ustuvor yo'nalishi bo'lib, uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidori jamiyat manfaatlari yo'lida imkoni boricha to'la-to'kis ro'yobga chiqishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iboratdir", — deya mustahkamlab qo'yilgan. O'z-o'zidan, davlatning bu jarayondagi asosiy vazifasi — yoshlarning jamiyatga turli xil salbiy oqibatlarisiz kirib kelishini ta'minlash, ularning o'z huquq va erkinliklarini to'la amalga oshirishlarini kafolatlashdan iborat. Bu esa, davlatning yoshlarga oid siyosatini amalga oshirishida o'z ifodasini topadi.

SHuningdek, Oila kodeksi, Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi, "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi, "Ta'lim to'g'risida"gi, "Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida"gi, "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi, "Voyaga etmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi, "Vasiylik va homiylik to'g'risida"gi qonunlar yoshlar tarbiyasida, ularni sog'lom turmush tarziga o'rgatishda, ish bilan band qilishda, huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim huquqiy baza vazifasini o'tamoqda. Shuningdek, davlatimiz rahbarining 2014 yil 6 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori mustaqillik yillarida olib borilgan bosqichma-bosqich, tadrijiy islohotlarning mantiqiy va qonuniy davomi bo'lib, bu boradagi ishlarning yangi bosqichini boshlab berdi. Respublikamizda mazkur qaror ijrosini ta'minlash, shuningdek, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarda yoshlarning faol ishtirokini ta'minlash, yuksak ma'naviyatli, mustaqil va erkin fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan yutuqlarini puxta o'zlashtirgan har tomonlama sog'lom va barkamol avlodni voyaga etkazishga qaratilgan yoshlarga oid davlat siyosatini izchil amalga oshirib kelinmoqda.

Qarorning aynan bugungi kunda qabul qilinishi fikrimizcha, quyidagilar bilan izohlanadi: **Birinchi**dan, mustaqillik yillarida yoshlar siyosati bo'yicha amalga oshirgan ishlari-mizni sarhisob qilar ekanmiz, ularni haqqoniy baholash va islohotlar dasturiga ma'lum o'zgartishlar

kiritish bilan birga, birinchi navbatda, ertangi kun talablaridan kelib chiqqan holda mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish yo‘lidagi izchil harakatlarimizda yoshlarning faol ishtirokini kuchaytirishimizga ehtiyoj tug‘ilgani, **ikkinchidan**, hozirgi paytda mamlakatimiz yoshlarining siyosiy-huquqiy madaniyati va ijtimoiy ong darajasining o‘sib borishi, jamiyatni demokratlashtirish va liberallashtirish jarayonlarining jadal rivojlanishi, yosh avlodning ilm-fan, sport sohasida erishayotgan yutuqlari bu sohadagi islohotlarni yangi, yanada yuqori bosqichga ko‘tarishimiz uchun zarur shart-sharoitlarni yuzaga keltirayotgani, **uchinchidan**, jahon miqyosida globallashtirish va axborot texnologiyalari tobora kuchayib borayotgan bugungi zamonda biz dunyoda yuz berayotgan tub o‘zgarishlarni xolisona va tanqidiy baholagan holda farzandlarimiz kelajagini ko‘zlab, yoshlar siyosatini amalga oshirishda qo‘shimcha chora-tadbirlarni belgilab olish zaruriyati, **to‘rtinchidan**, har tomonlama chuqur o‘ylangan, aniq maqsad va ustuvor yo‘nalishlarni o‘z ichiga olgan yoshlarga oid dastur va uni amalga oshirish strategiyasiga ega bo‘lgan mamlakat va xalq pirovard natijada muvaffaqiyatga erishishi shular jumlasidandir. Qarorga binoan mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlarda yoshlarning faol ishtirokini ta‘minlash, yuksak ma‘naviyatli, mustaqil va erkin fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan yutuqlarini puxta o‘zlashtirgan har tomonlama sog‘lom va barkamol avlodni voyaga etkazishga qaratilgan yoshlarga oid davlat siyosatini izchil amalga oshirish maqsadida, davlat va jamoat tashkilotlarining takliflarini inobatga olib, “O‘zbekiston Respublikasida 2014 yilda yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar dasturi” ma‘qullandi.

Dastur 7 bo‘lim, 67 banddan iborat. Unda ko‘zda tutilgan chora-tadbirlar ko‘lami ham keng bo‘lib, ijtimoiy-siyosiy, sotsial-iqtisodiy, madaniy-ma‘rifiy, sud-huquq sohalarini o‘zida mujassamlashtirgan. Unda yoshlarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, demokratik davlat qurish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonlarida ularning faolligini oshirish, yuksak ma‘naviyatli, mustaqil fikrlovchi, qat‘iy hayotiy pozitsiya, keng dunyoqarash va chuqur bilimga ega bo‘lgan vatanparvar yoshlarni tarbiyalash, ularda turli mafkuraviy tahdidlarga qarshi immunitetni shakllantirish, yoshlarni ijtimoiy himoya qilish, zamonaviy kasb-hunarlarini puxta egallashlari uchun munosib sharoitlar yaratish, ularni ish bilan ta‘minlash va tadbirkorlikka jalb qilish, iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ijodiy va intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarishga qaratilgan ishlarni tizimli yo‘lga qo‘yish, yoshlarni jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanishga keng jalb etish, yoshlar orasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, yoshlar o‘rtasida huquqbuzarlik va jinoyatlar sodir etilishining oldini olish, barkamol avlodni tarbiyalashda ommaviy axborot vositalari va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish kabi eng muhim va dolzarb yo‘nalishlarda chora-tadbirlar ko‘zda tutilgan. Dasturda belgilangan yo‘nalishlar o‘zaro uzviy, chambarchas bog‘liq bo‘lib, bir-birini taqozo etadi.

Yoshlarni ijtimoiy ximoya qilish, zamonaviy kasb-hunarlarini puxta egallashlari uchun munosib sharoitlar yaratish, ularni ish bilan ta‘minlash va tadbirkorlikka jalb qilish ushbu dasturning o‘ziga xos bo‘lgan jihati bo‘lib hisoblanadi. YOsh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish, iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ijodiy va intellektual salohiyatini ruyobga chiqarishga qaratilgan ishlarni tizimli yo‘lga qo‘yish ko‘zga tutilgan. Yigit-qizlarni jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanishga keng jalb etish, yoshlar orasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, voyaga etmaganlar va yoshlar o‘rtasida huquqbuzarlik va jinoyatlar sodir etilishini oldini olish, barkamol avlodni tarbiyalashda ommaviy axborot vositalari va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishni keng rivojlantirish, yoshlarning huquq va manfaatlarini ximoya qilish, intilishlarini qo‘llab-quvvatlash, ularni ma‘naviy va jismoniy kamol toptirish, Vatanga muhabbat, istiqloq g‘oyalari g‘oyalari gadoqat ruxida tarbiyalash, turli yot g‘oyalarni targ‘ib qilib kelayotgan va past saviyali «ommaviy madaniyat» ta‘siridan asrash kabi masalalar dasturning asosiy vazifasi hisoblanadi.

4. Barkamol avlodni tarbiyalash g‘oyasi va uni amalga oshirish mexanizmlari

Mamlakatimizda voyaga etib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama sog‘lom va mustahkam ruhda tarbiyalash, ularning huquq va erkinliklarini ta‘minlash, qonuniy manfaatlarini muhofaza etish davlat siyosati darajasiga ko‘tarilganligi barchamizga ma‘lum. Davlatimiz rahbarining tashabbusi va rahnamoligida yoshlar tarbiyasining ustuvor yo‘nalishlari belgilab olindi va bu borada tub islohotlar amalga oshirildi. Chunki «YUksak ma‘naviyat - engilmas kuch» asarida ta‘kidlanganidek: «Ayni paytda yurtimizda milliy tiklanish jarayoni qariyb bir yarim asr davom etgan ijtimoiy-siyosiy qaramlikdan keyin dastlabki paytlarda mutlaq tabiiy ravishda o‘ziga xos «inkorni inkor» konuniyati asosida kechganini

aytish lozim. Lekin biz sobiq tuzumning mafkuraviy karashlarini umuman inkor etishning o'zi hech kandy bunyodkorlik dasturiga ega bo'lmagan siyosiy va madaniy ekstremizm xavfini tug'dirishi ehtimolini yaxshi anglar edik. Shu bilan birga, tarixiy qadriyatlar, urf-odat va an'analar, turmush tarziga orqa-oldini uylamasdan, yoppasiga betartib qaytish boshqa bir keskinlik, deylik bugungi davr hayotini qabul qilmaslik, jamiyatni yangilash zaruratini inkor etish kabi nomaqbul holatlarga olib kelishi mumkinligini unutmash zarur edi. Barchamizga ma'lumki, millat va xalqning ruhi, dunyoqarashi va turmush tarzini ifoda etadigan milliy ma'naviyatga munosabat, uni zamon talablari asosida rivojlantirish, odamlarning dunyoqarashi va tafakkurini o'zgartirish masalasi har tomonlama chuqur va puxta uylab ish yuritishni talab kiladi».⁴⁹

Yoshlarga oid davlat siyosatining tashkiliy-huquqiy asoslarini yoshlar bilan ishlovchi tashkilotlar faoliyatida ko'rish mumkin. Yoshlar har bir davlatning kelajagini belgilovchi kuch ekanini e'tiborga olsak, dunyoning deyarli barcha davlatlarida bejiz yoshlar siyosatini amalga oshirish bo'yicha milliy konsepsiyalar ishlab chiqilib, samarali faoliyat olib bormayotganining guvohi bo'lamiz. Masalan, Yevropa davlatlaridan Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya va SHvetsiyada bu borada erishilgan natajalar diqqatga sazovor. Bugungi kunda dunyoning taraqqiy etgan davlatlarida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishning ikki xil strategiyasi amal qilmoqda. Bular: yoshlar siyosati sohasida davlatning etakchi roliga asoslangan strategiya hamda yoshlar siyosati sohasida davlat va fuqarolik jamiyati tuzilmalari tengligiga asoslangan strategiya. Hozirgi davrda Germaniya va Fransiyani birinchi yo'nalishdagi siyosatni olib boradigan davlatlar sirasiga kiritish mumkin. Ushbu davlatlar o'z faoliyatini yoshlar siyosatini umummilliy, mintaqaviy va hududiy darajalarga qarab ixtisoslashtirish asosida olib boradi. Bunda yoshlar siyosati oila, qariyalar, ayollar va yoshlar ishlari bo'yicha vazirlik tomonidan Konstitutsiya va federal qonunlar asosida amalga oshiriladi. Xususan, Fransiyada yoshlar siyosati Yoshlar ishlari, sport va jamoat birlashmalari bo'yicha vazirlik tomonidan ishlab chiqiladi.

Yoshlar siyosati sohasida davlat hamda fuqarolik jamiyati tuzilmalari tengligiga asoslangan strategiya Buyuk Britaniya va Shvetsiyaga xos bo'lib, bunda yoshlar siyosatining umumiy ko'rinishi, maqsad va etakchi vazifalari davlat tomonidan belgilab berilsa, bu vazifalarning ijrosi mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari hamda jamoat birlashmalari tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu davlatlarga xos bo'lgan xususiyat esa yoshlar siyosati va yoshlar ishlari bo'yicha maxsus davlat organlarining mavjud emasligida namoyon bo'ladi. SHu bilan birga, dunyoning ko'plab davlatlarida yoshlar huquq va manfaatlarini xalqaro va milliy darajada qo'llab-quvvatlashni o'z oldiga maqsad qilgan yoshlar parlamentlari hamda milliy yoshlar kengashlari faoliyat yuritmoqda. Jumladan, xalqaro darajada yoshlar manfaatlarini qo'llab-quvvatlovchi Evropa yoshlar parlamenti, Buyuk Britaniya Birlashgan Qirolligi yoshlar parlamenti, Shimoliy Irlandiya yoshlar forumi, Shotlandiya yoshlar parlamenti kabi yoshlar parlamentlari hamda Avstriyadagi Avstriya xalqaro yoshlar hamkorligi qo'mitasi, Belgiyadagi Flaman yoshlar kengashi, Buyuk Britaniyada Britan yoshlar kengashi, Germaniyada xalqaro yoshlar ishlari bo'yicha Germaniya milliy qo'mitasi (bunday kengashlar Islandiya, Ispaniya, Italiya, Kipr, Latviya, Litva kabi yana 25 ga yaqin davlatda mavjud) faoliyat yuritmoqda. Bularni keltirishdan maqsad, yoshlar huquq va manfaatlarini qo'llab-quvvatlovchi mexanizm mamlakatimizda qay darajada amal qilayotganiga e'tibor qaratishdir.

Xo'sh, O'zbekistonda kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyatiga o'tish uchun muhim qadamlar tashlanayotgan bugungi kunda yoshlar ishlari bilan shug'ullanuvchi davlat tashkilotini tuzish qanchalik zarur? Bizningcha, yoshlar mamlakatimiz aholisining 64 foizi (17 million 80 ming nafar)ni tashkil etuvchi asosiy qatlam ekan, aytish mumkinki, yoshlar bilan bog'liq muammolar davlatning olib borayotgan siyosatida alohida ahamiyat kasb etadi. Muxtasar qilib aytganda, jamiyatdagi barcha sohalar qatori yoshlar tashkilotlarini ham tashkiliy jihatdan isloh qilish, bu borada zamonaviy faoliyat mezoniga ega mustahkam institutni shakllantirish — ertangi kun egalari bo'lmish yoshlar kelajagini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

---

⁴⁹Каримов И.А. Юсак маънавият – энгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. 81 бет.

Bugungi kunda kelajak avlodni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalash o'ta muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki mamlakatimizda boshlangan va chuqur ildiz otib borayotgan iqtisodiy islohotlarning ijobiy samarasi va qolaversa, kelajagi buyuk davlat qurishdek o'ta mas'uliyatli va muhim vazifaning qay darajada hal etilishi aynan mazkur masalaning echimiga bevosita bog'liqdir desak, hech bir mubolag'a bo'lmaydi. Ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash masalasining paysalga solinishi yoki bunga panja ortidan qarash, buni qandaydir mavhum yoki o'z-o'zidan amalga oshib boraveradigan holat sifatida tushunish va shunday baholash o'ta kaltabinlik bo'lur edi. Zero, Islom Karimov iborasi bilan aytganda, "qaerdaki beparvolik va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o'zibo'larchilikka tashlab qo'yilsa, o'sha erda ma'naviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi. va aksincha – qaerda hushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur hukmron bo'lsa, o'sha erda ma'naviyat qudratli kuchga aylanadi"⁵⁰.

Yurtimizda yosh oilalar himoyasi, ularni qo'llab-quvvatlash uchun ham juda katta hajmdagi ishlar amalga oshirildi va oshirilmoqda. O'tgan yillar davomida oila haqida 50ga yaqin qonun, 70 ga yaqin qaror va farmoyishlar e'lon qilindi. Ularning aksariyat katta qismi ijtimoiy, moddiy va ma'naviy himoya qilish va farovonligini ta'minlashdan iborat. Shunisi e'tiborga molikki, yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'o'llab-quvvatlash mas'ulligini birinchi navbatda davlatimiz o'z zimmasiga olgan. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli ado etishda davlat idoralari, fuqarolik institutlari va mahalliy hokimiyatlar tashabbuskor bo'lmoqdalar. SHuningdek, bola huquqlarini himoya qilish borasida milliy qonunchiligimizda ham bir qator qonun hujjatlari va davlat dasturlari qabul qilingan. Jumladan, 2008 yil 7 yanvarda qabul qilingan "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qabul qilinishi milliy qonunchilikni bola huquqlari bo'yicha xalqaro andozalar bilan muvofiqlashtirish, bola huquqlarini himoya qilish sohasida tegishli dasturlar tuzish, davlat organlari va nodavlat tashkilotlarining bu boradagi vazifalari, vakolatlarini va o'zaro faoliyatini aniqlashtirish, bola huquqlari himoyasi mexanizmining ishlashi va amaliy natijalari berishini ta'minlash, shu sohaga oid qonunchilikning kelgusidagi rivoji uchun keng imkoniyatlarga yo'l ochadi.

Shuningdek, ushbu qonunda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining bolalarga g'amxo'rlik ko'rsatish, ularning huquqlarini himoyalashda ishtirok etish shakllari belgilangan. SHuni alohida ta'kidlash kerakki, yoshlar bilan ishlash, ularning o'quvi, jamoat hayotidagi ishtiroki, qolaversa, ularning kelajagini yaratishda nafaqat adliya organlari, balki ota-onalardan tortib davlat idoralarigacha mas'ul bo'lishi kerak. Ana shunda biz yoshlar siyosati bo'yicha oldimizga qo'ygan vazifani bajarishda to'la-to'kis faol ishtirok eta olgan bo'lamiz. CHunki yoshlar— mamlakat kelajagi. Shuning uchun ham I.A.Karimov "Albatta, har bir bandaga rizq-nasibani Olloh taolo beradi. Lekin bu hayotda nasibasi butun va to'la bo'lishi uchun insonning o'zi ham chin dildan intilishi, zurriyodini sog'lom muhitda tarbiyalashi katta ahamiyatga ega ekanini unutmashimiz zarur"⁵¹, - degan edi. Mazkur fikrlarida mamlakatimizda amalga oshirilgan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-madaniy tizimdagi islohotlar nafaqat farovon turmush tarzini yo'lga qo'yish, balki ma'naviyati yuksak yangi avlodni shakllantirishga xizmat qiladigan ijtimoiy-ma'naviy muhitni yaratishni nazarda tutilgan. Yurtimizning kelgusidagi mavqei, rivojlangan davlatlar qatoridan joy olishi ularning qo'lida. Ana shuni unutmagan holda yoshlar tarbiyasiga alohida e'tibor va g'amxo'rlik biz kattalarning dolzarb vazifamizdir.

Barkamol avlodni tarbiyalash g'oyasi va uni amalga oshirish insoniyatning eng yorqin orzusi bo'lib kelgan. Bunday insonlar orasida O'zbekiston deb atalmish muazzam zaminimizda yashagan bobolarimizning o'z o'rni va nomi bor. Barkamol avlodni tarbiyalash orzusiga o'z tariximizdan juda ko'p dalillar keltirishimiz mumkin. Farobiyning «Fozil odamlar shahri» asaridagi g'oyalarni yodga olaylik. Unga ko'ra jamiyatning har bir fuqarosi mansabi, tutgan o'rni, ya'ni kim bo'lishidan qat'iy nazar FOZIL kishi. Fozil inson o'z davlatining barcha qonun-qoidalarini yaxshi biladi, unga amal qiladi, o'z kasbining ustasi, lozim bo'lganda Vatani uchun jon fido qiladi. Fozillar shahri aholisi bir-biriga hurmatda bo'ladi. Ota-ona va farzand, ustozu shogird o'rtasida sharqona nazokat, mehr va ehtirom bo'ladi. Avvalo, bunday fikrlashning o'zi bobolarning ma'naviy darajasi naqadar yuksak bo'lganligini va albatta bunday fikr aytish bu borada ko'p asrlik meroslarni

⁵⁰ Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. 116-бет.

⁵¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 58 б.

o'rganish natijasida vujudga kelishini ta'kidlash joiz. Demak, bizning barkamol avlod tarbiyalash haqidagi niyatimiz uchun ma'naviy asos bor. Birinchi Prezident I.A.Karimov ta'kidlaganidek, «Mustaqillik yangicha yashashni, yangicha fikrlashni, hayotda har bir fuqarodan o'ziga yarasha munosib o'rin egallashni, yangi mafkura asosida yangicha ma'naviyatni talab etadi. Talab etibgina qolmasdan, jadal o'zgarib borayotgan iqtisodiy va ijtimoiy sharoitda yangicha o'ylashga va harakat qilishga majbur etmoqda. Yangicha o'qish, yangicha ishlashning o'zi bo'lmaydi. Shuning uchun ham bizga raqobatbardosh yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi fozil insonlar kerak. Dasturning asosiy maqsadi ham aynan barkamol avlodni tarbiyalashdan iboratdir».⁵² Har tomonlama yetuk avlodni tarbiyalasakgina, bugun hayot oldimizga qo'yayotgan o'ta murakkab, og'ir, sinov va qiyinchiliklarni engib o'tamiz, shundagina ko'zlangan yuksak marralarni egallay olamiz. Hech qachon hech kimdan kam bo'lmagan va hech kimdan kam bo'lmaydigan avlodni tarbiyalab kelayotgan xalqimiz, ezgu maqsad-muddaomiz – erkin, ozod va obod hayot bunyod etishda ham hech kimdan kam bo'lmaydi. Shuning uchun bu muhim masalaga doimo davlatimiz, jamiyatimizning asosiy vazifasi sifatida qaralmoqda. Insoniyat hamisha mukammal jamiyat bunyod etish ishtiyoqida yashagan. Mukammal jamiyatni ma'naviy yuksak, axloqiy barkamol, jismoniy etuk avlod yaratadi. Bugun mamlakatimizda yuz berayotgan o'zgarishlar insonlar hayotiga, taqdiriga daxldor ekanligini har birimiz his qilishimiz va shundan tegishli xulosalar chiqarishimiz lozim.

Shunday ekan, o'z maqsadlarimizga erishishda bir necha vazifalari borligini ta'kidlab o'tish mumkin. Birinchidan: fuqarolarimizni ma'naviy yangilanish va islohotlar jarayoning faol ishtirokchisiga aylantirish; amalga oshirilayotgan davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari, keng ko'lamlil islohotlarning mohiyatini, qabul qilinayotgan qonun hujjatlarining ahamiyatini fuqarolarimizga sharhlab berish va tushuntirish; ijodkor ziyolilar ishtirokida joylarda samarali targ'ibot tizimini amalga oshirish; ma'naviyatning kuch qudratini faqat ezgu maqsadlar yo'lida samarali foydalanish va rivojlantirish. Ikkinchidan: turli qarash va fikirlarga ega bo'lgan ijtimoiy qatlamlar, siyosiy kuch va xarakatlarning o'ziga xos orzu intilishlarini uyg'unlashtiruvchi g'oya- Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi-barchamiz uchun muqaddas maqsadga aylanishiga erishish. Uchinchidan: qabul qilingan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da belgilangan vazifalarni izchil davom ettirish; ta'lim-tarbiya tizimini muttasil takomillashtirish. Bu orqali kelajagimiz bilimli, dono va ma'naviy sog'lom, barkamol avlodga bog'liq ekanligini chuqur anglashga erishish. To'rtinchidan; otabobolarimiz va bizning muqaddas e'tiqodimiz bo'lmish islom dinning bugungi hayotimizdagi o'rni va ta'sirini, yoshlarimizni ruhan pok, iymoni butun, irodasini baqquvvat etishdagi, odamiylik fazilatlarini uyg'unlashtirishdagi hissasini va mohiyatini keng jamoatchilikka tushintirish borasidagi tashviqot ishlarini davom ettirish. Beshinchidan; ko'p millatli mamlakatimiz fuqarolari orasida ularning milliy va diniy mansubligidan qat'iy nazar, ularda hamjihatlik va birdamlik tuyg'ularini kuchaytirish; chunki ma'naviyat turli xalqlar va mamlakatlar kishilarini qon-qarindosh qiladi. Ularning taqdirini o'zaro hurmat asosida yaqinlashtiradi⁵³ deb ta'kidlaydi. Mana shunday maqsadli va ma'suliyatli vazifalarni ma'naviyat hozirgi kunda barkamol avlodni voyaga etkazishda bosqichma-boqich amalga oshirib kelmoqda. O'z navbatida xalq ma'naviyatini yuksaltirishda yoshlarning qalbi va ongini milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi ruhida tarbiyalash, ularni zamonaviy bilim va hunarlarni egallagan, har tomonlama aqlli, ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan barkamol qilib tarbiyalash hal qiluvchi vazifalardan biriga aylandi. Xususan, I.A.Karimov ma'naviy tarbiya haqida shunday yozadilar: "Bizning eng muhim, dolzarb vazifalarimizdan biri bu – o'sib kelayotgan avlodga, uning ma'naviy tarbiyasiga nihoyatda katta javobgarlik hissi bilan yondashish masalasi. Nega deganda, yoshlar xalq ma'naviyatining munosib egalaridir. Shuning uchun har bir o'g'il-qizimiz dastlabki qadamlaridan boshlab ma'naviy boyliklarimizdan bahramand bo'lishi kerak."⁵⁴

Mamlakatimizda yosh avlodning yuksak ma'naviy mezonlar asosida o'sib-ulg'ayishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Bugungi kunda yurtimiz hayotining qaysi sohasini olmang – sog'liqni saqlash yoki ta'lim deysizmi, iqtisodiyot yoki kichik biznes sohasi deysizmi, rahbarlik, madaniyat va sport jabhalari

⁵²Каранг: Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. Тошкент - 2000.

⁵³Каримов И.А. Миллий истиқлол ғояси; асосий тушунча ва тамойиллари. Т.: Ўзбекистон. 2000., 3-4-бетлар

⁵⁴Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – 38 б.

deysizmi – ularning barchasida yoshlarning huquq va manfaatlari alohida e'tiborga olinayotganini ko'ramiz. Hech qachon ma'naviyatsiz etuk insonni tarbiyalab bo'lmaydi. Chunki, odamzot uchun hayot yo'llarida har qadamda zarur bo'ladigan ajdodlar yodi, milliy g'urur va iftixor, jonajon Vatanga muhabbat, ota-onaga hurmat, istiqloлга sadoqat, farzandlik hissi, insoniy fazilatlar aynan ma'naviyat orqali uning ongu tafakkuriga singib boradi, hayotining ma'no-mazmuniga aylanadi. Ma'lumki, yoshlikda inson qiziquvchan va intiluvchan bo'ladi. Uning ana shu intilishlarini ma'naviy komillik sari yo'naltirish nafaqat ana shu yigit-qizlarning, balki butun jamiyatning yorug' kelajagini ta'minlashda hal qiluvchi va dolzarb masaladir. Zero, ma'naviyat azal-azaldan insonni komillikka etaklaydigan beqiyos ne'mat bo'lib kelgan. Shu ma'noda, hozirgi kunda ham ma'naviyat – najotkor kuch, ma'naviyat – ilohiy yog'du desak, xato qilmagan bo'lamiz. Ayniqsa, hayotga katta orzu-umidlar bilan qadam qo'yayotgan, unga faqat pok va beg'ubor nigoh bilan qarab, oldinga intilayotgan yoshlarga nisbatan olganda, bu haqiqat yanada teranroq ma'no-mazmun kasb etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yosh avlodda vatanga sadoqat tuyg'usini shakllantirish, ularni xar tomonlama etuk barkamol qilib voyaga etkazish uchun oila, mahalla, ta'lim muassasalari va turli ijtimoiy institutlarning birgalikdagi faoliyatini ta'minlash oliy maqsadimiz hisoblangan ozod va obod erkin va farovon xayot barpo etish uchun asos bo'ladi.

II.AMALIY MASHG'ULOTLAR

1-MAVZU: O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi

Reja:

1. O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti va ob'ekti.
2. Fanining tushunchalari, qonuniyatlari va boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan o'zaro bog'liqligi.
3. O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati haqida g'oyalar evolyusiyasi va taraqqiyotning yuqori bosqichi.
4. Yangi davrda fuqarolik jamiyati nazariyasi va zamonaviy konsepsiyalar.

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Bu amaliy mashg'ulot jarayonida savollar va muammolar borasida suhbat o'tkaziladi. Bu darsda "Blits so'rov" usulini ham qo'llash mumkin. SHuningdek, test va masalalar echish mumkin.

Pedagogik vazifalar:

- mavzu bo'yicha bilimlarni tizimlashtirish, mustahkamlash.
- darslik bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qilish;
- fuqarolik jamiyatining shakllanishi sohasida axborotlarni tahlil qilish ko'nikmalarini

O'quv faoliyatining natijalari:

Talaba: -fuqarolik jamiyatining shakllanishi fani predmeti, va uning tarkibiy qismlarini aytib beradi.

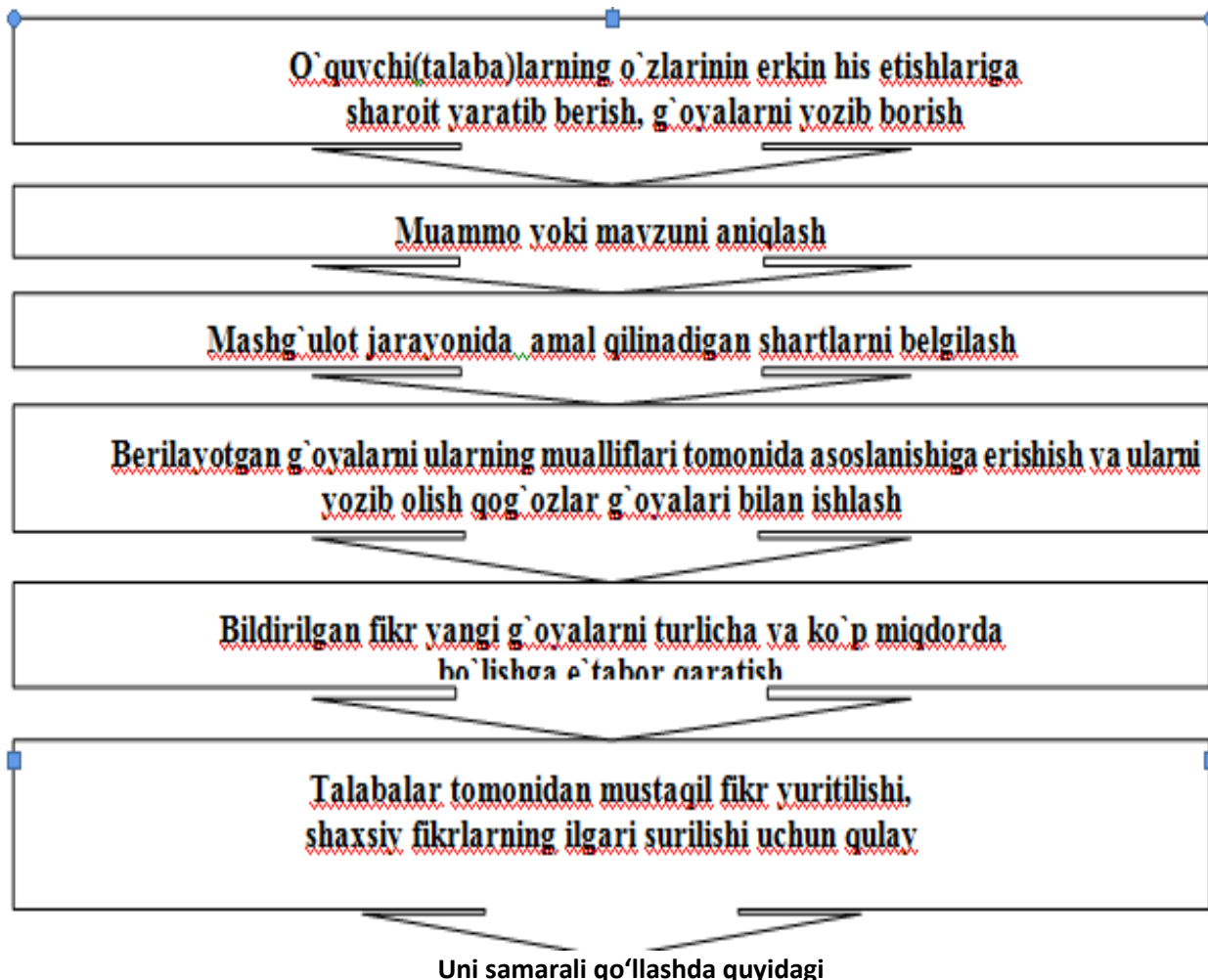
- O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi qonuniyatlar va kategoriyalarni tavsiflaydi.
- Mustaqillik yillarida O'zbekistonni rivojlantirish barkamol avlodni tarbiyalashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi

"B.B.B. texnologiyasi"

“Aqliy hujum” strategiyasi

№	Tushuncha	Bilaman “+”, Bilmayman “-”	Bildim “+”, Bila olmadim “-”

Strategiya talabalarni mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o'z tasavvurlari, g'oyalariidan ijobiy foydalanishga doir ko'nikma, malakalarni hosil qilishga rag'batlantiradi. U yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlarda ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha orginal (o'ziga xos) echimlarni topish imkoniyati tug'iladi. Strategiya mavzu doirasida ma'lum qarashlarni aniqlash, ularga muqobil g'oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. Fuqarolik jamiyati tushunchasining tarixiy ildizlari va ularning turli tavsiflari.
2. Sharq va G'arb sivilizatsiyalarida fuqarolik jamiyati tushunchasiga oid o'ziga xos yondshuvlar.
3. Fuqarolik jamiyati to'g'risidagi zamonaviy konsepsiyalar.
4. Fuqarolik jamiyati shakllanishining iqtisodiy asoslari.
5. Fuqarolik jamiyati shakllanishining ijtimoiy huquqiy asoslari.
6. Fuqarolik jamiyati shakllanishining ma'naviy asoslari.

2-MAVZU: Xarakatlar strategiyasi – O'zbekiston milliy taraqqiyoti yangi bosqichining asosi

Reja:

4. O'zbekiston milliy taraqqiyot modelining ishlab chiqilishi.
5. O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy rivojlanishining ilmiy asoslari.
6. Harakatlar strategiyasi – milliy taraqqiyotimizning yangi bosqichi.

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Munozarali seminar, suhbat, aqliy hujum.

Pedagogik vazifalar:

-mavzu bo'yicha bilimlarni tizimlashtirish, mustahkamlash.

-darslik bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qilish;

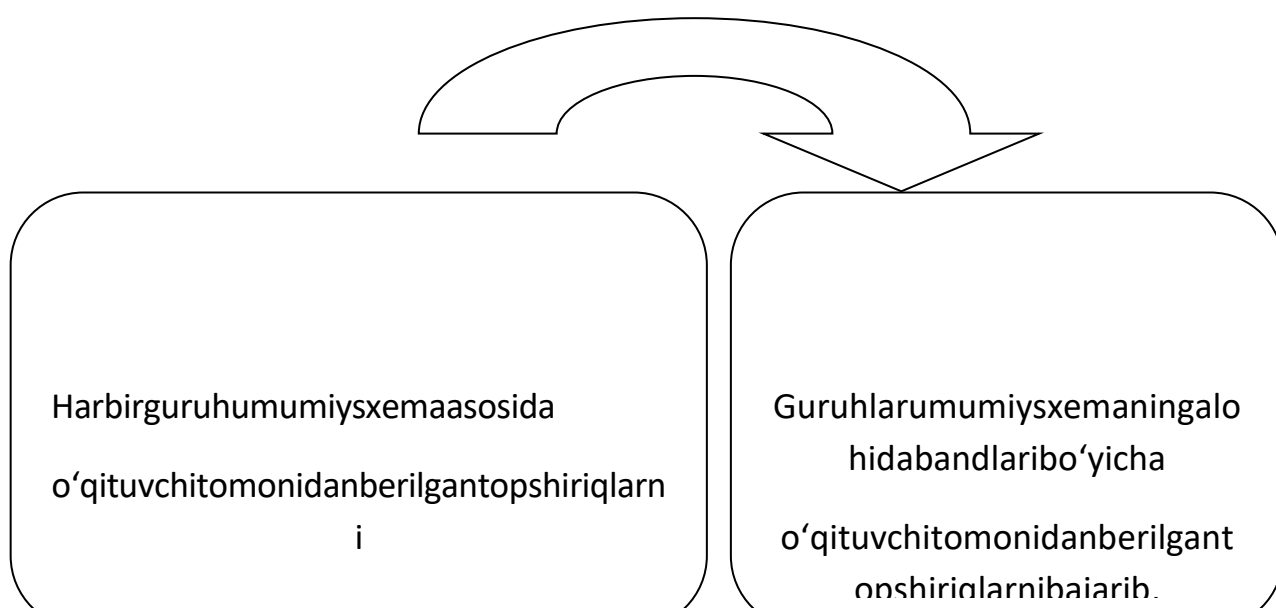
O'quv faoliyatining natijalari: Talaba:

1. Xarakatlar strategiyasi tushunchasi va uning ahamiyatini tushintiradi.
2. Xarakatlar strategiyasi tushunchasi va uning asosiy tarkibiy qismlari ochib beradi.
3. O'zbekiston milliy taraqqiyot elementlarining rivojlanish dinamikasi aniqlaydi

"Bilaman. bilishni xohlayman. bilib oldim" (BBB)

Talabalarga muayyan mavzular bo'yicha bilimlari darajasini baholay olish imkonini beradi. Uni qo'llashda talabalar guruh yoki jamoada ishlashlari mumkin. Guruhda ishlashda mashg'ulot yakunida guruhlar tomonidan bajarilgan ishlar tahlil qilinadi.

Guruhlar faoliyati quyidagi ko'rinishda tashkil etilishi mumkin:

O'quv faoliyati bevosita yozuv taxtasini yoki ish qog'ozida o'z aksini topgan quyidagi sxema asosida tashkil etiladi:

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. Xalq davlat idoralariga emas, balki davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak tamoyilining mazmun-mohiyati.
2. "Harakatlar strategiyasi"ning asosiy yo'nalishlarining mazmun-mohiyati.
3. Fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari nimalardan iborat?
4. Fuqarolik jamiyatining faoliyat ko'rsatishida saylov qanday vazifalarni bajaradi?

3-MAVZU: Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish

Reja:

1. **Demokratik isloxlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda oliy majlis palatalari, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish**
2. **Davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish**
3. **Jamoatchilik boshqaruvi tizimini takomillashtirish**
4. **Demokratik isloxlarni chuqurlashtirish va mamlakatni modernizatsiya qilishda oliy majlis palatalari, siyosiy partiyalarning rolini yanada kuchaytirish**

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish to'g'risida tasavur hosil qilish.

Pedagogik vazifalar:

- ijtimoiy tuzilmalar va ijtimoiy munosabatlarning rivojlanish qonuniyatlarini ochib berish;
- jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy tizimlar, uning tuzilishi, turli tuzilmalar o'rtasidagi aloqadorlini bayon etish;
- ijtimoiy tizimlarning o'ziga xos xususiyatlarini alohida qayd etish;
- ijtimoiy aloqalar va munosabatlar mohiyatini tushuntirish;
- jamiyatdek murakkab tuzilmada kechayotgan jarayonlarga baxo bera olish va shaxsning bu jarayonlarda o'z o'rnini topa olish imkoniyatini yaratish.
- shaxs va jamiyat, davlat munosabatlari hamda davlatchilik shakllarini ta'riflar

O'quv faoliyati natijalari:

- pedagogik, texnologik, innovatsion yondashuvning mohiyatini aytib beradilar;
- pedagogik tizim, uning turlarini tavsiflay oladilar;
- shaxs va jamiyat munosabatlariga ta'rif beradilar;
- shaxs xususiyatlarini ta'riflab beradilar
- barkamol avlod modelini shakllantirish yo'llarini ko'rsatib beradilargrafikli organayzerlar yordamida muammoni aniqlash, uning echimini topish bo'yicha amaliy faoliyatni bajaradi.

Ta'lim berish usullari: Tushuntirish, suhbat, muammoli o'qitish, munozara, savol-javob texnikasi, grafikli organayzerlar

Ta'lim berish shakllari: Ommaviy, guruhlarda ishlash

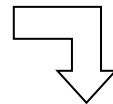
Ta'lim berish vositalari : O'quv qo'llanma, proektor, markerlar, o'kuv topshiriqlari

Ta'lim berish sharoiti: Texnik ta'minlangan, gurhlarda ishlash uchun mo'ljallangan auditoriya

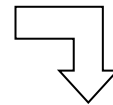
GOdan foydalanish uch bosqich asosida amalga oshiriladi:

Талабаларнинг ўрганилиши режалаштириладиган
мавзу бўйича тушунчаларга эгаллик даражалари

Талабаларнинг мавзу бўйича мавжуд билимларини

Талабалар мавзуга оид маълумотлар билан батафсил таништирилади

“Blits-so‘rov” metodi

“Blits-so‘rov” (ing. “blits” – tezkor, bir zumda) metodi berilgan savollarga qisqa, aniq va lo‘nda javob qaytarilishini taqozo etadigan metod sanaladi. Ta‘lim muassasalarida ushbu metodga muvofiq savollar, asosan, o‘qituvchi tomonidan beriladi. Berilgan savollarga javoblar jamoaviy, guruhli, juftlik yoki individual tarzda qaytarilishi mumkin. Javob qaytarish shakli mashg‘ulot turi, o‘rganilayotgan mavzuning murakkabligi, talabalarning qamrab olinishiga ko‘ra belgilanadi.

Mashg‘ulotlarda metodni qo‘llash quyidagicha kechadi:

Ўқитувчи ўрганилган мавзу, муайян таркибий қисмлар
моҳиятининг очиқ берилишини талаб этадиган саволларни

Талабалар берилган саволга қисқа муддатда лўнда, аниқ жавоб беради

Гуруҳ (жуфтлик)да ишлашда бир нафар талаба берилган саволга жавоб қайтаради (унинг
гуруҳдошлари жавобни тўлдирди, (бирок, фикрлар акорланмаслиги лозим)

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. Demokratik taraqqiyot fuqarolik jamiyatini shakllantirishning asosi sifatida.
2. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning strategik yo‘nalishlari.
3. Modernizatsiya nazariyalarining evolyutsiyasi.
4. Mamlakatimizdagi yangilanish va modernizatsiya jarayonlarining asosiy yo‘nalishlari va o‘ziga xos jihatlari.

5. Mamlakatimizda modernizatsiya jarayonlarining konseptual zaminlarining asoslanishi va rivojlantirilishi.

4-MAVZU: QONUN USTUVORLIGINI TA'MINLASH VA SUD-XUQUQ TIZIMINI

YANADA ISLOX QILISHNING USTUVOR YO`NALISHLARI

Reja:

1. **Sud xokimiyatining chinakam mustakilligini ta'minlash, sudlarning nufo`zini oshirish, sud tizimini demokratlashtirish va takomillashtirish.**
2. **Fuqarolarning xuquq va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini taminlash.**
3. **Ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va xujalik qonunchiligini takomillashtirish, jinoyatchilikka qarshi kurashish va xuquq buzarlilklarning oldini olish tizimini takomillashtirish.**
4. **Sud-huquq tizimida qonuniylikni yanada mustaxkamlash, yuridik yordam va xizmat kursatish tizimini takomillashtirish.**

O'quv mashg'ulotining maqsadi: qonun ustuvorligini ta'minlash tizimlari va ijtimoiy munosabatlari to'g'risida tasavur hosil qilish

Pedagogik vazifalar:

- qonun ustuvorligini tuzilmalar va ijtimoiy munosabatlarning rivojlanish qonuniyatlarini ochib berish;
  - jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy tizimlar, uning tuzilishi, turli tuzilmalar o'rtasidagi aloqadorlini bayon etish;
  - ijtimoiy tizimlarning o'ziga xos xususiyatlarini alohida qayd etish;
  - ijtimoiy aloqalar va munosabatlar mohiyatini tushuntirish;
  - jamiyatdek murakkab tuzilmada kechayotgan jarayonlarga baxo bera olish va shaxsning bu jarayonlarda o'z o'rnini topa olish imkoniyatini yaratish.
- qadimgi SHarq va G'arb madaniyati to'g'risida aytib berish;
- shaxs va jamiyat, davlat munosabatlari hamda davlatchilik shakllarini ta'riflash.
  - sud-xuquq tizimini barkamol avlod modelini shakllantirish o'rni.grafikli organayzerlar yordamida muammoni aniqlash, uning echimini topish bo'yicha amaliy ko'nikmalarini shakllantirish.

O'quv faoliyati natijalari:

pedagogik, texnologik, innovatsion yondashuvning mohiyatini aytib beradilar;

- pedagogik tizim, uning turlarini tavsiflay oladilar;

-shaxs va jamiyat munosabatlariga ta'rif beradilar;

- shaxs xususiyatlarini ta'riflab beradilar

-barkamol avlod modelini shakllantirish yo'llarini ko'rsatib beradilargrafikli

-organayzerlar yordamida muammoni aniqlash, uning echimini topish bo'yicha amaliy

-faoliyatni bajaradi.

Talabalarning bilimlarini chuqurlashtirish maqsadida savol-javob o'tkazadi:

1. Fuqarolik jamiyati tushunchasining tarixiy ildizlari va ularning turli tavsiflari.
2. Sharq va G'arb sivilizatsiyalarida fuqarolik jamiyati tushunchasiga oid o'ziga xos yondshuvlar.

3. Fuqarolik jamiyati to'g'risidagi zamonaviy konsepsiyalar.
  4. Fuqarolik jamiyati shakllanishining iqtisodiy asoslari.
  5. Fuqarolik jamiyati shakllanishining ijtimoiy huquqiyasoslari.
- 2.2. Talabalarni 5-ta kichik guruhga bo'ladi va yuqorida ko'rsatilgan maqsad va vazifalar bo'yicha bilimlarni chuqurlashtirishda muammoli o'qitishdan foydalanishini aytadi. Grafikli organayzerlar va FSMU texnikasi yordamida muammolarning echimini topishni tushuntiradi. Guruhlarda ishlash qoidalarini eslatadi va ekranga chiqaradi..

2.3. Har bir guruhga o'quv topshirig'ini beradi va takdimotga tayyorlanishini aytadi.

2.5. Guruxlar ishini kuzatadi, yo'naltiradi, maslahatlar beradi. Taqdimot materiallari mazmunan va mantiqan to'liq yoritilishini kuzatadi.

2.6. Taqdimot boshlanishini e'lon qiladi. Guruhlarda sardorlar takdimotini tashkillashtiradi, savollar beradi, mavzu muhokamasini jamoaga havola etadi.

2.5. Har bir guruh ishi bo'yicha umumiy xulosalar chiqaradi. Guruhlarning o'zaro bir-birining faoliyatini baholashini tashkil qiladi.

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. Demokratik taraqqiyot fuqarolik jamiyatini shakllantirishning asosi Xalq davlat idoralariga emas, balki davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak tamoyilining mazmun-mohiyati.
  1. "Harakatlar strategiyasi"ning asosiy yo'nalishlarining mazmun-mohiyati.
  2. Fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari nimalardan iborat?
  3. Fuqarolik jamiyatining faoliyat ko'rsatishida saylov qanday vazifalarni bajaradi?
  4. O'zbekiston Respublikasi "Xotin-qizlar qo'mitasi" faoliyati to'g'risida nimalarni bilasiz?
  5. Fuqarolik jamiyatining shakllanishining asoslari qanday?

5-MAVZU: Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo'nalishlari

Reja:

- 1. Makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish.**
- 2. Milliy iqtisodiyotning etakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish**
- 3. Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish.**
- 4. Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiyl mulk xukukini ximoya qilish va uning ustuvor mavkeini yanada kuchaytirish.**
- 5. Viloyat, tuman va shaxarlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish.**

O'quv mashg'ulotining maqsadi: qonun ustuvorligini ta'minlash tizimlari va ijtimoiy munosabatlari to'g'risida tasavur hosil qilish

Pedagogik vazifalar:

- Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish tuzilmalar va ijtimoiy munosabatlarning rivojlanish qonuniyatlarini ochib berish;
- jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy tizimlar, uning tuzilishi, turli tuzilmalar o'rtasidagi aloqadorlini bayon etish;
- ijtimoiy tizimlarning o'ziga xos xususiyatlarini alohida qayd etish;

- Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish mohiyatini tushuntirish;

- jamiyatdek murakkab tuzilmada kechayotgan jarayonlarga baxo bera olish va shaxsning bu jarayonlarda o'z o'rnini topa olish imkoniyatini yaratish.

qadimgi SHarq va G'arb madaniyati to'g'risida aytib berish;

- shaxs va jamiyat, davlat munosabatlari hamda davlatchilik shakllarini ta'riflash.

O'quv faoliyati natijalari:

pedagogik, texnologik, innovatsion yondashuvning mohiyatini aytib beradilar;

- pedagogik tizim, uning turlarini tavsiflay oladilar;

-Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish ta'rif beradilar;

- shaxs xususiyatlarini ta'riflab beradilar

-barkamol avlod modelini shakllantirish yo'llarini ko'rsatib beradilargrafikli

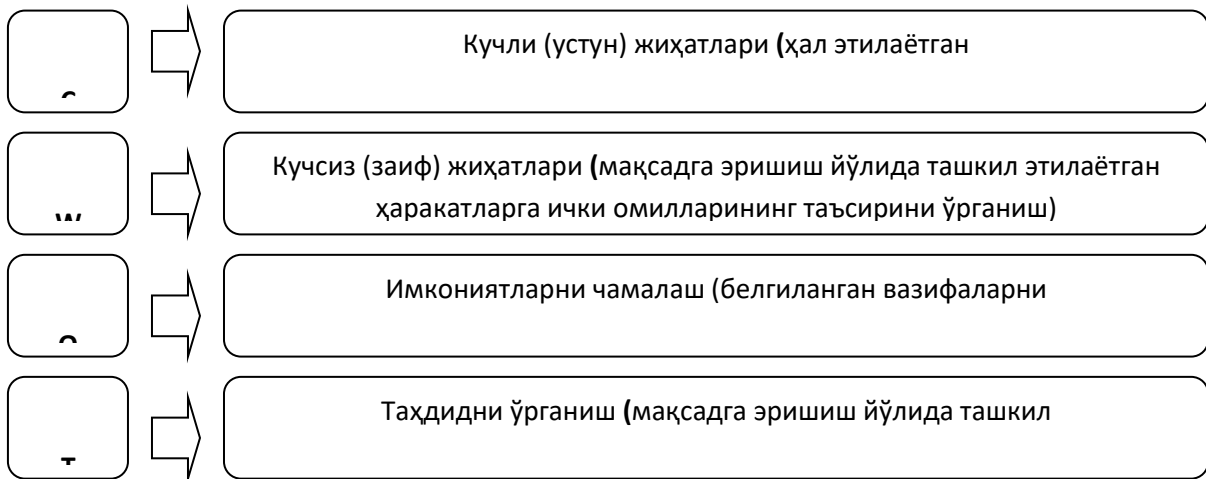
-organayzerlar yordamida muammoni aniqlash, uning echimini topish bo'yicha amaliy

-faoliyatni bajaradi.

"Swot-tahlil" strategiyasi

Strategiya muammoning asosiy to'rt jihatini yoritishga xizmat qiladi. Talabalar mavzuning mazmuniga mos muammolarni atroflicha o'rganish orqali mohiyatini yoritadi, ularni keltirib chiqaruvchi omillarni izlab, hal qilish imkoniyatlarini topadi.

U yordamida muammoning quyidagi to'rt jhati tahlil qilinadi:

Mashg'ulotlarda strategiyani qo'llash tartibi quyidagicha:

Ўқитувчи талабаларни стратегиянинг моҳияти билан таништиради

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. Demokratik taraqqiyot fuqarolik jamiyatini shakllantirishning asosi O'zbekiston qonunchiligida saylov huquqining qanday prinsiplari belgilangan?
1. Taraqqiyotning "O'zbek modeli" ni yaratilishining siyosiy-ijtimoiy, tarixiy asoslari. Asosiy tamoyillari, mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari.
2. Demokratik taraqqiyot fuqarolik jamiyatini shakllantirishning asosi sifatida.
3. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning strategik yo'nalishlari.
4. Modernizatsiya nazariyalarining evolyutsiyasi.

5. Mamlakatimizdagi yangilanish va modernizatsiya jarayonlarining asosiy yo'nalishlari va o'ziga xos jihatlari.

6-MAVZU: Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chukurlashtirish

Reja:

1. Aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish.
2. Axolini ijtimoiy ximoya qilish va sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish.
3. Arzon uy-joylar barpo etish va ijtimoiy infrato`zilmani rivojlantirish xamda modernizatsiya qilish.
4. Ta`lim va fan soxasinin rivojlantirish.
5. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish.

Mashg'ulotning maqsadi: Mavzu bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishni ta'minlash.

Talabaning o'quv faoliyati natijalari:

- amaliy mashg'ulot rejalari bilan oldindan tanishib chiqib, tayyorgarlik ko'radi.
- shaxs sotsiologiya ning o'rganish ob'ekti ekanligini yoritib bera oladilar.
- shaxs va uning o'ziga xos xususiyatlarini aytib beradilar.
shaxs va unda kechadigan ijobiy va salbiy jarayonlarni tushunib otadilar va uning mazmun hamda mohiyatini tushuntira oladilar.

Pedagogik vazifalar:

- ma'ruzada olingan bilimlarni mustahkamlash va ular asosida dokladlar tayyorlash ko'nikmalarini hosil qilish;
- bilimlar tizimlashtirish, taqqoslash, umumlashtirish, tahlil qilish jarayonlarni tashkil etish;
- darslik bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qilish;
- axborotlarni tahlil qilish ko'nikmalarini

rivojlantirish.

O'quv faoliyatining natijalari:

Talaba:

- Yurt tinchligi – barqaror taraqqiyot garovi.
- Halq farovonligi g'oyasi va uning ta'minlovchi kursat kichlar.
- Inson omilining yuksak mavqeiga erishganligi.
- AQShda fuqarolik jamiyati institutlarining o'ziga xos faoliyati
- O'zbekistondagi siyosiy partiyalarning jamiyatni demokratiyalashdagi o'rni.
- "Mahalliychilik" g'oyasi va uning zararli ta'sirini aytib beradi;

O'qitish uslubi va texnikasi: Konferensiya – seminar, aqliy hujum, test, blits-so'rov, taqdimot

O'qitish vositalari: Ma'ruza matni, o'quv qo'llanma, proektor, doska, bo'r, A32 bichimidagi qog'oz, marker

O'qitish shakli: Guruhiy, individual, jamoada ishlash

O'qitish sharoitlari: Proektor, kompyuter texnologiyalari bilan ta'minlangan namunadagi auditoriya.

«Klaster» texnikasi

Klaster – fikrlarni tarmoqlanishi - bu pedagogik strategiya bo'lib, u talabalarning mavzuni chuqur o'rganishga yordam beradi. Talabalarda mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma-ketlik bilan uzviy bog'langan holda tarmoqlashlariga o'rgatadi. Bu usul biron mavzuni chuqur o'rganishdan avval talabalarni fikrlash faoliyatini jonlantirish hamda kengaytirish uchun xizmat qiladi. SHuningdek, o'tilgan mavzuni mustahkamlash, umumlashtirishga undaydi. Klaster texnologiyasi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. *Tayanich so'z beriladi;*
2. *Barcha talabalar shu so'z bo'yicha xayoliga kelgan hamma so'zlarni yozadilar.*
3. *YOzilgan so'zlardan bog'lanadiganlarini belgilaydi.*
4. *Tayanich so'zning mazmunini yoritadi.*

7-MAVZU: Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni ta'minlash

Reja:

1. Xavfsizlik, diniy bag`rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yunalishlar.

2. Chuqur o`ylangan, o`zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yunalishlar

3. Xavfsizlik, diniy bag`rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yunalishlar

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni yondashuv orqali tahlilini talabalarga etkazish

Pedagogik vazifalar:

- Xavfsizlik, millatlararo totuvlik hayotning o'ta muhim jihatlarini ochib berish;
- Fan va ta'limning ma'naviy yuksalishdagi o'rni va rolini ko'rsatib o'tish;
- Din va diniy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyotidagi tutgan o'rni bayon etish;

O'quv faoliyati natijalari:

- Inson ma'naviy olami jamiyat etakchi omil ekanligini tushunadi;

Ta'lim berish usullari: Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, taqdimot, tushuntirish

Ta'lim berish shakllari: Ommaviy, juftlik

Ta'lim berish vositalari: O'quv qo'llanma, proektor, grafik organayzerlar: klaster

Keyslar.

1-masala

Jamiyatimizning iqtisodiyoti, madaniyati va ma'naviyatining ilgari qarab rivojlanishiga, milliy axloq, odob, urf-odat negizlarida komil insonni tarbiyalashga, mustaqil Respublikamizni har tomonlama ravnaq toptirib, jahon ssivilizatsiyasiga qo'shishga astoydil xizmat qiladigan qadriyatlar - bu progressiv qadriyatlarni tashkil etadi.

Qadriyat nomi	Izox

2-masala

Topishmoq metodi

“Davlat-Fuqaro-Jamiyat”

(F)	(S)	(M)
<p>Izoh: shartli belgilar quyidagi mazmuni anglatadi:</p> <p>(F) – fikringizni asoslovchi biror - bir asosni ko'rsating;</p> <p>(S) – ko'rsatilgan asosning asosli ekanligini isbotlovchi kamida <u>2</u> tamisollar keltiring;</p> <p>(M) – Asos va misol yordamida gap nima haqida borayotganligi borasida umumiy fikrni toping va izoxlang.</p>		

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. Fuqarolarning saylov huquqi nima?

2. Germaniyada davlat va fuqarolik jamiyati institutlarining o‘zaro munosabati
3. Jinoiy jazoni lebirallashtirish deganda nimani tushunasiz?
4. Mamlakatimizda partiyaviy tizim qanday rivojlanmoqda va uning huquqiy asosi?
5. Xalqaro saylov standartlari va O‘zbekiston qonunchiligi?

8-MAVZU: Korrupsiyaga qarshi kurash-fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti

REJA:

1. Korrupsiya tushunchasi, korrupsiyaga qarshi kurashishning mazmun-mohiyati va uning milliy hamda **xalqaro huquqiy asoslari**.
2. **“Korrupsiya qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining mazmuni va qo‘llash doirasi.**
3. **Korrupsiyaga qarshi kurash olib borishning yo‘llari va usullari.**
4. Korrupsiya tushunchasi, korrupsiyaga qarshi kurashishning mazmun-mohiyati va uning milliy hamda **xalqaro huquqiy asoslari**

O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: Korrupsiyaga qarshi kurash fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti orqali tahlilini talabalarga etkazish

Pedagogik vazifalar:

- Korrupsiyaga qarshi kurash hayotning o‘ta muhim jihatlarini ochib berish;
- Fan va ta‘limning ma‘naviy yuksalishdagi o‘rni va rolini ko‘rsatib o‘tish;

O‘quv faoliyati natijalari:

- Inson ma‘naviy olami jamiyat etakchi omil ekanligini tushunadi;

Ta‘lim berish usullari: Ko‘rgazmali ma‘ruza, suhbat, taqdimot, tushuntirish

Ta‘lim berish shakllari: Ommaviy, juftlik

Ta‘lim berish vositalari: O‘quv qo‘llanma, proektor, grafik organayzerlar: klaster

“AQLIY HUKUM” METODI

Metod o‘quvchi (talaba)larni mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o‘z tasavvurlari, g‘oyalaridan ijobiy foydalanishga doir ko‘nikma, malakalarni hosil qilishga rag‘batlantiradi. U yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha orginal (o‘ziga xos) echimlarni topish imkoniyati tug‘iladi. Metod mavzu doirasida ma‘lum qarashlarni aniqlash, ularga muqobil g‘oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

“YOZMA AQLIY HUKUM” METODI

Amalga oshiriladigan ishlar:

- Ajratilgan vaqt ichida talaba 3 ta g‘oyani ajratib qog‘ozga yozadi.
- qog‘oz uchta ustunga bo‘linadi;
- qog‘ozning yuqori qismiga o‘rtaga tashlangan umumiy muammo yozib qo‘yiladi;

- ❑ har bir ustunga bittadan g'oya yoziladi;
- ❑ qog'ozga yozilgan ma'lumotlar yonidagi sherigiga uzatiladi;
- ❑ sherigi taqdim etilgan g'oyalarni o'qib chiqadi va belgilangan vaqt davomida 3 ta yangi g'oyani taklif qiladi.
- ❑ Qog'ozni boshqa sherigiga uzatadi

Yuqoridagi tashkiliy ishlar yakunlangandan keyin talabalar tomonidan bayon etilgan g'oyalar asosida guruhda muhokama boshlanadi va tanqidiy tahlil qilish asosida munozara o'tkaziladi.

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. Jamiyatingi jtimoiy qatlamlari va ularning o'ziga xos manfaatlari, xususiyatlari.
2. Jamiyatning ijtimoiy strukturasi doir dastlabki talqinlar.
3. Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlarida fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining o'ziga xos jihatlari.

9-MAVZU: Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi

Reja:

1. Fuqaroviylik, mazmun-mohiyati va asosiy xususiyatlari

2. Fuqaroviy ong va uning namoyon bo'lish omillari

3. Fuqaroviy faollik va uning fuqarolik jamiyatidagi o'rni

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi tahlilini talabalarga etkazish

Pedagogik vazifalar:

- faol fuqarolik pozitsiyasi hayotning o'ta muhim jihatlari ochib berish;
- Fan va ta'limning ma'naviy yuksalishdagi o'rni va rolini ko'rsatib o'tish;
- Jamiyat, davlat, fuqarolik jamiyati, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqaroviylik, fuqaroviy ong, faollik, ijtimoiy faollik, huquqiy davlat, fuqaroviy faollik, ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy makon, ijtimoiy jarayonlar, siyosiy jarayonlar, davlat va fuqaro munosabatlari.

O'quv faoliyati natijalari:

- Inson ma'naviy olami jamiyat etakchi omil ekanligini tushunadi;

Ta'lim berish usullari: Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, taqdimot, tushuntirish

Ta'lim berish shakllari: Ommaviy, juftlik

Ta'lim berish vositalari: O'quv qo'llanma, proektor, grafik organayzerlar: klaster

“Insert” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod o'quvchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini engillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod o'quvchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

✚ o'qituvchi mashg'ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matn tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi;

✚ yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta'lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi;

✚ ta'lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta'lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to'liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg'ulot yakunlanadi.

Insert usulida jadval to'ldirish

Mavzu savollari	V	-	+	?

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. Saylov - demokratik, fuqarolik jamiyatining asosiy belgisi sifatida.
2. "Davlat hokimiyati va boshqaruv organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi qonunga izoh bering.
3. Saylov prinsiplari: umumiy saylov huquqi; teng saylov huquqi; to'g'ridan-to'g'ri (bevosita) saylash huquqi; yashirin ovoz berish huquqi.
4. O'rta asrlarda fuqarolik jamiyati g'oyalarining rivojlanishi.
5. Fuqarolik jamiyati fanining maqsadi, o'quv, ilmiy, amaliy va tarbiyaviy vazifalari, funksiyalari.

10-MAVZU: Saylov huquqi erkinligi-fuqarolik jamiyatining muhim mezonlari

Reja:

1. Erkin saylovlar fuqarolik jamiyatining asosiy belgisi.
2. Xalqaro saylov standartlari va O'zbekiston qonunchiligi.
3. O'zbekiston saylov qonunchiligining rivojlanishi.
4. Erkin saylovlarni o'tkazishda ommaviy axborot vositalarining roli

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Saylov huquqi tahlilini talabalarga etkazish
Pedagogik vazifalari:

- fuqarolik jamiyati institutlari hayotning o'ta muhim jihatlarini ochib berish;
- Fan va ta'limning ma'naviy yuksalishdagi o'rni va rolini ko'rsatib o'tish;
- erkin saylovlar, saylov huquqi, saylov prinsiplari, teng saylov huquqi, to'g'ridan-to'g'ri saylash huquqi; yashirin ovoz berish huquqi, saylov oldi tashviqoti, saylov komissiyalari, ovoz berish

O'quv faoliyati natijalari:

- Inson ma'naviy olami jamiyat etakchi omil ekanligini tushunadi;

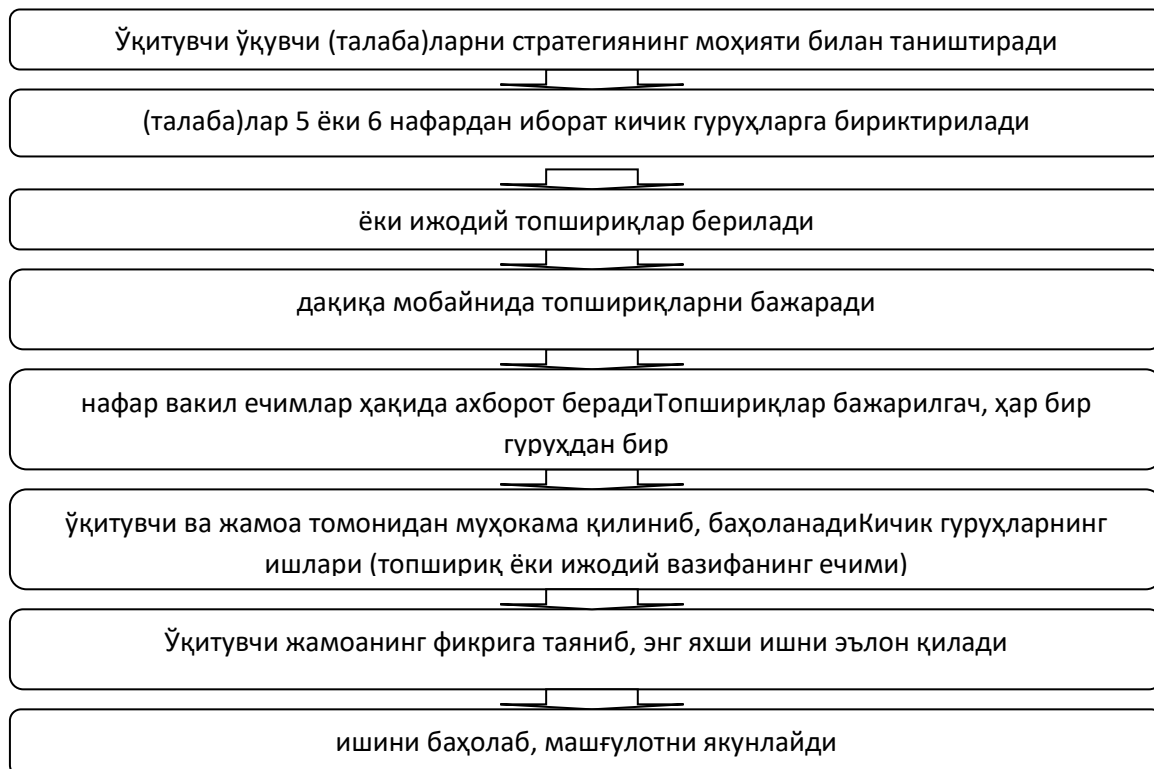
Ta'lim berish usullari: Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, taqdimot, tushuntirish

Ta'lim berish shakllari: Ommaviy, juftlik

Ta'lim berish vositalari: O'quv qo'llanma, proektor, grafik organayzerlar: klaster

“YALPI FIKRIY HUJUM” STRATEGIYASI

Strategiya J.Donald Filips tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, uni bir necha o'n (20-60) nafar o'quvchi (talaba) lardan iborat guruhlarda qo'llash mumkin. U o'quvchi (talaba)lar tomonidan yangi g'oyalarning o'rta tashlanishi uchun zarur sharoitni yaratib berishga xizmat qiladi.

11-MAVZU: O`zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy o`z-o`zini boshqarish

Reja:

4. Fuqarolik jamiyati talabi, davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtiroki.
5. Jamoat birlashmalari, siyosiy partiyalar tadrijiy rivoji va huquqiy asoslari.
6. Mahalliy hokimiyat va fuqarolar o`zini o`zi boshqarish organlarining o`zaro munosabatlari.
7. Fuqarolarning o`zini o`zi boshqarish organlari faoliyatini tashkil etish va rivojlanishining konseptual asoslari.

O`quv mashg`ulotining maqsadi: fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy o`z-o`zini boshqarish tahlilini talabalarga etkazish

Pedagogik vazifalar:

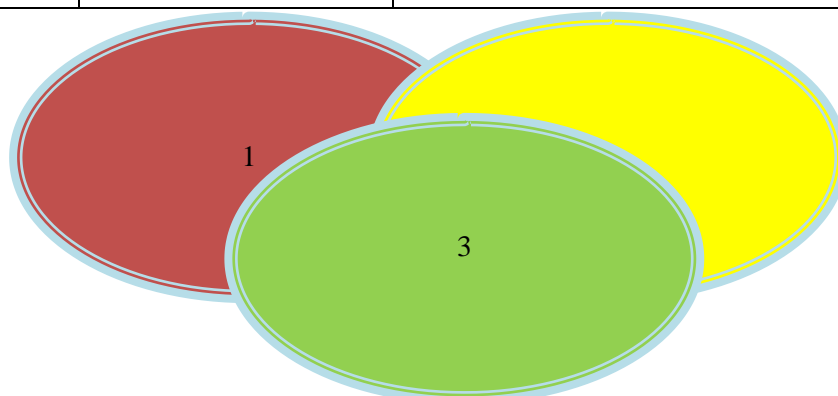
- fuqarolik jamiyati institutlari hayotning o`ta muhim jihatlarini ochib berish;
  - Fan va ta`limning ma`naviy yuksalishdagi o`rni va rolini ko`rsatib o`tish;
  - Inson, jamiyat, davlat, konstitutsiya, demokratiya, fuqarolik jamiyati, demokratik institutlar, jamoat birlashmasi, nodavlat notijorat tashkilotlari, siyosiy partiyalar, fuqarolarning o`zini o`zi boshqarish organlari, fuqarolar yig`ini, kasaba uyushmasi, davlat va jamiyat boshqaruvi, ijtimoiy nazorat, ijtimoiy sheriklik, milliy qadriyat, fuqarolik madaniyati, faollik, ishtirok, mas`uliyat, javobgarlik, o`zini o`zi boshqarish, fuqarolar yig`ini, mahalla, mahalliy hokimiyat, hokim, deputat, xalq deputatlari mahalliy Kengashlari, nomarkazlashtirish
- O`quv faoliyati natijalari:*
- Inson ma`naviy olami jamiyat etakchi omil ekanligini tushunadi;

*Ta`lim berish usullari:* Ko`rgazmali ma`ruza, suhbat, taqdimot, tushuntirish

Ta`lim berish shakllari: Ommaviy, juftlik

*Ta`lim berish vositalari:* O`quv qo`llanma, proektor, grafik organayzerlar: klaster

Guruhlar	Diagrammaning tartib raqami	Topshiriqlar mazmuni
1- guruh	1-diagramma	
	2-diagramma	
	3-diagramma	
2-guruh	1-diagramma	
	2-diagramma	
	3-diagramma	

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish bosqichlari, istiqbollari.
2. Hozirgi davrda AQSH, Fransiya va Germaniyada NNTning faoliyati va ularni rasmiylashtirish tartiblari.
3. Yangi davrda fuqarolik jamiyatining mumtoz paradigmasining yaratilishi.
4. Erkin saylovlarni o‘tkazishda ommaviy axborot vositalarining roli.
5. O‘zbekistonda umummilliy va xalqaro jamg‘armalar, fondlar faoliyatining rivoji.

12-MAVZU. Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatini ochiqligi. ijtimoiy sheriklik

Reja:

1. **Jamoatchilik nazoratining mohiyati va nazorati tizimi**
2. **Jamoatchilik nazoratining sub’ektlari va shakllari**
3. **Ijtimoiy sheriklikning nazariy asoslari**
4. **O‘zbekistonda ijtimoiy sheriklik nazariyasining boyitilishi va amaliyotining rivojlantirilishi**

O‘quv mashg‘ulotining maqsadi: Jamoatchilik nazorati boshqarish tahlilini talabalarga etkazish
Pedagogik vazifalar:

- Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatini ochiqligi. ijtimoiy sheriklik hayotning o‘ta muhim jihatlari ochib berish;
- Fan va ta‘limning ma‘naviy yuksalishdagi o‘rni va rolini ko‘rsatib o‘tish;
- jamoatchilik, jamoatchilik nazorati, fuqarolik nazorati, sanksiyalar

O‘quv faoliyati natijalari:

- Inson ma‘naviy olami jamiyat etakchi omil ekanligini tushunadi;

Ta‘lim berish usullari: Ko‘rgazmali ma‘ruza, suhbat, taqdimot, tushuntirish

Ta‘lim berish shakllari: Ommaviy, juftlik

Ta‘lim berish vositalari: O‘quv qo‘llanma, proektor, grafik organayzerlar: klaster

“YALPI FIKRIY HUJUM” STRATEGIYASI

Strategiya J.Donald Filips tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, uni bir necha o‘n (20-60) nafar o‘quvchi (talaba) lardan iborat guruhlarda qo‘llash mumkin. U o‘quvchi (talaba)lar tomonidan yangi g‘oyalarning o‘rtaga tashlanishi uchun zarur sharoitni yaratib berishga xizmat qiladi.

Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларни стратегиянинг моҳияти билан таништиради

Ўқувчи (талаба)лар 5 ёки 6 нафардан иборат кичик гуруҳларга бириктириладиЎқувчи

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish bosqichlari, istiqbollari.
2. Hozirgi davrda AQSH, Fransiya va Germaniyada NNTning faoliyati va ularni rasmiylashtirish tartiblari.
3. Yangi davrda fuqarolik jamiyatining mumtoz paradigmasining yaratilishi.
4. Erkin saylovlarni o'tkazishda ommaviy axborot vositalarining roli.
5. O'zbekistonda umummilliy va xalqaro jamg'armalar, fondlar faoliyatining rivoji.

13-MAVZU. Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yo'nalishlari

Reja

- 1. Yoshlarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-ma'naviy va axloqiy jihatlari**
- 2. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda fuqarolik madaniyati va mas'uliyatining o'rni**
- 3. O'zbekistonda yoshlarga oida davlat siyosatining strategik yo'nalishlari**
- 4. Barkamol avlodni tarbiyalash g'oyasi va uni amalga oshirish mexanizmlari**

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashning tahlilini talabalarga etkazish

Pedagogik vazifalar:

- Faol fuqarolik pozitsiyasiga hayotning o'ta muhim jihatlarini ochib berish;
- Fan va ta'limning ma'naviy yuksalishdagi o'rni va rolini ko'rsatib o'tish;
- Fuqarolik pozitsiyasi, fuqarolik madaniyati, fuqarolik burchi, fuqarolik mas'uliyati, yoshlar, yoshlarga oid davlat siyosati, komil inson, barkamol avlod.

O'quv faoliyati natijalari:

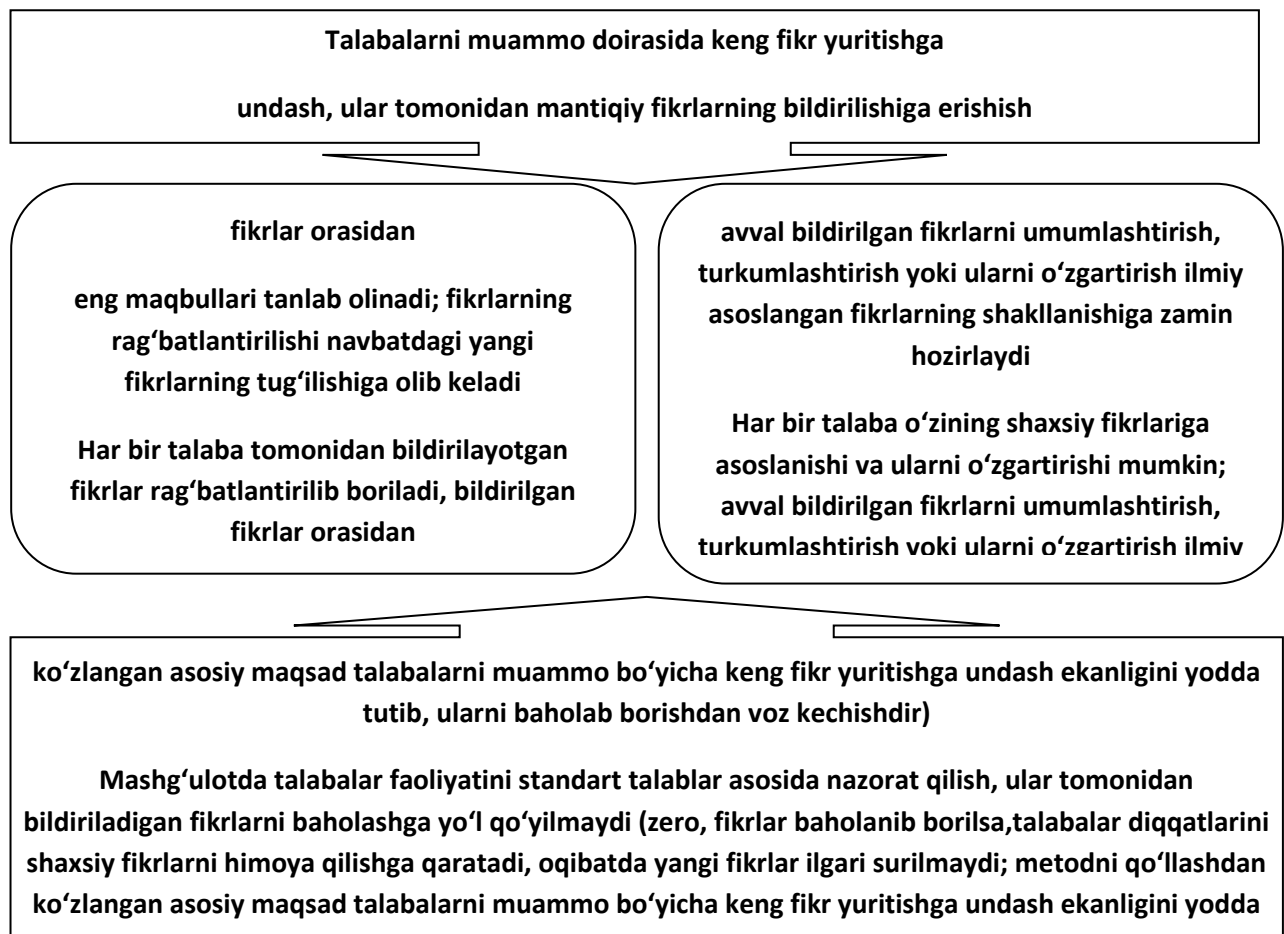
- Inson ma'naviy olami jamiyat etakchi omil ekanligini tushunadi;

Ta'lim berish usullari: Ko'rgazmali ma'ruza, suhbat, taqdimot, tushuntirish

Ta'lim berish shakllari: Ommaviy, juftlik

Ta'lim berish vositalari: O'quv qo'llanma, proektor, grafik organayzerlar: klaster

Mashg'ulotda strategiyani qo'llashda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

Nazorat va mustahkamlash uchun savollar

1. Sharq allomalari asarlarida adolatli jamiyatni shakllantirish masalalari.
2. Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari.
3. Fuqaroning davlat va jamiyat oldida o'z huquqiy va ahloqiy mas'uliyatini anglashi.
4. Fuqarolik jamiyatida iqtisodiy taraqqiyot tushunchasi va mazmuni

GLOSSARIY

ADVOKAT - oliy yuridik ma'lumotga ega bulgan va advokatlik faoliyati bilan shugullanish xukukini beruvchi litsenziyani belgilangan tartibda olgan Uzbekiston Respublikasining fukarosi Uzbekiston Respublikasida advokat bulishi mumkin. Belgilangan tartibda muoma- laga layokatsiz yoki muomala layokati cheklangan deb topilgan, shuningdek, sudlanganlik xolati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlan- magan shaxslarning advokatlik faoliyati bilan shugullanishiga yul kuyilmaydi.

ADVOKATURA FAOLIYATINING PRIN-ssIPLARI VA TASHKILY SHAKLLARI - advokatlik byurosi, advokatlik firmasi, advokatlar xay'ati va yuridik maslaxdtxonadan iborat.

ARIZA - bu xukukdarni, erkinliklarni va konuniy manfaatlarni amalga oshirishda yordam kursatish tugrisidagi iltimos bayon etilgan murojaat.

ARZON UY-JOY - kishlok axrlisining talab va extiyojlarini xamda tulov kobilyatini xisobga olib, davlat dasturiga kura namunaviy loyixa asosida kuriladigan uy-joylar.

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI - xususiy, umumiy va ishlab chikarish kommunikatsiyasida axborotlar tayyorlash, kayta ishlash va etkazish bilan boglik bulgan ob- ektlar, xarakatlar va koidalar, shuningdek, barcha texnologiyalar xamda sanab utilgan jarayonlarni birgalikda ta'minlovchi soxalar majmuasi.

XALQ BANDLIGI - mexnatga layokatli axolining ijtimoiy mexnatda katnashish daraja- si, konunchilikka zid bulmagan tarzda fukaroning shaxsiy va ijtimoiy talablarini kondirish bilan boglid bulgan faoliyati.

AIHOLI BANDLIGI SOXASIDAGI DAVLAT SIYOSATI - davlat tomonidan fuka- rolarning mexnatga, tulik, samarali va erkin tan- langan bandlikka bulgan xukukdarini ta'minlash buyicha amalga oshiriladigan faoliyat.

AXOLINING UMUMII DAROMADI - pul daromadlari va natura shaklidagi daromadlar xamda doimiy asosda, takrorlanuvchi xususiyatga ega bulgan, yillik yoki undan kam vakt oraligidagi davrda uy xujaligi yoki uning aloxdda a'zolariga tushadigan tushumlardan tarkib topadi.

AKIDAPARASTLIK - (*atsida - arab. - ishonch*, biror narsani ikkinchisiga boglash) muayyan sha- roitda, biron-bir goyaga kat'iy ishonch va uni mutlaklashtirish asosida shakllangan koida va tartiblarni xamda ularni sharoit, xolat, vaziyatni xisobga olmagan xolda, kur-kurona kullash.

BARQARORLIK - tinchlik-osoyishtalik va ijodiy mexnat muxiti kat'iy, uzil-kesil xamda mustaxkam urnatilgan mukim sharoit. Barkarorlik xar kandy bunyodkorlik faoliyati- ning zamini va zaruriy sharti xdsoblanadi.

BEPUL TIBBIY XIZMAT - fukarolarga kulaylik va imtiyozlar berish maksadida davlat tomonidan kafolatlangan barcha tibbiy xizmatlar majmuasi.

VEB-SAXIFA - Internet manzili (url) bilan bir xil ma'noda belgilanuvchi mantiqiy birlik. U veb saytning tarkibiy hismidir.

VIDEOKONFERENSALOYIXA REJIMIDAGI SUD MAJLISI - real vakt rejimida telekommunikatsiya texnologiyalari yordamida audio va videoaxborotlar almashinuvi imkoniyatlaridan foydalangan holda ishni kurayotgan sud va sud majlisini utkazishga kumaklashayotgan sud >ftasidagi interaktiv uzaro ta'sir kilish yuli bilan masofadan sud majlisini utkazish.

GEOSIYOSIY MUVOZANAT — ma'lum bir xuddagi mavjud siyosiy vaziyatni barkarorlashtirish.

GLOBALASHUV - jamiyatning barcha soxalarini kamrab oluvchi tizimli xususiyatga ega, butun jaxon iktisodiy siyosiy, madaniy integratsiya va unifikatsiyalashuv, xalkaro mexnat taksimoti, kapital, ishchi kuchi va ishlab chikarish resurslarining erkin xarakati, konunchilik, iktisodiy va texnologik jarayonlarni standartlashtirish, shuningdek, turli mamlakatlar madaniyatining kushilishi va yakinlashuvi bilan bogliq ob'ektiv jarayon.

DAVLAT BOJI - sudlarga beriladigan da'vo arizalardan, shikoyatlardan, sudlarning karorlari yuzasidan beriladigan apellyatsiya, kassatsiya va nazorat shikoyatlarini, shuningdek, sudlar tomonidan xujjatlarning nusxalarini berganlik uchun tulanadigan muayyan pul yigimi.

DAVLAT IJTIMOII YORDAM I -mexnatga layokatsizligi, ishsizligi, daromad manbai mavjud bulmagani sababli mustakil ravishda uzini moddiy ta'minlay olmagan shaxslarga davlat tomonidan beriladigan yordam.

DAVLAT ORGANINING YURIDIK XIZMATI - davlat organi faoliyatini xukukiy ta'minlash maksadida tashkil etiladigan yoki joriy kilinadigan mustakil tarkibiy bulinma yoki lavozim.

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK -davlat organlarining nodavlat-notijorat tashkil otlari va fukarolik jamiyatining boshka institutlari bilan mamlakatni ijtimoiy-iktisodiy rivojlantirish dasturlarini, shu jumladan, tarmok, xududiy dasturlarni, shuningdek, normativ-xukukiy xujjatlarni xamda fukarolarning xukuklari va konuniy manfaatlariga daxldor bulgan boshka karorlarni ishlab chikish xamda amalga oshirish borasidagi xamkorligi.

DAROMADLARNING TAAKALASHUVI-axoli jon boshiga tugri keladigan daromadlar darajasidagi tafovutlar.

DEKRIMINALIZATSIYA - kilmishni ijtimoiy xavfli emas va jinoiy jazoga sazovor emas, deb topish (kilmishni jinoyat konunidan chikarib tashlash).

DIVERSIFIKATSIYA - (lotincha diversusxar xil, facere- kilmok, bajarmok) - ishlab chikarishning samaradorligini oshirish, mahsulot va xizmatlarni sotish bozorlarini kengaytirish maksadida tarmok va korxonalar faoliyat soxalarini kengaytirish, mahsulot va xizmatlar assortimentlarini kupaytirish. Diversifikatsiya jarayoni iktisodiyot tarmokdarida olib borilayotgan modernizatsiya va tarkibiy uzgarishlar bilan bevosita uygunlashgan.

DIVERSIFIKATSIYA STRATEGIYASI-korxonalar faoliyatini mavjud mahsulotlar va bozorlar turini kengaytirish orkali rivojlantirish strategiyasi. Diversifikatsiya strategiyasi korxonalarining ishlab chikarish va tijorat faoliyatini rivojlantirishning eng etakchi zamonaviy tendensiyalaridan biri hisoblanib, u orkali korxonalarining bozor sharoitida vujudga keladigan turli kaltisliklarga bulgan rakobatdoshligini oshiradi. Diversifikatsiya strategiyasi - korxonalarda yangi mahsulotlar liniyalarini ishga tushirish, kushma korxonalar tuzish, boshka korxonalarni sotib olish va boshqa turli uslublarda amalga oshirilishi mumkin.

DINIY BAGRIKENGLIK - turli din vakillari e'tikodidagi mavjud akidaviy farklardan kati nazar, ularning yonma-yan va uzaro tinch-totuv yashashi xamda xar bir diniy ta'limotga xurmat bilan karash.

DINIY TASHKILOT - diniy jamoalarning eng yukori rasmiy uyushmasi.

DINIY EKSTREMIZM - jamiyat uchun anʼ- anaviy bulgan diniy kadriyatlar va akidalarni rad etish, ularga zid bulgan goyalarni aldov va zurlik bilan targib kilishga asoslangan nazariya va amaliyot; diniy tashkilotlardagi uta mutaassib guruxlarning ashaddiy reaksiyon, dinni nikob kilib olgan, uning konun-koidalariga mafkura- viy tue berib, undan uzlarining strategik geosiy- siy maksadlariga erishish yulida foydalanishga karatilgan diniy-siyosiy xodisa.

ERLARNING IRRIGATSION-MELIO- RATIV X.OLATI- suv bilan taʼminlanish va sugorish tarmoklari tizimi, er osti suvlari satxining joylashuvi va tuproknig shurlanish darajasidan kelib chikib sugoriladigan erlar- ning xolatini ifodalovchi kursatkich.

YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATI

- davlat tomonidan amalga oshiriladigan xamda yoshlarni ijtimoiy jixatdan shakllantirish va ularning intellektual, ijodiy va boshka yu- nalishdagi saloxiyatini kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratilishini nazarda tutadigan ijtimoiy-iktisodiy, tashkiliy va xukukiy chora- tadbirlar tizimi.

YOSHLAR (YOSH FU KAROL AR) - un turt yoshga tulgan va uttiz yoshdan oshmagan shaxslar.

YOSH OILA - er-xotinning ikkisi xam uttiz yoshdan oshmagan oila yoxud farzand (bola) tarbiyalab voyaga etkazayotgan uttiz yoshdan oshmagan yolgiz ota- dan yoki yolgiz onadan iborat bulgan oila, shu jum- ladan nikoxdan ajralgan beva erkak (beva ayol).

YOSH MUTAXASSIS - oliy yoki urta max- sus, kasb-xunar taʼlimi muassasasini bitirgan, taʼlim muassasasini bitirganidan sung olgan ixtisosligi buyicha uch yil ichida ishga kirgan va maʼlumoti tugrisidagi xujjatda kursatilgan ixtisosligi buyicha ishlayotganiga uch yildan kup bulmagan uttiz yoshdan oshmagan xodim.

YOSHLAR TADBIRKORLIGI - yuridik shaxe tashkil etmagan xolda yosh fukarolar tomonidan, shuningdek taʼsischilari yosh fukarolar bulgan yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan tadbirkorlik faoliyati.

YOSHLAR VA BANDLIK - ijtimoiy etuklik- ka erishish davrini boshdan kechirayotgan un besh yoshdan uttiz yoshgacha bulgan ijtimoiy demografik guruxdarning ijtimoiy ishlab chikarishga jalb etilganlik muammosi.

JAMIYAT - insonlardan tashkil topgan ijtimoiy tuzum.

JAMOAT NAZORATI - a) kabul kilingan konunlar va konun xujjatlari ijrosi; b) xo- kimiyat karorlari kandy kabul kilinishi va ijro etilishi; v) konun va boshka konun xuj- jatlarining tayyorlanish jarayoni; g) davlat organlari xamda ular mansabdor shaxslarining faoliyati; d) davlatning kuch ishlatuvchi tuzilma- lari faoliyati ustidan jamoatchilik vakillari va jamoat tashkilotlarining nazorati.

JAMOATCHILIK NAZORATI - davlat organlari faoliyatining konuniyligini taʼ- minlash, davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari tomonidan Uzbekiston Respublikasi fukarolari, chet el fukarolari va fukaroligi bulmagan shaxslarning xukuklari, erkinliklari va konuniy manfaatlarini taʼminlovchi konun xujjatlariga rioya kilmaslik xolatlarini aniklashga karatilgan faoliyat.

JAMOATCHILIK NAZORATINING OBʼ- EKTI - davlat organlari va ularning mansabdor shaxslarining uzlariga konunchilik bilan yukla- tilgan majburiyatlarni ijro etishi bilan boglik faoliyati. Davlat organi mansabdor shaxeining shaxeiy xayoti, ishchi yozuvlari, shuningdek davlat siri yoki konun bilan kuriklanadigan boshka sirdan iborat axborot, shuningdek, surishtiruv, dastlabki tergov organlari va sud ish yurituvi- dagi muayyan ishlar va materiallar jamoatchilik nazoratining obʼekta xisoblanmaydi.

JAX.ON SIYOSATI - umumsayyoraviy mo- xiyatga ega bulgan, jaxon xamjamiyati takdiri va istikboli bilan boglik bulgan siyosat.

JINOYAT KUR0.II - ashyoviy dalil deb eʼti- rof etilgan jinoyatga tayyorgarlik kurish yoki so- dir etish uchun maxsus muljallangan, tayyorlangan yoki moslashtirilgan narsalar, shuningdek jinoiy maksadlarga erishish uchun jinoyat sodir etish jarayonida bevosita foydalanilgan mol-mulk.

JINOYATCHILIKKA KARSHI KURA- SHISH - jinoiy xatti-xarakatlarning ijtimoiy xavfliligi va turiga karab, xukukni muxofaza kiluvchi organlarning xar biri aloxida, uziga yuklatilgan vazifalar doirasidan kelib chikkan xolda, idoraviy usul va vositalar orkali kura- shishga karatilgan faoliyat.

IJRO XUJJATLARI - sudlar uzlari kabul kiladigan sud xujjatlari asosida beradigan ijro varakalari; xakamlik sudining karorlarini majburiy ijro etish yuzasidan sudlar beradigan ijro varakalari; chet el sudlari va arbitrajleri karorlari asosida Uzbekistan Respublikasi sudlari beradigan ijro varakalari; sud buyruklari; alimentlar tulash tugrisidagi notarial tarzda tasdiklangan kelishuvlar; notariuslarning ijro xatlari; mexnat nizolari komissiyalari uz karorlari asosida beradigan guvoxnomalar; ma' - muriy xukukbuzarliklar tugrisidagi ishlarni kurib chikish vakolatiga ega organlar (mansabdor shaxslar) chikargan karorlar; uzboshimchalik bilan turarjoyini egallab olgan yoki avariya xolatida deb topilgan uylarda yashayotgan shaxslarni ma'muriy tartibda kuchirish tugrisidagi prokurorlarning karorlari; sud ijrochilarining karorlari; konun xujjatlarida nazarda tutilgan xollarda boshka organlarning xujjatlari.

IJTIMOIIY YORDAMGA MU^TOJ SHAXSLAR-uzining salomatligi, yoshi, daromad olish imkoniyatining cheklangani tufayli uzga- larning kumagiga muxtoj shaxe xamda oilalar. Ular uzlarining yozma arizalariga kura ijtimoiy yordamning bir yoki bir necha turlaridan foydala- nishga xakdi buladi.

IJTIMOIIY soxd - axolining munosib turmush sharoiti va farovonligini ta'minlashga xizmat kiluvchi soxa va tarmoklar majmuasi. Bu- lar katoriga uy-joy fondlari, soglikni sakdash, ta'lim, sport, madaniyat muassasalari va boshka tuzilmalarni kiritish mumkin.

IJTIMOIIY-TIBBIY XIZMAT - joy- larida xar bir oilani urganishning ijtimoiy, demografik, iktisodiy va tibbiy jixatlarini uz ichiga oluvchi, ijtimoiy soxada faoliyat kufsata- digan turli idoralar, tashkilotlar va muassasa- larning sa'y-xarakatlarini birlashtiradi.

IJTIMOIIY XIZMAT KURSATISH - xizmatlar extiyojmand shaxslarga yordam kursa- tish, ularga boshka fukarolar bilan bir katorda jamiyat xayotida ishtirok etish imkoniyatlarini yaratish va ularning odatiy xayotiy extiyojlarini mustakil ravishda ta'minlash buyicha kompleks xukukiy, iktisodiy, psixologik, ta'limiy, tibbiy, reabilitatsion va boshka choralar.

IJTIMOIIY FAOLLIK - ijtimoiy sub'- ektlarning xatti-xarakati, bu xatti-xarakatlar ularning xayot faoliyat sharoitlarini yaratadi yoki uzgartiradi xamda ularning uzliklarini xam rivojlantiradi.

INVESTITSIYA - iktisodiy samara (foйда, daromad) olish yoki ijobiy ijtimoiy natijaga erishish uchun sarflanadigan pul mablaglari, banklarga kuyilgan omonatlar, paylar, kimmatli kogoslar (aksiya, obligatsiyalar), texnologiyalar, mashinalar asbob-uskunalar, litsenziyalar va samara beradigan boshka xar kanday boyliklar. Investitsiyalar - foyda olish xamda ijobiy ijtimoiy samaraga erishish maksadida tadbir- korlik ob'ektlariga va boshka faoliyat turlariga kuyiladigan pul mablaglari.

INVESTITSIYA SIYOSATI - investitsiya faoliyatini jonlantirish, iktisodiyotni yuksal- tirish, ishlab chikarish samaradorligini oshirish va ijtimoiy muammolarni xal kilish maksadida iktisodiy sub'ektlar uchun kulay xujalik yuri- tish sharoitlarini yaratishga karatilgan maksadli tadbirlar majmui.

INVESTITSIYAVIIY FAOLLIK - turli iktisodiy sub'ektlar (davlat, korxonalar va tashkilotlar, jamgarmalar va x.k.)ning daromad olish maksadida milliy yoki xorijiy iktisodiyotlarga investitsiya resurslarini kiritishga intilishi.

INVESTITSIYAVIIY XDMKORLIK -xalkaro iktisodiy munosabatlarning bir kurinishi bulib, resurslarni ratsional taksimlash, xalkaro mexnat taksimotida ishtirok etish natijasidagi ustun- liklaridan foydalanish orkali davlat tomonidan iktisodiyotda nisbatan yukori natijalarga erishish, texnologik ishlab chikarish tuzilmasini yangilash kabi natijalarni maksad kilgan.

INVESTOR - xususiy va karzga olingan mulkiy va intellektual kiymatlarni sarflash xakida karor kabul kiluvchi investitsiya faoli- yati sub'ekti. Investorlar - xususiy va karzga olingan mulkiy va intellektual kiymatlarni sarflash xakida karor kabul kiluvchi investitsiya faoliyati sub'ektlari. Investorlar ob'ektlar va investitsiya natijalariga egalik kilish, foydalanish va tasarruf kilish xukukiga ega buladi. Investorlar kreditor va xaridor rolini baja- rishlari, shuningdek, investitsiya faoliyatining boshka ishtirokchilari funksiyalarini bajarishi mumkin. Odatda investorlar kapital kuyilmalar sarflanadigan soxalarni anikdaydi, shartnoma shartlarini ishlab chikadi va investitsiya aktining boshka sub'ektlari bilan — kontraktor, xukumat organlari, yakuniy maxsulot ishlab chikaruvchilar va shu maxsulotning iste'molchilari bilan xseob- kitoblarni amalga oshiradi.

INTERNET XIZMATLARI - Internet tarmogi abonentlariga amaliy protokollar tomonidan takdim etiluvchi funksional imkoniyatlar majmui: veb xujjatlarni ukish, elektron pochta, fayllarni uzatish va kabul qilish, mulokotda bulish, tarmokda xujjatlarni saklash va ular bilan ishlash va xk.

INTERFAOL DAVLAT XIZMATLARI PORTALI - axoliga yagona interfaol davlat xizmatlari portali orkali xizmat kursatish.

IPOTEKA KREDITLARI - tijorat bank- lari tomonidan axoliga uy-joy kurilishi uchun ajratiladigan maksadli kreditlar.

ISTANBUL XARAKAT DASTURI - Ik- tisodiy xamkorlik va rivojlanish tashkiloti korrupsiyaga karshi kurashish buyicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar rejasi.

ITTIFOKDAR TUZISH - tinchlik va xar tomonlama xamkorlikni yanada mustaxdamlash maksadida tuziladigan siyosiy-iktisodiy tuzilma.

ISH BILAN TA'MINLANISH - fu- karolarning konun xujjatlariga zid kelmay- digan, uz shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini kondirish bilan boglik bulgan, ularga ish xaki (mexdat daromadi) keltiradigan faoliyatidir.

ISH BILAN BANDLIK - iktisodiy faol axolining konun xujjatlariga muvofik daromad keltiradigan faoliyatga ega bulishi.

ISH SAMARADORLIGINING MUXIM KURSATKICHLARI - xukukni muxofaza qiluvchi organlar strategiyasi asosida shakllanti- rilgan kursatkichlar bulib, ular tezkor-xizmatga oid maksad va vazifalarga erishish buyicha xodim faoliyatini baxolashga karatilgan buladi.

ISH XAKI - ishchi kuchi baxosining pul ifodasidagi anik shakli xisoblanadi, shuningdek, ish xaki ishchilar urtasida sarflangan mexnat mikdori va sifatiga kushshgan xakikiy xissaga muvofik tadsimlanadigan xamda korxonada ishi- ning pirovard natijalari foydaning asosiy kismidir.

ISH URUI - tegishli ravishda jixozlangan va ish kurollari bilan ta'minlangan, mikdor va sifat tavsiflariga ega bulgan, belgilangan mexnat me'yoriga kura ishlab chikarish topshirigi yoki funksiyasini bajaruvchi xodimning yoki yagona ishlab chikarish topshirigini yoxud texnologiya jixat- dan ajralmas funksiyani bajaruvchi xodimlar guru- xining mexnat faoliyati amalga oshadigan makon.

ISHLAB CHIKARISHNI MODERNI- ZATSIYALASH - ishlab chikarishni zamonaviy texnologiyalar bilan jixozlash, uni ma'naviy jixatdan yangilash, tarkibiy jixatdan texnik va texnologik kayta tuzish kabi chora- tadbirlarni uz ichiga oluvchi jarayon.

IKTISODIYOTNING REAL SEKTORI

— iktisodiyotning bevosita moddiy ne'matlar ishlab chikarish va xizmatlar kursatish bilan boglik soxasi bulib, u uz ichiga sanoat, kishlok xujaligi, kurilish, transport, aloka tarmoklarini oladi.

IKTISODII USISH - real yalpi ichki max- sulot umumiy xajmining yoki axoli jon boshiga tugri keladigan real yalpi ichki maxsulotning usishi.

KADRLAR TAYYORLASH MILLIY DASTURI - 1997 yil 29 avgustda kabul kilingan. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi va «Ta'lim tugrisida»gi konunlarning koidalariga muvofik xolda tayyorlangan bulib, milliy tajribaning taxdili va ta'lim tizimining jaxon mikyosidagi yutuklari asosida tayyorlangan xamda yuksak umumiy va kasb madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy xayotda mustakil fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash dasturidir.

KELISHUV BITIMI - uzaro kelishishga asoslangan, da'vo talabi (talablari)ga nisbatan anikdikka erishishga karatilgan, nizoni xal qilish tugrisidagi taraflarning yozma kelishuvi- dir.

KENG POLOSALI MA'LUMOTLAR UZATISH TARMOGI - bitta muxst (sim) bir polosali bir necha kanallarga xizmat kursata oladigan ma'lumotlarni uzatish turi. Keng polosali uzatish, misol uchun kabel telekursatuvlari xizmati tomonidan foydalanadi.

KONFESSIYA - (lotin. - e'tirof, e'tikod) muayyan diniy ta'limot doirasida shakllangan va uziga xos xususiyatlarga ega e'tikod va unta ergashuv- chilar jamoasi. Bir din doirasida yuzaga kelgan bulsa-da, akidalar borasida farkdanadigan jamoa- lar xam diniy konfessiyalar jumlasiga kiradi.

KORRUPSIYA - shaxsning uz mansab yoki xizmat mavkeidan shaxsiy manfaatlarini yoxud uzga shaxslarning manfaatlarini kuzlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maksadida konunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni konunga xilof ravishda takdim etish.

KORRUPSIYAGA oid KUKUKBUZARLIK

- korrupsiya alomatlariga ega bulgan, sodir etil- ganligi uchun konun xujjatlarida javobgarlik nazarda tutilgan kilmish.

KORRUPSIYAGA KARSHI KURASHISH

- korrupsiyaga oid xolatlarni aniklash, ularga barxam berish, shuningdek korrupsion jinoyatlar- ning sodir etilishi sabablarini va ularga imkon berayotgan shart-sharoitlarni aniklash, bartaraf etish maksadida chora-tadbirlar amalga oshirish.

KORRUPSIYAGA KARSHI KURASHISH BUYICHA RESPUBLIKA IDORALARARO KOMISSIYASI - korrupsiyaga karshi kurashish buyicha faoliyatni amalga oshiruvchi va unda ish- tirok etuvchi organlar xamda tashkilotlarning faoliyatini muvofiklashtirish komissiyasi.

KRIMINALIZATSIYA - kilmishning jinoyat konunida ijtimoiy xavfli, deb topi- lishi va uni jinoiy jazoga sazovor, deb e'lon kilinishidir.

KUP TARMOKLI FERMER XUJALIGI

- kishlok xujaligi maxsulotlarini etishti- rish bilan birga ularni chukur kayta ishlash, axoliga turli ish va xizmatlar kursatish bilan shugullanuvchi fermer xujaliklari.

KUCHMAS MULK - er uchastkalari, er osti boyliklari, binolar, inshootlar, kup yillik dov-daraxtlar va er bilan uzviy boglangan boshka mol-mulk, ya'ni belgilangan maksadga nomutano- sib zarar etkazmagan xolda joyini uzgartirish mumkin bulmaydigan ob'ektlar kiradi.

MAJBURIY JAMOAT ISHLARI JAZO- SI - sud tomonidan maxkumga nisbatan tayinla- nadigan davlat foydasiga xak tulanmaydigan ishga jalb etishdan iborat jinoiy jazo chorasi.

MAZXDB - (arab. - yul) islomdagi shariat konunlari tizimi, fikxiy yunalish.

MANFAATLAR TUKDASHUVI - shaxsiy (be- vosita yoki bilvosita) manfaatdorlik shaxsning mansab yoki xizmat majburiyatlarini lozim dara- jada bajarishiga ta'sir k}fsatayotgan yoxud ta'sir kursatishi mumkin bulgan xamda shaxsiy manfaatdorlik bilan fukarolarning, tashkilotlarning, jamiyatning yoki davlatning xukuklari va konuniy manfaatlari urtasida karama-karshilik yuzaga ke- layotgan yoki yuzaga kelishi mumkin bulgan vaziyat.

MAFKURA - fikr, goya va karashlarning yagona va umumiy majmuasi.

MAFKURAVIY BUSHLIK; kishilarda jamiyatdagi mavjud xolatni, ijtimoiy muxitni notugri idrok etishga, uning irodasini boshka ki- shiga buysundirish va dunyokarashida agressivlik- ni shakllantirishga xizmat kiladigan nosoglom goyalar bilan tuldirilishiga zamin yaratilishi.

MAFKURAVII TARBIYA - inson, ijtimoiy gurux, millat, jamiyat dunyokarashini shakllantirishga, ularni muayyan maksadlarini ifoda eta- digan goyaviy bilimlar bilin kurollantirishga yunaltirilgan jarayon.

MAFKURAVIY PROFILAKTIKA - gay- riinsoniy goya va mafkuralarning oldini olish, ularning tarkalib ketishiga yul kuymaslik uchun davlat, jamoat tashkilotlari tomonidan kuri- lidigan chora-tadbirlar tizimi. Bu chora-tadbir goyaviy bushlikni tugatish, mafkuraviy parokan- dalikning oldini olish yoki biror-bir xudud, katlam, guruxni yot va zararli goyalar ta'siridan xalos kilish maksadida amalga oshiriladi. Bunda goyaviy ta'sirning xilma-xil usul va yullaridan foydalaniladi, turli vositalar kullaniladi.

MAFKURAVIY XAVFSIZLIK - shaxe, millat, jamiyat, davlatning xilma-xil shakllarda namoyon buladigan mafkuraviy tajovuzlar turli mafkuraviy markazlarning buzgunchilik ta'siridan ximoyalanganlik darajasi.

MAX,SULOT SIFATI - maxsulotga nisbatan kuyilgan xalk extiyoji talablarini kondirilish darajasi, ularning xossa xususiyatlari, tashki k5finishi, ishlatilishining kulayligi.

MA'MURIY SUD - ommaviy-xukukiy mu- nosabatlardan kelib chikadigan ma'muriy nizo- larni, shuningdek ma'muriy xukukbuzarliklar tugrisidagi ishlarni kurib chikish vakolatiga ega bulgan sud.

MA'NAVIYAT - (arab. - ma'nolar majmui) kishilarning falsafiy, xukukiy, ilmiy, badiiy, axlokiy, diniy tasavvurlari va tushunchalari majmui. Ma'naviyat mafkura, tafakkur tushuncha- lariga yakin va ular bir-birlarini takozo etadi. Ma'naviyat - insonning, xalkning, jamiyatning, davlatning kuch-kudratidir. Mustakillik davri milliy istikdol ma'naviyatini tiklash va rivoj- lantirish, milliy til va madaniyatni tarakkiy ettirish, milliy uz-uzini anglash, milliy xis- tuygularni, gururni, vatanparvarlikni ustirish va mustaxdamlash bilan boglikdir.

MA'RIFAT - (arabcha - arafa - bilmok suzi- dan) ta'lim-tarbiya, iktisodiy, siyosiy, falsafiy, diniy goyalar majmui asosida kishilarning ong-bi- limini, madaniyatini ustirishga karatilgan fao- liyat. «Ma'rifat» tushunchasi «ma'naviyat» va «ma- daniyat» tushunchalari bilan chambarchas boglik.

MEDIATSIYA - bir-birini tushunish va nizoli xolatni bartaraf etuvchi bitim tuzishga erishish maksadida, xolis shaxs-mediator (vosi- tachi) inggirokida taraflarning erkin muzokaraga kirishi orkali nizoni xal etish protsedurasi.

MEXDAT BOZORI - mexnatga kobiliyatli axolining faol (ish bilan band va mexnatga muxtoj axoli) kislmlari va ish beruvchilar urta- sidagi uzaro munosabatlarni tartibga soluvchi, «mexnat kobiliyati»ni sotish-sotib olishni amalga oshiruvchi xamda ishchi kuchiga talab va taklif urtasidagi nisbatlarni bevosita bar- karorlashtiruvchi kup omilli, murakkab ijtimoiy- iktisodiy jarayonlar tizimi.

MEXDAT RESURSLARI - mexnatga layokatli yoshdagi mexnatga layokatli axoli xamda mexnatga layokatli yoshdan kichik va katta yoshdagi ishlayotgan shaxslar.

MILLAT - (arab. - xalk) kishilarning yagona tilda suzlashishi, yaxlit xududda istikommat kilishi, mushtarak iktisodiy xayot kechirishi, umumiy madaniyat va ruxiyatga ega bulishi asosida tarixan tashkil topgan barkaror birligi.

MILLATCHILIK - millatlarning tengligi- ni inkor etib, uz millatini boshka millatlardan yukori kuyish, unta imtiyozlar yaratishga intilish, uning manfaatlarini boshka millatlar manfaat- laridan afzal kurish.

MILLATLARARO TOTUVLIK - milliy istiklol mafkurasining asosiy goyalaridan biri bulib, u muayyan xudud, davlatda turli millat vakillarining xamjixat yashashi, xamkorlikda faoliyat yuritishini ifodalovchi tushuncha.

MILLIY INTERNET SEGMENTI - ja- xon global tarmogidagi muayyan mintaka axolisi foydalanadigan, ma'lumotlar uzatadigan va kabul kiladigan saytlar doirasi.

MILLIY XAVFSIZLIK — ma'lum bir davlatning ichki xavfeizligi.

MINTAQAVIY XAVFSIZLIK - ma'lum bir mintakaga oid xavfeizlik. Masalan, Marka- ziy Osiyoda xavfeizlik, YAKIN SHARK xavfeizligi.

MUVOFIQLASHTIRISH- umumiy maksadga erishish yulida uxshash va turdosh fao- liyatni amalga oshiradigan organlar faoliyatini tartibga solish, bir-birining faoliyatini tak- rorlamaslik, biri boshkasining funksiyasini bajarmasligi, muayyan anik; maksad yulida kuch xmda imkoniyatlarni birlashtirish, shuningdek umumiy faoliyat samaradorligini yanada oshirish yulida uzaro kelishuv.

MUSTAQIL IZLANUVCHI - oliy ta'lim muassasasiga yoki ilmiy-tadkikot muassasasiga mustakil izlanuvchilikka belgilangan tartibda kabul kilingan shaxe.

MUSTAKIL IZLANUVCHILIK - ishlab chikarishdan bushamagan xolda doktorlik disser- tatsiyasini tayyorlash va ximoya kilish maksadida mutaxassislikni chukur urganish va ilmiy izla- nishlar buyicha fan doktori ilmiy darajasini olishga talabgorlar uchun oliy ta'lim muassasa- larida va ilmiy-tadkikot muassasalarida tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pe- dagog kadrlar ixtisosliklari buyicha oliy ukuv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

MUTAASSIBLIK - uz fikr-muloxaza va dunyokarashi tugriligiga uta kattik ishonib, boshka diniy e'tikodlarga murosasiz munosa- batda bulish.

NAZORAT TARTIBIDA ISH YURITISH -birinchi instansiya sudi, apellyasiya yoki kassatsiya sudi sudlov xay'atlari tomonidan chikarilgan xal kiluv karorlari, ajrim va karorlarning konuniy, asosli xamda adolatli ekanligini, ushbu karorlarni moddiy xamda protsessual xukuk nor- malarining tugri kullanilganligi asosida kabul kilinganligini tekshiradigan, kuyi sudlarning faoliyatini nazorat kilib, muvofiklashtirib turadigan sudlov instansiyasida ish yuritish.

NASLCHILIK - seleksiya maksadida naeldor xayvonlarni urchitish, naelli maxsulot (material) etishtirish va undan foydalanish.

NAFAKA - fukarolarga konunchilikda kuzda tutilgan xollarda kisman yoki tulik mex- natga layokatsizlik, otir moddiy sharoit, bolali oilalarni kullab-kuvvatlash, shuningdek, ka- rindoshlaridan biri vafot etgan takdirda munta- zam yoki bir marta beriladigan pul tulovidir.

NIZOLARNI MUKOBIL X,AL ETISH- davlatning odil sudlov tizimidan tashkarida nizolarni xal etishning uslub va usullari.

NIKOIH- fukarolik xolati dalolatnomala- rini yozish organlarida tuziladigan, uzaro oila kurgan xolda muxabbat va xurmatga, uzaro yordamga va bir birining oldida javobgarlikka asoslan- gan erkak va ayolning ittifokidir.

NODAVLAT-NOTIJORAT TASHKILOT- jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriy ravishda tuzilgan, uz faoliyati davomi- da fakat foyda olishni uz oldiga asosiy maksad kilib kuymagan va olingan foydani uning ishti- rokchilari (a'zolari) \$ftasida taksimlamaydigan uzini uzi boshkaradigan tashkilot.

NOTARIUS - yigirma besh yoshdan kichik bulmagan, oliy yuridik ma'lumotga, yuridik muta- xassislik buyicha kamida uch yil muddatli ish sta- jiga ega bulgan, shu jumladan, notarial idorada kamida ikki yil muddatli stajirovkani utagan, malaka imtixonini topshirgan Uzbekistan Respub- likasi fukarosi notarius bulishi mumkin.

ODIL SUDLOV- konun va u bilan belgilangan tartib-tamoyilga katiy rioya kilgan xolda sudlar tomonidan jinoyat, fukarolik, xujalik ishlarini va ma'muriy xukukbuzarlik tugri- sidagi ishlarni kurib chikish va xal kilish buyicha xukukni muxofaza kilish faoliyatining turi.

OILA SALOMATLIGINI MUSTAXKAMLASH - soglom turmush tarzi, reproduktiv salomatlik, ona va bola salomatligini muxofaza kilish, bexatar onalik, soglom oila barpo etish, bolalar va usmirlarni soglomlashtirish.

OLIIY TA'LIM- xalk xujaligi, fan va madaniyatning turli tarmoklari uchun yukori, oliy malakali mutaxassislar tayyorlash tarmogi. Oliy ta'lim)fta maxsus, kasb-xunar negizida asoslanadi xamda ikki boskich (bakalavriat va magistratura)dan iborat.

OLI I UKUV YURTIDAN KEYINGI TA'LIM - jamiyatning oliy malakali ilmiy va il- miy- pedagog kadrlarga bulgan extiyojini ta'min- lashga yunaltirilgan uzluksiz ta'lim turi.

OMMAVIY AXBOROTVOSITALARI (OAV) - ommaviy axborotni davriy tarkatishning doimiy nomga ega bulgan xamda bosma tarzda (gaze- talar, jurnallar, axborotnomalar, byulletenlar va boshkalar) va yoki elektron tarzda (tele-, radio-, video, kinoxronikal dasturlar, umumfoydalanishda- gi telekommunikatsiya tarmoklaridagi veb saytlar) olti oyda kamida bir marta nashr etiladigan yoki efirga beriladigan shakli xamda ommaviy axborotni davriy tarkatishning boshka shakllari. OAV axborotni tarkatish vositalari bulib, ommaviy auditoriyaga yunalganligi, xammabopligi bilan ajralib turadi xamda matbuot, radio, televidenie, Internetni uz ichiga oladi.

ONALIK VA BOLALIKNI MUXOFAZA KILISH - ayollarni onalik vazifasini bajar- gan, bola tarbiyasi bilan shugullangan xolda ishlab chikarish va jamiyat xayotida faol ishti- rok etishiga, ayollar va bolalar salomatligini mustaxkamlashga karatilgan jamiyat va davlat tomonidan utkaziladigan tadbirlar.

PATRONAJ XAMSHIRASI- xuddagi xonadonlarda axoli salomatligi va kasallikni yuzaga keltirishi mumkin bulgan omillarni }fga- nib, axoliga tibbiy yordam kzfsatuvchi xodim.

PENSIYALAR - konunchilikda nazarda tu- tilgan, ya'ni ma'lum bir yoshga etganligi, nogi- ronlik, bokuvchisini yukotganligi, shuningdek, konunchilikka asosan ta'sis etilgan tizimlarga kirmaydigan (masalan, ish beruvchi tomonidan ta'sis etilgan) ijtimoiy ta'minot buyicha mun- tazam amalga oshiriladigan pul tulovlari.

PETITSIYA - davlat xokimiyati organlariga yoki maxalliy organlarga yuborilgan yozma shakl- dagi jamoaviy murojaat.

RADIKALIZM - (lotin. - tomir, ildiz, uzak) maksad-muddaoni keskin, murosasiz amalga oshirish, u yoki bu ishdagi mavjud axdolni tubdan uzgartirishga intilish.

RATSAMLI TELEVIDENIE - video va audio signalni uzatgichdan televizorga rakamli modulyasiya va ma'lumotlarni sikish yordamida uzatish texnologiyasi.

RAKOBAT - xar kandy bozor mexanizmini tashkil etuvchi ajralmas kiem, kup mikdordagi erkin xaridorlar (ish beruvchilar) va ish kuchini «sotuvchi»larning mavjudligi xamda ular uchuy mexnat bozoriga erkin kirish va uni tark etish imkoniyati.

RATSOBATBARDOSHLIK - tovar ishlab chikaruvchilarning minimal rentabellikni ta'minlovchi narxda tashki bozorda sotish uchun ishlab chikarishga bulgan kobiliyati.

REAL DAROMADLAR - narx darajasi uzgarishini xisobga olib, axolining ixtiyorida bulgan daromadga sotib olish mumkin bulgan tovar va xizmatlar mikdori.

SELEKSIYA YUTUGI - usimliklarning yangi navi, xayvonlarning yangi zoti.

SEPARATIZM - (lotin. - ajralib chikishga, aloxida bulishga intilish) xokimiyatni Konsti- tutsiyaga zid yullar bilan kulga kiritishga inti- luvchi kuchlarning siyosatga aralashishlari.

SIYOSIY BARSARORLIK - ma'lum bir davlat yoki mintakada tinchlikni ta'minlashga karatilgan izchil siyosat.

SIYOSIY JARAYONLAR - davlat, mintaka yoki jaxon mikyosidagi siyosiy faoliyat xarakati.

SIYOSIY SALO^IYAT - siyosiy faoliyatda namoyon buladigan kobiliyat, kuch-kudrat. Bu davlat arbobi yoki davlat kiyofasida namoyon buladi.

SOTLITSNI SATSLASH TIZIMI - tibbiy yordamni tashkil etish, kasalliklarning oldini olish, axoli salomatlik darajasini yaxshilashga karatilgan va ijtimoiy-iktisodiy xarakterga ega bulgan davlat va jamiyat chora- tadbirlari yigindisi.

SOTLOM TURMUSH TARZI - jamiyat va individ salomatligi uchun tibbiy faoliyatning maksimal darajada namoyon bulishi.

STIPENDIYA - oliy ta'lim muassasala- rining talabalariga tulanadigan xar oylik pul ta'minoti, shuningdek, jismoniy shaxslarga, shu jumladan, xorijiy davlatlardan ajratiladigan ukuv grantlari.

SUD - davlat idorasi bulib, xukukiy nizolar- ni konun xujjatlariga asosan xal kiladi.

SUD NAZORATI - bu Uzbekiston Respubli- kasi Konstitutsiyasidan (106 va 107-moddalar) ke- lib chikadigan va protsessual konun xujjatlari bilan belgilangan shakllarda amalga oshiriladigan yukori sudlarning kuyi sudlar tomonidan uz vakolatlarini lozim darajada amalga oshirilishini ta'minlash, shuningdek jinoyat protsessida sudga kadar ish yuritish boskichida ayrim protsessual xarakatlarni amalga oshi- rishni sud tomonidan nazorat kilish soxasidagi faoliyati.

SUD XOKIMIYATI -sud tomonidan protsessual koidalarga katiy amal qilgan xolda protsessual va moddiy xukukni kullash orkali uzining kompetensiyasiga tegishli bulgan ishlarni xal etish uchun berilgan xokimiyat vakolati.

SUD XUJJATLARI - kurulayotgan va xal etilayotgan masalalar buyicha sud tomonidan chikariladigan sud xal kiluv karori, sud buyrugi, ajrim, karor.

SUDYA - xukukiy nizolarni konuniy xal kiluvchi vakolatli davlat xizmatchisi.

TADBIRKORLIK FAOLIYATI (TADBIR- KORLIK) - tadbirkorlik faoliyati sub'ektlari tomonidan konun xujjatlariga muvofik amalga oshiriladigan, uzi tavakkal kilib va uz mulkiy javobgarligi ostida daromad (foyda) olishga karatilgan tashabbuskorlik faoliyatidir.

TAKLIF - bu davlat va jamiyat faoliyatini takomillashtirishga doyr tavsiyalarni uz ichiga olgan murojaat.

TALABNOMA - xukuklari va konuniy man- faatlari buzilgan xujalik yurituvchi sub'ekt mazkur xukuk va manfaatlarni buzgan xujalik yurituvchi sub'ektga nisbatan talablari aks etgan yozma xujjat.

TARBIYA - 1) yangi avlod kishilariga katta avlodning ijtimoiy-tarixiy tajribasini berish tufayli rivojlanishini ta'minlovchi ijtimoiy funksiya; 2) ijtimoiy institutlar ta'siri ostida inson sub'ektiv-shaxsiy va ma'- paviy dunyosini shakllantirish, karor toptirish, boyitish va takomillashtirishning anik maksadga yunaltirilgan, tizimlashtirilgan ongli jarayon. Tarbiya ta'lim bilan uzaro jips boglangan ij- timoiylashishning asosiy bugini, ta'lim tizi- mining tarkibiy kismi xisoblanadi.

TA'LIM - shaxening ma'rifiy va tarbiyaviy darajasini orttirish orkali uning rivojlanishini ta'minlash maksadida urgatuvchi bilan ur- ganuvchilar uzaro birgalikda amalga oshiradigan didaktik chora-tadbirlar tizimi.

TERROR - (lotin. - kurkitish, vaximaga solish) uz fikrini zuravonlik yuli bilan boshkalarga utkazish. Bu yulda suikasd, kuporuv- chilik kabi usullardan foydalaniladi.

TERRORIZM - siyosiy, diniy, mafkuraviy va boshka maksadlarga erishish uchun shaxsning xdyoti, sogligiga xavf tugdiruvchi, mol-mulk va boshka moddiy ob'ektlarning yuk kilinishi (shi- kastlantirilishi) xavfni keltirib chikaruvchi xamda davlatni, xalkaro tashkilotni, jismoniy yoki yuridik shaxsni biron-bir xarakatlar sodir etishga yoki sodir etishdan tiyilishga majbur kilishga, xalkaro munosabatlarni murakkablash- tirishga, davlatning suverenitetini, xududiy yaxlitligini buzishga, xavfsizligiga putur et- kazishga, kurolli mojarolar chikarishni kuzlab igvogarliklar kilishga, axolini kurkitishga, ijtimoiy-siyosiy vaziyatni bekarorlashtirishga karatilgan, Uzbekistan Respublikasining Ji- noyat kodeksida javobgarlik nazarda tutilgan zurlik, zurlik ishlatish bilan kurkitish yoki boshka jinoiy kilmishlar.

TEXNOPARK - materialshunoslik, elektron asbob va kontrollerlar, ozuka va biologik faol kushimchalar, dori vositalari soxasida tadkikotlar utkazish va kichik innovatsion ishlab chikarishlar tashkil etish maksadida barpo etila- di. Texnopark faoliyati metallarni kayta ishlash texnologiyasi, energiya tejankorligi, mukobil energiya manbalari va elektron ulchov asboblari, robototexnika, mashinasozlik va elektronikani rivojlantirishga xizmat kiladi.

TORTISHUV PRINSIPI - ayblash va ximoya kilish vazifalari bir-biridan va sud faoliyatidan ajratilganligini xamda uz manfa- atlarini ximoya kilish maksadida tent protsessual xukukdaridan foydalanayotgan taraflar tomoni- dan bajaralishi.

TRANSPORT INFRATUZILMASI -axoliga xizmat kursatuvchi avtomobil tuxtash va yonilgi kuyish shaxobchalari, avtostansiyalar, kichik mexmonxonalar, maishiy xizmat kursatish xamda umumiy ovkatlanish va shu kabi boshka ob'ektlar.

TRANSPORT-KOMMUNIKATSIYA YULAKLARI - bir necha davlatlarni boglab tura- digan transport yuli.

SHIKOYAT - bu buzilgan xukukdarni, erkin- liklarni tiklash va konuniy manfaatlarni xdmoya kilish tugrisidagi talab bayon etilgan murojaat.

UZLIKSIZ TA'LIM - uzaro mantiqiy iz- chillik asosida boglangan xamda soddadan murak- kabga karab rivojlanib boruvchi va bir-birini takozo etuvchi boskichlardan iborat yaxlit ta'lim tizimi.

UYUSHGAN JINOYATCHILIK - jamiyatning barcha asosiy ijtimoiy-iktisodiy va siyosiy tu- zilmalariga kirishib ketgan jinoiy faoliyatga ixtisoslashgan maxsus va universal yunalishda uz faoliyatini diversifikatsiyalashtirib, bir necha yunalish buyicha jinoyatlarni sodir etishga muljallangan jinoyatchilik turi.

FAOL FUQAROLIK POZITSIYASI - shaxsning u mansub bulgan jamiyat yoki ijtimoiy gu- rux xayotidan kelib chikkan xolda xosil kilgan katiy fikri, uzini shu jamiyatning bir bulagi, deb xis etishi xamda uz ishtirokida daxldorlik, fidoyilik va ijtimoiy faollik kabi xususiyat- larni mujassamlashtirishi.

FUNDAMENTALIZM - (lotin. - asos) ma'lum din vujudga kelgan ilk davriga kaytish va bu yul bilan zamonning barcha muammolarini xal kilish mumkin degan fikrni ilgari surish.

FUQAROLIK JAMIYATI - konun ustu- vorligi va inson xukuklari karor topadigan, kuppartiyaviylik, siyosiy mafkura va fikrlar xilma-xilligi ta'minlanadigan, uzini uzi boshkarish organlarining mavkei baland bulgan ijtimoiy tizim.

FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI - fukarolarning uzini uzi boshkarish or- ganlari, maxallalar, siyosiy partiyalar, ommaviy xarakatlar, kasaba uyushmalari, jamoat birlash- malari va jamoat fondlari, nodavlat- notijorat tashkil otlari.

FXDYO ORGANLARI - tumanlar va shaxar- lar FXDYO bulimlari, nikox uylari xamda Korakalpoqiston Respublikasi Adliya vazir- ligi, viloyatlar va Toshkent shaxar Adliya bosh- karmalarining FXDYO arxivlari.

«XABEAS KORPUS» - bu atama sudya- ning ozodlikdan maxrum etilgan shaxsni sudga olib kelish tugrisidagi buyrugining birinchi suzlaridan olingan bulib, «habeas corpus ad subjiciendum» («sen shaxsni sudga olib kelishga majbursan») degan ma'noni anglatadi.

XALKARO TERRORIZM - davlatlar, xalkaro tashkilotlar, siyosiy partiya va xarakat- larni bekarorlashtirishga karatilgan siyosiy kuporuvchilik faoliyatini ifodalaydi. U eng ogir jinoyat bulib, uzok davom etgan jarayonlarning xosilasi xdsoblanadi.

XODIMLAR ROTATSIYASI - xodimlar- ni almashtirish texnologiyasining bir turi xisoblanib, uning asosiy maksadi kasbiy va man- sab majburiyatlarini bir izchillikda almashtirish orkali karorlar kabul kilish funksiyalari, texnologiyasi va uziga xos xususiyatlarini uzlash- tirish maksadida u yoki bu mansabdor shaxsning navbatma- navbat boshka lavozimda ishlashi.

XOTIN-QIZLARNI IJTIMOIIY QULLAB-QUVVATLASH - ayollar xukuklarini ximoya kilish, ularning mamlakatimiz siyosiy- ijtimoiy, sotsial-iktisodiy va madaniy xayotida tulakonli ishtirok etishini ta'minlash, xotin- kizlar xamda yoshlarning ma'naviy va intellektual saviyasini yuksaltirish borasida olib bo- rilayotgan ishlar.

XUSUSIIY MULK ' - shaxsning konun xujjatlariga muvofik tarzda qulga kiritgan mol-mulkka egalik kilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish xuquqqi.

QAYTA TIKLANADIGAN ENERGIYA-kuyosh, shamol, suv va boshka manbalardan foyda- lanib ishlab chikariladigan elektr kuvvati.

KONUN USTUVORLIGI - jamiyat va davlat xayotining barcha jabxalarida konun xujjatlariga suzsiz rioya etilishi.

XARAKATLAR STRATEGIYASI - davlatning ma'lum muddatga yoki uzok yillarga muljallangan rivojlanish dasturi.

XARBIY-SIIYOSIIY BLOKLAR - bir necha davlatlarning birlashgan xarbiy uyushmasi. Ma- salan, NATO.

XUQUQBUZARLIK - sodir etilganligi uchun ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik nazarda tutilgan aybli gayrixukukiy kilmish (xarakat yoki xarakatsizlik).

XUQUQIY MADANIYAT - umummadaniyatning muxim kismi bulib, davlat tomonidan xalk va jamoat birlashmalari nuqtai nazarlarini ifodalovchi xukukiy siyosatning ishlab chikilishi va amalga oshirilish, insonlarning davlat va XUKUK xakidagi muxim bilimlarni egallab olish darajasi, kishilarning konunlarni teran anglashlari, unga rioya kilishlari, xar kanday xukukbuzarlikka murosasiz bulishlari.

XUQUQIY ONG- mamlakat fukarolarining xam amaldagi xukukka, yuridik axamiyatga, fukarolar xukuklari, erkinliklari, majburi- yatlariga, xam orzu kilingan xukukka va boshka xukukiy xodisalarga munosabatlarini ifodalovchi xukukiy sezgilari, goyalari, baxolar, tasavvurlari.

XUQUQNI MUXOFAZA KILUVCHI ORGANLAR - uz faoliyatini konun xamda demok- ratik prinsiplarga asoslangan xolda amalga oshirish, konuniylik va xukukiy tartibotni ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslar, mexdat jamoalari, jamiyat va davlatning xukuk va erkinliklarini ximoya kilish, xukukbuzarlikning oldini olish va konun xamda xukukiy tartibotni buzgan shaxslarga davlatning majburlov yoki jamiyatning ta'sir choralarini kullash vakolatiga ega davlat organlari.

- shaxsning jamiyatda kabul kilingan xulk-atvor normalari va koidalarini buzuvchi turmush tarzi, xarakati yoki xarakatsizligi.

ULIM TUGRISIDAGI GUVOXNOMA

- shaxsning ulimini va uning xukukiy layokati tugatilganligini tasdikdovchi xujjat.

EKOLOGIK XAVFSIZ MUXIT - inson xayoti va salomatligiga salbiy ta'sir etuvchi za- rarlardan xoli bulgan xudud (kenglik).

ELEKTRON MUROJAAT — elektron ra- kamli imzo bilan tasdiklangan va elektron xuj- jatning uni identifikatsiya kilish imkoniyatini beradigan boshka rekvizitlariga ega bulgan elektron xujjat shakli.

ELEKTRON RAKAM L I IMZO - elektron xujjatdagi mazkur elektron xujjat axborotini elektron rakamli imzoning yopik kalitidan foy- dalangan xolda maxsus uzgartirish natijasida xosil kilingan xamda elektron rakamli imzoning ochik kaliti yordamida elektron xujjatdagi ax- borotda xatolik yukligini aniklash va elektron rakamli imzo yopik kalitining egasini identifikatsiya kilish imkoniyatini beradigan imzo.

ELEKTRON XUJJAT - elektron shakl- da kayd etilgan, elektron rakamli imzo bilan tasdiklangan xamda elektron xujjatning uni identifikatsiya kilish imkonini beradigan boshka rekvizitlariga ega bulgan axborot.

EKSPORT-tovarlar, xizmatlar, investitsiya, kimmatli kogozi, texnologiyalar va boshkalarni tashki bozorga chikarish.

EKSTREMIZM - (lotin. - akl bovar kilmas darajada, xaddan oshish) uz maksadi yulida turli xaddan ortik keskin tadbir-choralar ku- rishga tarafdorlik, jamiyatda kabul kilingan konun-koidalarga zid bulgan keskin radikal karashlar.

E'TIQOD - ishonch, tayanch, karash, muayyan xodisa, vokelik yoki narsaga kat'iy munosabat.

E'TIQOD ERKINLIGI - kishi ongida ^{ch}UKur urnashib kolgan va amalga oshirilishi shaxsning kundalik extiyojiga aylangan intilish, xatti-xarakat va dunyokarashlar tizimi.

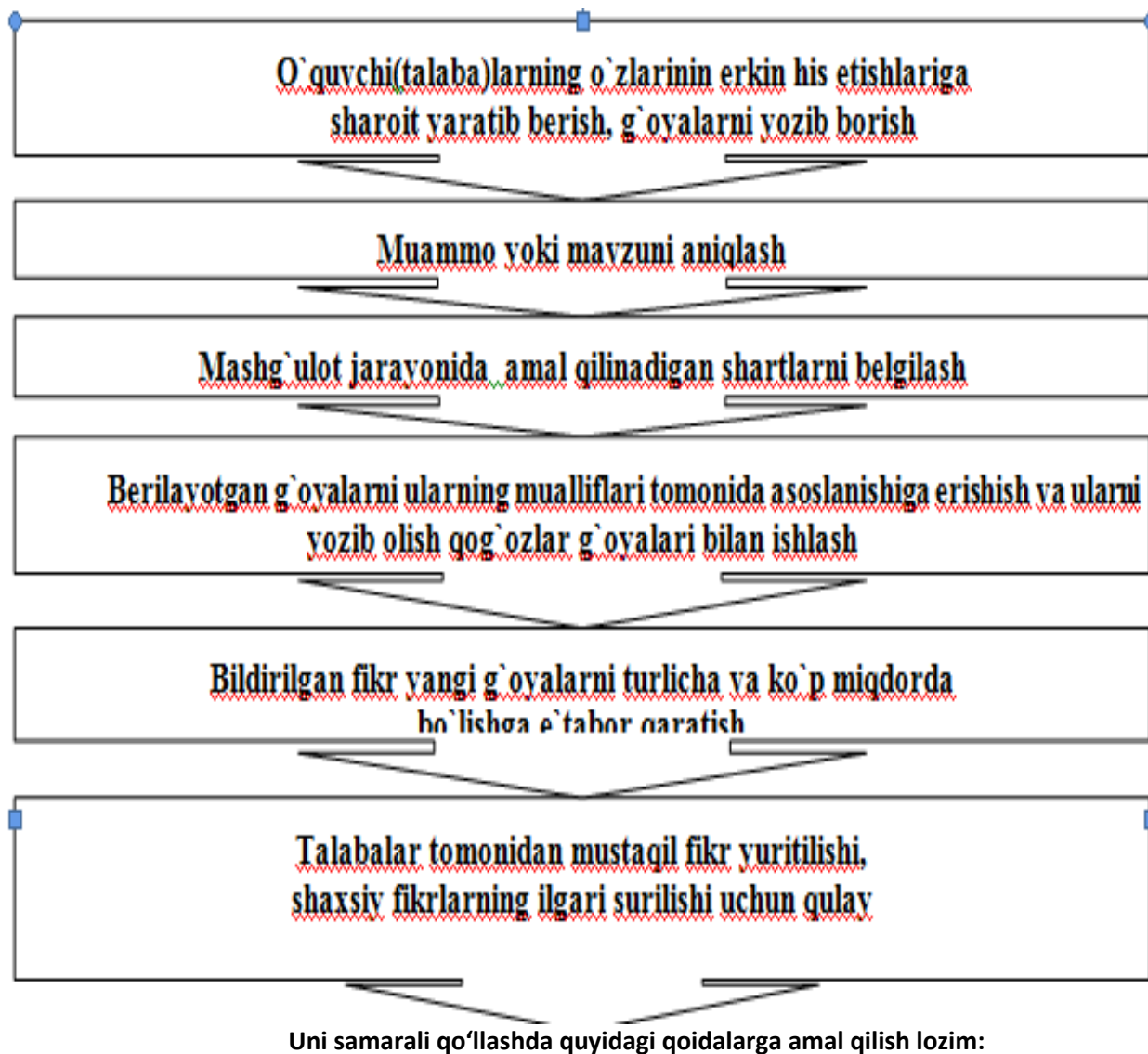
YARASHUV INSTITUTI - UzR Jinoyat kodeksining 661 -moddasida nazarda tutilgan ji- noyatlarni sodir etgan, uz aybiga ikror bulgan, et- kazilgan zararni bartaraf etgan va jabrlanuvchi bilan yarashgan shaxsning jinoiy javobgarlikdan ozod kilinishi

V. ILOVALAR

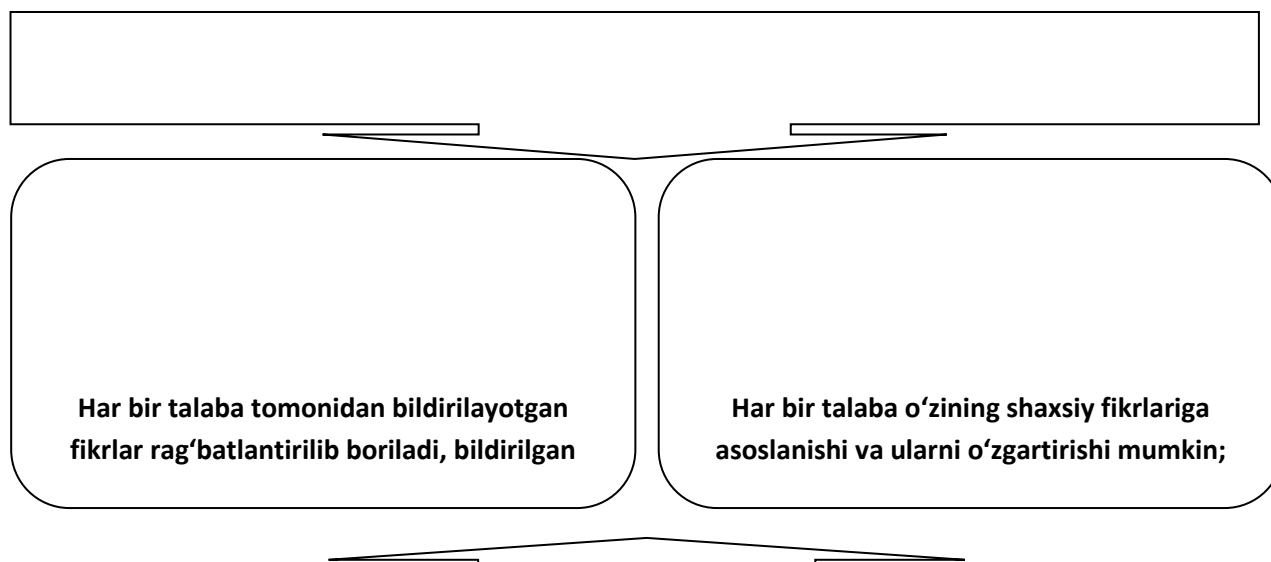
“Aqliy hujum” strategiyasi

Strategiya talabalarni mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o'z tasavvurlari, g'oyalardan ijobiy foydalanishga doir ko'nikma, malakalarni hosil qilishga rag'batlantiradi. U yordamida tashkil etilgan

mashg'ulotlarda ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original (o'ziga xos) echimlarni topish imkoniyati tug'iladi. Strategiya mavzu doirasida ma'lum qarashlarni aniqlash, ularga muqobil g'oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

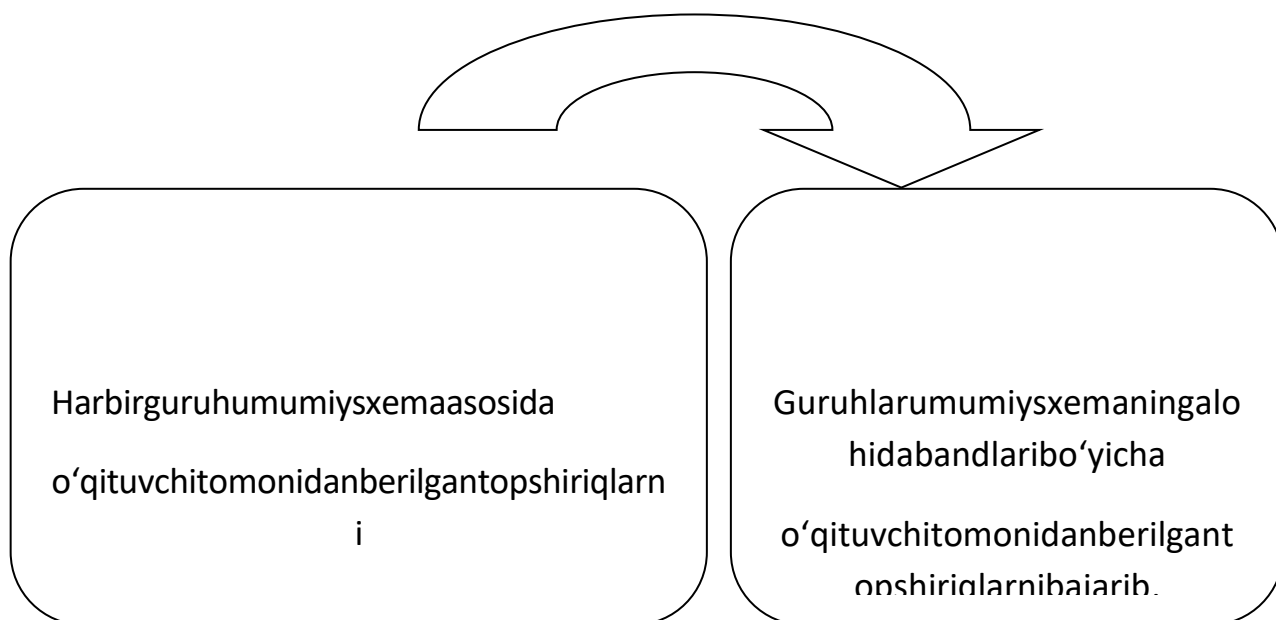
Mashg'ulotda strategiyani qo'llashda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

“Bilaman. bilishni xohlayman. bilib oldim” (BBB)

Talabalarga muayyan mavzular bo'yicha bilimlari darajasini baholay olish imkonini beradi. Uni qo'llashda talabalar guruh yoki jamoada ishlashlari mumkin. Guruhda ishlashda mashg'ulot yakunida guruhlar tomonidan bajarilgan ishlar tahlil qilinadi.

Guruhlar faoliyati quyidagi ko'rinishda tashkil etilishi mumkin:

O'quv faoliyati bevosita yozuv taxtasi yoki ish qog'ozida o'z aksini topgan quyidagi sxema asosida tashkil etiladi:

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim

FAN DASTURI

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
ОЛИЙ ВА УРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ

“ТАСДИКЛАЙМАН,
ЎзМУ ректори

2018 йил “13” 04

“КЕЛИШИЛДИ,
Олий ва урта махсус таълим вазирлиги

2018 йил “17” 04

Руйхатга олинган № 04

2018 йил “17” 04

ЎЗБЕКИСТОННИ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ,
ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ

ФАН ДАСТУРИ

(Барча бакалаврият таълим йўналишлари учун)

ТОШКЕНТ-2018

Фан дастури Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими йўналишлари бўйича Ўқув-услубий бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгашнинг 2018 йил "18" 08 даги 4-сонли баённомаси билан маъқулланган.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2018 йил "25" 08 даги 744 - сонли буйруғи билан маъқулланган фан дастурларини таянч олий таълим муассасаси томонидан тасдиқлашга розилик берилган.

Фан дастури Ўзбекистон Миллий университетида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

- А.Утамурадов – Ўзбекистон Миллий университети, Демократик давлат қуриш назарияси ва амалиёти кафедраси мудири, профессор.
- Ж.Ё.Мавлонов – Ўзбекистон Республикаси Президенти девонининг масъул ходими, фалсафа доктори (PhD)
- У.Х.Бутаев – ЎзМУ доцент в.б., фалсафа доктори (PhD)
- О.Мухаммадиева – ЎзМУ "Миллий гоё" ф.ф.н., доценти

Такризчилар:

- А.Муминов – Ўзбекистон миллий университет, сиёсий фанлар доктори, профессор.
- У.Идиоров – ТДШИ кафедра мудири, сиёсий фанлар доктори, профессор.

Фан дастури Ўзбекистон Миллий университети Кенгашида кўриб чиқилган ва тавсия қилинган (2018 йил "13" 07 даги "3" -сонли баённома).

I. Ўқув фанининг долзарблиги ва олий касбий таълимдаги ўрни

“Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси. Фуқаролик жамияти” фанини олий ўқув юртлири бакалаврият йўналишларида ўқитиш белгиланган. Дастурда фанининг мақсадлари, вазифалари, мазмуни ва малакавий талаблар белгиланган бўлиб, мамлакатимизни ривожлантириш стратегияси, фуқаролик жамиятининг шаклланиши ва ривожланишига оид қонуниятлар, тамойиллар, белгилар, амалга ошириш механизмлари ва унга доир замонавий концепциялар берилган.

Дастур фуқаролик жамиятининг шаклланиши ва ривожланишининг Биринчи Президент И.Каримов томонидан назарий методологик асосларининг ишлаб чиқилганлиги ва Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичидаги туб ўзгаришлар асосида тузилган. Шунингдек, 2017 йил 7 февралдаги Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармонида мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий ҳаётни, давлат ва жамият қурилишининг барча соҳаларини демократлаштириш ва либераллаштириш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, фуқаролик жамиятини шакллантиришда аҳолининг иштирокини таъминлаш, давлат ва халқ ўртасида самарали мулоқотни ўрнатишнинг асосий йўналишлари асосида ишлаб чиқилган.

II. Ўқув фанининг мақсади ва вазифаси

Фани ўқитишнинг мақсади – талабаларга Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясининг мақсад ва вазифалари, асосий йўналишлари, Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичида фуқаролик жамиятининг шаклланиши ва ривожланиши жараёнида олиб борилаётган ислохотлар, фуқаролик жамиятини шакллантириш ва ривожлантиришда Ўзбекистоннинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида чуқур билим бериш орқали уларда фаол фуқаролик позицияси, танқидий таҳлил ва шахсий масъулиятини шакллантиришдан иборат.

Фанининг вазифаси Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичида амалга оширилаётган ислохотларнинг мазмун моҳиятини, Ўзб

эркинлиги, нодавлат нотижорат ташкилотлар, ижтимоий шериклик, давлат хусусий шериклик, жамоатчилик назорати ва давлат органлари фаолиятининг очиклиги туғрисида *тасаввурга эга бўлиш*;

– “Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун”, “Халқ давлат идораларига эмас, балки давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак”, “Халқ бой бўлса, давлат бой ва қудратли бўлади” каби концептуал ғояларнинг мазмун моҳиятини, Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”да белгиланган асосий йўналишлар ва вазифаларни *билиши ва улардан фойдалана олиши*;

– Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичида фуқаролик жамиятининг шаклланиши ва ривожланиши жараёнида олиб борилаётган ислохотларни янада такомиллаштириш бўйича ўзининг таклифларини бера олиш, мамлакатимиз эришаётган ютуқлар ва уларнинг халқаро микёсда эътироф этилишини таҳлил қила олиш *қўникмаларига эга бўлиши керак*.

III. Асосий назарий қисм (маъруза машғулотлари)

1-мавзу. Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичида фуқаролик жамиятининг шаклланиши ва ривожланиши

Фуқаролик жамияти қуриш мамлакатимизнинг асосий стратегик пировард мақсади. Фуқаролик жамияти инсоният тараққиётининг - юқори босқичи. Фуқаролик жамияти ғоялар эволюцияси. Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичида фуқаролик жамиятининг шаклланиши ва ривожлантириш стратегияси. Фанининг предмети, объекти, мақсади, ўқув, илмий, амалий, тарбиявий вазифалари, функциялари ва бошқа ижтимоий фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ҳамда ўзига хос хусусиятлари.

2-мавзу. Ҳаракатлар стратегияси – Ўзбекистон миллий тараққиёти янги босқичининг асоси

“Ривожланиш”, “стратегия”, “концепция” ва “инновацион ривожланиш” тушунчаларининг мазмуни ҳамда турли хил ёндошувлар. Мустақил Ўзбекистон Миллий тараққиёт моделининг ишлаб чиқилиши. Тараққиётнинг инновацион модели. Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ривожланишининг илмий-методологик асослари ва устувор йўналишлари. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегияси - миллий тараққиётимизнинг янги босқичи. “Инсон манфаатлари ҳамма нарсадан устун”, “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак”, “Халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва қудратли бўлади” концептуал ғоялар – Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичида кўзда тутилган ислохотларни ҳаётга тадбиқ этишнинг асоси.

3-мавзу. Давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштириш

Демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва мамлакатни модернизация қилишда Олий Мажлис, сиёсий партияларнинг ролини янада кучайтириш. Қонун ижодкорлиги фаолияти сифатини тубдан ошириш. Давлат бошқарувини марказлаштиришдан чиқариш, давлат хизмати тизимини ислох қилиш. Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиклигини таъминлаш, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларига оид ахборотни тақдим қилишнинг замонавий шаклларини жорий этиш. “Электрон ҳуқуқ”, “халқ билан мулоқот”, “виртуал қабулхона”, “халқ қабулхоналари”, “танқидий таҳлил”, “қатъий тартиб интизом ҳамда шахсий масъулият”, “йўл ҳаритаси”, “ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш секторлари” каби янги ибораларнинг мазмуни ва амалда қўлланилиши. Давлат хизматларини кўрсатиш самарадорлигини ошириш.

4-мавзу. Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислох қилишнинг устувор йўналишлари

Суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлаш, суднинг нуфузини ошириш, суд тизимини демократлаштириш ва такомиллаштириш. Судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш. Одил судловни амалга ошириш самарадорлиги ва сифатини ошириш. Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш қафолатларини таъминлаш. Маъмурий, жиноят, фуқаролик ва ҳўжалик қонунчилигини такомиллаштириш. Жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимини такомиллаштириш. Юридик ёрдам ва хизмат кўрсатиш тизимини такомиллаштириш. Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат идоралари фаолияти устидан жамоатчилик назорати механизмлари самарадорлигини ошириш. “Қафолатланган хавфсизлик”, “адолат кўрғони”, “ўз болагни ўзинг асра” тушунчаларнинг мазмуни ва амалда қўлланилиши.

5-мавзу. Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари ва устувор йўналишлари

Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштириш соҳасида инвестициялар ва инновацион гоюлар. Иқтисодиётга инновациялар ва янги технологияларни жорий этишни рағбатлантириш механизмларини ишлаб чиқилиши. Таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобига унинг рақобатбардошлигини ошириш. Тадбиркорликни қўллаб-қуватлашнинг замонавий механизмлари. “Хар бир оила –тадбиркор” тамойили. Иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик

бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантиришга қаратилган институционал ва таркибий ислохотлар. Солиқ ва божхона сиёсатини такомиллаштириш ва оптималлаштириш. Солиқ юкини камайтириш. Солиқ ва божхона маъмуриятчилигини соддалаштириш.

6-мавзу. Ижтимоий соҳадаги ислохотларни чуқурлаштириш

Аҳоли бандлиги ва реал даромадларини изчил ошириш. Илғор хорижий тажриба асосида аҳолининг муносиб ҳаёт кечириши учун зарур бўлган даромадларни аниқлаш бўйича “истеъмол саватчаси”га оид муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш. Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва соғлиқни сақлаш тизимини такомиллаштириш, хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш. Арзон уй-жойлар барпо этиш бўйича мақсадли дастурларни амалга ошириш, аҳолининг ҳаёт шароитлари яхшиланишини таъминловчи йўл-транспорт, муҳандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш. “Обод қишлоқ” ва “Обод маҳалла” давлат дастурларининг қабул қилиниши ва амалга оширилиши. Мактабгача, умумий ўрта, касб-хунар ва олий таълим тизимидаги туб ўзгаришлар. Илм соҳасида инновацион ёндошувни ривожлантириш. Ёшлар - келажагимиз давлат дастурининг амалга оширилиши.

7-мавзу. Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш

Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузуми, суверенитети, ҳудудий яхлитлигини муҳофаза қилиш. Ахборот хавфсизлигини таъминлаш. Фуқаролик, миллатлараро ва конфессиялараро тинчлик ҳамда тотувликни мустаҳкамлаш. Давлатнинг мудофаа қобилятини мустаҳкамлаш. Давлат мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлаш. Ўзбекистоннинг ён-атрофида хавфсизлик, барқарорлик ва аҳил қўшничилик муҳитини шакллантириш. Ўзбекистон Республикасининг ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий фаолиятининг норматив-ҳуқуқий базасини ҳамда халқаро ҳамкорликнинг шартномавий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш. Давлат чегарасини делимитация ва демаркация қилиш масалаларини ҳал этиш. Чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий ташқи сиёсати амалга ошириш.

8-мавзу. Коррупцияга қарши кураш – фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг устувор шарт

Коррупция ва унга қарши кураш тушунчаси. Коррупцияга қарши кураш борасида халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ҳомийлигида қабул қилинган ЭКОСОС (БМТнинг иқтисодий ва ижтимоий кенгаши)нинг Коррупцияга қарши кураш резолюцияси (1995 йил), Давлат

мансабдор шахсларнинг халқаро ахлоқ кодекси (1996 йил). Миллатлараро уюшган жиноятчиликка қарши кураш конвенцияси (2000 йил). 2008 йил июл ойида Ўзбекистон Республикасини БМТнинг “Коррупцияга қарши кураш конвенцияси”га қўшилиши. Ўзбекистон Республикаси “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги қонуни (2017 йил). Коррупцияга қарши кураш ишларида фуқаролар ҳамда фуқаролик жамияти институтларининг фаоллигини ошириш механизмлари.

9-мавзу. Фуқаро, фуқаровийлик ва фаол фуқаролик позицияси

Инсон ва фуқаро ҳуқуқлари. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси. Фуқаро ва фуқаровийлик тушунчаси. Фуқаровийликнинг асосий белгилари ва мезонлари. Фуқаронинг ўз ҳақ-ҳуқуқларини тушуниши, уни амалиётда қўллаш қўникмаси ва бошқа фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилиши. Ҳуқуқий саводхонлик ва маданият – фуқаровийликни шакллантириш омили. Фуқаронинг ўз ҳатти-ҳаракати учун шахсий жавобгарлиги. Фуқаровийликни ижтимоий фаоллик нуқтаи назаридан шартли равишда даражаларга бўлиш ва унга таъсир кўрсатувчи омиллар. Фуқаролик онгининг жамият ҳаётида турли шаклларда намоён бўлиши ва ўзига хос хусусиятлари. Фуқаровий онг жамиятни бирлаштирувчи куч сифатида.

10-мавзу. Сайлов ҳуқуқи эркинлиги – фуқаролик жамиятининг шарти

Эркин сайловлар - фуқаролик жамиятининг асосий белгиси. Сайлов тушунчаси ва унинг асосий тамойиллари, тизимлари. Ўзбекистон қонунчилигида халқаро сайлов стандартларига асосланиши. Сенатор ва депутатларнинг сайловчилар олдида ҳисоб бериши, тайинлаш йўли билан шаклланадиган давлат органларининг сайловчи ташкилотлар олдидаги жавобгарлиги. Эркин сайловларни ўтказишда оммавий ахборот воситаларининг роли. Ўзбекистонда “Сайлов кодекси”ни қабул қилиш зарурияти.

11-мавзу. Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтлари ва маҳаллий ўз-ўзини бошқариш

Фуқаролик жамиятининг шакллантириш ва ривожлантиришда демократик институтларнинг тутган ўрни. Кўппартиявийлик – фуқаролик жамият барпо этишнинг муҳим шарти. Сийёсий партияларнинг Олий Мажлис Сенат, Қонунчилик палатаси, халқ депутатлари кенгашларидаги фаолиятини такомиллаштириш. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг фуқаролик жамияти институти сифатида ривожланиши учун яратилган шарт-шароитлар. Фуқаролик жамияти институтларини ривожлантириш истиқболлари. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ўрни. “Кучли давлатдан

- кучли фуқаролик жамият сари” концепцияси. Маҳалла фаолиятининг ташкилий асосларини янада такомиллаштирилиши.

12-мавзу. Жамоатчилик назорати ва давлат органлари фаолиятининг очиклиги.

Жамоатчилик назорати тушунчаси. Жамоатчилик назорати тизими, субъектлари, шакллари ва турли кўринишлари. Ваколатли фуқаролик жамияти институтларининг давлат ҳокимияти органлари устидан жамоатчилик назорати. Давлат органлари фаолиятининг очиклигини таъминлаш механизмлари. Жамоатчилик назорати тўғрисидаги қонуннинг (2018) қабул қилиниши ва унинг аҳамияти. Жамоатчилик назоратини амалга оширишда ОАВни ролини ошириш. Жамоатчилик бошқаруви тизимини такомиллаштириш.

13-мавзу. Ижтимоий шериклик.

Ижтимоий шериклик тушунчаси, ва унинг талқинлари. Ижтимоий шерикликнинг ривожланишининг назарий-ҳуқуқий асослари. Ҳамкорлик ва ижтимоий шериклик. Ижтимоий шерикликнинг турлари, мақсад ва вазибалари, субъектлари, ташкилий-ҳуқуқий механизмлари. Мамлакатимизда “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги қонуннинг (2014) қабул қилиниши ва унинг аҳамияти. Ўзаро манфаатли ҳамкорликнинг самарасини оширишга қаратилаган давлат – хусусий шерикликнинг замонавий механизмларини жорий этиш.

14-мавзу. Фаол фуқаролик позициясига эга бўлган ёш авлоднинг тарбиялашнинг асосий йўналишлари.

Фуқаролик позицияси тушунчаси ва уни шакллантирадиган асосий омиллар. Ёшларда фуқаролик позициясини шакллантиришнинг ижтимоий-маънавий ва ахлоқий жиҳатлари. Фуқаролик жамиятини ривожлантиришда фуқаролик маданияти ва шахсий масъулиятининг ўрни. Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсати. Ёшлар бугунги ва эртанги кунимизнинг ҳал қилувчи кучи. Ёшлар - келажакимиз давлат дастурининг амалга оширилиши. Ёшлар фаоллигини оширишда Ўзбекистон Ёшлар иттифоқининг ўрни.

IV.Семинар машғулотлар бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Семинар машғулотлари мавзулари маърузалар мавзулари билан мос келади. Айни пайтда уларнинг режалари бир-биридан қисман фарқ қилади. Маърузалардаги фундаментал масалалар семинар машғулотлари мавзуларига ҳам ўтказилган. Бундан кўзда тутилган мақсад фаннинг муҳим масалаларини

чуқур ўзлаштиришдан иборат. Тушуниш ва ўзлаштириш осон бўлган масалалар мустақил таълимга кўчирилган.

Семинар машғулоти буйича қуйдаги мавзулар тавсия қилинади:

1. Фуқаролик жамиятини қуриш – стратегик мақсад.
2. Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичи.
3. Ўзбекистонни янада ривожлантириш буйича “Ҳаракатлар стратегияси”нинг мақсад ва вазифалари.
4. Ўзбекистонни янада ривожлантириш буйича “Ҳаракатлар стратегияси”нинг асосий йўналишлари.
5. Давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштириш.
6. Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари.
7. Иқтисодий ривожлантириш ва либераллаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари ва устувор йўналишлари.
8. Ижтимоий соҳадаги ислохотларни чуқурлаштириш.
9. Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш.
10. Фуқаролик жамияти инсоният тараққиётининг - юқори босқичи.
11. Фуқаролик жамияти ғоялар эволюцияси.
12. Ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятининг асосий белгилари. Фуқаролик жамияти тўғрисидаги замонавий концепциялар.
13. Фуқаролик жамияти тушунчасининг келиб чиқиши ва унинг шаклланишининг асослари.
14. Фуқаролик жамияти фанининг мақсади, ўқув, илмий, амалий ва тарбиявий вазифалари, функциялари.
15. Фуқаролик жамияти фанининг бошқа ижтимоий фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ва ўзига хос хусусиятлари.
16. Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини шакллантириш, ривожлантириш босқичлари ва истиқболлари.
17. Фуқароларнинг ўз ҳуқуқлари, эркинликлари ва манфаатларини ҳимоя қилиувчи фуқаролик жамияти институтларининг шаклланиши.
18. Фуқаролик жамияти институтларининг давлат ҳокимияти органлари устидан жамоатчилик назорати.
19. Қонун устуворлигининг таъминланиши.
20. Фуқаролик жамияти шаклланишининг халқаро ҳуқуқий тамойиллари ва манбалари.
21. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида халқаро ҳуқуқ тамойилларининг акс эттирилиши ва ривожлантирилиши.
22. Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини ривожлантиришда халқаро ҳуқуқ нормаларини имплементация қилиш масалалари.
23. Инсон ҳуқуқлари ва фуқаро ҳуқуқлари, эркинлик, мажбурият тушунчалари.

24. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларациясида белгиланган асосий ҳуқуқлар.
25. Фуқаролиги бўлмаган шахслар ва чет эл фуқароларининг ҳуқуқий ҳолати.
26. Шахсий, иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ҳуқуқ ва эркинликлар тушунчалари.
27. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, инсон ва фуқаролар ҳуқуқларининг тавсифи.
28. Фуқаролик жамияти қуришда қонун устуворлиги тамойилининг мустаҳкамланиши.
29. Ҳокимиятларнинг бўлиниш тамойили ва концептуал асослари.
30. Қонун устуворлигини таъминлаш механизмларининг ишлаб чиқилиши.
31. Эркин сайловлар фуқаролик жамиятининг асосий белгиси. Сайлов тушунчаси ва турлари.
32. Фуқароларнинг сиёсий-ижтимоий жиҳатдан етуқлиги унинг ижтимоий ҳаётида фаол иштирок этиши билан белгиланиши.
33. Эркин сайловларни ўтказишда оммавий ахборот воситаларининг роли.
34. Фуқаровийликнинг асосий белгилари ва мезонлари.
35. Фуқаровийлик ватанпарварликнинг намоён бўлиши.
36. Фуқаронинг ўз ҳақ-ҳуқуқларини тушуниш ва уни амалиётда қўллаш кўникмаси ва бошқа фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳурмат қилиши.
37. Коррупция ва унга қарши кураш тушунчаси.
38. Коррупцияга қарши кураш борасида халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар.
39. Ўзбекистон Республикаси “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги қонуни.(2017 йил).
40. Демократик институтлар тушунчаси ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари.
41. Кўппартиявийлик – фуқаролик жамият барпо этишнинг муҳим шарти.
42. Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтларининг шаклланиши ва ривожланиши.
43. Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтларини ривожлантириш истиқболлари.
44. Фуқаролик жамиятини барпо этиш жараёнида ахборот соҳасини ислоҳ қилиш, сўз ва ахборот эркинлиги.
45. Фуқароларнинг электрон мурожаатлари ва “Халқ қабулхоналари” .
46. Ўзбекистонда демократик жамият барпо этишда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ўрни.
47. Жамоатчилик назорати тизими ва жамоатчилик назоратининг субъектлари.
48. Жамоатчилик назорати тўғрисидаги қонуннинг қабул қилиниши ва унинг аҳамияти.
49. Ижтимоий шерикликнинг ривожланишининг назарий-ҳуқуқий асослари. Ҳамкорлик ва ижтимоий шериклик.
50. Ёшлар фаоллигини оширишда Ўзбекистон Ёшлар иттифоқининг ўрни.

Изоҳ: Мазкур рўйхатдаги мавзулардан семинар машғулоти учун ажратилган соатлар ҳажмига мос ҳолда фойдаланиш тавсия этилади.

V. Мустақил таълим мустақил ишлар

Таълим жараёнида инновацион технологияларни, ўқитишнинг интерфаол усулларини қўллаш талаба томондан мустақил танланади. Талабаларнинг мустақил таълимини ташкил этиш тизимли тарзда, яъни узлуксиз ва узвий равишда амалга оширилади. Талаба олган назарий билимини мустаҳкамлаш, шу билан бирга навбатдаги янги мавзунини пухта ўзлаштириши учун мустақил равишда тайёргарлик кўриши керак.

Мустақил таълим куйидаги шаклларда ташкил этилади:

- мавзуларни норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва ўқув адабиётлари ёрдамида мустақил ўзлаштириш;
- мавзулар бўйича реферат тайёрлаш;
- семинар ва амалий машғулотларга тайёргарлик кўриш;
- илмий мақола ва тезисларни тайёрлаш;
- фаннинг долзарб муаммоларини қамраб олувчи лойиҳалар тайёрлаш;
- назарий билимларни амалиётда қўллаш;
- амалиётдаги мавжуд муаммоларнинг ечимини топиш;
- ўрганилаётган мавзу бўйича асосий илмий адабиётларга аннотация ёзиш ва бошқалар.

Мустақил таълим бўйича тавсия этиладиган тахминий мавзулар:

1. Ўзбекистонни янада ривожлантириш бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”нинг мақсади.
2. Ўзбекистонни янада ривожлантириш бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”нинг асосий йўналишлари.
3. Давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштириш йўналишида амалга оширилаётган ислохотларнинг моҳиятини тушунтириш.
4. Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислох қилишнинг устувор йўналишлари.
5. Иқтисодий ривожлантириш ва либераллаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари ва устувор йўналишлари.
6. Ижтимоий соҳадаги ислохотларни чуқурлаштириш.
7. Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш.
8. Фуқаролик жамиятининг асосий белгилари ва тамойиллари.
9. Давлат бошқаруви ва фуқаролик жамияти институтлари ўзаро муносабатлари.
10. Ёшлар муаммоларини ҳал этишда фуқаролик жамияти институтларининг роли.

11. Маҳаллий бошқарувда фуқаролик жамияти институтларининг роли.
  12. Виртуал қабулхоналар жамиятни демократлаштириш меъзони.
  13. Халқ қабулхоналари ижтимоий институт сифатида.
  14. Маҳалла фуқаролик жамияти институти сифатида. (Ўзингиз яшаётган маҳалла фаолияти мисолида таҳлилни амалга оширинг).
  15. Фуқаролик жамияти институтлари олдида турган муаммоларни таҳлил килинг. (Бирор-бир институт фаолияти мисолида).
- Изоҳ:** Мустақил иш мавзулари фаннинг бўлимлари бўйича ишчи дастури шакллантирилаётганда машғулотлари учун ажратилган соатлар ҳажмига мос ҳолда фойдаланиш тавсия этилади.

VI. Асосий ва қўшимча ўқув адабиётлари ҳамда ахборот манбалари

Асосий адабиётлар:

1. Азиз ва яғонамсан, жонажон Ўзбекистоним!. Муаллифлар жамоаси. Т.: Мухаррир. 2018.
2. Бекмуродов М. ва бошқалар. Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараккиёт ва янгилашни сари. Т.: Гофур Фулом НМИУ. 2017.
3. Шарифхўжаев М. Ўзбекистонда очик фуқаролик жамиятининг шаклланиши. –Т.: Шарқ, 2003.
4. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: генезиси, шаклланиши ва ривожланиши. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
5. Утамурадов А. ва бошқалар. Фуқаролик жамияти. Ўқув қўлланма. Лотин ёзувида. Т.: Университет. 2018. 21 б.т.

Қўшимча адабиётлар:

1. Каримов И.А. Асарлар тўплами, 1-23 жилдлар.-Т.: Ўзбекистон, 1996-2016.
2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ /Ш.М. Мирзиёев. - Тошкент: “Ўзбекистон”, 2016. - 56 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Танкидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик коидаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январь. - Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017.-104 б.
4. Мирзиёев Ш.М.Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тараккиёти ва халқ фаровонлигининг гарови // Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига

- бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси 07-12-2016.-Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017. -48 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халкимиз билан бирга кураимиз. - Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017.-491 б.
  6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони //Халқ сўзи, 2017, 8 февраль.
  7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикасида маъмурий ислохотлар концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5185-сонли Фармони.
  8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Т., 22 декабрь 2017 йил. Халқ сўзи газетасининг 2017 йил 23 декабрь № 258 (6952)-сони.
  9. “Мамлакатни демократик янгилаш жараёнида фуқаролик жамияти институтларининг ролини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5430-сон Фармони. -Т.: 2018 йил 4 май.
  10. Авесто. Тарихий –адабий ёдгорлик. – Т.: Шарқ, 2001.
  11. Аристотель. Политика. – М.: АСТ, 2006.
  12. Афлотун. Қонунлар. Урфон Отажон таржимаси. – Т.: Янги аср авлоди, 2002. - 458 бет.
  13. Абдуазимов О. Фуқаролик жамияти ва оммавий ахборот воситалари. – Т.: Академия, 2008.
  14. Фуломов М. Маҳалла – фуқаролик жамиятининг асоси. – Т.: Адолат, 2003.
  15. Берк Э. Правление, политика и общество / пер. с англ. – Канон-Пресс-Центр, 2001.
  16. Беруний Абу Райхон. 100 хикмат: ибратли сўзлар. – Т.: Фан, 1993.
  17. Бобур. Бобурнома. – Т.: Юлдузча. 1989.
  18. Бутаев У. Жамият барқарорлиги: Ўзбекистон тажрибаси. Т.: Фан ва технологиялар. 2017. 11.9 б.т.
  19. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Пер. Б.Г. Столпнера, М.И. Левиной; Сост. Д.А. Керимов, В.С. Нерсисянц. – М.: Мысль, 1990.
  20. Гоббс Т. Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского. – М.: Соцэскиз «Образцовая», 1936.
  21. Жалилов Ш. Фуқаролик жамиятининг пойдевори. – Т.: Ўзбекистон, 2003.
  22. Жалилов А. бошқалар. Фуқаролик жамияти асослари. – Т.: Vaktria press, 2015.
  23. Ибн Сина. Избранные философские произведения / Отв. ред. Асимов М.С. – М.: Наука, 1980.
  24. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: сиёсий партиялар, сиёсий мафкуралар, сиёсий маданиятлар. – Т.: Шарқ. 1998.
  25. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: назария ва хорижий тажриба. – Т.: Янги аср авлоди, 2006.

26. Коэн Дж., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. Пер. с англ. – М.: 2003.
27. Нишанбаева Э.З. Фукаролик жамияти ва ижтимоий шериклик тамойиллари. – Т.: Шарк, 2015.
28. Р.Муртазаева, А.Утамурадов, О.Мусаев, Д.Иноятова Жамият ривожиди фукароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлар фаолиятини такомиллаштириш. Услубий қўлланма. Т.: Турон. 7,5 б.т. 2018.
29. Мавлонов Ж.Ё. Гражданское общество: от концепта к концепциям и парадигмам (социально-философский анализ). Монография. – Т.: Истиклол нури, 2014.
30. Мавлонов Ж.Ё. Коммуникативные основы деятельности институтов гражданского общества: тенденции и инновации. Монография. – Т.: Адабиёт учкунлари, 2018.
31. Маликова Г.Р. Фукаролар ўзини ўзи бошқариш органлари – миллий демократик институт / Масъул муҳаррир А.Х. Саидов. – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2009.
32. Муминов Э.А. Модернизация гражданского общества в Республике Узбекистан и Королевстве Испания. – Т.: ИПТД имени Г. Гуляма, 2011.
33. Одилқориев Х. Конституция ва фукаролик жамияти. – Т.: Шарк, 2002.
34. Навоий А. Махбуб ул-кулуб. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1988.
35. Навоий А. Садди Искандарий.– Т.: Адабиёт ва санъат, 1978.
36. Низомулмулк. Сиёсатнома ёки сиярул-мулк– Т.: Адолат, 1997. .
37. Платон. Государство// Платон. Соч. в 3-х томах. Т. 3. Часть I. М., 1971.
38. Рахманов А. Гражданское общество: достижения, проблемы, перспективы: учебное пособие. – Т.: Академия, 2007.
39. Токвиль А. Демократия в Америке. – М.Известие, 1992.
40. Темур тузуклари. Б. Аҳмедов тахрири остида– Т.: Ф.Фулом номидаги Нашриёт –матбаа бирлашмаси, 1991.
41. Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993.
42. Цицерон. Диалоги. О государстве. О законах – М.: Наука, 1966.
43. Юсуф Хос Хожиб қутадғу билиг. – Т.: Фан. 1971.
44. Кайковус. Қобуснома. – Т.: Мерос, 1992.
45. Толибов И.И. Фукаролик жамияти: тушунчаси, институтлари, асосий принциплари ва функциялари / Ред. А.Х. Саидов. – Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий Маркази, 2008.
46. Усманов М. Ўзбекистан-по пути к сильному гражданскому обществу: тенденции и перспективы / М.Усманов, А. Саидов. - Ташкент: Vnesh Invest Prom, 2014.
47. Ўзбекистонда фукаролик жамиятини шакллантиришнинг долзарб муаммолари: Ўқув қўлланма / Т. Дўстжонов, М. Мирхамидов, С. Ҳасанов. – Т.: Iqtisod – Moliya, 2006.

48. Утамуродов А. ва бошқалар. Фуқаролик жамияти фанидан тушунча ва атамалар луғати. – Т.: Turon-Zamin, 2017. 19,5 б.т.
49. Утамуродов А. Фуқаролик жамияти ғоялар эволюцияси. – Т.: Адабиёт учқунлари, 2018. 12 б.т.
50. Факторы развития гражданского общества и механизмы его взаимодействия с государством / под ред. Л.И. Яковсона. — М.: Вершина, 2008.
51. Хасанов Р., Утамуродов А. Фуқаролик жамияти: назария ва амалиёт. Услубий қўлланма. – Т.: 2016. 14 б.т.
52. B. Desker and M. N. M. Osman.S Rajaratnam on Singapore: from ideas to reality.— Singapore: World Scientific Publishing, 2006.
53. Baker G. 2002. Civil Society and Democratic Theory: Alternative Voices.
54. O'Connell, Brian. Civil Society: The Underpinnings of American Democracy. Medford, Mass:Tufts University Press, 1999.
55. Schmitter Ph. Civil society East and West// Consolidation the Third Wave Democracies: Themes and Perspectives/ Ed. by L.Diamond et al. Baltimore and London: The Johns Hopkins U.P., - 1997. – P.239-262.
56. Walzer M. Concept of Civil Society – Walzer M., ed. Toward a Global Civil Society.Providence RI: Berghahn Books. 1995.

Электрон таълим ресурслари:

1. www.press-service.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.xs.uz
4. www.nimfogo.uz
5. www.xdp.uz/
6. www.adolat.uz/
7. www.uzlidep.uz/
8. www.milliytiklanish.uz/
9. www.ngo.uz
10. www.mahalla.uz
11. www.kamolot.uz
12. www.kasaba.uz

TOSHKENT FARMATSEVTIKA INSTITUTI

“TASDIQLAYMAN”

O‘quv va tarbiyaviy ishlari

bo‘yicha prorektor, Z.A.Yuldashev

_____” _____2020_ yil

O‘ZBEKISTONNI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI.

FUQAROLIK JAMIYATI FANIDAN

ISHCHI O‘QUV DASTURI

Ta’lim sohasi: 510000 – Sog‘liqni saqlash

320 000 – Ishlab chiqarish texnologiyalari

Ta’lim yo‘nalishi: 5320500 – Biotexnologiya (farmasevtik biotexnologiya)

Umumiy o‘quv soati - 78 soat

shu jumladan:

Ma'ruza - 26 soat (3 semestr)

Seminar mashg‘uloti -28 soat (3 semes)

Mustaqil ish -24 soat (3 semestr)

TOSHKENT – 2020

Fan ishchi o'quv dasturi, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi 2018__yil “_25_” _08__dagi ___744_sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan “O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati” fani dasturi asosida tayyorlangan.

Fan dasturi Toshkent farmatsevtika instituti Markaziy uslubiy kengashining 2020__yil “_07”__07 dagi_12- sonli bayoni bilan tasdiqlangan.

Tuzuvchi:

X.I.Abdurahmonov – Ijtimoiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi

Taqrizchilar:

M.Qirg'izboyev– O`JOK “Umum ta`lim” kafedrasida mudiri. professori, s.f.d.

S. Rahimov – TMI “Ijtimoiy fanlar” kafedrasida professori, f.f.d.

Z.O'. Mamatqulov

Sanoat farmatsiyasi fakulteti dekani:

2020 yil "30.06" №11 _____

K.K.Ismailov

Ijtimoiy fanlar kafedrasini mudiri:

2020 yil "30.06" №20 _____

KIRISH

1.O'quv fani o'qitilishi bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar

“ O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati” fani talabalarga O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning Xarakatlar strategiyasining maqsad va vazifalari, asosiy yo'nalishlari, O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi jarayonida olib borilayotgan islohotlar, fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirishda O'zbekistonning uziga xos xususiyatlari tug'risida chuqur bilim berish orqali ularda faol fuqarolik pozitsiyasi, tanqidiy taxlil va shaxsiy mas'uliyatini shakllantirishdan iborat.

Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yiladi. **Talaba:**

- O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmun mohiyatini, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha “Xarakatlar strategiyasi”ning asosiy yo'nalishlarini, ularni amalga oshirish mexanizmlarini tushuntirish;

- Fuqarolik jamiyatini barpo etishning ijtimoiy-siyosiy, xuquqiy va ma'naviy asoslari tug'risidagi tasavvurlarini boyitishdan iborat.

-O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyatining mazmun-mohiyatini bilish va ulardan amaliyotda foydalanish;

- O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyatining tarixiy negizlarini, falsafiy asoslarini o'rganish va ularning rivojlanish qonuniyatlarini bilish;

- O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi jarayonida amalga oshirilayotgan uzgarishlar, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish “Xarakatlar strategiyasi”ning asosiy yo'nalishlari, fuqarolik jamiyatining shakllanish asoslari, fuqarolik jamiyatini barpo etishning ilmiy-metodologik asoslari, fuqaroviylik, fuqarolik jamiyati institutlari, saylov xuquqi erkinligi, nodavlat notijorat tashkilotlar, ijtimoiy sheriklik, davlat xususiy sheriklik, jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochikligi tug'risida *tasavvurga ega bo'ladi*;

- Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan va faol amaliyotga tadbiiq etilayotgan “2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi” xalqimiz hayot darajasini yuksaltirishning aniq mexanizmlari belgilab berilganligi mamlakatimizda fuqarolik jamiyatining yangi bosqichi sifatida e'tirof etilmoqda. **Talaba ana shularni bilishi va ulardan foydalana olishi**;

- ijtimoiy-siyosiy jarayonlar haqidagi muqobil g'oyalarni qiyosiy tahlil qilish va ularga mustaqil munosabat bildirish;

-g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlarga doir nazariy bilimlarni amaliy hayotda qo'llash; ma'naviy tahdidlarga qarshi kurash **haqida tasavvurga ega bo'ladi**;

- davlat va jamiyatning mafkuraviy xavfsizligi, mafkuraviy jarayonlar va ularning ta'sirlarini - O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyatini tahlil qilish, baholash va ularga mustaqil yondashuvni shakllantirishbo'yicha **ko'nikmalariga ega bo'ladi**;

“O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati” **fanining boshqa fanlar bilan integratsiyasi:**

“O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati” fanini mukammal o'zlashtirish uchun talabalar quyidagi fanlardan yetarli bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lishlari kerak:

- O'zbekiston tarixi;

- Falsafa;
- Dinshunoslik;
- O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti
- Milliy g'oya: asosiy tushuncha va tamoyillar

2. Ma`ruza mashg`ulotlari

1-jadval

№	Mavzuning nomi	Dars soatlari hajmi
3-semestrda		
1	O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi	2
2	Xarakterlar strategiyasi – O'zbekiston milliy taraqqiyoti yangi bosqichining asosi	2
3	Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish	2
4	Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-xuquq tizimini yanada islox qilishning ustuvor yo`nalishlari	2
5	Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o`ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo`nalishlari	2
6	Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chukurlashtirish	2
7	Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni ta'minlash	2
8	Korrupsiyaga qarshi kurash - fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti	2
9	Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi	2
10	Saylov xuquqi erkinligi - Fuqarolik jamiyatining sharti	2
11	O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy uz-uzini boshqarish	2
12	Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqligi. Ijtimoiy sheriklik.	2

13	Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yo'nalishlari	2
	Jami	26 soat

Ma'ruza mashg'ulotlari multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada akadem, guruhlar oqimi uchun o'tiladi.

3. Seminar mashg'ulotlari

Darsni olib borish rejasi (xronoharita):

1. O'qituvchining mavzu bo'yicha kirish so'zi - 10 daqiqa;
2. Talabalarning bilimini og'zaki va yozma, test usulda mavzuga tegishli savollar bilan tekshirish - 40 daqiqa;
3. Mavzuni tushuntirish: o'qituvchi talabalarning bergan javoblariga qarab, yo'l qo'yilgan xatoliklarni tuzatib, javoblarni umumlashtiradi - 10 daqiqa;
4. Konspekt daftarlarni tekshirish - 10 daqiqa;
5. Bajirilgan ishni qabul qilish va baholash - 10 daqiqa.

Jami: 80 daqiqa.

2-jadval

№	Mavzuning nomi	Dars soatlari hajmi
3-semestrda		
1	O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi	2
2	Xarakterlar strategiyasi – O'zbekiston milliy taraqqiyoti yangi bosqichining asosi	2
3	Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish	2
4	Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-xuquq tizimini yanada islox qilishning ustuvor yo'nalishlari	2
5	Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo'nalishlari	2

6	Ijtimoiy soxadagi isloxlarni chukurlashtirish	2
7	Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni ta`minlash	2
8	Korrupsiyaga qarshi kurash - fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti	2
9	Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi	2
10	Saylov xuquqi erkinligi - Fuqarolik jamiyatining sharti	2
11	O`zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy uz-uzini boshqarish	2
12	Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqligi. Ijtimoiy sheriklik.	2
13	Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo`lgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yo`nalishlari	4
	Jami	28 soat

Amaliy mashg`ulotlari multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada akadem, guruhlar oqimi uchun o`tiladi. Mashg`ulotlar faol va interfaol usullar yordamida o`tiladi. "Keys-stadi" texnologiyasi ishlatiladi, keyslar mazmuni o`qituvchi tomonidan belgilanadi. Ko`rgazmali materiallar va axborotlar multimedia qurilmalar asosida uzatiladi.

4.Talabalar tomonidan fan bo'yicha olinadigan amaliy ko'nikmalar

3-jadval

No	Mavzuning nomi	Amaliy ko'nikmalar
1	O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti, maqsadi va vazifalari . O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi	Fanni o`rganish natijasida talabalar qo`yidagi tasavvurlarga <i>ega bo'ladi</i> O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti, maqsadi va vazifalari . O'zbekiston milliy taraqqiyotining yangi bosqichida fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanishiTa'lim berishning tashkiliy usullari haqidagi ko`nikma va malakaga <i>ega bo'ladi</i>

2	Xarakatlar strategiyasi – O`zbekiston milliy taraqqiyoti yangi bosqichining asosi	Mavzuni o`rganish natijasida talabalar quyidagilarni bilishi va foydalana olishi lozim:  Xarakatlar strategiyasi – O`zbekiston milliy taraqqiyoti yangi bosqichining mazmun-mohiyatini ongli ravishda tahlil qilishni; O`quv-dasturiy hujjatlarni tuzishni va ularni tahlil qilishni;
3	Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish	Mavzuni o`rganish natijasida talabalar quyidagilarni bilishi lozim: Davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish haqidagi tushunchaga <i>ega bo'ladi</i> ;
4	Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-xuquq tizimini yanada islox qilishning ustuvor yo`nalishlari	Mavzuni o`rganish natijasida talabalar quyidagilarni bilishi va foydalana olishi lozim:  Qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-xuquq tizimini yanada islox qilishning ustuvor yo`nalishlari haqida tushunchaga <i>ega bo'ladi</i> ;
5	Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o`ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo`nalishlari	Talaba dars jarayonida, Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning o`ziga xos xususiyatlari va ustuvor yo`nalishlarini tahlil qilishi va nazariy bilimga <i>ega bo'ladi</i> ;
6	Ijtimoiy sohadagi isloxlarni chukurlashtirish	Talaba, Ijtimoiy sohadagi isloxlarni chukurlashtirish bilan bog`liq tushunchaga ega bulishi, ongli ravishda tahlil qilishni lozim;
7	Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni ta'minlash	Talaba mavzuni o`rganish jarayonida, Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag`rikenglikni ta'minlash bilan bog`liq nazariy bilimga <i>ega bo'ladi</i> ;
8	Korrupsiyaga qarshi kurash - fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti	Talaba dars jarayonida, korrupsiyaga qarshi kurash - fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ustuvor sharti haqida tushunchaga <i>ega bo'ladi</i> ;
9	Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi	Mavzuni o`rganish natijasida talabalar quyidagilarni bilishi lozim: Fuqaro, fuqaroviylik va faol fuqarolik pozitsiyasi haqida zarur nazariy bilimga <i>ega</i>

		<i>bo'ladi;</i>
10.	Saylov xuquqi erkinligi - Fuqarolik jamiyatining sharti	Talaba, demokratik saylov xuquqi va erkinligi - Fuqarolik jamiyatining sharti to'g'risida muhim bulgan bilimga ega bulish, uni mustaqil tahlil qilishi kerak;
11.	O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy uz-uzini boshqarish	Mavzuni o'rganish jarayonida talaba, O'zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari va maxalliy uz-uzini boshqarish organlarinig faoliyatini tahlil qilishi va xulosa chiqarishga ega bo'ladi
12.	Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqligi. Ijtimoiy sheriklik.	Mavzuni o'rganishda talaba, jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatining ochiqligi hamda Ijtimoiy sheriklik bilan bog'liq tushunchaga ega bo'ladi;
13.	Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yo'nalishlari	Talaba ushbu mavzuni urganish jarayonida, Faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashning asosiy yo'nalishlarini tahlil qilishni bilishi zarur;

5. Mustaqil ta'lim

4-jadval

No	Mustaqil ta'lim mavzulari	Dars soatlari hajmi
1	Fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari va tamoyillari.	2
2	Davlat boshqaruvi va fuqarolik jamiyati institutlari o'zaro munosabatlari.	2
3	Jamiyatni boshqarishda fuqarolik jamiyati institutlarining roli.	2
4	Fuqarolik jamiyati ijtimoiy tuzilmasida mulkdorlar sinfining o'rni.	2
5	Yoshlar muammolarini hal etishda fuqarolik jamiyati institutlarining roli	2
6	Mahalliy boshqaruvda fuqarolik jamiyati institutlarining roli.	2
7	Xorij va O'zbekiston fuqarolik jamiyati institutini qiyosiy tahlil eting.	2
8	OAV fuqarolik jamiyati instituti sifatida.	2
9	Rivojlangan G'arb mamlakatlarida fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining o'ziga xosligi.	2
10	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirzieyoning "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida (7 fevral 2017 yil) belgilangan asosiy yo'nalishlar.	2
11	Xalq qabulxonalarining tashkil etilishi fuqaro faolligini oshirish omili.	2

12	Mahalla fuqarolik jamiyati instituti sifatida. (O'zingiz yashayotgan mahalla faoliyati misolida tahlilni amalga oshiring).	2
	Jami	24soat

Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabar tomonidan referatlar tayyorlanadi va uning taqdimoti tashkil qilinadi.

6.Fan bo'yicha talabalar bilimni baholash va nazorat qilish me'zonlari

Ushbu baholash me'zoni O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2018 yil 9 avgustdagi 19-2018-son buyrug'iga va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PQ 3775-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan.

Talabalarining fan bo'yicha o'zlashtirishini baholash semestr (o'quv yili) davomida muntazam ravishda olib boriladi va quyidagi turlar orqali amalga oshiriladi, "O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. fuqarolik jamiyati" fani bo'yicha talabalar bilimni nazorat qilish va baholash tizimi quyidagicha belgilandi:

- joriynazorat (JN)
- mustaqil ishi (TMI)
- yakuniy nazorat (YAN)

"falsafa " fani bo'yicha talabaning semestr davomida o'zlashtirish ko'rsatkichi 5 baho bilan amaliy mashg'ulotning ikkinchi darsidan baholanadi.

Baholash usullari	Yozma so'rov, yozma ishlar, og'zaki so'rov
"5" baho "a'lo"	<ul style="list-style-type: none"> – talaba mustaqil xulosa va qaror qabul qiladi – ijodiy fikrlay oladi – mustaqil mushohada yuritadi – olgan bilimlarini amalda qo'llay oladi – fanning mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan bo'yicha tasavvurga ega bo'ladi – talabalar seminar mashg'ulotiga konspekt yozib keladi – o'tilgan mavzuni tahlil qiladi va qo'llaydi, umumlashtiradi, darsda faol qatnashadi.
"4" baho "yaxshi"	<ul style="list-style-type: none"> – talaba mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo'llay oladi – fanning mohiyatni tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan bo'yicha tasavvurga ega bo'ladi – seminar mashg'ulotiga konspekt yozib keladi, darsda faol qatnashadi.
"3" baho "qoniqarli"	<ul style="list-style-type: none"> – talaba olgan bilimlarini amalda qo'llay oladi – fanning mohiyatni tushunadi, ifodalashga harakat qiladi – seminar mashg'ulotiga konspektni to'liq yozib kelmaydi, o'tilgan mavzuni tushunadi va biladi, darsda sust qatnashadi, berilgan savollarga to'liq javob bermaydi.
"2" baho "qoniqarsiz"	<ul style="list-style-type: none"> – talaba fan dasturini o'zlashtirmaydi – fanning (mavzuning) mohiyatini tushunmaydi hamda fan bo'yicha tasavvurga ega emas, mustaqil fikrlay olmaydi – talaba seminar mashg'ulotiga konspekt yozib kelmaydi, mavzu bo'yicha

savollarga javob bera olmaydi.

TMIning baholash mezonlari

Talabani mustaqil ishi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 21.02.2005 yil 34-sonli buyrug'i va institut rektori tomonidan 2005 yil 3-sentyabrda tasdiqlangan "Talaba mustaqil ishini tashkil etish, nazorat qilish va baholash tartibi to'g'risidagi Nizom" asosida tashkil etiladi.

Talabalarining mustaqil ishi uchun maksimal 5 baho bilan baholanadi:

A'lo	"5"
Yaxshi	"4"
qoniqarli	"3"
qoniqarsiz	"2"

Mustaqil ishlarni baholashda quyidagi mezonlardan foydalaniladi:

No	Baho	Baholash sifatleri
1	"5" a'lo	1. Berilgan mavzu bo'yicha krassvord tuzishda xato va kamchiliklarsiz bajarsa, 2. Talaba mustaqil ishni bajarishda ijodiy yondoshsa 3. Fanga oid videoroliklar tayyorlasa 4. Mavzu bo'yicha taqdimot tayyorlasa
2	"4" yaxshi	1. Berilgan mavzu bo'yicha krassvord tuzishda ayrim xato va kamchiliklarga yo'l qo'ysa, 2. Talaba mustaqil ishni bajarishda to'liq ijodiy yondoshmasa; 3. Mavzu bo'yicha taqdimot tayyorlasa
3	"3" qoniqarli	1. Berilgan mavzu bo'yicha krassvord tuzishda ayrim xato va kamchiliklarga yo'l qo'ysa 2. Talaba mustaqil ishni to'liq bajarmasa 3. Mavzu bo'yicha taqdimotni to'liq tayyorlamasa
4	"2" qoniqarsiz	Belgilangan topshiriqlarni bajarmasa

Yakuniy nazoratni baholash mezonlari

Yakuniy baholash "falsafa" fani bo'yicha mashg'ulotlar tugagandan so'ng o'tkaziladi. Yakuniy nazoratga falsafa fanini muvaffaqiyatli yakunlagan hamda JN, (ON –barcha fakultet talabalari uchun) va

TMI dan ijobiy bahoga ega bo'lgan talabalar qo'yiladi. YAN institut ilmiy kengashi qaroriga binoan yozma ish shaklida o'tkaziladi.

YAkuniy baholash mezon:

YAkuniy nazoratga "falsaf" fanini muvaffaqiyatli yakunlagan hamda JN, (ON – farmatsiya fakulteti talabalari uchun) va TMI dan ijobiy bahoga ega bo'lgan talabalar qo'yiladi. YAkuniy baholash mezon: agar talaba yozma ishning 86–100% ga to'g'ri javob yozsa 5 baho; 2) agar talaba yozma ishning 71– 85 % ga to'g'ri javob yozsa 4 baho; 3) agar talaba yozma ishning 55 - 70 % ga to'g'ri javob yozsa 3 baho; 4) 55 % dan past – 2 "qoniqarsiz" baho quyiladi.

YAN da maksimal 5 baho

Baholash turi	Bahoda
a'lo	"5"
yahshi	"4"
qoniqarli	"3"

YANda talabaning bilim, ko'nikma va malakalari fanning umumiy mazmuni doirasida baholanadi. YAN fan bo'yicha o'quv mashg'ulotlari tugaganidan so'ng o'tkaziladi. YANning maksimal bali 5 baho.

JN, TMI va (ON –barcha fakultettalabalari uchun, Oralik nazorat turini topshirmagan, shuningdek, ushbu nazorat turi bo'yicha "2" (konikarsiz) baho bilan baholangan talaba yakuniy nazorat turiga kiritilmaydi.)ga ajratilgan umumiy baholarning har biridan saralash ballini to'plagan talabaga YANga ishtirok etishga huquq beriladi.

YAN o'tkazish shakli – yozma ish shakli Ilmiy Kengash qarori bilan belgilanadi.

JN (ON –barcha fakultettalabalari uchun) va YAN turlarida fanni o'zlashtira olmagan yoki uzrli sabablar bilan nazorat turlarida ishtirok eta olmagan talabalarga quyidagi tartibda qayta nazoratdan o'tishga ruxsat beriladi:

- qoldirilgan amaliy mashg'ulot kelgusi darsga qadar guruh o'qituvchisiga qayta topshiriladi. 3 ta mashg'ulotni qoldirgan talaba fakultet dekani ruxsati bilan qayta topshiradi. akademik qarzdor talabalarga semestr tugaganidan keyin dekan ruxsatnomasi asosida qayta o'zlashtirish uchun – 2 hafta muddat beriladi. SHu muddat davomida o'zlashtira olmagan talaba belgilangan tartibda rektorning buyrug'i bilan talabalar safidan chetlashtiriladi (birinchi kurs talabalariga o'quv yili yakunlari bo'yicha amalga oshirish maqsadga muvofiqdir).

7.Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar hamda axborot manbalari

Asosiy adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T. O'zbekiston. 2018
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Milliy istiqdol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" fani bo'yicha ta'lim dasturlarini yaratish va respublika ta'lim tizimiga joriy etish to'g'risida 1 yanvar 2001 yil Farmoni
3. Davlat tili haqida (yangi tahriri). O'zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: O'zbekiston, 1997. – 22 b.
4. Karimov I.A. Yuksakma'naviyat - engilmas kuch. T.-Ma'naviyat. 2008.

5. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. T. – O'zbekiston. 2011.
6. Karimov I.A. Inson manfaati, huquq va erkinliklarini ta'minlash, hayotimizning yanada erkin va obod bo'lishiga erishish – bizning bosh maqsadimizdir. T.: O'zbekiston. 2012.
7. Karimov I.A. "O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy tsivilizatsiya rivojidadagi roli va ahamiyati" mavzusidagi xalaro konferentsiyasining ochilish marosimidagi nutqi. //Xalq so'zi. 2014 yil 16 may.
8. Karimov I.A. "Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish — eng oliy saodatdir". T.: O'zbekiston. 2015.
9. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz – jamiyatimizni isloh etish va demokratlashtirish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish jarayonlarini yangi bosqichga ko'tarishdan iborat.// Xalq so'zi, 2015 yil 7dekabr.
10. Karimov I.A. Ozodlik havosidan to'yib nafas olgan xalq o'z yo'lidan hech qachon qaytmaydi. T.: O'zbekiston. 2016.
11. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan OliyMajlis palatalarining qo'shmama jlisidagi nutq. Sh.M. Mirziyoev. – Toshkent: "O'zbekiston", 2016. -56 b.
12. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi 07-12-2016.-Toshkent: "O'zbekiston", 2017. -48 b.
13. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: "O'zbekiston", 2017.-491 b.
14. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. - Toshkent: "O'zbekiston", 2017.-539 b.
15. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis Senatining yigirmanchi yalpi majlisidagi nutqi. // Toshkent oqshomi, 2019 yil 24 iyun.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Abduazimov O. Fuqarolik jamiyati va ommaviy axborot vositalari. –T.: Akademiya, 2008.
2. Jalilov Sh. Fuqarolik jamiyatining poydevori. – T.: O'zbekiston, 2003
3. Islomov Z.M. O'zbekiston modernizatsiyalash va demokratik taraqqiyot sari. – T.: O'zbekiston, 2005.
4. Qirg'izboev M. Fuqarolik jamiyati: genezisi, shakllanishi va rivojlanishi.- T.: O'zbekiston, 2010.
5. Odilqoriev X. Konstitutsiya va fuqarolik jamiyati. – T. Sharq, 2002.
6. Raxmanov A. Grajdanskoe obshchestvo: dostijeniya, problemi, perspektivi: uchebnoe posobie. – T.: Akademiya, 2007.
7. Fuqarolik jamiyati. Darslik loyihasi. Mualliflar jamoasi. T.: 2016. Elektron variant.
8. Utamurodov A, Qirg'izboev M, Xodjaev B. Fuqarolik jamiyati.- T. O'z.MU. 2018.
9. Avesto. Tarixiy–adabiy yodgorlik. “Sharq”. Toshkent – 2001.
10. Aristotel. Politika. – M.: AST, 2006. – 393 s.
11. Aflotun. Qonunlar. UrfonOtajontarjimasi. Yangi asravlodi, 2002. - 458 bet.
12. Berk E. Pravlenie, politika i obshchestvo / per. s angl. – Kanon-Press-Tsentr, 2001.
13. Beruniy Abu Rayhon. 100 hikmat: ibratli so'zlar. – T.: Fan, 1993.
14. Bobur. Boburnoma. T.: Yulduzcha. 1989.
16. Gobbs T. Levifanilimateriya, forma i vlast gosudarstva serkovnogo i grajdanskogo. – M.: Sotseskiz «Obraztsovaya», 1936. – 503 s.
17. Kant I. Ideya vseobshcheyistor i ivovsemirno- grajdanskom plane. K vechnomumiru (2-oe izd., ispr. i dop.). – Almati: Jetjargi, 2004. – 158 s.
18. Lokk Dj. Sochineniya: V 3-x t. T.3. (Per. s angl.) / Red. iavt. primech. I.S. Makiavelli N. Sochineniya. Gosudar.-M.;, 1996.
19. Navoiy A. Mahbubul-qulub.-T.:Adabiyotvasan'at, 1988. – 208 b.
20. Nizomulmuluk. Siyosatnoma yoki siyarul-muluk.- T.: Adolat, 1997. – 255 b.
21. Platon. Gosudarstvo// Platon. Soch. v 3-x tomax. T. 3. Chast I. M., 1971.
22. Popper K. Otkritoe obshchestvo i ego vragi: v 2-x tomax. M., 1992.
23. Tokvil A. Demokratiya v Amerike. – M., 1992.
24. Temurtuzuklari. B. Ahmedov tahririostida.- T.: Nashriyot-matbaabirlashmasi, 1991. –
25. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – T.: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi

nashriyoti, 1993.

26.Tsitseron. Dialogi. O gosudarstve. O zakonax – M.: Nauka, 1966.

27.Yusuf Xos Xojib qutadg'u bilig. T.: Fan. 1971.

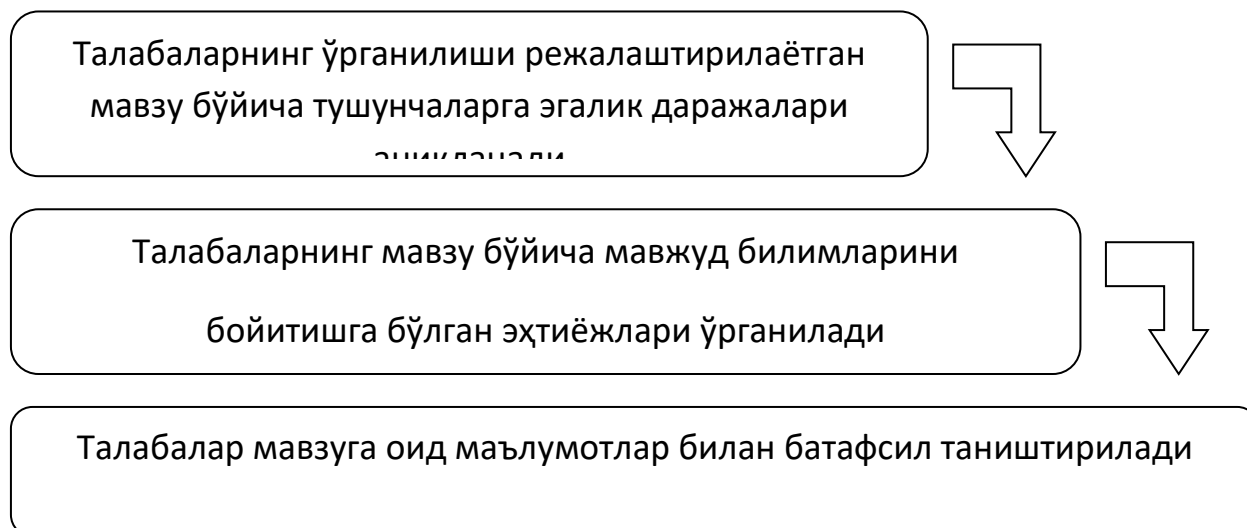
Kaykovus. Qobusnoma.-T.: Meros, 1992.-176 b.

Elektronta'limresurslari:

1. www.ziyonet.uz
2. www.xs.uz
3. www.nimfogo.uz
4. www.ngo.uz
5. www.mahalla.uz
6. www.scopus.com

TARQATMA MATERIALLAR

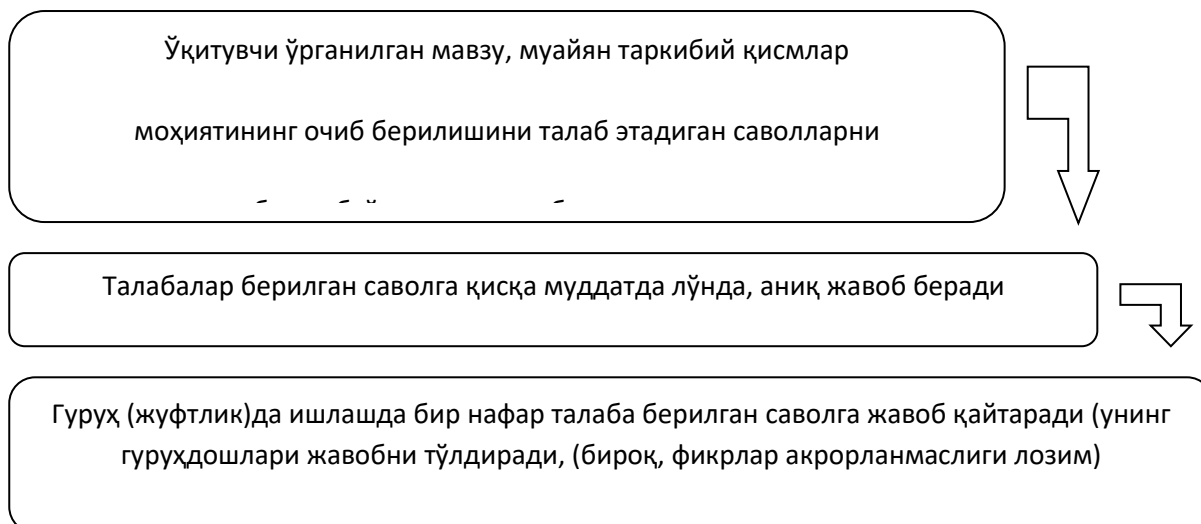
Godan foydalanish uch bosqich asosida amalga oshiriladi:

“Blits-so‘rov” metodi

“Blits-so‘rov” (ing. “blits” – tezkor, bir zumda) metodi berilgan savollarga qisqa, aniq va lo‘nda javob qaytarilishini taqozo etadigan metod sanaladi. Ta‘lim muassasalarida ushbu metodga muvofiq savollar, asosan, o‘qituvchi tomonidan beriladi. Berilgan savollarga javoblar jamoaviy, guruhli, juftlik yoki individual tarzda qaytarilishi mumkin. Javob qaytarish shakli mashg‘ulot turi, o‘rganilayotgan mavzuning murakkabligi, talabalarning qamrab olinishiga ko‘ra belgilanadi.

Mashg‘ulotlarda metodni qo‘llash quyidagicha kechadi:

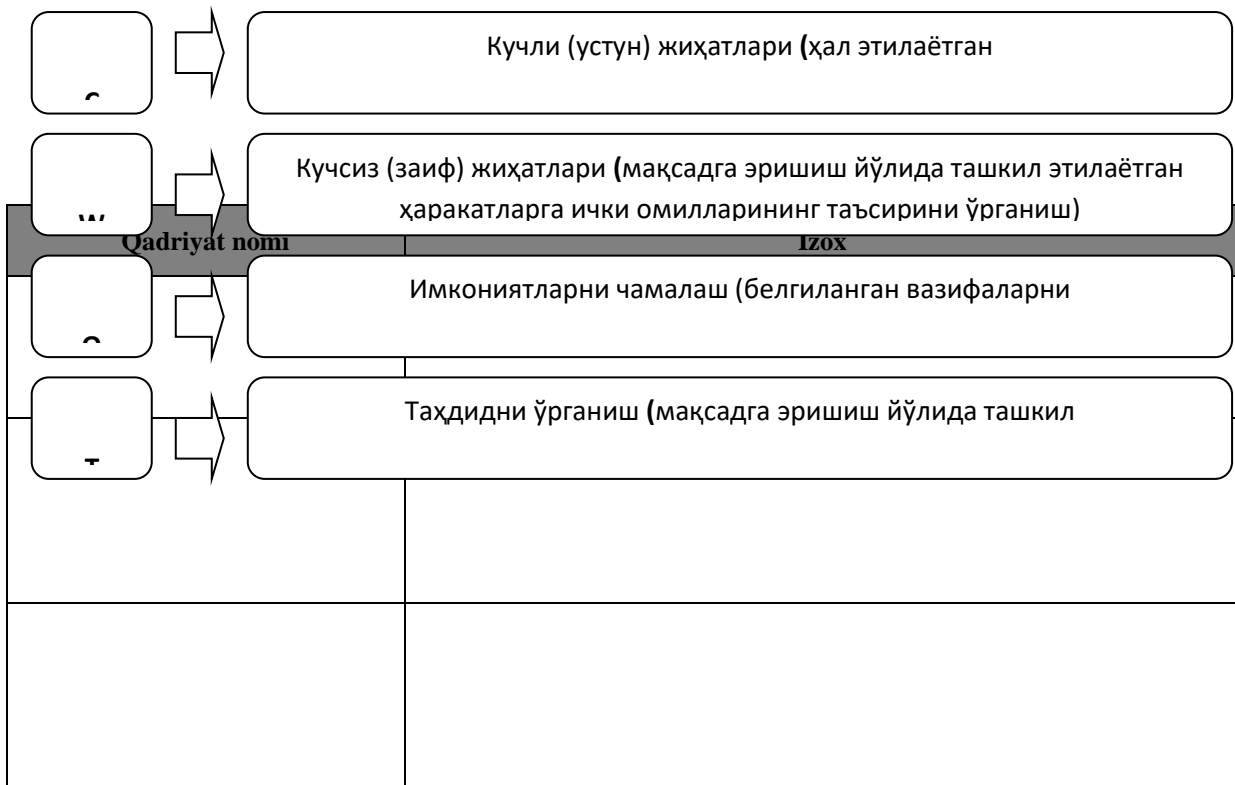

Metodni qo‘llashda mavzuga doir tayanch tushunchalar, asosiy g‘oyalarning mohiyati talabalar tomonidan og‘zaki, yozma yoki tasvir (jadval, diagramma) tarzida yoritilishi mumkin.

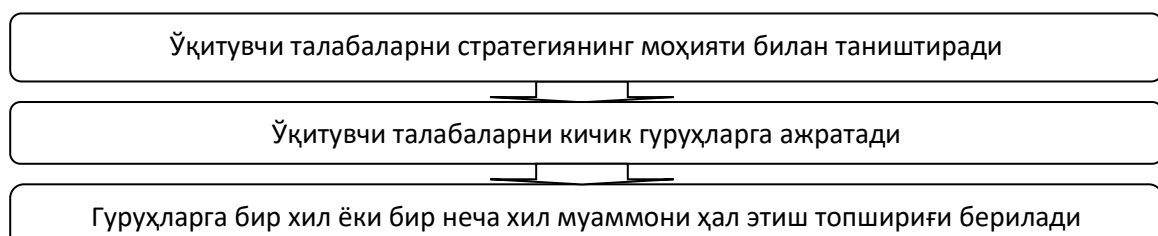
“Swot-tahlil” strategiyasi

Strategiya muammoning asosiy to‘rt jihatini yoritishga xizmat qiladi. Talabalar mavzuning mazmuniga mos muammolarni atroflicha o‘rganish orqali mohiyatini yoritadi, ularni keltirib chiqaruvchi omillarni izlab, hal qilish imkoniyatlarini topadi.

U yordamida muammoni quyidagi to‘rt jhati tahlil qilinadi:

Mashg‘ulotlarda strategiyani qo‘llash tartibi quyidagicha:

Keyslar.

1-masala

Jamiyatimizning iqtisodiyoti, madaniyati va ma'naviyatining ilgari qarab rivojlanishiga, milliy axloq, odob, urf-odat negizlarida komil insonni tarbiyalashga, mustaqil Respublikamizni har tomonlama ravnaq toptirib, jahon ssivilizatsiyasiga qo'shishga astoydil hizmat qiladigan qadriyatlar - bu progressiv qadriyatlarni tashkil etadi.

2-masala

Topishmoq metodi

“Davlat-Fuqaro-Jamiyat”

(F)	(S)	(M)
<p>Izoh: shartli belgilar quyidagi mazmuni anglatadi:</p> <p>(F) – fikringizni asoslovchi biror - bir <u>asosni</u> ko'rsating;</p> <p>(S) – ko'rsatilgan asosning asosli ekanligini isbotlovchi kamida <u>2 tamisollar</u> keltiring;</p> <p>(M) – Asos va misol yordamida gap nima haqida borayotganligi borasida umumiy fikrni toping va izoxlang.</p>		

3-masala

Topishmoq metodi

“O'zbekiston va jahon hamjamiyati”

(F)	(S)	(M)

<p>Izoh:shartlibelgilarquyidagimazmunnianglatadi:</p> <p>(F) – fikringizniasoslovchibiror - birasosniko‘rsating;</p> <p>(S) – ko‘rsatilganasosningasosliekanliginiisbotlovchikamida2tamisollarkeltiring;</p> <p>(M) – Asosvamisolyordamidagapnimahaqidaborayotganligiborasidaumumiyfikrnitopingvaizoxlang.</p>		

4-masala

“Bilaman. Bilishni xohlayman. Bilib oldim.

(BBB) texnologiyasi.

O‘quv faoliyati bevosita ish qog‘ozida o‘z aksini topgan quyidagi sxema asosida tashkil etiladi			
Mavzusavollari	Bilaman	Bilib oldim	Bilishni xohlayman
O‘zbekiston davlatining jahon hamjamiyati bilan aloqalari qanday huquqiy va amaliy prinsiplarga tayanadi?	+		
Prezident SH.Mirziyoevni O‘zbekistonni jahon hamjamiyatiga tanitishda, hamkorlik aloqaarini o‘rnatishda qanday roli bor deb bilasiz?		+	
«Kuchlar muvozanati» konsepsiyasining mazmun-mohiyati nimadan iborat?		+	
Markaziy Osiyo mintaqasining strategik ahamiyati			+

“Insert” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod o'quvchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini engillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod o'quvchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

✚ o'qituvchi mashg'ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi;

✚ yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta'lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi;

✚ ta'lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

TESTLAR

1. Fuqarolik jamiyati fanining predmeti qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

A. Fuqarolik jamiyati ijtimoiy sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarni.

V. Davlatning tashqi siyosatini.

S. Fuqarolik jamiyatida inson huquq va erkinliklari himoya qilinadi.

D. Fuqarolik jamiyatining shakllanish va rivojlanish qonuniyatlarini.

2. O'zbekistonda "Fuqarolik jamiyati" fanini o'qitish qachon ta'lim tizimiga kiritildi?

A. 2016 yilda V. 2000 yilda S. 2015 yilda D. 1991 yilda

3. Fuqarolik jamiyati tushunchasi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

A. Kishilik jamiyatining asrlar mobaynida shakllangan tafakkur mahsuli bo'lib inson huquqlari va erkinliklarining holati bilan belgilanadigan ijtimoiy tizimdir.

V. Kishilik jamiyatining asrlar mobaynida shakllangan iqtisodiy faoliyatining mahsuli bo'lib, davlatning rivojlanish darajasini belgilaydigan munosabatdir.

S. Qadimgi davrdan shakllanib kelayotgan huquqiy munosabatlaridir.

D. Jamiyatning ijtimoiy munosabatlari tizimidir.

4. Fuqarolik jamiyatining shakllanish bosqichlarini ko'rsating?

A. IX –XV, XVI-XIX asrlar.

V. IX –XV, XVI-XIX, XX asrdan hozirgi kungach.

S. XV-XVI, XVII-XIX asrlar.

D. XVI-XVII, XVIII-XIX, XX asrdan hozirgi kungacha.

5. Fuqarolik jamiyati shakllanishi asoslari qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

A. Huquqiy, ma'naviy.

V. Ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy, huquqiy.

- S. Iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy.
- D. Iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, ma'naviy.

6. Fuqarolik jamiyati holatini belgilash asosiy mezonni aniqlang?

- A. Iqtisodiy ko'rsatkichlar.
- V. Demokratlashtirish ko'rsatkichlari.
- S. Inson huquq va erkinliklarining ta'minlanishi.
- D. Insonni kamolatga erishish darajasi.

7. Fuqarolik jamiyatining asosiy belgilari nimalardan iborat?

- A. Erkin individlar uyushmasi; o'zaro hamkorlikka asoslangan ijtimoiy tuzilma;
- V. Barcha javoblar to'g'ri
- S. Murakkab tuzilishga ega bo'lgan plyuratistik tizim;
- O'zini o'zi rivojlantiradigan va o'zini o'zi boshqaradigan tizim.

8. Fuqarolik jamiyatining eng muhim omillari nimalardan iborat?

- A. Iqtisodiy erkinlik, mulk shakllarining rang-barangligi, bozor munosabatlari; inson va fuqaroning tabiiy huquqlarini so'zsiz e'tirof etish va himoya qilish; hokimiyatning qonuniyligi va demokratik xususiyati;
- V. Qonun va odil sud oldida hammaning tengligi, har bir shaxsning yuridik jihatdan ishonchli himoyalanganligi; hokimiyatning uchga bo'linishi va hokimiyatlarning o'zaro aloqasi prinsipiga asoslangan huquqiy davlat; siyosiy va mafkuraviy plyuralizm, konstruktiv muxolifatning mavjudligi;
- S. So'z va matbuot erkinligi, ommaviy axborot vositalarining mustaqilligi; fuqarolarning shaxsiy hayotiga davlatning aralashmasligi, ularning o'zaro majburiyatlari va burchlari; sinfiy va milliy totuvlik, ijtimoiy sherikchilik; odamlarning munosib turmush darajasini ta'minlovchi samarali ijtimoiy siyosat.
- D. Barcha javoblar to'g'ri.

9. Fuqarolik jamiyati qanday tamoyillarga tayanib faoliyat ko'rsatadi?

- A. Siyosiy sohada hamma odamlarning huquq va erkinliklarining tengligi; butun jahon hamjamiyatida yuridik kuchga ega bo'lgan qonunlar asosida fuqarolar huquq va erkinliklarini kafolatlangan huquqiy himoyasi; indvidlarni mulkka ega bo'lish va halol mehnati uchun adolatli haq olish huquqiga asoslangan iqtisodiy mustaqilligi;
- V. Qonun bilan kafolatlangan fuqarolarni manfaatlari, kasbiy belgilari bo'yicha davlatdan va partiyadan mustaqil ijtimoiy birlashmalarga birlashish imkoniyatlari; partiya va fuqarolik harakatlarini tashkil etishda fuqarolarning erkinligi; fuqarolarni erkin, madaniyatli, ma'naviy va ijtimoiy faol, jamiyat a'zolarini qonun oldida ma'suliyatli qilib shakllantiradigan fan, madaniyat, ta'lim va tarbiya uchun zaruriy moddiy va boshqa sharoitlarni yaratish;
- S. Faqat qonun bilan cheklangan davlatssenzurasidan tashqari OAV yaratish va faoliyat yurgizish erkinligi; davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi munosabatni barqarorlashtiradigan mexanizmi (konsensus mexanizmi) mavjudligi, hamda fuqarolik jamiyatini ishlashini davlat organlari tomonidan xavfsizligini ta'minlanishi. Bu mexanizm, rasmiy bo'ladimi, norasmiy bo'ladimi, u o'z ichiga qonuniy aktlarni, xalq

vakillarini demokratik saylov bilan hokimiyatning, o'z-o'zini boshqarishturli organlari va h.k. tayinlash kabilarni oladi.

D. Barcha javoblar to'g'ri

10. Fuqarolik jamiyati qanday funksiyalarni bajaradi?

A. Qonunchilik asosida u insonning va fuqarolarning shaxsiy xayot sohasini davlat va boshqa siyosiy strukturalarning asoslanmagan qat'iy muvofiqlashtirishidan himoya qilishni ta'minlaydi; Fuqarolik jamiyati uyushmalari asosida ijtimoiy (jamoatchilik) o'zini – o'zi boshqarish mexanizmlari yaratiladi va rivojlantiriladi; Fuqarolik jamiyati davlatning demokratik organlarini, uning barcha siyosiy tizimini shakllanishi va sodda ko'rinishga keltirishga ko'mak beradi; buning uchun u turli vositalardan foydalanadi: saylov kampaniyalaridan va referendumlarda, norozilik yoki bu yoki u talablarini qo'llab-quvvatlash aksiyalarida, u yoki bu masaladar bo'yicha jamiyatni shakllantirishdafaol ishtirok etish.

V.Fuqarolik jamiyatining institutlari va tashkilotlari insonlarning huquq va erkinliklarini real kafolatlashlarini davlat va jamoat ishlarida teng ishtirokini ta'minlashga qaratiladi; Fuqarolik jamiyati o'z a'zolariga nisbatan ijtimoiy nazorat funksiyalarini bajaradi: u davlatdan mustaqil ravishda vosita va sanksiyalar berishga ega bo'lishi mumkinki, ularning yordamida u individlarning jamoa talablariga rioya qilishlariga majburlashi, fuqarolarning ijtimoiylashuvini va tarbiyalanishini ta'minlanishi mumkin.

S.Fuqarolik jamiyati kommunikatsiyaviy vazifani bajaradi. Bu jamiyat davlat organlariga fuqarolarning konkret manfaatlari haqida xabardor qilib turadi,bu manfaatlarni amalga oshirish esa faqat davlat organlariga tegishli bo'ladi; Fuqarolik jamiyati o'z institutlari va tashkilotlari bilan barqarorlashtiruvchi vazifasini bajaradi. U davlat oldida tang holatlar yuz bergapnida unga yordam beradi, jamiyat hayotini yashashini ta'minlaydigan mustahkam strukturalarini yaratadi.

D. Barcha javoblar to'g'ri

11. "Mamlakat boshqaruvida to'rt qoidaga amal qilish kerak: mashvarat, muhokama, qat'iy qaror, tadbirkorlik, ogohlik va ehtiyotkorlikka" degan fikrni qaysi alloma ilgari surgan?

A. Amir Temur

V. Abu Ali ibn Sino

S. Abu Rayxon Beruniy

D. Abu Nasr Farobiy

12. "Hukumat boshlig'ining asosiy vazifasi etib aholining turli qatlamlari, kuchlilar va kuchsizlar o'rtasida siyosiy va huquqiy adolat mezonini o'rnatish" deb kim ta'kidlaydi?

A. Amir Temur

V. Abu Ali ibn Sino

S. Abu Rayxon Beruniy

D. Abu Nasr Farobiy

13. Qaysi davrdan boshlab fuqarolik jamiyati g'oyasi demokratiya rivojlanishi bilan chambarchas bog'lanib kelmoqda?

A. antik davrda V. o'rta asrlarda

S. yangi davrda D. XX asr boshlarida

14. Yangi davrda Evropadagi fuqarolik jamiyati konsepsiyasi shakllanish necha an'anaridan iborat?

A. Ikki V. Uch S. To'rt D. Besh

15. "Davlat – fuqarolik jamiyat" dixotomiyasi kuzatiluvchi konsepsiyalar qaysi davrda shakllangan?

A. antik davrda V. o'rta asrlarda S. yangi davrda D. XX asr boshlarida

16. "Oxirgi vaqtlarda paydo bo'layotgan, jamiyatning, erkin ehtiyoriy assotsiatsiyalari, shuningdek, huquqiy va ommaviy institutlari doirasida amalga oshiriluvchi jamoaviylikning nomumtoz shakllari, nafaqat davlat doirasidan, balki kapitalistik bozor iqtisodiyoti chegarasidan ham chiqib ketmoqda" degan fikrni qaysi zamonaviy yondoshuv ilgari surmoqda?

A. liberal an'anakonsepsiyasi

V. amerikan chakommunitariz konsepsiyasi

S. evropachaneokonservativ konsepsiyasi

D. post-marksistcha konsepsiya

17. "Fuqarolik jamiyati faqat mustaqil mamlakat doirasida amalga oshishi, haqidagi xulosasini ilgari surgan g'oyaviy oqim – bu ..."

A. Jaddidchilik V. Marksizm S. Konservativizm D. Liberalizm

18. Fuqarolik jamiyati zamonaviy konseptual diskursining normativ yondoshuvi vakillarini aniqlang.

A. Aleksis de Tokvil

V. Endryu Arato

S. Karl Marks

D. Nikolo Makiavelli

19. Fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalarining qaysi yondoshuvi fuqarolik jamiyati a'anaviy jamiyat urnini egallagan yoki zamonaviy jamiyatga xos bo'lgan belgilarni shakllantiradigan jamiyati sifatida tushuniladi?

A. Formatsion V. ssivilizatsion S. Modernizatsiya D. Taraqqiyot

20. Fuqarolik jamiyatining zamonaviy konsepsiyalarining qaysi yondoshuvi fuqarolik jamiyati kapitalistik tizimga bog'lanadi va keng va torma'nolarda tushuniladi?

A. Formatsion V. ssivilizatsion S. Modernizatsiya D. Taraqqiyot

21. Quyidagi fikrlardan qaysi biri Abu Nasr Forobiyga tegishli, deb hisoblaysiz?

- A.*«Sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o‘rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda adolat prinsipiga qilishdir».
- B.«Sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o‘rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda kelishiga harakat qilishdir qilishdir».
- C.«Sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o‘rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda ziddiyatlarga kirishishdir».
- D.Fuqarolikjamiyati sotsial strukturalariningtizimliva funksional xususiyatlari

22.«Struktura» (tuzilma) degandanimanitushunasiz?

- A.«Struktura» (tuzilma) tushunchasi umumiy ma’nodagi jamiyatning u yoki bu darajadagi barqarorligi undagi odamlarning o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni anglatadi.
- B.* «Struktura» (tuzilma) tushunchasi umumiy ma’nodagi bir butunning u yoki bu darajadagi barqaror unsurlari yoki ular o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni anglatadi.
- C. «Struktura» (tuzilma) tushunchasi umumiy ma’nodagi bir butunning bo‘linishi uning yoki bu darajadagi barqarorligi mazmunini anglatadi.
- D. «sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o‘rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda ziddiyatlarga kirishishdir».

23. “Jamiyatning sotsial strukturasi (tuzilmasi)” ma’nosini beruvchi fikrni belgilang:

- A. U jamiyatning (institutlarning, odamlarning) ichki tuzilishini ifodalab, tartibga solingan sotsial munosabatlar, sotsial aloqalar va ularning o‘zaro aloqalari yig‘indisi demakdir.
- B. U jamiyatning (shuningdek davlatning) ichki va tashqi tuzilishini ifodalab, tartibga solingan sotsial siyosiy institutlar, sotsial harakatlar va ularning o‘zaro aloqalari yig‘indisi demakdir.
- C.* U jamiyatning (birlikning, guruhlarning) ichki tuzilishini ifodalab, tartibga solingan sotsial birliklar, sotsial institutlar va ularning o‘zaro aloqalari yig‘indisi demakdir.
- D. «sotsial strukturalarning yashash mezoni – bu sotsial tabaqalar o‘rtasida, shuningdek ularning davlat bilan munosabatlarda ziddiyatlarga kirishishdir».

24. Quyidagi tasniflardan qaysi biri fuqarolik jamiyatiga tegishli?

- A. Fuqarolik jamiyati bozor iqtisodiyoti va huquqiydavlat sharoitida davlattasarrufida bo‘lganerkin va teng huquqli individlarning o‘zarmunosabatlaridagi plyuralizmdan tashkil topadi.
- B.Fuqarolik jamiyati bozor iqtisodiyoti va huquqiydavlat sharoitida davlattasarrufida bo‘lmaganerkin va teng huquqli individlarning o‘zarmunosabatlaridagi plyuralizmdan tashkil topadi.
- C. Fuqarolik jamiyati bozor iqtisodiyoti va huquqiydavlat sharoitida davlatbilan hamkorlik qiladiganerkin va teng huquqli individlarning o‘zarmunosabatlaridagi plyuralizmdan tashkil topadi.
- D. Barcha javoblar to‘g‘ri.

25. Quyidagilardan qaysibirifuqarolikjamiyatistrukturasigakiradi?

- A.Nodavlat ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va institutlar (xususiy mulk, mehnat, tadbirkorlik va hokazo);
- B. Davlat ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari va institutlari (ijtimoiy mulk, mehnat taqsimoti, savdo-sotiq va hokazo);
- C. Nodavlat ijtimoiy-iqtisodiy iqtisodiyot, siyosiy institutlar (huquqiy organlar, turli xil mehnat shakllari va hokazo);
- D. Barcha javoblar to‘g‘ri.

26. Fuqarolik jamiyatining ijtimoiy-siyosiy sohasi o‘z ichiga quyidagilardan qaysi birini oladi?

- A. Fuqarolarning shaxsiy yashash shakllari (maishiy turmush, dam olish va boshq.); ijtimoiy, siyosiy organlar, (mudofaa tashkilotlari, ijtimoiy himoya tizimi, parlament, deputatlar korpusi, mahalliy hokimiyat organlari); mahalliy hokimiyat organlari va boshq.
- B. Fuqarolarning ijtimoiy, siyosiy va shaxsiy huquqlari, davlat oldidagi burchlari, ularni siyosiy jarayonlarda ishtirok etishi, fuqarolarning mol-mulkklari.

C.*Fuqarolar ijtimoiy-siyosiy faolligining turli shakllari (majlislar, namoyishlar va boshq.); ijtimoiy, siyosiy tashkilotlar va harakatlar (kasaba uyushmalari, kam ta'minlangan qatlamlarlarga yordam uyushtirish jamiyati, nogironlar jamiyati, partiyalar va boshq.); o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat ommaviy axborot vositalari.

D. Barcha javoblar to'g'ri.

27. Rivojlangan mamlakatlardagi "yangi o'rta sinf" yoki "menejerlar va mutaxassislar sinfi" deb ataluvchi sotsial birlik necha foizni tashkil etadi?

A.*20-25 foizni   B. 30-35 foizni C. 40-45 foizni D. Barcha javoblar to'g'ri.

28. NNTning faoliyat turlari nechta yo'nalish bo'yicha belgilandi:

A.*12 ta   B. 15 ta   C. 20 ta D. 30 ta.

29. NNTning faoliyat turlarini nimalardan iborat?

A. Madaniyat va dam olish; ta'lim va tadqiqot; sog'liqni saqlash; sotsial xizmatlar;

B. Atrof-muhitni himoya qilish; lokal hamjamiyatlarni rivojlantirish; inson huquqlarini himoya qilish; filantropik uchun vositachilik qilish;

C. Xalqaro; diniy; kasbiy, uyushmalar biznes va kasaba uyushmalari;

D. Barcha javoblar to'g'ri.

30. G'arb namunasidagi fuqarolik jamiyatining strukturasi nimalardan iborat:

A. Jamiyatning asosiy birligi – siyosiy qaramlikdan holi bo'lgan, o'z huquqlaridan foydalanishga qobil bo'lgan shaxs; turli tuman manfaatlarini ifodalash va amalga oshirish zaruriyati asosida shakllanadigan jamoat tashkilotlari va harakatlar; nodavlat ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va institutlar (xususiy mulk, mehnat, tadbirkorlik va hokazo);

B. Davlatdan mustaqil bo'lgan ishlab chiqaruvchilar (xususiy firmalar va boshqalar); jamoat birlashmalari va tashkilotlari; saylovchilar uyushmalari, turli klublar va to'garaklar; munitsipal, ya'ni o'zini o'zi boshqarish organlari; ta'lim va tarbiyaning nodavlatsohasi; nodavlat ommaviy axborot vositalari;

C. Siyosiy partiyalar, qonun chiqaruvchi va vakillik organlari atrofidagi davlat bilan fuqarolik jamiyatini (bog'lovchi bo'g'in» sifatidagi) turli lobbi tashkilotlari; tadbirkorlar, fermerlar tashkilotlari, kasaba, iste'molchilar uyushmalari, ilmiy va madaniy tashkilotlar, sport jamiyatlari va boshqalar; oila; diniy tashkilotlar va boshq.

D. Barcha javoblar to'g'ri.

31. Fuqarolik jamiyatining iqtisodiy asosida qaysi omil muhim o'rin tutadi?

A. xususiy mulkchilik

B. inson omili

C. mulkiy munosabatlar

D. *barchasi to'g'ri

32. Mulchilik munosabatlari nima?

A. barchasi to'g'ri

B. mulkka egalik qilish va foydalanish

C. mulkni o'zlashtirish\

D. mulkni tasarruf etish

33. Jamoa manfaati nima?

A. kishilar guruhi, korxonalar va firmalarga tegishli manfaatlar majmui;

B. jamiyatning iqtisodiy manfaati;

C. guruh manfaati;

D. shaxs va oila manfaati.

34. Xususiy mulk insonga qanday his baxsh etadi?

- A. muammolarini engib o'tadi
- B. o'ziga ishonch hissini uyg'otadi
- C. o'z bilimini sinab ko'radi
- D. moddiy imkoniyatini kuchaytiradi

35. Mulkdor o'z imkoniyatini to'liq ishga solishi uchun nima zarur?

- A. qonun ustuvorligi
- B. erkin bozor munosabatlari
- C. adolatli sudlov
- D. *barchasi to'g'ri

36. Fuqarolik jamiyatida davlatning iqtisodiyotga ta'siri qanday?

- A. umuman aralashmaydi;
- B. to'liq nazorat qiliadi;
- C. boshboshdoqlikning oldini oladi;
- D. tartibga solishadi.

37. Fuqarolik jamiyati rivoji uchun tadbirkorlikning samarasi qanday kuchaytirish mumkin?

- A. fuqarolik institutlariga uyushgan holda;
- B. qonun vositasida;
- C. moddiy salohiyat bilan;
- D. davlat vositasida.

38. Bozor munosabatlariga o'tish bilan fuqarolik jamiyatini barpo etishqanday masala?

- A. turli xil masala
- B. bir xil masala
- C. biri ikkinchisini taqozo etadi
- D. davlatga oid muammo

39. Tartibga solinmaydigan bozor sharoitida quyidagilardan qaysi biri ro'y berishi mumkin?

- A. boshboshdoqlik;
- B. ijtimoiy tartibssizlik;
- C. iqtisodiy inqiroz
- D. a va b

40. Bozor munosabatlarning rivojiga fuqarolik jamiyati qanday ta'sir ko'rsatadi?

- A. korrupsiyaga qarshi kurashda qo'l keladi;
- B. tadbirkorlarning imkoniyatlarini kengaytiradi;
- C. davlatga ko'mak beradi;
- D. barcha javoblar to'g'ri

41. Qaysi javob fuqaroviyligni aniqroq ifoda etadi?

- A. biror bir davlatga oid bo'lish;
- B. pasportga ega bo'lish;
- C. huquqiy, ijtimoiy, ma'naviy va siyosiy layoqatlilik
- D. barchasi to'g'ri

42. Manbalarda qanday fuqaro haqiqiy fuqaro sanaladi?

- A. o'z vatani taraqqiyotiga jismoniy yoki ma'naviy mehnati bilan hissa qo'shgan shaxs
- B. to'laqonli huquqiy hujjatlarga ega bo'lgan shaxs

- C. jinoyat sodir etmagan shaxs
- D. befarq bo'lmagan shaxs

43. SHO'ro davrida fuqaroviylikda qaysi jihat ustuvorlik qilgan?

- A. sho'roviy mafkura;
- B. vatanparvarlik;
- C. pasportga egalik;
- D. qonun doirasida yashash.

44. Fuqaroviylikning xususiyatlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A. o'z haq-huquqlarini tushunish va amaliyotda qo'llay bilish;
- B. boshqalarning haq-huquqlarini hurmat qilish;
- C. mas'uliyatlilik, tenglik
- D. barchasi to'g'ri;

45. Faol fuqarolik darajasi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A. mas'uliyatli, ongli va vijdonli
- B. voqea-hodisalarga nisbatan munosabati shakllangan
- C. o'z haq-huquqlarini chuqur tushunadi
- D. o'z huquqini amaliy jihatdan himoya qila oladi

46. Faol fuqarolikning xususiyatlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A. siyosiy va iqtisodiy tizim to'g'risida bilim olishga tayyor;
- B. o'z haq-huquqlarini faol amalga oshirish uchun bilim va qobiliyat mavjud;
- C. bilimlarni joriy qilish uchun ko'nikmalar mavjud;
- D. barchasi to'g'ri.

47. Fuqarolik jamiyatida passiv fuqaro qanday namoyon bo'ladi?

- A. ijtimoiy munosabatlar va jarayonlarga befarq;
- B. jamoaviy ishlarda faollik ko'rsatadi;
- C. faqat davlatga ishonadi;
- D. imkoni darajasida faoliyat yuritadi.

48. Fuqaroviy faollik dastlab qanday ko'rinishda namoyon bo'ladi?

- A. ko'ngillilar jamiyatlari vositasida
- B. siyosiy partiyalar orqali
- C. tadbirkorlik orqali
- D. mahalla faoliyati orqali

49. Fuqaroviy faollik qanday institutlar orqali namoyon bo'ladi?

- A. fuqaroviy tashabbuslar;
- B. siyosiy partiyalar;
- C. nodavlat-notijorat tashkilotlar
- D. barchasi to'g'ri

50. Fuqaroviy faollikka to'sqinlik qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?

- A. fuqarolik jamiyati shakllanmay qoladi;

- B. fuqarolik institutlari faoliyati namoyon bo'lmaydi;
- C. fuqarolarda norozilik kayfiyati paydo bo'ladi;
- D. *barcha javoblar to'g'ri

51. Respublikamizda nodavlat notijorat tashkilotlariga oid qanday uyushma mavjud?

- A. NNT Milliy assosiasiyasi.
- B. NNT Milliy korporatsiyasi.
- C. NNT Milliy qo'mitasi.
- D. NNT Milliy ittifoqi.

52. Fuqarolik jamiyati shakllanishiga nimalar asos qilib olindi?

- A. Adolat tamoyillariga izchil rioya qilish qoidasi.
- B. Turli dinlarning erkin faoliyat yuritishi.
- C. Xorijiy mamlakatlar bilan yaqin aloqalar.
- D. Investitsiyalarni ko'proq jalb etish.

53. Fuqarolarning kasaba uyushmasiga a'zobo'lishi qaysi huquq va erkinliklar guruhiga kiradi?

- A. SHaxsiy. V. Siyosiy. S. Mehnat. D. Iqtisodiy.

54. Fuqarolik jamiyatining o'ziga xos xususiyati nimadan iborat?

- A. Jamoatchilik fikri asosida boshqarish yo'lga qo'yilishi.
- B. Qonun asosidagi boshqaruvning susayishi.
- C. Davlat nazoratining kuchayishi.
- D. Qonun asosidagi boshqaruvning kuchayishi.

55. Jamoat birlashmalarini tarqatib yuborish, ular faoliyatini ta'qiqlab yoki cheklab qo'yishga qaysi organ vakolatli hisoblanadi?

- A. Oliy Majlis qaroriga muvofiq.
- B. Sud organlari qaroriga muvofiq.
- C. Prokuratura organlari.
- D. Adliya organlari qaroriga ko'ra.

56. Siyosiy partiyalar va ijtimoiy harakatlar qanday vazifalarni bajaruvchi demokratik institut sifatida namoyon bo'lishlari maqsadga muvofiq?

- A. Xalq bilan hokimiyatni bog'lovchi bo'g'in sifatida.
- B. O'z manfaatlarini amalga oshiruvchi vosita sifatida.
- C. Davlat manfaatlarini himoya qiluvchi bo'g'in sifatida.
- D. Mahalliy aholi manfaatlarini himoya qiluvchi vosita sifatida.

57. Ijtimoiy fikr va huquqiy madaniyatni shakllantiruvchi demokratik institutlar jumlasiga quyidagilardan qaysi biri kiradi?

- A. Ommaviy axborot vositalari.
- B. Davlat.
- C. Teleko'rsatuvlar.
- D. Fuqarolar yig'ini.

58. Fuqarolar siyosiy jarayonlarda qanday ravishda ishtirok etadilar?

- A. Bevosita va bilvosita.
- B. To'g'ridan-to'g'ri.
- C. YAshirin ravishda.
- D. Muxolif sifatida.

59. O'zbekistonda bugungi kunda qancha NNT mavjud?

- A. 8200 dan ortiq.
- B. 8400 dan ortiq.
- C. 9000 dan ortiq.
- D. 10000 dan ortiq.

60. O'zbekistonda bugungi kunda nechta diniy konfessiya va diniy tashkilotlar faoliyat olib bormoqda?

- A. 16 ta diniy konfessiya va 2000 dan ortiq diniy tashkilot.
- B. 14 ta diniy konfessiya va 2200 dan ortiq diniy tashkilot.
- C. 10 ta diniy konfessiya va 1700 dan ortiq diniy tashkilot.
- D. 9 ta diniy konfessiya va 1500 dan ortiq diniy tashkilot.

61. Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturiga ko'ra, huquqiy madaniyatli inson – bu...

- A. Huquqiy bilimga ega bo'lgan kishi; huquqiy bilimlarni amaliyotda tadbiqeta oladigan kishi; fuqarolarningqonunchilik tashabbusi;
- B. Huquqiy bilimga ega bo'lgan kishi; fuqarolarningqonunchilik tashabbusi;
- C. Huquqiy bilimga ega bo'lgan kishi; fuqarolarningqonunchilik tashabbusi;
- D. Huquqiy bilimlarni amaliyotda tatbiqeta oladigan kishi; fuqarolarningqonunchilik tashabbusi;

62. Qonunchilik palatasining nechta deputati O'zbekiston ekologik harakatidan saylanadi?

- A. 15 ta.   B.20 ta. C.25 ta.   D.30 ta.

63. Saylov huquqining demokratik tamoyillari o'z ichiga nimalarni qamrab oladi?

- A. Umumiylik, tenglik, to'g'ri-to'g'ri, yashirin.
- B. Xususiylik, tengsizlik, noto'g'ri.
- C. Adolatli, noto'g'ri maxfiylik.
- D. Oshkora, plyuralizm, ma'muriy.

64. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili?

- A. Senat
- B. Qonunchilik palatasi
- C. Ombudsman
- D. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash Jamoat fondi

65. O'zbekistonda qurilayotgan demokratik jamiyatning o'ziga xosligi asosan nimada namoyon bo'ladi?

- A. Qonun ustuvorligida
- B. Iqtisodiyot qonunlari ustuvorligida
- C. Siyosiy fikrlar rang-barangligi va erkinligida
- D. Barcha javoblar to'g'ri

66. O'zbekistonda ijroiya hokimiyatini amalga oshiruvchi asosiy hokimiyat tizimi qaysi organ?

- A. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi

- B. Oliy Majlis
- C. Sud
- D. YUqori palata

67. Demokratiyaning tamoyillarini aniqlang?

- A. Halqning erkin xohish irodasi va hokimiyat tarmoqlarining taqsimlanganligi
- B. Fuqarolarning teng huquqli va inson huquqlarining ustivorligi
- C. Hokimiyat organlarining saylab quyilishi va ularining saylovchilarga buysinishi hamda tayinlash yo‘li bilan shakllanadigan davlat organlarining saylab qo‘yiladigan organlar oldida hisob berishga burchliligi,
- D. A va B javoblar to‘g‘ri

68. O‘zbekiston Ekologik harakatidan Oliy Majlis deputatligiga saylanadigan nomzodlar qanday saylanadi?

- A. Eko harakat Markaziy Kengashi qarori bilan,
- B. Eko harakat Quriltoyi qarori bilan,
- C. Eko harakat M. K. va joylardan saylangan 25 nafar delegat orasidan yashirin ovoz berish yo‘li bilan,
- D. Oliy Majlisi Quyi palatasm qarori bilan.

69. Oliy Majlisi Senati tomonidan tasdiqlangan qonun qancha vaqt ichida O‘zbekiston Prezidenti tomonidan imzolanadi?

- A. 2 oy ichida,   B.30 kun ichida,   C.14 kun ichida,   D.45 kun ichida.

70. O‘zbekistonda Hokimiyatni bo‘linish prinsipi asosida hokimiyatni qanday shakllantirilgan va u Konstitutsiyaning nechanchi moddasida ko‘rsatilgan?

- A. Qonun chiqaruvchi, Ijro etuvchi va Sud hokimiyatlariga bo‘lingan. (11- modda)
- B. Ijro etuvchi va Bosh Vazir. (30-modda)
- C. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Sud hokimiyati. (21-modda)
- D. Viloyat va tuman hokimliklarga. (53-modda)

71. Siyosiy partiyalar tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatligiga ko‘rsatilgan nomzodlarning kamida necha foizini ayollar tashkil etishi lozim?

- A. 15 %   B.20% C.30% D.50%

72. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan Senatning necha nafar a‘zosi tayinlanadi?

- A. 10 nafar   B.16 nafar   C.20 nafar   D.25 nafar

73. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlarining qancha qismini Ekologik harakat vakillari tashkil etadi?

- A. 10 nafari   B.15 nafari   C.20 nafari   D.25 nafari
- B.

74. O‘zbekiston Respublikasining«O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida”gi qonuni yangi tahrirda qachon qabul qilingan?

- A. 2003 y 29 avgust
- B. 2002 y 12 dekabr
- C. 2003 y 24 aprel.
- D. 2008 y 25 dekabr

75. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 90-moddasiga asosan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti etib kim saylanishi mumkin?

- A. O‘zbekiston hududida 15 yil davomida doimiy yashaydigan, 25 yoshdan kam bo‘lmagan shaxs
- B. *O‘zbekiston hududida saylovdan oldin kamida 10 yil yashagan, davlat tilini yaxshi bilgan, 35 yoshga to‘lgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi
- C. O‘zbekiston hududida tug‘ilgan, saylovdan oldin kamida 15 yil O‘zbekiston hududida yashagan, 35 yoshga to‘lgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi
- D. 35 yoshga to‘lgan har qanday oliy ma‘lumotli O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi

76. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga 2003 yil 24 aprelda kiritilgan qo‘shimcha va o‘zgartirishlarga asosan mamlakatimiz saylov tizimida qanday konstitutsiyaviy o‘zgarish ro‘y berdi?

- A. Proporsional saylov tizimiga o‘tildi
- B. Saylov huquqining yangi sub’ekti – Ekologik harakat faoliyati konstitutsiyaviy mustahkamlandi
- C. Tashabbuskor guruhlardan saylanadigan mustaqil nomzodlar instituti bekor qilindi
- D. *O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Mahalliy vakillik organlari va O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovlarini o‘tkazishning aniq muddati belgilandi.

77. O‘zbekiston Respublikasida saylovlarni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha doimiy organ

- A. Konstitutsiyaviy sud
- B. *Markaziy saylov komissiyasi
- C. Oliy Majlis
- D. Vazirlar Mahkamasi

78. Siyosiy partiyalarning saylovda ishtirok etishi uchun ruxsat berishga zarur bo‘ladigan saylovchilar imzosining miqdori qancha?

- A. 30 ming
- B. *40 ming
- C. 45 ming
- D. 50 ming

79. Kimlar deputatlikka nomzod etib ro‘yxatga olinmaydilar?

- A. sodir etilgan jinoyati uchun sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan fuqarolar
- B. saylov kuniga qadar so‘nggi besh yil mobaynida O‘zbekiston Respublikasi hududida muqim yashamagan fuqarolar
- C. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining harbiy xizmatchilari, Milliy xavfsizlik xizmati, boshqa harbiylashtirilgan bo‘linmalarning xodimlari;
- D. Barcha javlar to‘g‘ri

80. Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzodlar kim tomonidan ko‘rsatilishi mumkin?

- A. Tashabbuskor guruhlar
- B. *siyosiy partiyalar
- C. davlat hokimiyati ijro organlari
- D. Barcha javoblar to‘g‘ri

81. AQSHda fuqarolik jamiyatining dastlabki rasmiy institutlari sifatida qaysi muassasalar faoliyat yuritgan?

- A. Gildiyalar va korporativ birlashmalar.
- B. yangi va eski tipdagi uyushmalar va korporativ birlashmalar
- C. Hunarmand va savdogarlarning o‘z-o‘zini himoya qilish va shaharlarni boshqarish institutlari
- D. Diniy uyushmalar, maktablar va turar joyi bo‘yicha havfsizlik va tartibni ta‘minlovchi ijtimoiy guruhlar

82. Germaniyada fuqarolik jamiyati institutlarining dastlabki faoliyati qanday shaklda amalga oshgan?

- A. Davlat bilan o‘zaro aloqadorlikda faoliyat yurituvchi tizim sifatida
- B. Jamiyat bilan o‘zaro hamkorlik o‘rnatuvchi tizim sifatida
- C. Diniy uyushmalar, maktablar va turar joyi bo‘yicha havfsizlik va tartibni ta‘minlovchi ijtimoiy guruhlar sifatida
- D. Gildiyada o‘z aksini topgan hunarmand va savdogarlarning o‘z-o‘zini himoya qilish va shaharlarni boshqarishga o‘z ta‘sirini o‘tkazishning dastlabki shakli sifatida

83. Rivojlangan G‘arb davlatlarida faoliyat olib borayotgan fuqarolik jamiyati institutlari demokratik siyosiy faollikni nazarda tutgan holda davlat ustidan nazoratni amalga oshiradi. Bunda siyosiy partiyalarda o‘z-o‘zini boshqarish institutlariga aqilligiga ortib boraveradi. Bu jarayondagi asosiy prinsip nomini ko‘rsatib o‘ting?

- A. Jamiyat manfaatlarini ustuvorligi
- B. Inson manfaatlarining muhimligi
- C. Demokratik qadriyatlarining ustunligi
- D. SHaxs erkinligi oliy qadriyatekanligi

84. AQSH, Buyukbritaniya, Avstraliyada qaysi prinsip sabab davlatning fuqarolik jamiyati hayotiga aralashuviga yo‘l qo‘yilmaydi.

- A. Jamiyat manfaatlarini ustuvorligi
- B. Inson manfaatlarining muhimligi
- C. Demokratik qadriyatlarining ustunligi
- D. SHaxs erkinligi oliy qadriyatekanligi

85. Germaniya ijtimoiy-siyosiy hayotida davlatning roli qanday baholanadi?

- A. Milliy birdamlik g‘oyasini mustahkamlashga xizmat qiladi
- B. SHaxsiy erkinlik davlat qudratiga bog‘lab talqin etiladi
- C. Davlat kuchli bo‘lsagina, shaxs qiziqishlari va erkinligini himoya qila oladi
- D. Davlatning jamiyat hayotini barqarorlashtirishdagi ahamiyati kuchli hisoblanadi.

86. Germaniyada davlat tuzilishiga alohida e‘tibor qaratiladi. Bunda qaysi g‘oya ustuvor ahamiyat kasb etadi?

- A. SHaxs erkinligi
- B. Inson mafaatlari ustuvorligi
- C. Demokratik qadriyatlarining ustunligi
- D. Milliy birdamlik g‘oyasi

87. Davlat tartibi g‘oyasi, milliy birdamlik shaxs erkinligidan ustun qo‘yiladigan mamlakatlar to‘g‘ri keltirilgan qatorni toping?.

- A. Angliya, Fransiya va Germaniya
- B. AQSH, Fransiya va Yaponiya
- C. Fransiya, Italiya va Norvegiya
- D. Germaniya, Fransiya va Yaponiya

88. Nomi quyida keltirilgan qaysi mamlakatda fuqarolarning davlat organlari faoliyati to‘g‘risida erkin axborot olishga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirish ko‘p qirrali va murakkab jarayon sifatida baholanadi?

- A. Angliya B. AQSH C. Fransiya D. Germaniya

89. Evropada davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasida tuzilgan shartnomalarga qaysi huquqiy-me‘yoriy xujjatlar kiradi?

- A. BMTning Iqtisodiy va ijtimoiy kengashi rezolyusiyasi, Evropada davlat boshqaruvi masalalari bo'yicha oq kitob, Evropada nohukumat tashkilotlar mavqeining asosiy prinsiplari va boshqa shu kabi halqaro xujjatlar
- B. NNTlarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarish haqidagi me'yoriy-huquqiy xujjatlar
- C. Bunday xujjatlar yagona tizimga keltirilmagan
- D. Xorvatiya hamkorlik dasturi, Estoniya fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi Vengriyaning fuqarolik jamiyatiga nisbatan davlat strategiyasi

90. Xitoylik sotsiologlarning fikricha, fuqarolik jamiyati bu?

- A. Fuqarolik jamiyati nodavlat va davlatdan tashqari tashkilotlar
- B. Ijtimoiy tarmoqlar, fuqarolar va nodavlat tashkilotlari
- C. Fuqaroviy-ijtimoiy tashkilotlar
- D. Fuqarolik jamiyati bu asta-sekin qudratli davlatning bozor va ijtimoiy munosabatlar sohasidan chetlashtirilishi, fuqarolik jamiyatining muhim komponentlaridan biri fuqaroviy-ijtimoiy tashkilotlarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi tizim.

91. Ijtimoiy innovatsiyalar – bu?

- A. jamiyatning har qanday ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan yangi strategiya
- B. konsepsiya, g'oya va tashkilotlar majmuasi
- C. jamiyatda ijtimoiy o'zgarishlarga olib boruvchi vosita
- D. Barcha javoblar to'g'ri

92. Ijtimoiy innovatsiya to'g'risidagi qarashlar ilk bor qaysi olimlar qarashlarida uchraydi?

- A. Piter Druker B.Maykl Yang C.Robert Oven, Karl MarksD.A va V

93. Kundalik muammolarni hal qilishda yordam beradigan kichik ijtimoiy tashkilotlarning o'rni muhim degan g'oyani kim ilgari suradi?

- A. Robert Oven B.Maykl YAng C.Maks VeberD.Benjamin Franklin

94. O'zbekistonda ijtimoiy sohalarni moliyalashtirish 1990 yilga nisbatan 2015 yil necha foizni tashkil etdi?

- A. 26% B.27% C.28% D.29%

95. Tadqiqotlarga 2020 yilga kelib dunyo aholisiningnecha foizi shaharlarda yashaydi?

- A. 50% B.52% C.54% D.56%

96. Ijtimoiy innovatsiyalar ko'llanilishi nechta ustuvor jarayonlar mavjud?

- A. 1ta B.5ta C.3 ta D.2 ta

97. Birinchi virtual borliq firmasi qachon tashkil topgan?

- A. 1970 yil B.1974 yil C.1980 yil D.1984 yil

98. Axborotlashgan jamiyat konsepsiyasi asoschisi...

- A. D.Bell B.Bil Geyts C.D. YUng D.K. Popper

99. Elektron hukumat qurish bo'yicha iqtisodiyoti o'tish pallasida turgan davlatlar orasida eng yaxshi natijaga erishgan davlat?

- A. Norvegiya B.Litva C.Estoniya D.Latviya

100. Kundalik muammolarni hal qilishda yordam beradigan kichik ijtimoiy tashkilotlarning o'rnini muhim degan g'oyani kim ilgari suradi?

B. Robert Oven

B. Maykl Yang

C. Maks Veber D. Benjamin Franklin

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiya.-Toshkent: «O'zbekiston», 2014.
2. Mirziyoev Sh.M Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bulishi kerak // «Xalq so'zi». 15 yanvar 2017 yil.
3. Mirziyoev Sh.M. Demokratiya isloxlarni izchil davom ettirish, Xalqimiz uchun tinch va osoyishta, munosib xayot darajasini yaratish - barqaror taraqqiyot kafolatidir. O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasining VIII sesiyasidagi ma'ruzasi. O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasining rasmiy sayti.
4. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va Xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bagishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. «Xalq so'zi», 2016 yil 8 dekabr.
5. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratiya O'zbekiston davlatini mard va oliyjanob Xalqimiz bilan kuramiz. SH.Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kiri- shish tantanali marosimiga bagishlangan Oliy Majlis palatalarining kushma majlisidagi nutki. «Xalq so'zi», 2016 yil 15 dekabr.
6. Mirziyoev Sh. M. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2017 yil 14 yanvar oyida bulib utgan «Mamlakatimizni 2016 yildagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlarini xar tomonlama taxlil kilish xamda respublika xukumatining 2017 yil uchun iqtisodiy va ijtimoiy dasturi eng muxim yunalishlari va ustuvor vazifalarini belgilashga bagishlangan majlisida suz- lagan nutki // «Xalq so'zi», 2017 yil 16 yanvar.
7. Mirziyoev Sh.M. Ilm fan yutuklari - taraqqiyotning muxim omili// «Xalq so'zi», 2016 yil 31 dekabr.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2017 yil 5 yanvar kuni soglikni sakdash soxasining bir gurux etakchi mutaxassislari bilan uchrashuvdagi nutkidan. M a n b a. <http://uza.uz>
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 fevraldagi «Fanlar akademiyasi faoliyati, ilmiy-tadkikot ishlarini tashkil etish, boshkarish va moliyalashtirishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi K^aR^oRⁱ Xalq so'zi, 2017 yil 18 fevral
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 21 oktyabrdagi «Sud-xukuk tizimini yanada islox kilish, fukarolarning xuku k va erkinliklarini ishonchli ximoya kilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF—4850-son Farmoni // «O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari tuplami». 2016 y. № 43, 497-modda.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Soglom ona va bola yili» Davlat dasturi to'g'risidagi 2487-son Qarori. 2016 yil. 9 fevral.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 28 dekabrdagi «Keksalar va nogironlarni davlat tomonidan kullab-kuvvatlash tizimini yanada takomillashtirish buyicha kushimcha chora-tad- birlari to'g'risida»^{TM} PK-2705-son qarori.
13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 28 dekabrdagi «O'zbekiston faxriylarni ijtimoiy kullab-kuvvatlash «Nuroni» jamgarmasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tad- birlari to'g'risida»^{TM} PF⁴4906-son Farmoni.
14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasini yanada
15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Navoiy viloyatida erkin industrial-iqtisodiy zona tashkil etish to'g'risida»2008 yil 4 dekabrdagi Farmoni.
16. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining Qarori. «Kichik tadbirkorlik (biznes) subektlariga tegishli bulgan korxonalar va tashkilotlar klassifikatsiyasini tasdikdash to'g'risida», 2003 yil 11 oktyabr, 439-son.
17. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 12 yanvardagi PF 4931-son «Urgut», «G'ijduvon», «Quqon» va «Xazorasp» erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish to'g'risida» Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari tuplami, 2017 y., 3-son, 40-modsa.
18. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2015 yil 10 martdagi «Kasb-xunar kol- lejlari bitiruvchilarini ishga joylashtirish tizimini yanada takomillashtirish buyicha kushimcha chora-tadbirlari to'g'risida» 52-son Qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari tuplami, 2015 y., 10-sonli, 115-modda.

19. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 21 oktyabrdagi «Sud-xukuk tizimini yanada islox qilish, fukarolarning xukuk va erkinliklarini ishonchli ximoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»^{TM} PF-4850-son Farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari toplami, 2016 y., 43-son, 497-modda.
20. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrda «2017-2021 yillarda mak- tabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» Qarori // «Xalq so'zi», 2016 yil 31 dekabr.
21. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 21 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida» PF—4966-son Farmoni // «Xalq so'zi» gazetasining 2017 yil 22 fevraldagi 38 (6732)-soni.
22. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori «Korrupsiyaga karshi kurashish to'g'risida»^{TM} O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida // O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari toplami, 2017 y., 5-son, 62-modda.
23. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2012 yil 10 dekabrda «Sutlar faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»^{TM} 346- son Qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari toplami, 2012 yil, 50-son, 560-modda.
24. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi plenumining O'zbekiston Respublikasi Oliy xujalik sudi plenumining «Sud xokimiyati to'g'risida»gi qarori. 1996 yil 20 dekabr, 1/60-son.
25. Islom Karimov. O'zbekiston XXI asr busagasida: xavfsizlikka taxdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. - T.: O'zbekiston, 1997.
26. Islom Karimov. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yulida. 6-jild. - T.: «O'zbekiston», 1998.
27. Islom Karimov. Mamlakatimizda demokratik isloxotlarni yanada chukurlashtirish va fukarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi / O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining kushma majlisidagi ma'ruza. 2010 yil 12 noyabr. - T.: «O'zbekiston», 2010.
28. Islom Karimov. 2015 yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy uzgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish xisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yul ochib berish - ustuvor vazifamizdir: Mamlakatimizni 2014 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilga muljallangan iqtisodiy dasturning eng muxim ustuvor yunalishlariga bagishlangan Vazirlar Maxkamasining majlisidagi ma'ruza. - <http://www.uza.uz/>
29. Islom Karimov. Bosh maksadimiz - keng kulamli isloxotlar va modernizatsiya yulini katiyat bilan davom ettirish. - T.: «O'zbekiston», 2013.
30. Islom Karimov. Asosiy vazifamiz - jamiyatimizni islox, etish va demokratlashtirish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish jarayonlarini yangi boskichga kutarishdan iborat // «Xalq so'zi», 2015 yil 6 dekabr.
31. Islom Karimov. Ona yurtimiz baxtu ikboli va buyuk kelajak yulida xizmat qilish - eng oliy saodatdir. -T: «O'zbekiston», 2015.
32. Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining bi- rinchi tashkiliy yigilishidagi nutki. // «Xalq so'zi» gazetasi, 2015 yil 13 yanvar.
33. Abduraimova N. Er uchastkalari tanlov asosida beriladi. O'zbekiston Milliy axborot agentligi, 15.10.2015. - <http://uza.uz/oz/business/er-uchastkalari-tanlov-asosida-beriladi>.
34. Bagrikenglik - jamiyat barqarorligining asosi (ilmiy-amaliy anjuman materiallari). -Toshkent: «Universitet», 2003.
35. Burkonov U. Uz biznesiga ega yoshlar yurtimizning istikboldagi taraqqiyotiga munosib kissa kushadi // «Ma'rifat», 2012 yil 7 noyabr.
36. Bagrikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi. Betti Readon. Bagrikenglik: tinchlik sari olga kadam. YUNESKO, 2005.
37. Bagrikenglik - barqarorlik va taraqqiyot omili. - Toshkent: «Toshkent islom universiteti», 2007.
38. Voxidova M.T. Tolerantlik - yoshlarni ijtimoiy-axdoki yuksaltirish omili. Fals. f. nomz. avtoref. - Toshkent, 2010.
39. **Latipova O. Elektr energiyasi ta'minotida «bir darcha» tamoyili. Biznes Daily «Birja», 05.02.2013, №14(1577). - <http://www.biznes-daily.uz/ru/gazeta-biija/9783-elktr-enrgiyasi-taminotida-bir-darcha-tamoyili>.**
40. «Yagonasan, mukaddas Vatanim, sevgi va sadokatim senga baxshida, guzal O'zbekistonim!» Uzbe- kistonning 23 yillik mustakil taraqqiyot yulida turli soxalarda kulga kiritilgan yutuk va natija- lar, mamlakatimizning saloxiyati va kudrati, tub isloxotlarning moxiyati va axamiyatini axolining keng katlamlariga etkazish, joylarda tashkiliy-amaliy, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar xamda targibot-tashvikot ishlarida foydalanish uchun uslubiy kullanna / O'zbekiston Respublikasi Prezidenta xuzuridagi davlat boshkaruvi akademiyasi; Respublika ma'naviyat targibot markazi; Milliy goya va mafkura ilmiy-amaliy markazi. - Toshkent: «Ma'naviyat», 2014.
41. **Betakorimsan, yagonasan, Ona vatanim, O'zbekistonim. O'zbekistonning 24 yillik mustakil taraqqiyot yulida turli soxalarda kulga kiritilgan yutuk va natijalar,**

mamlakatimizning salohiyati va kudrati, tub isloxotlarning moxiyati va axamiyatini axolining keng katlamlariga etkazish, joylarda tashkiliy-amaliy, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar xamda targibot-tashvikot ishlarida foydalanishga muljallangan uslubiy kullanma / Respublika ma'naviyat va ma'rifat Kengashi. -T.: «Ma'naviyat», 2015.

42. Shalunova T. K)shmas mulkni ruyxatdan utkazishni soddalashtirish yulida. Gazeta SBX, 2014, № 44. - <http://gazeta.norma.uz/>

43. «O`zbekiston ovozi». 2016 yil 15 dekabr.

44. Temur tuzuklari. - T.: «O`zbekiston», 2013.

45. Yusupov E. va boshk. Ijtimoiy boshkaruv tizimining tadriji va davlatning shakllanishi -T.: 2005.

46. Erkaev A. O`zbekiston yuli. -T.: «Ma'naviyat», 2011.

47. «Xalq so`zi» gazetasi, 2016 yil 17 dekabr.

48. «Xalq so`zi» gazetasi, 2016 yil 25 dekabr.

49. «Xalq so`zi» gazetasi, 2016 yil 20 yanvar.

50. «Xalq so`zi» gazetasi, 2016 yil 16 fevral.

51. «Xalq so`zi» gazetasi, 2017 yil 8 fevral.

Elektron ta`lim resusrlari

52. www.religions.uz

53. www.tiu.uz

54. www.xs.uz

55. www.press-service.uz

56. www.gazeta.uz

57. www.uza.uz

58. <https://www.gazeta.uz/uz/2017/01/1b/yaim/>

59. <https://www.sputnik.uz>

60. www.gov.uz

61. <https://pm.gov.uz/uz>

62. www.oxs.uz

63. www.mineconomy.uz

64. www.xs.uz/index.php/homepage/rasmij/item/9263

65. www.kun.uz